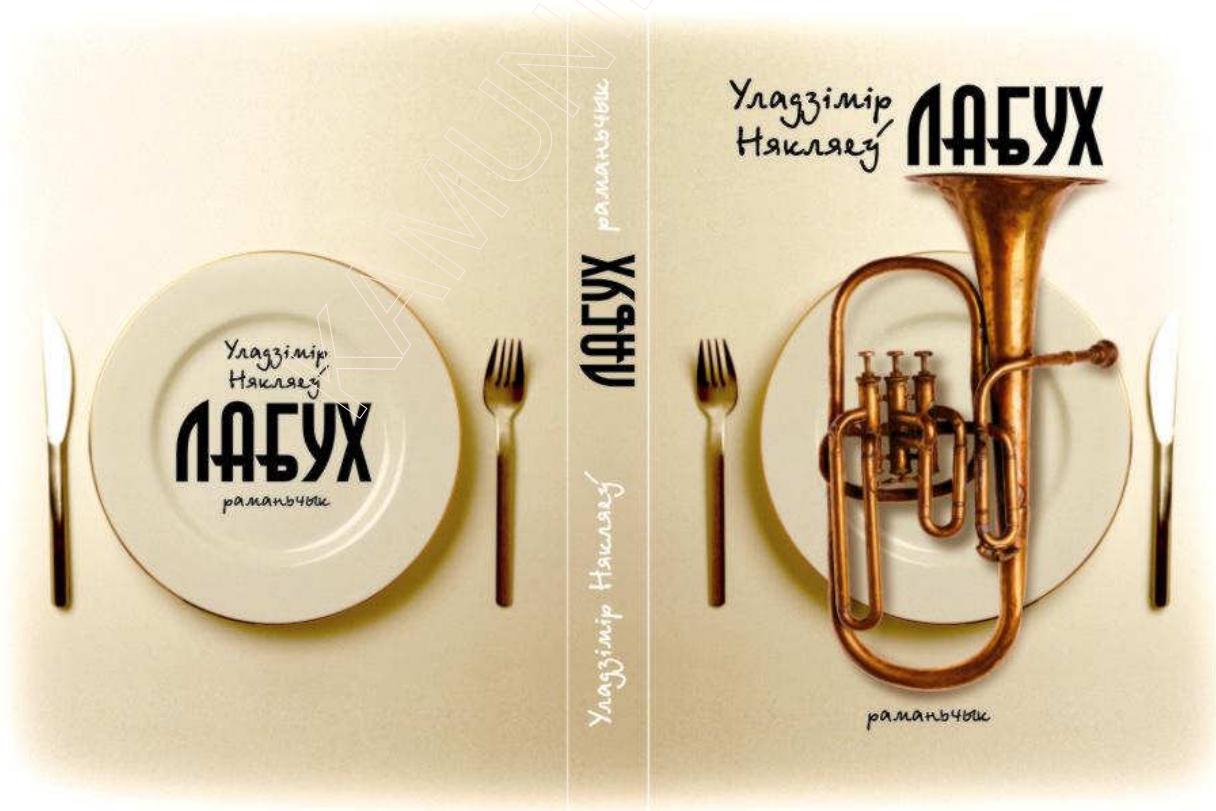

Уладзімір Някляеў

ЛАБУХ

раманьчык

NEKLIAEV.BY

Прэзідэнт, дзяржсаўны сакратар, старшыня Камітэта дзяржсаўнай бяспекі і ўсе астатнія, колькі іх ёсць, героі раманчыка, у тым ліку тыя, якія названыя быццам бы сапраўднымі імёнамі і прозвішчамі сапраўдных людзей, з'яўляюцца ўмоўнымі, выдуманымі літаратурнымі персанажамі, як таксама ўмоўнымі, прыдуманымі, нягледзячы на супадзенні ў назвах, з'яўляюцца горад, у якім яны жывуць, і краіна, якой, можа быць, няма.

“...быць беларусам — бяды.

Ды што зробіш?

*Гонар не дазваляе
кімсьці іншым стаць”.*

*Сакрат, —
у размове з аўтарам.*

ГУЛЬНІ ЖАДАННЯЎ

Я ведаю, што ўраніцы, прачынаючыся, яна доўга не расплющвае вачэй, бо ў сне забылася, як я выглядаю, і бацца ўбачыць падношанага мужчыну з маршчынамі, якія не здолела разгладзіць нават ноч, праспаная на яе абцягнутым маладой скурай, белым, высокім і круглым плячы. Нарэшце яна асмельваецца, паціху вызывае плячо з-пад маёй шчакі, прыўздымаецца на локаць, крыху паварочваецца і глядзіць... Не, не такі ўжо страшны, не гэтак ужо *страшна* стары, як ёй здавалася, пакуль мяне не помніла, уяўлялася, пакуль баялася расплющыць вочы. І маршчыны толькі дзве — і адна з іх, можна сказаць, і не маршчына... Так, маршчынка... Яна з палёгкаю ледзь чутна ўздыхае, гладзіць мяне шоўковымі падушачкамі пальцаў па скроні, па шчацэ, па шыі, яе рука слізгае пад коўдру — па маіх грудзях, жываце, далей, глыбей, і там, у глыбіні, каля мэты, нерашуча і насцярожана замірае. Яна думае, што ёй рабіць і ці рабіць тое, пра што яна думае. Мне ўсяго б толькі зварухнуцца, сонна падацца да яе, каб дапамагчы ёй не думачы, але я ўжо не кожнага разу спакушаюся на ранішнія любоўныя ўцехі пасля ўцех начных, і сёння якраз той выпадак. Яна ўсё разумее, зноўку ледзь чутна ўздыхае, шоўковыя падушачкі лашчацца зваротнымі шляхам па маім жываце, па грудзях, па шыі, па шчацэ, па скроні, да якой яна дакранаецца губамі, вылужваецца з-пад коўдры, сядзе на край ложка, пацягваецца соладка, устае і падыходзіць да вакна. Паміргваючы прыжмуранымі вейкамі, я любуюся залацістымі на сонцы ў вакне лініямі яе цела, тым, як імкліва спадаюць яны па баках да таліі і запавальнічаюцца там, перацякаючы ў акругласць клубоў, з якіх плаўна сцякаюць па сцёгнах, па каленях, лытках, па ўсіх стройных, доўгіх-доўгіх, амаль бясконцых яе нагах, якія яна, кахаючыся, закідвае ў нябёсы, дзе лятае... “Не, сёння з раніцы без палётаў, у кожным узросце свае перавагі”, — думаю я, моцна зажмуруваючыся, але зноў вярнуцца ў сон і пакінуць яе адну каля вакна ўжо не магу, і таму кажу насуперак сабе самому:

— Лі-Лі, ідзі да мяне.

Імя яе гэтак і ў пашпарце запісаны: Лі-Лі. Нібы яна кітаянка якая, хоць ніякая яна не кітаянка. Бацька яе займаецца кітайскай філософіяй і лічыць мудрацамі ўсіх кітайцаў — у тым ліку вялікага Мао, які пераплываў Амур.

Выгляд аголенай жанчыны — свята вачэй, з якога пачынаюцца для мяне ўсе астатнія святы, якіх без першага свята не бывае. Але, калі вырашаеш не лятаць, лепей не глядзець на лятучае, як сказаў бы вялікі Мао.

Яна ведае, як мяне будзіць, павольна-павольна сцягвае з мяне коўдру, сядзе мне на ніз жывата, схілецца нада мной, накрывае лоскатнай, бязважкай хвалай валасоў, пад якой нядайні шлях шоўкавых падушачак яе пальцаў паўтараюць яе аксамітныя, вільготна-цёплыя губы. Яна не спяшае спускацца з нізу майго жывата, сядзіць на мне, як ангорская кошка, выгінаючыся і ўсё болей даючи волю гулліваму языку, які чым ніжэй па шыі, па грудзях, па жываце, тым цяплей, тым гарачэй, і калі ён горача кранаецца майго пупка, я ўжо ўвесь стаю, і тады яна пачынае рухацца клубамі па маіх сцёгнах, зноў ніжэй, ніжэй, і мяне мякка, як аблачынка, гладзіць яе залатое, рыжавата-пуховае руно, што сплывае да маіх каленяў, а па мне ўжо слізгае яе атласны жывот, яна зацікае мяне ў пругкія, шырокі расстаўленыя грудзі, адпускае, лашыцца ружовымі бутончыкамі саскоў, зноў зацікае ў грудзі, я вырываюся, падкідаюся, узлятаю — і яна палоніць гарачымі губамі, ловіць гуллівым языком, атуляе і ўбірае ўсяго мяне ў расквітнелы пацалунак...

— Ідзі да мяне... — паўтараю я сціснутым шэптам, знемагаючы ад асалоды і трывання. Прыйдняўшыся, я хапаю яе за клубы так, быццам хачу іх разадраць, раскідаю па розных полюсах Зямлі, перакульваю, вырываючыся з палону, пад сябе, мы ледзь не падаем з ложка, я навальваюся на яе, уцікаю ў гэты ложак, у падлогу, у саму Зямлю, з якой звязаная і знітаваная яна ўсімі сваімі сакавітымі грахамі, цалую, прыдушваю і прыкусваю яе рот, яе гарачыя губы і гуллівы язык, злізаю пах яе, пах жанчыны, з шыі, з плячэй і ключыц, каля якіх бездапаможна б'юцца блакітныя жылкі, зарываюся ў пругкія і душныя, з потам жадання, грудзі, па чарзе ўцігаю ў сябе, стрымліваючыся, каб не ўкусіць, бутоны саскоў з вершалінкамі пагоркаў, малочна-белых клумбаў, на якіх яны ружавеюць, і па жываце, не прамінаючы пупка, што дробна пульсует пад маімі губамі, дасягаю рыжавата-пуховага руна, мэты ўсіх арганаўтаў, у якім і схаваная сама мэта з яе паҳам лона, паҳам вульвы — злітым з паҳам жанчыны і ўсё ж асобным ад яе. Паласціўшыся ў рыжаватым руне на мякка-падатлівым пагорачку лабка і ўдыхнуўшы ягоны пуховы пацалунак, я спускаюся ў даліну жадання і пяшчотна, на кончыку языка апускаю пацалунак пад вялікія губы вульвы, кладу яго на іх унутраную, пунсовую, тонка-тоненкую скурку і набліжаю пацалунак да клітара — маленькага вулкана вульвы, сусветнага вулкана жаночай страсці.

— Ідзі ў мяне! — выдыхае яна, закусваючы губы і качаючы галаву на падушцы, згінае і падымае, падымае ногі, аплятае мяне імі пад паҳамі і ўсцягвае, ускідае на сябе. — Ідзі, ідзі, ідзі!..

Я ўрываюся ў яе, забыўшыся на ўсе папярэднія ласкі, дзікім кабаном, ашалелым жарабцом, я тапчу і душу яе, ламаю і разрываю, але яна ва ўсім гэтым знаходзіць, вынаходзіць рытм, змушае мяне запавальніцца і зноў разганяцца, пазногцямі ўпіваецца мне ў спіну і ўсё ўздымае, уздымае свае доўгія-доўгія, амаль бясконцыя ногі ў нябёсы, дзе пачынаецца палёт...

“А... о... у...” — чую я першыя гукі гэтага палёту, якія паступова перарастаюць у воклічы, для якіх не існуе фанем, якія немагчыма перадаць звычайнім чалавечым голасам, а хіба толькі музыкай, але я такой ніколі не чую, перадаць хіба толькі звярыным рыкам і птушынымі крыкам, і я зліваюся з ёй у гэтым рыку і крыку, у енках, вісках і стогнах, зліваюся з ёй у чырвонай, распаленай цемры яе вульвы, якую хачу прабіць, прабіць, прабіць! — і прабіваюся, вышгурхаюся, вырываюся, выліваюся і выліваюся, страчваючы свядомасць, з чырвонай-чырвонай і распаленай-распаленай цемры ў прабоіну свягла: о!.. у!.. а!..

Ногі яе яшчэ ўскінутыя, яны ўздрыгваюць і ўсё цяпнуцца ўверх, каб зачапіцца за вышыню, дзе, ападаючы, доўжыцца палёт, але рукі ўжо паслабілі абдымкі, і пазногці болей не ўпіваюцца ў спіну. Нарэшце яна пластылінава размякчаецца пада мной, раскідае ногі і рукі, глядзіць на пазногці, пад якімі кроў мая і скура, і, нібыта прабачаючыся, шчасліва кажа:

— Я зноў цябе ўсяго пашкамутала і падрапала...

Яна, як перанараджаная, і я вачэй не магу адвесці ад твару яе — такі ён пасля гэтага натолена-прыгожы... Яны ўсе перанараджаюцца, нешта з імі ўсімі пасля гэтага адбываецца, нават жабкі пераўтвараюцца ў царэўнаў, хоць і жабкі, і царэўны драпаюць спіну...

Некалі, раней, калі я быў жанаты спачатку на адной жанчыне, а пасля на другой, падрапаная спіна была праблемай. Цяпер не. Цяпер праблема ў тым, што ў мяне няма ніводнай жонкі, а я да іх звык, таму іншым разам згадваю іх і сумую. Не па кожнай асобна, а па абедзівюх, як па адной. Тым больш, што ў мяне ад іх дзеци, дачка ад першай і сын ад другой. Я не кідаў ні сваіх жонаў, ні сваіх дзяцей, жонкі самі мяне кінулі і дзяцей пазабіралі. Няма ў свеце істоты болей жорсткай і несправядлівой, чым жанчына.

Я здагадваюся, пра што яна зараз папросіць.

— Раскажы, якты страціў няяннасць... Ну-у, расскажы...

Калі я расскажу, яна зноўку ўзбудзіцца. Плыстылін пада мной сціснецца ў пластычную гуму, якая будзе напінацца і звінець, успамінаючы папярэднія і рыхтуючы новыя палёты. Сёння за ноч, разам з ранішнім, іх было чатыры, і з пятага я ўжо магу не вярнуцца. Таму найлепей зараз нечакана, без падрыхтоўкі ўстаць і першым зачыніцца ў ваннай. Што я і раблю, а яна, пакуль яшчэ пластылінава размяклай, не паспявае мяне злавіць.

Пад душам хораща. Нідзе, бадай, мне так не хораща, як пад душам. На нюх не выносячы мужчынскіх цел — ні худых ні тлустых, ні кволых ні мускулістых, ні гладкіх ні валасатых, абсолютна і катэгарычна *ніякіх*, я не надта б любіў і сваё, але я змушаны яго любіць па двух прычынах. Прыйна *a/* — толькі яно можа спаць з жанчынай, і прыйна *b/* — толькі яно можа стаяць пад душам. Ці можна сказаць і наадварот: спаць пад душам і стаяць з жанчынай... Але нават жанчына, калі расспыпаецца і пакольвае, струменіцца па целе цалавальніца-вада, часова можа перачакаць. Я рыба па задыяку, а рыба без вады, пра якую нікто не ведае, што яна такое... ну што такое рыба без вады?

Не магу прыдумаць, што? Ну, рыба без вады...

Гэта не проста: што-небудзь прыдумаць. Спрабавалі?..

Да гэтай пары яны мне любоўна кажуць: “Якое гладкае ў цябе і мускулістое цела...” Я не выхваляюся, не, бо не выношу ніякіх мужчынскіх цел і не надта люблю сваё, але так яны, жанчыны, кажуць. І дасюль для мяне загадка: як і за што яны мужчынскае цела могуць любіць?

Можа, рыба без вады — што вада без рыбы?.. Не, нешта не тое...

Адзінае, мілыя дамы, што можна і варта было б любіць вам у мужчыне — член. Я б мог назваць яго так, як ён называецца, бо член і ў імпатэнта... але Лі-Лі адварочваеца, калі я ляюся. Не кажа: не лайся, а гэта克 во раз — і адварочваеца... Плаўна...

Мне не хочацца, каб Лі-Лі ад мяне адварочвалася... Ні плаўна, ні як-небудзь яшчэ...

Вобла — во што рыба без вады. Бо вобла — рыба, але без вады...

Усе вы прагнече ад мужчыны праўды, а член — адзіная мужчынская праўда і ёсць. Дык вы яго і любіце, я не сустракаў ніводнай, каб не любіла.

У мяне не вялікі і не маленькі, не худы і не грубы, так, сярэдні. Але стойкі, гэта я сам разумею. Таму, калі мужыкі пачынаюць пахваляцца, як і колькі разоў маглі, заліваюць, як і колькі разоў могуць, я звычайна маўчу. Пра што гаварыць, калі стаіць?.. Дык скажам дзякую яму, памыем яго ўсяго да кораня, галоўку ягоную і шыйку, і спинку, і бачкі, пагушкаем нырца-малайца ды пагладзім — і душам на яго, душыкам, ух ты, ухценькі, стомлены, змораны, знясілены мой... Давай-давай, весяліся ў вадзіцы, дзе нам, рыбам, яшчэ весяліцца?.. А тое, што за ноч гэту Лі-Лі цябе пагрызла ды пакусала трохі, дык нічога, пройдзе, на гэта не зважай і не звісай праз гэта... Яна Дзева крылатая — і там, дзе яна лятае, нам лятаць не дадзена, так што невядома, у чым яе вінаваціць, ды й ці можна... Каб дадзена было, дык мы яе, можа быць, не толькі б пагрызлі ды пакусалі, а ўзялі б ды зжэрлі. Цалкам, а не па кавалачках, каб сок з яе цадзіўся!..

Толькі не дадзена. Альбо так: дадзена, ды не ўсё... Не да рэшты. Трошкі той, хто даваў, сабе пакінў... Лятаю, але не вышэй за неба, недзе блізка каля яго, з Лі-Лі асабліва блізка. А Лі-Лі ў тыя імгненні так высока нада мной, у такім далёкім космасе, што паміж намі — светлавыя гады...

Я лётчык, які не прайшоў адбор у касманаўты. Але не страчваю надзеі. Бо ў мяне ўсё ж бывалі такія палёты, такія палёты — да бязважкасці...

Зямных гадоў паміж намі два — і ўсе з майго боку, бо Лі-Лі толькі дваццаць. І пазнаёміла мяне з ёй мая дачка, і звяла нас яна якраз для таго, чым мы зараз з Лі-Лі і займаемся. У разуменні маёй дачкі, якой чорт ведае што наплялі і мая першая жонка, і мая жонка другая, і іншыя, мне малавядомыя, жанчыны, я секс-трэнер, секс-гуро — вось так. Пра гэта яна і распавяяла Лі-Лі, якой хацелася лятаць. Сказала, што ёсьць у яе на прыкмете лётны інструктар.

Як вам?..

— Давайце паспрабуем, што вам з таго станецца? — здзівілася Лі-Лі, калі я, з нечаканкі разгубіўшыся, прамаўчаў на яе прапанову пайсці і неадкладна заняцца палётным сексам.
— Калі ў мяне з вами, у вас са мной так не выйдзе, як з іншымі ў вас выходзіць, я нікому не скажу.

— Чаго ты не скажаш?.. — прыгледзеўся я да яе, бо было да чаго. Гонкая, светла-каштанавая, з вялікімі, глыбокімі і таксама каштанавымі, але смуглай, прымуглена-каштанавымі і крыху затуманенымі ў глыбіні вачыма, яна за стойкай бара, дзе мы пілі каву, сядзела не сутулена, як мая дачка ды й амаль усе яны, цяперашнія, а роўненъка, стройна, спинку проста і попку кругла, і нічым не сціснутыя грудзі яе тырчэлі ў бакі, страляючы па ўсім бары, і з-пад міні-спаднічкі, нават з высачэзнага, спічастага крэсла дастаючы да падлогі, закідваліся адна на адну такія лёжкі-ляжкі, раслі ў чорных калготках такія ногі, такія ногі... — Што ў нас не выйдзе?

— Ну палёт, зоры, сонцы, космас, занябесны свет... А то я проста ці ляжу, ці стаю на карачках, соўгаюся, торгаюся — і ўсё.

— Дык занятак такі... і соўгацца... і торгацца...

— Вы, як з дурніцай якой, трындзець са мной будзеце? — паплыў туманок у яе смуглакаштанавых вачах. — Трахаемся, ці не?..

І як бы вам такое, калі б насупраць сядзела ваша дачка — і ўгаворвала б вас на тое ж, старалася для сяброўкі?.. Паспрабуйце пры дачцы ўзяць ды сяброўцы яе сказаць: добра, давай трахнемся.

Для дачкі я ні ў якім разе не зацяганы блядун, як для былых маіх жонак, а неўтаймаваны асілак, Дон-Жуан, Жыль дэ Рэц, Казанова, секс-бацька. Нейкага секс-бацьку гэта, можа, і цешыла б, але мяне цешыць не надта. Па праўдзе сказаць, зусім не цешыць. Калі я гляджу

на дачку, я думаю, што я, яна і яе маці маглі б жыць нармальнай сям'ёй, але не жывём, бо я зацяганы блядун. Зрэшты, тое самае я думаю, калі гляджу на сына. Дачцы маёй, як і Лі-Лі, дваццаць, сыну шаснаццаць, і ён прызнаўся мне, што мастурбіруе, але дапамогу сябровак сястры не прыме. Гэта ён дарэмна, толькі я пакуль не прыдумаў, як яму пра тое сказаць. Сын мой для мяне заразумны, паліглот і хакер.

— Тук-тук-тук, ты вымыў струк?.. — пытаецца з-за дзвярэй ванны Лі-Лі. Я ўпускаю яе, каб разам раскашавацца пад душам. Плаўная і струменістая, як цалавальніца-вада, Лі-Лі сцякае па мне і апускаецца на калені, але гэта ўжо толькі гульня.

— Ах! — артыстычна, з непадробным жалем усклікае Лі-Лі і ўздрыгвае спінай з трима радзімкамі на правым і дзвіому на левым плячы, пяцізоркавая. — Я не толькі падрапала, я цябе ледзь не з'ела... Бедненькі... — І кладзе бедненькага на белыя зубы, і хоць і асцярожна, але ўсё ж балюча прыкусвае...

З усіх жывых істот на свеце няма істоты больш бязлітаснай, чым жанчына. Нават калі ў яе смуглі-каштанавыя вочы і туманок у вачах.

Божа, як я люблю нараніцы паспаць! Тымі кароткімі, летуценнымі снамі, якія нібыта сны, а нібыта і не сны. Найлепшае, што можна адчуваць, апрача вады і жанчыны, гэта якраз дрыготкую, пульсуючую прысутнасць і непрысутнасць у свеце, стан паміж сном і явай, на іх мяжы, дзе сплятаюцца фантазіі і рэальнасць — і ты можаш доўжыць і доўжыць адно ў другім. Усё, што я ў жыцці сыграў, прыдумаў і зрабіў, ці пра мяне кажуць, што я гэта сыграў, прыдумаў і зрабіў, я ўзяў з ранішніх сноў. Але толькі не пасля жанчыны. Нехта з вялікіх мудрацоў накшталт Мао казаў: тое, што аддаеш жанчыне, забіраеш у Бога. Для мяне гэта нейкая незразумелая праўда.

Але ж у Бога ўсяго многа — і мне не шкада...

Раскашаваўшыся пад душам і памяняўшы скамечаныя і потныя прасціны на свежыя і хрумсткія, мы зарываемся ў ложак. Тыркаючыся да Лі-Лі пад паху, якая таму і *paxa*, што пахне, і ўвесь пах жанчыны ў яе пад пахай, хай нават дэзадарантамі прытручаны, я кручуся, выбіраючы самае ўтульнае месца, а Лі-Лі ўсё яшчэ нечага не хапае, чагосьці ёй не стае...

— Ну-у, расскажы, як ты нявіннасць страціў... Расскажы, не соńся... Ну-у, не спі, я не буду фейніцаць...

Гэта яна пра фею, з якой я нявіннасць страціў...

І што ў Лі-Лі за бзік — я ўжо колькі разоў рассказываў! Першы раз рассказываць не трэба было.

Пры беразе каля піянерскага лагера стаяла ў рацэ выгарадка з металічнай сеткі, каб піянеры з піянеркамі, купаючыся, не павыпłyвалі на рабчую быстриню і не патапіліся. Лагернае начальства больш за ўсё баялася страціц пагалоўе, бо ў тым залатым піянерскім часе за страту піянера, хай сабе нават самага засранага, любому начальству галовы адрывалі і сабакам кідалі. Гэта ўжо зараз, цяпер, у постпіянерскай прасторы так павялося, што піянеры знікаюць масава, а начальству хоць бы хрэн.

Па беразе кульгаў прыгорблены Максім Герасімавіч Блонак, папросту Блонька, старшы лагерны важаты і баяніст, які злосна зыркаў на кожнага, хто набліжаўся да сеткі, і адразу кідаўся ў пагрозлівыя крык:

— Я табе падплыву! Я табе паднырну! Я табе яйцы адарву, байструк!

Яйцы ён гразіў адараць і піянерам, і піянеркам — хто іх там у вадзе разбярэ.

У адрозненне ад усяго астатняга лагернага начальства, якое сядавала на пінераў з пінеркамі праз магчымую і зусім верагодную бяду, злавала з-за страху застаца без галавы, кінгай сабакам, Блонька злаваў з-за нянявісці. Ён зусім не хацеў захаваць пінерскае пагалоўе, ненавідзеў нас і насампраўдзе жадаў толькі таго, каб мы ўсе паднырнулі пад сетку, павыплывалі на быстриню, патапіліся, і каб рака знесла нас у далёкае Балтыйскае мора. І тады б ён сказаў начальству: “Глядзі, як ціха і як чыста!..”

Глядзі, як ціха і як чыста, — пачатак песні, якую Блонька сам прыдумаў, сам, як ён казаў, трохі падзаікаючыся, са-склаў — і штодня змушаў нас співаць:

Чуваць маскоўскі бой курантаў,

І горны ўскінулі гарністы,

Дванаццаць юных музыкантаў!

З якім жа слыхам нарадзіцца трэба было, каб праз восемсот восемдзесят пяць кіламетраў — мы па карце вылічылі — бой курантаў маскоўскіх пачуць...

Праз гэтую песню, у якой дванаццаць юных музыкантаў перайначваліся намі роўна ў столькі ж юных мастурбантаў, праз баян ды музыку, а не з-за таго, што быў ён кульгавы, прыгорблены ды падзаіксты, Блоньку і каҳалі студэнткі-пінерважактыя. З адной з іх, Святланай Мікалаеўнай, мы Блоньку высычылі, падлавілі і сфатаграфавалі са спушчанымі штанамі ў лесе за мурашнікамі. Святлана Мікалаеўна, ухапіўшыся за пахіленую сасонку, стаяла нагнуўшыся, і на фотакартцы ўсю яе было не распазнаць, але Блонька, які прыстроіўся да яе голага, з задранай спадніцай, азадку, праз горб свой і сухотную нагу разпазнаваўся ўвесі. Мы падкінулі фотакартку ў футарал баяна — і назаўтра з вачэй Блонькіяцелі маланкі, а з роту рваліся, падзаікаючыся, грамы.

Зразумела, што мы — гэта не ўсе пінеры з пінеркамі, колькі нас было ў лагеры, але Блонька не ведаў, хто канкрэтна распазнаў яго пры аголеным азадку Святланы Мікалаеўны, і таму ненавідзеў кожнага і ўсіх. Аднак найперш ён — і справядліва — падазраваў і ненавідзеў мяне, бо адзіны фотаапарат, які меўся ў пінераў з пінеркамі, быў майм.

Да таго ж я граў на баяне — і не горш за Блоньку.

— Дзе твая “Змена”? — адвёў ён мяне ў лес, у самы гушчар, быщам забіць збіраўся і ламаччам закідаць.

— Сам абшукаўся, Максім Герасімавіч... Нехта ўзяў...

— Калі ўзялі?

— З тыдзень таму. Я ўжо хацеў ці вам, ці начальніку лагера сказаць, ды запіску падкінулі.

За вуха Блонька хапаў балюча, касціста — але я трываў...

— Што ты мне лепіш?.. Я кую яшчэ запіску?

— Гэтую во... — і круціўся я туды, куды і круціў Блонька, каб толькі не адварвалася вуха, бо што я тады за музыкант?..

Запіску я сам са-склаў, напісаўшы тлустымі друкаванымі літарамі: “ФОЦК ВЕРНЕМ. ПРЫХОДЗЬ СЁННЯ А ПОЎНАЧЫ Ў ШОСТУЮ ПАЛАТУ. МАЎЧЫ!”

Блонька глянуў на мяне недаверліва.

— Там жа пінеркі...

Я здзівіўся з ягонай недаверлівасці.

— А то пінеркі фоцік сцягнуць не могуць!

А поўначы Блонька паляваў на пінераў з пінеркамі каля дзвярэй шостай палаты. Пінеркі пад гэты час палатамі з пінерамі памяняліся, пакінушы пінерам адну Зоську Путырскую, якой ужо ў трынаццаць гадоў на ўсё было чхаць і пляваць, толькі смерць як

паглядзець хацелася, як пінёры мастурбіруюць на хуткасць. Мы паабяцалі ёй паказаць — і яна згадзілася паставаць пасярод палаты на карачках, аголенай срачкаю да дзвярэй.

Прыслухаўшыся і пачуўшы а поўначы ў шостай палаце прыглушаныя недзявочыя галасы, Блонька ўварваўся, запаліў свято — і ўбачыў тое, што ўбачыў: голую срачку і паўкругам вакол яе — дванаццаць юных мастурбантаў з горнам, барабанам і чырвоным сцягам. Відовішча ўразіла яго да зацьмення мазгоў, і пакуль ён кульгаў па лагеры і падымалі трывогу, пінёркі перабеглі да сябе, пінёры да сябе, патушылі свято ды паклаліся спаць — і Блонька паўстаў перад трывожна паднятым начальствам, якому не хацелася лішняга скандалу, кульгавым і гарбатым ідыштам, якім ён і быў. “А чаму пінёры аказаліся ў раптам спусцелай палаце пінёрак, калі ў іх свая палата ёсць? А што яны там адны рабілі? Калі тое, пра што вы, Максім Герасімавіч, кажаце, ды к гэта яны маглі і ў сябе рабіць. І куды падзеліся пінёркі, чаму іх пінёры павыганялі, пакінушы адну нейкую голую срачку? Пінёры ўсе, па-вашаму, псіхічна хворыя?..” — пыталася начальства ў Блонькі і ні на адно з пытанняў Блонька талкова не мог адказаць. Нашага спектакля, жарту нашага ён не зразумеў — і з той ночы з ідышткай свайгі зацыкленасцю думаў адно пра помсту. І ўрэшце ён мяне дапёк.

Плёскацца нам, як нейкім жабінам, у скаламучанай выгарадцы было невыносна, але тых, хто паднырваў пад сетку і вырываўся на вольную плынь ракі раз і другі, на трэці раз з лагера выганялі. За мной былі ўжо два разы...

Таксама загадка, калі нармальнымі мазгамі ўдумацца... Ну, чаму два разы — яшчэ можна, а трэ — ужо не?.. А раптам якраз другім разам на дно пойдзеш?..

— Паднырні і зрабі выгляд, што топішся, — сказаў я Зосьцы Путырскай, якой чхаць і пляваць было на ўсё, а тым болей на тое, што яе аднекуль выганяць. Яна паднырнула пад сетку, выплыла на быстрину і пачала тапіцца.

— Максім Герасімавіч, Зоська топіцца! — закрычаў я панічным голасам, не ведаючы, ці ўмее Блонька плаваць. — Ратуйце!

— Эй вы, хто-небудзь!.. — спудзіўся Блонька. — Да яе!.. Да яе!..

Ратаваць Зоську ніхто не кінуўся.

— Няма дурных!.. Каб з лагера выгналі?..

— А-а-а!.. — галёкала Зоська.

Ні лагернага начальства, ні важатых блізка не было. Нерашуча пакульгаўшы па беразе і не ўбачыўшы нікога, хто б паспеў на дапамогу, Блонька ў адзежы палез у воду. Плаваць ён, аказалася, ці зусім не ўмееў, ці ўмееў не недта. Я гэта зразумеў, калі, махнушы разы трыватыры рукамі, ён камянём пайшоў на дно.

“Ну і прыдурак!” — падумаў я, паднырваючы пад сетку, дзе мяне раптам перавярнула, бо я зачапіўся ў спешцы за дрот трусамі, і здорава прадрапала ад паходу да каленяў. Вылупнуўшы з трусоў і пакінушы іх пад водой на дроце, я даганяў і даганяў Блоньку, якога зносаў рака ў далёкае Балтыйскае мора — і Зоська, галёкаючы так, нібы не на ўсё ёй чхаць і пляваць, са мной Блоньку даганяла, і яшчэ дзесяткі два пінёраў з пінёркамі, але рака была хутчэй за нас... Хуткая рака...

Блоньку вылавілі кіламетры за паўтары ад лагера, пад мастом, да адной з бетонных паляў якога рака Блоньку прыбіла, не днесла да мора... Зрэшты, ніколі ў мора ён і не хацеў, і песьняў марскіх не співаў ніколі.

З рэчкі мяне, не зважаючы на тое, што голы, у адным ручніку, зацягнулі за вушы ў медпункт. Там стаяла белая шафка з інструментамі і лекамі, белая тумбачка, белы зэдлік і два нікеліраваныя ложкі — на выпадак каранціну. Паколькі ні са свінкай, ні з больш сур'ёзнай інфекцыяй ніхто з пінёраў і пінёрак у каранціне не патрапляў, ложкі ў

медпункце былі сто разоў перамененыя, перанесеныя з палат, самыя даламаныя. Таму медсястра Таццяна Савельеўна займалася з начальнікам лагера тым жа, чым займалася піянерважатая Святлана Мікалаеўна з важатым-баяністам, з тапельцам Блонькам, таксама ў лесе, за мурашнікамі. Але звычайна ўночы. Начальнік лагера меў вопыт работы і быў асцярожны — нам нік не ўдавалася ў злучцы з Таццяной Савельеўнай яго сфатаграфаваць.

Таццяна Савельеўна, беленькая ў напаўрасшыленым беленікім халаце, кругленькая ў ім і пухленькая, падсадзіла мяне на тумбачку, села на зэдлік перада мной і стала фарбаваць мае яйчыкі ёдам.

Ведаецце, як шчыпле ёд падрапаныя яйчыкі? Паспрабуйце, падрапайце і памажце — гэта запамінаецца.

Ні боль у паху, ні страх, якога наглынаўся я з вадою і які, халодзячы ўсяго мяне, боўтаўся ў жываце: “А што цяпер будзе?.. Выганяць?.. Арыштуць?.. Засудзяць?..” — не раўняліся са здрэнцвеннем, з якім глядзеў я зверху ў выраз белага халата Таццяны Савельеўны, студэнткі медыцынскага інстытута, дзе вучылася яна на педыятры, бо мела схільнасць да дзяцей. Пад напаўрасшыленым халатам Таццяны Савельеўны нас克роў, да бездані, да белага сядзення зэдліка з карычнева-кучаравай шчотачкай на ягоным крайку, не было нічога. Толькі бела-мучное, тварожнае цела, толькі ўся яна сама. І перад маймі вачыма, слепячы іх, навісалі над безданню дзве бела-мучныя снежкі, дзве тварожныя гурбы з прылепленымі да іх буйнымі, пупырыстымі, сокам сцякаючымі малінінамі.

— Пащасціла табе, Раман, што з раманчыкам засгаўся, — не адрываючыся ад сваёй, можна сказаць, велікоднай забавы, з прыдыханнем сказала Таццяна Савельеўна і пальчыкам перакінула над яйчыкамі мой стручок з боку ў бок. — Толькі нешта ён, як нежывы, змерз і пасінеў... Паҳукаем і сагрэем, а то адваліща... Шкада будзе, Раманчык, раманчыка — харошанькі такі...

Яна першая назвала ўсяго мяне раманчыкам.

Раз, другі і трэці, узяўшыся за мае каленкі, хукнула тварожная фея з медыцынскага інстытута на нежывы і пасінелы стручок — і сталася дзіва: стручок ускочыў, як алавяны салдацік. Фея, здзейсніўшы дзіва, пацягнулася да салдаціка па ўзнагароду, але толькі-толькі, ледзь-ледзь дакранулася яна да галоўкі ягоной губамі і кончыкам языка, як галоўка беднага салдаціка дробна-дробненъка запульсавала, задрыжэла, забілася — і пырнула ў губы феі саплівенькім струменьчыкам!..

Усё. Я сядзеў на тумбачцы, падціснуўшы ногі — нерухома, як маленкі Будда. Як дурненькі Будда. Я не знаю, што рабшы. Я не ведаў, куды падзецца. Я не разумеў, як пасля гэтага жыць. Бо я тады яшчэ і не здагадваўся, што Будда — сын імператара, што ўсё гэта ён дазваляе, бо ён тлусты і вясёлы, і шалёна шчаслівы ад жыцця. Пра гэта толькі нядаўна даведаўся я ад бацькі Лі-Лі, які чамусці называў сваю дачку па-кітайску.

А тады я нібыта падвёў самога сябе... Схлусці самому сабе, зрадзіў... Я быў перакананы, што да *этага* гатовы, ці ні кожную ноч і ні кожны дзень уяўляючы, як яно будзе. Як нарэшце паспытаю я, як яно не ў кулачку, а *там*, у бяздоннай таямніцы, у валасістай шчыліне, у яе спратах і сховах, дзе спазнаю, што такое *пытка*. Чыя і якая, дзяячая ці жаночая — усё адно, але лепей жаночая, бо ў таямнічу слодыч дзяячай, гледзячы на аднакласніц, не надта верыў. У трывненнях сваіх я падсцерагаў недзе — найчасцей за стогам у толькі што скошаным лузэ — белую-белую, дзяблую-дзяблую, з грудзямі да неба дзеўку ў чырвонай спадніцы, валіў яе ў стог, задзіраў ёй чырвоную спадніцу на малочныя грудзі, нагамі разводзіў яе мясістыя ногі — і!.. І першае, што я

пастанавіў для сябе ў сваіх уяўленнях — гэта ўтыркнуцца ў пытку, увагнацца па корань, увайсці ў яе і не выходзіць. Ні за што і ніколі не выходзіць, быць у ёй, быць і быць...

І што на яве?.. На яве яйчыкі, пафарбаваныя ёдам, і адзін толькі дотык, адзін лізунок — і гатова: саплівенкі струменьчыкі.. І даволі, і хопіць, і ніякай бяздоннай таямніцы, валасістай шчыліны... І наогул няма нічога, у чым бы хацелася быць, быць і быць, і нінога не хочацца, апроч як рвануць адсюль, збегчы, знікнуць, прапасці Я разломваўся, разбураўся, распадаўся, рассыпаўся, я не пазнаваў сябе. Усе ўяўленні мае — міражы, усё жыццё маё — пыл і прах. Я не той, кім думаў быць, я падмануўся, прыняўшы сябе за іншага. О, жах!..

Мне было трывалыя гадоў і я быў упэўнены, што за плячыма маймі — багаты сексуальны вопыт. Вопыт уяўленняў і вопыт мастурбацый — само сабой. Але не толькі ён. У шэсць гадоў падпітыя вясковыя мужыкі паклалі мяне на дванаццацігадовую дачку суседзяў, якая сказала мне, што я могу рабіць з ёй усё, што захачу, толькі *не пісяць* у яе. “*Не пісяць*”, — гэта я зараз так кажу, бо ніякавата, а насамрэч яна сказала: “*Толькі не сцы*”. Пасля гэтага я доўга быў перакананы, што мужыкі завальваюцца на баб, каб пасцяць, і, не разумеючы, грэбліва здзіўляўся...

У сем гадоў я прынёс у школу прэзерватыў, які знайшоў пад матрацам у бацькоўскім ложку, пад якім праліжаў я ўночы з гадзіну, пакуль маці з бацькам не адскакалі на ім і не заснулі. Я не думаў, што бацька душыць маці і яна праз тое войкае, бо ведаў, што ён з ёй робіць. Мне было цікава, як ён, яна, яны гэта робяць, але з-пад ложка ўночы што ўбачыш?

Залез я ў скрыні пад ложкам не толькі таму, што мне было цікава. Я ўжо не аднойчы чуў, як бацькі ўночы скачуць і войкаюць, войкаюць і скачуць — і ўдзень мне сорамна было глядзець на маці і страшнавата на бацьку. Я не любіў іх за тое, чым яны па начах займаюцца. Да таго ж я думаў, што гэтым займаюцца толькі яны, адны яны — і яны вырадкі. Гэта трэба было ўда кладніць і праверыць.

Я надзымуў прэзерватыў у нашым 1 “А” класе, завязаў яго нітакай — і ўсе мае аднакласнікі пачалі з ім гуляцца. Я глядзеў на іх і бачыў, што ніхто з іх нават не здагадваецца, з чым гуляеца. Бацькі ў іх, выходзіла, не такія, як мае, такія толькі ў мяне. Калі ўвайшла настаўніца і спытала, што гэта такое і хто гэта прынёс, я сказаў, што гэта я прынёс і што гэта паветраны шарык, які знайшоў я пад матрацам у бацькоўскім ложку. Калі настаўніца зружалася, я зразумеў, што яна дакладна ведае пра тое, што гэта не паветраны шарык, а значыць, *гэтым* займаюцца ўсе, у тым ліку і настаўнікі. Мне стала прасцей, я без сорamu пачаў глядзець на маці і без страху на бацьку, хоць настаўніца яму пра ўсё данесла — і ён мяне так дзягаю са спражкай адцягнуў, што я дні трывалі толькі стаяць за партай, а настаўніца, лярва старая гадоў трывалаці, не адпускала мяне дахаты і глядзела то сурова, то ўсміхаючыся.

У дзевяць гадоў каля лазні, дзе я падглядваў з-за разбітай і паваленай маланкай вярбы, як распараныя, чырвоныя бабы бегаюць асвяжацца да рэчкі, мяне злавіла распараная і чырвоная Ванда Бышынская, Бычыха, як яе празывалі. Яна ўсцягнула мяне на сябе і хацела са мной нешта зрабіць, але нічога не выйшла, і Бычыха са злосці, каб дарма не падглядваў, ушчыміла мой струк у расколіну вярбы, адкуль мяне са струком майм разам ледзьве вызвалілі мужыкі, што ішлі да лазні — добра, што бабы мыліся першымі. Уявіце, чаго я наслушаўся ад мужыкоў і ў той дзень, і пазней... А Бычыху хоць бы хто папракнүў. Наадварот, жартавалі ўсё развесёла: “Ну, бляждзюга шалённая!.. Яшчэ дзякую Богу скажы, што ўсіх астаніх баб не паклікала — і на шуфель цябе не пасадзілі...” Тады я зразумеў, што нават у сельскіх мужыкоў, простых і грубых, да жанчын ўсё ж асаблівая адносіны. Нават да такіх, як Бычыха.

Дарэчы, вы ўяўляеце, што такое *пасадзіць на шуфель*?.. Ведаеце пра такую забаву, каго-небудзь з вас, мужыкоў, садзілі?. Гэта калі бабы ловяць падшыванца, салдаціка, а здолеюць, дык і мужыка, падымаюць ягонага раманчыка, перавязваюць, перацягваюць каля кораня, каб кроў не адыходзіла, каб раманчык стаяў і не падаў, садзяць салдаціка на шуфель, па чарзе калышуць яго на шуфлі ўверх-уніз, як горан кавальскі раздзімаюць, і па чарзе надзываюцца на раманчыка... Іншым разам, калі баб збіралася каля шуфля столькі, як у лазні, дык здаралася, што раманчык яшчэ стаяў, а салдацік ужо і не жыў... так што якія ў мяне могуць быць прэтэнзіі да феі Таццяны Савельеўны? Ніякіх, нават смешна...

Iх і не было. Сама па сабе Таццяна Савельеўна з інстытутам яе медыцынскім і медыцынскім пунктам у піянерскім лагеры ніколькі мяне не цікавіла, значэнне мелі толькі яе тварожныя цыцкі з пупрыстымі малінінамі, карычнева-кучаравая шчотачка яе пыткі на крайку зэдліка, толькі яе функцыя. На месцы феі магла быць і суседская дачка, і Бычыха, і мая школьнай настаўніца, і хто заўгодна... Але гэта была Таццяна Савельеўна — і яна нездарма ў медыцынскім інстытуце вучылася на педыятрапа, так і хочацца сказаць — на педыятрысу.

— Не бойся, салодзенкі мой... — шапнула яна, зліваючы з губ саплівенкі мой струменьчык, і стала гуляцца адной рукой з май падвялым раманчыкам, а другой — з пафарбаванымі яйчыкамі, зноў схіляючыся да мяне, і раптам так накінулася на раманчыка, што я сапраўды забаяўся, каб не праглынула. У яйчыках цяплела і гарачэла, і раманчык не стаў разам са мной баяцца, а — торг-торг, торг-торг, торг-торг — вяртаўся ў шэрагі стойкіх алавяных салдацікаў такім цвёрдзенкім, хоць ты барабанчыкі яму давай. Таццяна Савельеўна ўзялася за мае шыялакткі, падняла мае ногі і па тварожных гурбах апусціла ў выраз халата спачатку іх... потым, прыпадымаючыся і прыціскаючыся, раманчыка з барабанчыкамі.. пасля схапілася за мае кумпячкі, зграбла з тумбачкі і закінула пад халат мяне ўсяго, кульнуўшыся са мной дагары на ложак — трук-та-рук паадляталі і пасыпаліся з халата гузікі. Я аказаўся на ёй і амаль адначасова, у тое ж імгненне ў ёй — яна яшчэ ці не ў палёце злавіла майго раманчыка і праста ўтыркнула яго ў сябе, як моркаўку ў снежную бабу! Я і здзвіщца не паспей з яе спрыту, нават не ўцяміў, што гэта адбылося. Гоп-гоп-гоп-гоп — пачала яна падкідуваць мяне, абдымаючы aberуч, каб не ўзляцей і не зваліўся, і я зразумеў нарэшце, што гэта якраз *тое* — бездань, шчыліна, таямніца, што тут і зараз, падкідуваючыся, я і спазнаю *пытку*, але нічога такога, каб быць там, быць і быць не адчуваў, заварожана гледзячы на тварожныя гурбы, якія матляліся і калахаліся перад маймі вачыма, і з якіх, здавалася, вось-вось пырсне малінавая кроў.

“Гух!” — абваліўся пад намі спачатку ў нагах, пасля адразу “тах!” — у галовах абваліўся, даламаны ў нейкай, можа быць, і ў нашай палаце, ложак, і склаліся на мне, балюча ўдарыўшы, ягоныя ніkelіраваныя спінкі.

Да ўсяго, што балела, мне яшчэ і гэта! — а Таццяна Савельеўна хоць бы запынілася! Закочваючы вочы і раздзімаючы ноздры, яна падскоквала пада мной і падскоквала, і жалезныя спінкі ложка бразгалі на мне і бразгалі, стук і гruk стаяў, як у кузні, і нарэште:

— Таццяна Савельеўна, што ў вас там?.. — настойліва грукнулі ў дзвёры. — Дзе гэты падшыванец падзеўся, з мішыі разбірацца прыехалі!..

Голос за дзвярыма быў голасам начальніка лагера, з якім Таццяна Савельеўна ці ні штоночы сустракалася ў лесе за мурашнікамі, — і Таццяна Савельеўна замерла на скаку. Яна ўся сціснулася, сцялася, учапілася за ўсяго мяне. Мы склешчыліся.

Я не знаю, што мы склешчыліся, я наогул не ведаў, што такое бывае, што так іншым разам здараецца, калі жанчына нечаканана і глыбінна, да жудасці палохаецца. Тады яшчэ не ведала гэтага і Таццяна Савельеўна, якая хоць і была студэнткай медыцынскага

інстытуга, але вучылася на педыятра, а не на секспатолага. Яна спіхвала, скідвалася мяне з сябе нагамі, жыватом, рукамі і грудзямі, але тым, чым трymала, не адпускала. Там мне ўжо балела найбольыш, і, відаць, не меней і ёй балела — і яна стала бялець і без таго белым тварам, глядзець на мяне з жахам, пачала нешта такое ўспамінаць і пра нешта такое здагадвацца...

І пакуль ламалі дзвёры і ўрываліся начальнік лагера з міліцый, і пакуль ехалі да ктары хуткай дапамогі з насілкамі, я ўсё быў, быў і быў у ёй, як некалі ўяўляў і марыў, утыркнуўся, увагнаўся, увайшоў і не выходзіў з яе — і нас разнялі, раз'ядналі, разлучылі навек толькі ў бальніцы.

Гідка было, страшна і сорамна. Але тое, што гідка, што страшна, што сорамна — забылася. Як і тое, што прычыніўся я тым днём да смерці чалавека. Я не хацеў, я жартаваў, я быў хлапчуком. І, можа быць, некалі я і памру з тым днём, абняўшыся ў ім са студэнткай медыцынскага інстытута Таццянай Савельеўнай. Увайду ў яе і не выйду, і буду ў ёй, і буду, і буду... Дзе яна цяпер, пухленъкая мая?..

Шкада, што ўтапіўся Блонька. Ён не прамініў бы мне адпомсціць, ён злаўчыўся б неяк і сфатаграфаваў мяне, яшчэ трынаццацігадовага і ўжо склешчанага, на насілках, на пухленъкай Таццяне Савельеўне... Які б гэта быў фотаздымак, ён бы ў залатой раме ў мяне вісей!..

Пакуль згадваў я і распавядаў даўняе, на ложку нашым, якое, на шчасце, не абвальваеца, адбыліся такія-сякія змены ў мізансцэні: Лі-Лі сядзела на мне, а я стаяў у ёй. У тым, што так і будзе, я не меў нікага сумневу ўжо ў самым пачатку гісторыі пра страту нявіннасці, якая засёды аднолькава канчалася і з Таццянай Савельеўнай, і з Лі-Лі, з невядомай прычыны ўзбуджаючы яе, як парнафільм з наркотыкам. Зараз яна будзе спрабаваць склешчыцца са мной...

— Я пафейнічаю...

О, Госпадзі, не паспаць!..

На работу пара, хоць там няма чаго рабіць.

II

У двары дома сустрака я Лідзю Паўлаўну, што жыве ў суседнім пад'ездзе, былую актрысу. Яна і зараз актрыса, толькі на даўно заслужанай пенсіі. Я з майм рэжымам да такой даўно заслужанай пенсіі не дажыву, ці заслужу нешта іншае.

Каля Лідзії Паўлаўны стаіць фікус, ці яна стаіць каля фікуса, тут як і з якога боку глядзець, і Лідзія Паўлаўна тримае на павадку рыжую, паленую таксу. Не так даўно таксу гэтую бачыў я амаль чорнай, Лідзія Паўлаўна час ад часу яе перафарбоўвае, імкнучыся да нейкага аптымальнага для таксы колеру. Фікус худы і пыльны ў вышыню, такса худая і паленая ў даўжыню, а Лідзія Паўлаўна кажа:

— Раманчык, Рома, Раман Канстанцінавіч, вазьміце ў мяне пажыць у вас мой фікус і маю таксу.

Рабіць выгляд, нібы гэта жарт нейкі, ці я нечага не разумею, не выпадае. Гэта не жарт: Лідзю Паўлаўну выставілі з хаты. Не ў першы раз. Папярэднім разам, калі такса была амаль чорная, а Лідзія Паўлаўна была без фікуса, я ўзяў былую актрысу з чорнай таксай пажыць да сябе, але зараз у мяне Лі-Лі. І я адказваю Лідзії Паўлаўне:

— Пардон, мадам, але зараз у мяне жыве Лі-Лі. А кватэра аднапакаёвая, вы ведаецце.

— Дык сама я і не прашуся да вас, Ромачка. Я прашу за вазон і сабаку.

Я неяк і не думаў, што фікус — гэта вазон.

— Вы гэтае дрэва трапічнае называеце вазонам?

— Вымахаў, як цыбуک, — згаджаецца Лідзія Паўлаўна. — Абрэзанне трэба было б зрабіць, але ж яму балоча...

Пенсіянерка яшчэ саюзная, Лідзія Паўлаўна мае месца ў Доме ветэранаў сцэны недзе пад Москвой, і месца гэтага яе чамусыці не пазбавалі, хоць цяпер яна пенсіянерка іншай краіны. Але ў tym Доме ветэранаў, па-першы, холадна і амаль не кормяць, а, па-другое, вяртагаца туды Лідзія Паўлаўна наадрэз не жадае. “Я надта доўга з імі жыла, каб яшчэ і паміраць з імі”.

Ужо даволі доўгі час, разменьваючы кватэры, мы перамяшчаемся, мігрыруем з Лідзіяй Паўлаўнай па нашым горадзе паралельна. Жылі ў адным ітым жа доме, калі быў я першы раз жанаты, у суседніх — калі развёўся і зноў ажаніўся, і зараз зноўку ў адным. Я разменьваў кватэры, разыходзячыся з жонкамі, а Лідзія Паўлаўна мяняла іх, можна сказаць, з-за прагі руху: то раз'язджаючыся, то зноў з'язджаючыся з адзіным сынам, з якім яна жыць не магла, і ён без яе гінуў. Пры ўсякім чарговым размене мы неслі страты, кожны свае, таму я з Лі-Лі жыву зараз у аднапакаёўцы, а ў Лідзіі Паўлаўны з сынам Ігарам Львовічам два пакоі. Лідзія Паўлаўна замыкаецца ў адным з таксай і фікусам, а сын у другім — з кім папала. Ён таксама на пенсіі — па здароўі; якое паклаў на алтар Айчыны, займаючыся нечым сакрэтным, бо доктар фізічных, ці якіх там, навук. Калі напіваецца, а напіваецца Ігар Львовіч праз два дні на трэці, два дні ляжыць нежывы, ён хапаецца за сякеру і трушчыць дзвёры ў пакой Лідзіі Паўлаўны. Лідзія Паўлаўна выклікае міліцыю, Ігара Львовіча забіраюць, Лідзія Паўлаўна выкідае сякеру, перадыхае дзень і ідзе вызываць Ігара Львовіча. Ігар Львовіч вяртаецца, знаходзіць сякеру, напіваецца — і ўсё зноў пачынаеца спачатку...

— Рома, што мне рабіць? — пытаецца Лідзія Паўлаўна.

Я не ведаю. Такса, гэта ён — таксіст, ці як? — падымае нагу і струменіць на фікус.

— Дартаньян, фі! — абурана, нібы ніяк не чакала ад яго такой выхадкі, хоць ён гэта робіць і дома, калі Ігар Львовіч сячэ дзвёры і не дае яму з Лідзіяй Паўлоўнай выйсці на вуліцу, торгае Лідзія Паўлаўна палена-рыжага Дартаньяна за ашынік. “Тры мушкецёры” — яе любімая кніга. Дарэчы, праз яе і мая таксама. Лідзія Паўлаўна нанава адкрыла мне гэтую кнігу, як энцыклапедыю, дзе весела і лёгка напісаны амаль што ўсё пра зменлівае чалавече жыццё.

— Памятаеце, — пытаю я, — калі д’Артаньян разбагацеў і заняў у гатэлі шыкоўныя апартаменты, гаспадыня пацікавілася, ці пакідаць за ім ягоную мансарду?

Лідзія Паўлаўна памятае.

“Пакіньце, — адказаў д’Артаньян. — Лёс зменлівы”.

— Вам трэба было пакінуць за сабой сваю мансарду.

— Так, так, — згаджаецца Лідзія Паўлаўна. — Трэба было...

Другі паверх у пяціценцы на ўскрайку горада заставаўся ёй па смерці брата, але яна прадала яго, каб было на што жыць, а Ігару Львовічу — піць: ён забраў у яе палову грошай, пасля ад паловы яшчэ палову і чвэрць...

— Можа, мне падняцца і перагаварыць з Ігарам?

— Няма з кім... — разводзіць яна рукамі, і Дартаньян тузаетца ў ашыніку, думаючы, што яны ідуць нарэшце гуляць. — Няма з кім, ды ён і не адзін, там кампанія.

— Я ўсё ж падымуся... Толькі фікус давайце адцягнем, каб на дарозе не замінаў.

— Гэта я замінаю, Рома. Сёння адчула, што ўсім замінаю.

Нібыта ўчора і ніколі раней не замінала і не адчувала.

Некалі я напісаў музыку да яе бенефісу. Яна драматычная актрыса, але на бенефісе захацела паспяваць і паскакаць у вадэвілі. Ёй не трэба было звязвацца са мной па рабоце. Мы сябравалі — і я надта ўжо стараўся, і драматурга старацца змушаў, таму вадэвіль выйшаў старанна-хрэнаваты. Яна не прызнала вадэвіль хрэнаватым, а сказала, што адчувае, як замінае ў ім музыцы. “Ты напісаў такую вольную музыку, якой месцы ў космасме, а не на сцэне ў пыльных кулісах. Твая музыка бруць, плещыцца, пераліваецца, а я торгаюся, боўтаюся ў ёй, як какешка ва ўнігaze... Разумееш?..” Што там было разумець, мяне так ніхто не абкакваў. Тую музыку вадэвільнью я падраў на дробненькія шматочки. Колькі нот — столькі шматочки.

Пасля бенефісу, на якім яна сыграла маці Гамлета — каго ж яшчэ, калі сорак год таму сыграла Афелію? — акуратненкі журналіст з маладзёжнай газеты яшчэ на сцэне паспрабаваў узяць у яе інтэрв’ю. Спытаўся, з чаго яна ў жыцці сваім найбольш цешыцца і пра што шкадуе? Ну, пытанне як пытанне для цікаўнай моладзі..

— Цешуся я з таго, — гучна, да ўсіх раскінуўшы руکі, адказала са сцэны маці Гамлета, — што жыла і давала! І ні пра што не шкадавала! А ўбачыўшы вас, мой юны прынц, пашкадавала, што мала давала!..

Калі яна жыла ў мяне, мы спалі ў адным ложку, бо ніякай іншай ляжанкі, нават матраца, каб пасцяліць на падлозе, у мяне няма. Мы накрываліся асобнымі коўдрамі, іх у мяне дзве, а Дартаньян качаўся паміж намі. Калі аднойчы ўночы я выпадкова закінчыўся на тэрыторыю Лідзіі Паўлаўны, раёнівец ледзь не выдраў з мяне кавалак сцягна. Я ніколі не думаў, што ў гэтым батоне на роліках столыкі грызучай сіны. Лідзія Паўлаўна так-сяк мяне перавязала, нагадаўшы міжволі Таццяну Савельеўну, і сказала, што сабака — не кот, не так добра ў цемры бачыць, таму Дартаньян прамахнуўся... Калі мужчына з ночы ў ноч ляжыць з жанчынай, як бервяно, яму не ўсё, што ў яго ёсць, патрэбнае. І яшчэ дадала, што калі б да яе бенефісу быў напісаны вадэвіль пра актрысу ў адным ложку з мушкецёрам і сабакам, ці нешта падобнае, дык яна б не пачувалася ў такім вадэвілі старой каргой, якая замінае музыцы. Усё гэта, зразумела, казалася нібыта жартам, але неяк так, што я ніякавеў — і адсоўваўся на самы край ложка. “А ў бабкі старой самы цымус, самы лой...” — успаміналася з дзяцінства не надта прыстойная показка.

Дзвёры ў кватэру Лідзіі Паўлаўны былі прыадчыненыя, дзвёры ў яе пакой свежапасечаныя, я прайшоў цераз прыхожую і рушыў на галасы ў кухні. Ігар Львовіч сядзеў за столом і спаў, паклаўшыся галавой на сякеры. Два мужыкі цяжкавызначальнага веку, няутульна адсунуўшыся ад стала, дзе трэці спаў на сякеры, пахмурна курылі Гарэлка ў іх канчалася.

— Наліць? — тым не менш адразу спытаў адзін, з асиметрычным, нібы склееным з двух, тварам. — Толькі пасля збегаеш.

— Не наліць...

Гаварыць сапраўды не было з кім, але я паспрабаваў.

— Сын на маці з сякераі... з дому выкідае... а вы...

— Дык іх справы. Няхай разбіраюцца.

— Я ёй фікус знесці дапамог, а то б... Ён фікус хацеў пад корань... — кінуў на Ігара Львовіча другі мужык, трохі болей сіметрычны. — Фікус тут пры чым?..

Ігара Львовіча, які замахнуўся на фікус, яны не ўхвалілі, але недзе трэба было піць. Я спытаў:

— У вас ёсць дзе жыць?

Абодва глянулі на мяне қрыўдліва.

— Мы не бамжы, — сказаў абаронца фікусаў. — У нас ёсць дзе жыць. Не дома, але ёсць.

— Дык жывіце там. Чаго вы тут?..

Пытанне падалося ім вартым таго, каб над ім падумаць.

— А праўда што... — перасмыкнуўшы тварам, сказаў асиметрычны. — Чаго мы тут?..
Дапіваем і пайшлі.

Яны дапілі гарэлку, і асиметрычны падняўся.

— Хай ён дасць нам што-небудзь за гэта, — раптам сказаў фікусалюб, і нават напарнік ягоны яго не зразумеў.

— Хто?

Фікусалюб торкнүў у мяне пальцам. У плячо, балюча.

— Ён! Прыпёрся! Яму трэба, каб мы пайшлі, дык хай што-небудзь дасць! — I
ўдакладней, што мае на ўвазе. — На пляшку!

Гэта было ўжо нахабствам, якога не спускаюць. Я падсеў да Ігара Львовіча і пацягнуў паціху з-пад яго сякера...

Зазваніў тэлефон на халадзільніку, і фікусалюб, як дома, зняў трубку.

Я махануў сякera:

— Вушы з галавой адсяку!

— Гудкі адны... — не адхіснуўшыся, не мігнуўшы нават, паклаў трубку фікусалюб.

— Не палохай, не забаімся, — сказаў асиметрычны. — Ты пісталет у нас купі, пісталета мы забаімся.

З такім жыццём ім не было чаго баяцца... Не было за што.

— Які пісталет?..

Фікусалюб зірнүў на напарніка і паціснуў плячыма: ну, як хочаш, так дык так... Ён нахіліўся пад стол, расшпіліў заляпаную, зялёную ў лепшыя яе часы брызентавую сумку, пагрымкаў у ёй пустымі бутэлькамі і дастаў з-пад іх пісталет.

— Адкуль ён у вас?

— Знайшлі. Каля могілкаў Кальварыйскіх страляніна ўчора была, пасля яе і знайшлі.
Купіш?

Я паглядзеў на аднаго, на другога — мужыкам на дваіх гадоў сто, а то і болей. Дзеци недзе, унукі.. Неяк жа яны пражылі гэтыя гады, нешта рабілі, пра нешта думалі, штосьці зразумелі, павінны былі зразумець... Што ж сталася, што скрэнцілася ў часе?.. Да злому, да ідыятызму...

— Пайшлі на хрен. Здайце ў міліцыю, адмарозкі. З яго, можа, забілі некага. Знойдуць у вас — пасадзяць.

— Забілі, дык забілі, пасадзяць, дык пасадзяць, — без эмоцый сказаў фікусалюб, зноў грымкаючы бутэлькамі і запіхваючы пад іх пісталет. — Пасядзім, адпачнем.

Я пасунуў сякера па стале.

— Вазьмі, набор будзе. Болей дадуць, даўжэй адпачнеш.

Фікусалюб узяў сякера, паклаў у сумку. Пустыя бутэлькі пісталет і сякера — гэта сапраўды набор. Калі іх раптам возьмем міліцыя, дык доўга будзе думаць. Ці доўга будзе біць.

— Эй, прафесар!.. — гукнүў асиметрычны. — Мы ў акадэмію, чуеш?.. Падграбай, як распішся, прафесаршу табе пакідаем.

Ігар Львовіч пакачаў галаву з боку ўбок і слаба прамычаў.

— Не чуе, — сказаў фікусалюб. — Адсек ты яму вушы з галавой... — Ён узяў дапітую бутэльку, высмактаў з яе апошнія краплі — і яны падаліся ў прыхожую. Там патаўкліся,

пабубнелі пам'як сабой, асиметрычны раздражнёна кінуў: “Дык засунь куды-небудзь, калі баішся!..” — і, яшчэ пару хвілін патаптаўшыся і пазвінеўшы бутэлькамі, бамжы нарешице пайшлі.

Ігара Львовіча, які мычаў і слінявіўся, я пацягнуў, ухапіўшы пад пахі, у ягоны пакой, штурхнуўся спінай і тым, чым спіна канчаецца, у дзвёры, але яны не адчыніліся. Я штурхнуў яшчэ, ударыў нагой, раз і другі...

— Пайшоў ты!.. — п'янавата віскнуў з-за дзвярэй жаночы голас. — Сякеры размахаўся, трэба мне!

Як зацяганы блядун, я ўсё адразу зразумеў, ды й што тут было разумець: “прафесарша”. Размяклага Ігара Львовіча трываць было цяжкавата, я апусціў яго на падлогу.

— Адчынішь, яго спаць трэба пакласці!

Пачуўшы незнамага, за дзвярыма трохі памаўчалі.

— Каго яго?

Тэмбр голасу на маё здзіўленне раптам скінуўся з візоткі да зусім нармальнага.

— Ігара Львовіча, каго яшчэ...

— А, Ігара... А ты хто?..

— Сусед.

— Які сусед? Што прынёс мінет?

На гэта я не знайшоў адпаведнага адказу.

— Суседні сусед, вам хіба не ўсё адно?..

Грузна прашлёпалі па падлозе босыя ногі, павярнуўся ключ у замку — мой голас заўсёды выклікае давер у жанчын.

— Мне ўсё адно...

Яна падала на сябе дзвёры, я нахіліўся над Ігарам Львовічам, азірнуўся, куды і як яго лепей цягнуць, і кінтуў гаспадара на падлозе...

У жывапісе я невялікі знаўца, але Рубенс...

О, Рубенс!

Ва ўвесь дзвярны праём перада мной паўсталая жыватастная, з выкачанымі на жывот і плазам кінутымі на яго жорнамі грудзей, ва ўсе бакі абвіслая мясам, неабдымная, бела-блакітная ў сеціве ружовых прожылкаў, грандыёзная, з галавы да ног голая і з ног да галавы страшлівая баба. Я ўбачыў менавіта бабу, а не жанчыну, бо толькі з грудзей яе можна было б зляпіць дзвюх зусім не хударлявых кабецін, і страшлівую не таму, што непрыгожую, я наогул не ведаю, што такое непрыгожая жанчана, а страшлівую праз адкрыту, бессаромную дэмансстрацыю прыроднай сілы і жывёльных інстынктаў, якія, шукаючы выйсця, блукаюць у кожным з нас, але ўсе мы хто больш, хто менш навучыліся іх прыхоўваць, як вымагаюць гэтага прыдуманыя намі самімі ўмоўнасці, выхаванне, правілы цывілізаванай гульні самцу і самак, якія надумалі, нібы ўзвысіліся над інстынктамі і прыродай — дзікай, першабытнай. Тут жа нават не тое, што наўмысна, насуперак умоўнасцям і правілам нічога не хавалася, тут натуральна, як таго не ведаюць звяры, не ведалася, што нешта трэба хаваць, і з гэтай гары жывога, бела-блакітнага мяса выпірала, напірала на мяне ўсё, чым гара гэтая была і чаго яна прагла. Выпіралі і напіралі яе грудзі, плечы, жывот, ногі, на якіх магла б трывацца імперыя, выпірала і напірала ўсія яе сутнасць — і зусім не праз тое, што баба гэтая, цыклапічная мацерка ўсіх жанчын, была п'янай, не, яна была п'янаватая, але не п'янай, і амаль бясколерныя, ледзьве пацягнутыя шэрым адценнем очы яе на прадаўгавата-круглым, трохі з рабіннем твары ацэнівалі мяне, маё здзіўленне і ашаломленасць, як мае быць. Яна ўбачыла раней, чым гэта сам я зразумеў, ужо ўзбуджанага ёю і гатовага да злучкі самца, і ўлавіла раней, чым я сам яго адчуў, пах

жадання. Магчыма, нічога б гэтага і не сталася, не здзівіўся б я так і не ўразіўся да ашаломленасці, бо ў памяці меў не толькі музейныя палотны Рубенса, меў карціны жывыя, пачынаючы з Бычыхі каля вярбы, якую і згадаў адразу, але да Бычыхі тут шмат чаго дадавалася... З вяршыні бела-блакітнай гары зрывалася па яе навіслых схілах, калмацілася і пенілася ў шчылінах яе і далінах, падала да самага падножжа насычана рыжая, бліскучая, бясконця плынь валасоў, таўсценна сплеценая ў касу. Да ўзвышша Жывата па даліне Грудзей яна сцякала рыжай ракой, упадала ў гэткае ж рыжае, як і яна, прыхаванае ўзвышшам Жывата возера Лона, адкуль — паміж мarmуровымі апорамі імперыі — звужалася ў строму ручайні і пырскалася рыжыною ў падножкы... Кабыла!

“І-го-го!.. “ — заіржала яна... Не, мне не падалося... Павярнуўшыся і перакінуўшы за спіну рыжую плынь касы, што хвастом заматлялася паміж яе неабсяжнымі клубамі і вежамі ног, яна, прамін'ушы ложак, пратупала да стала каля вакна, упёрлася ў край стала рукамі, нахілілася, расстаўляючыся і выгінаючыся так, што жывот яе амаль крануўся падлогі, зірнула на мяне з-пад пахі — і па чарзе почала адводзіць у бакі і назад, падымаць і апускаць ногі: “І-го-го!.. І-га-га!.. І-го-го!..”

У майм дзяцінстве быў сіратліва адзінокі, вечна слінявы і смярдзючы, загаўнёчаны Жорка Дыдзік, які займаўся гэтым і з козамі, і з цялушкимі, і з кабыламі. З ім, прыдуркаватым, а да таго ж эпілептыкам, ніхто і нічога не мог зрабіць, ды й у галаву па тых часах нікому не прыходзіла, што ён скоталожнік і на яго ёсць закон. Ён быў натуральна ўладкаваны ў няхігры побыт людзей на ўскрайку цывілізацыі, яго адусюль гналі, кідалі ў спіну палкі з камяніямі, збівалі ў кроў, калі лавілі пры сказіне. Аднойчы я знайшоў яго за хлявамі амаль нежывога, адвалок да рэчкі, абмыў... Сам я ніколі не бачыў, як ён гэта вырабляе, мне карцела паглядзець, і я папрасіўся: “Жорка, возьмеш мяне як-небудзь з сабой, пакажаш, як яно з кабылай?.. Я табе ліхтарык за гэта дам, амаль цэлы...” Прыйдуркаватая ўхмылка расплылася на ягоным твары, і ён згодна, па-змоўнішку кіунуўшы галавой, сказаў: “З казой пакажу...”

Назаўтра ён сам знайшоў мяне: “Давай ліхтарык!..”

Белая каза, наважаная на ўзлеску, падпусціла да сябе Жорку без анікага спуду. Жорка скарміў ёй трохі капусніку, ухапіў за рогі, ушчыміў казу перадам, задраўшы ёй галаву, між двух бярэзін і прыладкаваўся ззаду... Паскакаў з хвіліны, паторгаўся — і ўсё... Мог і не ўшчымляць казу між бярэзін, бо яна, як стаяла абыякава, пакуль Жорка тузайся, так спакойна азірнулася на яго, калі ён зашпіліў порткі, бэнкула і пайшла сабе паскубваць траву...

Я быў страшэнна расчараўваны, я чакаў чорт ведае якога відовішча, але што возьмеш з прыдурка і казы?.. Мне шкада стала ліхтарыка, хоць і паламанага...

Жорка Дыдзік скончыў жыццё пад капытамі кабылы. Ладкуючыся да яе ў стайні, ён зваліўся з жэрдкі — і падкаваная кабыла разнесла яму чарапок. Я гэтага не бачыў, толькі чуў... Поп не даваў пахаваць Жорку на могілках, не было каму асабліва папа ўгаворваць, і Плыткоўскія, гаспадары кабылы, закапалі Жорку Дыдзіка недзе ў лесе, бліжэй да звяроў...

“Дык як яно, Жорка, з кабылай?..”

“І-го-го!.. — чакаючы, падымала і апускала яна то адну, то другую нагу, паварушвала крыжкам і памахвала хвастом. — І-го-го!..”

Ах ты жывёліна!.. Ты захацела, цечка ў цябе, кабыла, ты падклікаеш жарабца?.. І ты думаеш, можаш думаць, дазваляеш сабе думак, што я і ёсць жарабец? Твой самец, гэткая самая сказіна, як і ты?.. Што праз цябе забудуся на ўсё і ўсіх, займуся з тобой, сракастай абразінай, тым жа, чым сёння ўсю ноч і нараніцы займаўся з Лі-Лі?.. Што пасля яе спакушуся гэтай тлустай, друзлай гарой мяса, якая патыхае потам, брыдой, міязмам?..

Што, вырываючыся з шырынкі, падскочу да твайго развесістага, рыжахвостага крыжа, налягу на яго, учаплюся ў грыву, ублытаюся ў хвост і стану хвост твой пушыць і гладзіць, абіручваца ім, хавацца ў яго і лашчыць твае азызлыя, кабыліныя клубы?.. И буду ўніз зазіраць, пад цябе — на правіслую бочку жывата і перакуленыя кадушкі грудзей?.. Дык на табе і ў хвост і ў грыву, жывёліна, на табе пад хвост, кабыла, на, на, на!..

“І-го-го!.. — спрабавала яна падавацца і падкідвацца непаваротлівым крыжкам, тузалася ўзад і ўперад, уверх і ўніз, і ўсё, што вісела на ёй і пад ёй, ва ўсе бакі боўталася, хісталася, матлялася, калы халася... — І-га-га!.. І-го-го!..”

Як праваліўшыся ў яе, я ніяк сябе ў ёй не адчуваў, не кранаўся ў гэтай бездані нічога, апрач мокрай, хліпкай пустаты. Хваля нястрымнага юру, што ўзнялася, падхапіла і захліснула мяне, не знаходзіла ніякай бухты, ніякіх берагоў, на якіх б магла выкаціцца і, скалануўшыся, разбіцца ў пырскі, разліцца ў бухце ва ўсіх яе ўтульных гротах і пячорках, па ўсіх яе мяккіх перашыячках і мысках. Ні гротаў з пячоркамі, ні перашыйкаў з мысочкамі ў хліпкай і мокрай пустаце ці не было, ці яны былі недасягальнымі, і тлустая лянівая кабыла, выставіўшы развесісты азадак, ні ў чым болей не старалася, ніяк не дапамагала, каб хваля выкацілася з мяне хоць бы ў бочку яе жывата, адвеслага да падлогі...

Я звык да кабылак, што сцеляцца ветрам, стралою ляціць пада мною і б'юць капыткамі, а табе, расплылае мяса, толькі б тузачца ды ържаць?.. Не, пагналі, паскакалі, маем бізун ды лейцы!.. Я ўчаплюся ў тваю грыву, нацягну так, каб да столі задралася твая кабыліная морда з бясколернымі вачымі і буйнаўспацелай, перакошанай храпай, што хапае паветра!.. Давай, давай, давай, сцяліся, узлятай, не закочвай вочы!.. Баліць?.. Дык на тое ты і закілзаная!.. На тое бізун і лейцы!.. А што ты хацела, каб не балела?.. На табе, пузатая ты і пустая цыстэрна, на табе, бяздонная ты яма, на табе, балотная ты сажалка, на табе, гаўнющая ты куча, на табе, на!..

Яна ўжо, падагнаная, нібыта і старалася скакаць; ходырам хадзіла, ледзь кавалкамі не адрываючыся, яе кісельная, бела-блакітная туша, але ўсё адно нічога не адбывалася, толькі патыхала потам ды білася, плюхалася мяса аб мяса...

Я цягнуў яе за валасы ці не з ўсёй сілы, гэта была ў нашай злучцы адзіная любоўная дзея, што дадавала мне пажадлівасці, і яна гэта адчуvalа, сілы маёй хацела — і закідвалася, як магла, галаву і трывала, колькі магла... Урэшце, не вытрываўшы, яна матлянуда галавою ўбок і ўніз, пасунулася грудзямі і жыватом, ўсёй глыбаю ўперад, пакідаючи ў руках маіх пасмы выдраных валасоў, падламілася ў локцях і абавалілася на стол, які, на щасце, быў не з новых, злепленых з габлюшак, сталоў, а даўні, змайстраваны з дубовых плашак, таму скалануўся, але ўстаяў. І толькі калі расплыўся на стале, распластаўся і падціснуўся да лона яе жывот, пустата ў ёй трохі падвузілася, падшымілася — і я нечага крануўся ў ёй і нешта адчуў. Нічога такога: ні ўтульных пячорак, ні мяккіх мыскоў, але хоць нейкая бухта, хоць далёкія берагі, хоць размыты перашыяк, аб які б біўся і біўся, цёрся і цёрся, коўзаўся на ім і коўзаўся, намагаючыся выціснуць, выкінучы з сябе юрлівую хвалю — і яна пайшла, пайшла аднекуль з-пад дыху майго ў пах, дзе ў апошні раз узнялася, натужылася, набухла, ледзь не распіраючы мяне, і, знайшоўшы выйсце, прасторна лінулася, плёхнулася ў пустату за перашыяк...

Я выслізвнуў з пустаты і выцер яе мядузную, саплівую, кісла-смуродную маірату рыжым кабыліным хвастом. Што ўрэшце я так і зраблю, я загадзя ведаў, нават загадзя смакаваў, як яно будзе — і зусім не для таго, каб сцерці агіду, як з губ яе выціраеш пасля знянацкага і нібыта сяброўскага пацалунка якога-небудзь педзіка. Я хацеў і чакаў хоць пробліску секса ў жывёльнай калатэчы геніталій, не ўяўляў інакшага завяршэння нашай

злучкі — і разлічваў на гэты жэст, рух, на гэты апошні дотык да таго, што мяне спакусіла...
Але і тут нічога — я праста выцерся валасамі.

Рубенс—хрэнубенс.

— Адыдзі... пусці...

Я павярнуўся. Ззаду, упоўзшы ў пакой, стаяў на карачках і глядзеў на нас Ігар Львовіч.

— Пусці... дай мне...

Я абышоў яго і з прыхожай яшчэ пабачыў, як ён, чапляючыся за разадраны і зблытаны хвост, караскаецца, узбіраецца на бела-блакітную гару мяса, што паволі зноў пачала рассоўваць і прыпадымаць мармуровыя апоры імперыі, на якіх сама толькі што не ўтрымалася. “І-го-го...” — пачуў я, але так ціха, нібыта схаваная ў гэтай гары кабыла ці засынала, ціздыхала.

І гэта я хвіліну таму быў на месцы Ігара Львовіча?.. Вось так таптаўся, ладзіўся да разляпістай, порыстай, у складках і ямінах, адвеслай задніцы, шукаючы пад ёй шчыліну?..

Не...

Мне трэба было зараз жа скінуць з сябе брыду, адмыцца, ачысціцца, але тут зайдзіці ў ванну, тут застацца я ўжо на імгненні не мог — мяне б знігавала. Значыць, давядзецца вяртацца да Лі-Лі. Выдумляць, нібы нешта забыўся... хоць што і для чаго выдумляць, хто яна мне такая? Хто яны ўсе такія — племя іх блізкае!..

Лідзії Паўлаўны з Дартаньянам у двары не было, толькі фікус сірацеў каля пад'езду. На фікусе, прышпіленая заколкай-невідзімкай, бялела паперчынка — лісцік, вырваны з нататніка.

“Раманчык, дзякую, прыгрэйце фікус. Я ў жылкантору — праблемы свае вырашу сама”.

Раманчык...

Значыць, яна зноў разменьваецца?.. Развігаемся з нашым даунім суседствам — мне ўжо разменьваць няма чаго.

Лес засцаны зацягнуць дахаты — і на работу... Але фу, як ад яго смярдзіць!

Як ад мяне...

Падняўшы, я паставіў фікус.

Не...

Што Лі-Лі нам нікто — гэта мы дарма, раманчык... Гэта фантазіі нашы на дзікай прыродзе... Усё да таго ідзе, што якраз наадварот — а з пахамі ў Лі-Лі тонкія адносіны. Таму на работу. Нам на работу — і фікусу з намі. Там чым толькі ні патыхае, ды ёсць каму хуценька лазню арганізуваць.

З фікусам і памыемся.

На нечым трэба было фікус давезці, я выйшаў з двара на вуліцу — і тут, як па заказе, падкаціў абдрыпаны “Масквічок-пікапчык”, вадзіцель якога даўно, мусіць, кінуй спадзяванца, што на ламачыне гэткай можна нешта падзарабіць. Я без праблем з ім дамовіўся, даўшы ўдвая болей, чым ён папрасіў. У яго знайшлася вяроўчына, мы прывязалі фікус, паклаўшы ў кузаўку, адкуль ён тырчаў, увесь не ўлазячы...

Можна было б і абрязанне зрабіць.

Звязалі дзверцы кузаўка.

— Куды ты яго? — спытаў вадзіцель, значна меншы за фікус мужычок у кепцы-аэрадроме, якую за савецкім часам любілі насыць каўказцы, і ў якой ён выглядаў смешнавата, гэткім грыбком-чарнагаловікам.

— А куды-небудзь... Абы з рук збыць...

— Я так і падумаў, у мяне нюх на фікусы. Можна да мяне. Я на ўскрайніне ў сваёй хаце жыву, у мяне гэтых фікусаў — адным болей, адным меней...

Прапанова была талковая, але фікус быў не мой.

— Фікус не мой.

— Дык забярэш, калі спатрэбіцца. Нават большы забярэш, ці два, у мяне гэтых фікусаў... Я табе адрас пакіну.

Вось што значыць даць болей, чым ад цябе чакаюць.

— Ты дахаты едзеш?

— Даҳаты... Але вазон забраць не таму прапаную, каб лішні бензін не паліць. Проста і табе зручней, і фікусу лепей.

Хоць тут пашэнціла — куды з гэтым лесам?..

Я згадзіўся, што так і лепей, і зручней.

— Толькі фікус ты ў падворку колькі дзён патрымай...

Мужычко зарагатаў.

— А то я засцаны фікус адразу ў хату пацягну! Яны ў мяне летам усе ў падворку — трапічны лес!..

Калі выязджалі з двара, аднекуль амаль пад колы кінуўся, брэшучы, Дартаньян, але я ўжо не стаў спыняцца.

III

— А ты чаму без Лі-Лі? — пытаецца ў дзвярах нашай студыі, нашага тэатра-студыі мой камерцыйны дырэктар і зазірае мне за спіну, нібыта Лі-Лі, якая на галаву вышэй за мяне, можа за мной схавацца.

— На фіга яна табе прыснілася? — праходжу я да свайго стала, а дырэктар, сустрэўшы і павітаўшыся, вяртается на сваё месца і мармыча нешта маларазборлівае...

Прыснілася, бо ўсе хочуць проста бачыць яе. Ад яе флюіды, энергія, секс, жыщё... Апроч таго, Лі-Лі — наш талісман. За тыя паўгода, як яна з'явілася, справы нашыя зноў, хай не так, як некалі, але рушылі ўгору.

Я падсоўваю бліжэй да сябе тэлефон і ўключаю аўтасакратара.

— Жонка разоў пяць званіла, — кажа Расціслаў Якаўлевіч, Росцік, мой камерныйны дырэктар. Мы аднагодкі і, зразумела, сябры, але ён тоўсценкі, пухленкі габрэй з лысінай і жывоцікам. І ён не сказаў: былая жонка. Для яго, як і для мяне, быльых жонак не бывае.

— Якая?

— Другая. Прасіла, як толькі з'явішся, перазвоніць.

— Сама перазвоніць.

— Само сабой... Але, можа, што-небудзь такое... Усё ж пяць разоў.

Я набіраю Марту. Яна напаўнемка, напаўлатышка, я прывёз яе некалі з Рыгі — і ў мяне з ёю сын.

— Хэй, Марта! Што ў цябе?

— Хэй... Ты мог бы паглядзець аднаго хлопчыка?

Не бачыліся з год — і ні “як жывеш?”, ні “што чуваць?..” Марта лішняга не скажа, дарма я з ёй развёўся.

— Не мог бы. Ты ж ведаеш, я хлопчыкаў не люблю.

— Але ён спявае, Раман, я слухала. І ён незвычайны.

- Што значыць незвычайны?
- Тоё і значыць. Убачыш, паглядзі.
- Добра, няхай прыходзіць. А як там наш хлопчык?
- Дзе там?..
- Выбачай...
- Нічога... Нармальна. У кампугатах сядзіць. Хэй-хэй.
- Хэй-хэй.

Пагаварылі. За адно слоўца толькі і зачапілася. Яна ніколі да мяне не прыставала: “Ну, не маўчы, скажы што-небудзь!..” А тым больш: раскажы, як нявіннасць страціў? Дарма развёўся, шкада.

У аўтасақратара нічога. Дзіўна.

Росцік барабаніць пальцамі па стале, нешта яму карціць і ён нецярпліва пытаецца:

- У цябе ўсё пакуль?
- Не.
- А што яшчэ?
- Лазня. І як найхутчэй.

Ён нарэшце глядзіць на мяне так, што бачыць не толькі тое, што са мной няма Лі-Лі, але і заўважае мяне самога.

— Што з табой, Ромчык?..

Ромчыкам ён называе мяне зредку, бо гэта смешна — Ромчык ды Росцік, Чук і Гек, якім за сорак. Але называе, калі раптам шкадуе, чаго амаль не здараеца. Расціслаў Якаўлевіч лічыць, што шкадаваць можна толькі габрэяў, таму што яны габрэі — і ў іх лёс такі.

— Нічога. Папарыцца хачу.

Росцік падымаецца, падыходзіць, двумя пальцамі нешта бярэ ў мяне з-за вуха — і з гэтым нечым, трymаючи пальцы на ўзоруні вачэй і не зводзячы іх з рыжай, што ўсё доўжыцца між намі, павуцінкі, адступае, адступае, адступае... Ён ашаломлены, у яго шок.

— Такога не бывае... Дзе ты ўзяў, завядзі... Мне б гэтага на такія пэйсы хапіла — куды там рабіну...

— Завяду. Удваіх з рабінам.

— Яму Лі-Лі мала... — трагічна, як толькі што нешта зразумеўшы, выдыхае Росцік. Ён уздымае бровы і моршчыць скuru на чарапку. — Яму мала Лі-Лі...

Усё ж добра, што Лідзія Паўлаўна фікус пакінula, і я дамоў не вярнуўся.

— Досыць, — спыняю я мівансцэну, у якой Росцік, як і ўсе, хто хоць збоку нюхаў кулісы, хацеў бы яшчэ пакрасавацца. — Пра што ты пальцамі барабаніў?..

Росцік скручвае на палец рыжую валасіну “прафесаршы”, сядзе за стол, кладзе валасіну ў наш фірменны канверт і хавае ў кішэнь.

— Паказваць буду і бабкі з лабухаў страсаць. Ніхто ж не паверыць... Мяне ў дзяржбяспеку сёння з раніцы паклікалі...

— Ку-ды?

Росцік рассмяяўся, і нават пад столом было відаць, як закалыхаўся ягоны жывоцік.

— Да не бойся, не ў камітэт. У савет, да памочніка сакратара. Нейкі іх чалавек у дэпутаты ідзе, прасілі дапамагчы выбраць. Ну, не так прасілі, як прапанавалі дапамагчы.

— Які чалавек?

— Скуль я ведаю! Іх чалавек, значыць, іх чалавек. Нам не ўсё адно?

Я ў “прафесаршы” нядаўна спытаўся: “Вам не ўсё адно?..”

— Не ўсё адно. Трэба было спытаць: які чалавек, што за чалавек? А то абярэм свалату ці прыдурка.

Росцік кладзе на стол свае калабковыя, валасаценъкія кулачкі, налягае на іх і кажа:

— Тры з паловай штуکі.

— Ну і што?

Ён думае, што я не зразумеў, і адкідваецца ў крэсле.

— Ты не выспаўся з рыжай? Тры з паловай штукі зялёных — і выхад на презідэнта.

Я ўдакладняю:

— На дзяржсакратара?..

— На презідэнта! Памочнік дзяржсакратара — презідэнцкі сябрук.

— Чаму ён тады не презідэнцкі памочнік?

— Яшчэ які памочнік!.. — прыцмоквае Росцік, які, у адрозненне ад мяне, ведае пра ўсё, што адбываецца ў цяперашній нашай даволі дзіўнай уладзе. — Пастаўлены прыглядваць за дзяржсакратаром.

— Праўда?.. — пытаюся я, хоць мне гэта не цікава, абсалютна па барабане. — Значыць, тры с паловай?..

— І праўда, і тры с паловай.

— За колькі канцэртаў?

Тут у Росціка перакур...

— Дамовіліся на дзесяць.

— Тры з паловай за дзесяць?.. Гэта ж капейкі...

Росцік сам ведае, што капейкі... Глядзіць у вакно...

— Іншым зусім яны не плацяць. Скажуць выступаць — і выступаюць за кірнуць і паберляць...

Яшчэ ў нядайнія часы мы столькі ж за адзін канцэрт мелі, але нядайнія часы сыйшлі ў дауніну.

— Дзяржсавет мог і накінучы...

— Там пабачым... Дык я збіраю банду?

— Збірай.

— Тады чаго ты: што за чалавек, які чалавек?

— Я выбаршчык. А выбаршчык павінен хоць прыблізна ўяўляць, каго выбірае.

— Які ты выбаршчык? Гэта я выбаршчык, бо жыд не можа быць не выбаршчыкам.

Расціслаў Якаўлевіч Смольнікаў сам сябе называе толькі жыдам, нікім ні яўрэям, ні габрэям. Гэта Росцік тлумачыць тым, што ўсе рэчы ў жыцці павінны называцца сваім імёнамі, а габрэям ён толькі ў савецкім пашпарце запісаны. Савецкі пашпарт — гэта не жыццё. Хоць бы таму, што савецкі пашпарт пабыў ды скончыўся, а жыццё, як доўжылася, так доўжыцца.

Я сказаў яму неяк, што жыдоўскія штучкі свае ён мог бы і пакінучы, не ўсе наўкол антысеміты, ёсць прыстойныя людзі, і ён спытаўся ў адказ: “Ты, прыстойны, хіба думаеш пра мяне: у, габрэй пархаты?..”

Росцік дапытвае:

— Ты хоць раз за жыццё галасаваў?

— Не.

— А я кожнага разу. Таму і было заўсёды дзевяноста дзевяць цэлых і дзевяноста дзевяць сотых... Каб яшчэ ты галасаваў — былі б усе сто.

— Чаму ж цяпер меней?

— Жыды раз'ехаліся. Нельга дапускаць, каб жыды раз'язджаліся. Гэта можа сарваць любыя выбары і загубіць маладую дэмагратыю. А я маладую дэмагратыю люблю.

— Ты лепей дзевак маладых любі.

Зірн у́шы на гадзіннік, Росцік падымаецца.

— Самы час... Пайду па лазню.

— Чаго хадзіць? Пазвані.

— Не палягчай мне жыццё. Ты і так мне яго палягчаеш, за мяне на дзеўках скучучы. Ты глянь на сябе... — Росцік люстэрка падае: ён, у адрозненне ад дзеюкоў местачковых, якія некалі пры сабе кішэнныя люстэркі з расчоскамі наспі, толькі люстэрка носіць, расчоска яму ні для чаго... як, зрешты, і люстэрка. — Праз тыя скокі ні крыві, ні сокаў, а мне заўтра аналізы здаваць.

У нас тэатр-студыя. Каб талкова расказаць, што гэта такое, дык і не раскажаш. Бо ўсё бесталкова, але неяк круціца.

Па жыцці, перш за ўсё па жыцці, па лёсе, а пасля ўжо па прафесіі, я музыкант. Ніштавата граю на гітары, на трубе, на скрыпцы, ды, бадай, на ўсім, з чаго можна выдзымуць, выціснуць, выбіць хоць нейкі гук. Але не так граю, каб аднаму на сцэне стаяць...

Мне трэба, каб побач былі Каб пралічыць, пальцамі падшчоўкуваючы: раз, два, трои, чатыры — і пайшло-паехала: “Глядзі, як светла і як чыста...”

Я Блонька, лабух. З лабухаў Росцік бабкі збіраеца страсаць за паказ самай доўгай валасіны.

Лабух сярод музыкантаў — слоўца знешне зняважлівае. Не музыкант — лабух. Не грае — лабае. За грошы там, яшчэ за што... Не ў імя самой музыкі, карацей. Пра якога-небудзь маладзёна, які яшчэ і лабаць не ўмее, скажаш лабух — крывудзе. А я не. Як і ніхто з тых, хто прастаяў на сцэне гадоў па дваццаць. Для нас гэта — жыццё, што ж нам на жыццё крывудаваць?..

За мной рэстараны, якія ў мой час рэстаранамі ніхто і не называў, а толькі кабакамі, п'яныя вяселлі і юбілеі, каля дзесятка папсовых ансамбляў і рок-груп. Таму для мяне ў нашым слоўцы — яшчэ і наша цэхавасць. Прыналежнасць усіх нас да музыкі — і нас адных да адных. Код, знак, па якім мы распазнаемся, бо нідзе і ні ў чым, апроч музыкі, лабуха не знайдзеш.

Музыкант, які хоць трохі не пажыў жыццём лабуха, не музыкант, а так... нешта такое... творца... кампазітар...

Лабухі прасякаюць, пра што я.

Я з часу “Beatles” і “Песняроў”. Хай трохі пазнейшы, хай байструк — але байструк таго часу. Каб вы ведалі: бітлы і песняры былі ў мой час на роўных. А калі нехта з вас казліную морду зморшчыў: якія там “Песняры”! — дык пайшлі вы!..

Бачыў я казлоў... Ледзь не скакалі ад радасці, калі “Песняры” распадаліся. А спытай: “Ты чаго скачаш? Табе самому з гэтага хоць качан капусты перападзе?..”

Не! — іх камбіормам не кармі, калі нешта сапраўднае сканчаеца. Ім здаецца тады, нібы гэта ўжо яны на спусцелым месцы сапраўднымі выглядаць пачынаюць, рожкі паказваюць — жмурыкі, чмо балотнае.

Час ад часу я сустракаюся з песняроўскай легендай, з Мулям, і мы пытаемся адзін у аднаго, як хто жывы, ну і пра розныя дробязі. Пра большае пытацца неяк няма пра што, ён і старэйшы за мяне, і... Лабаць мяне ў “Песняры” Муля некалі не ўзяў — і правільна зрабіў. Я лабух, а ён Муля, — на што тут крывудаваць?..

Вось гэта трохі рознае: лабух — і Муля. Разумееце?.. Тут, як сам Муля кажа, нюансы... А пра тое, што ўжо не трохі, а зусім рознае, Муля кажа: *лабухня*. Не лабухі, а лабухня — адчуваеце?..

Я з ім не раўняўся і не раўняюся. Падобнае ў нас хіба толькі тое, што мы паралельна разводзіліся... Як з Лідзяй Паўлаўнай я паралельна разменьваўся... Ну, з Мулям не так паралельна, ён раней пачаў... Але нават гэта выходзіла ў нас па-рознаму: у яго — глабальна. Ён сыходзіў з чарговага сямейнага жыцця, як Талстой з Яснай Паліны. Куды і да чаго прыйшоў — гэта ягонае... Кожная хатка — свая апратка. І ўсё ж я мудрэй шым за Мулю сябе пачуваю, трэцім разам не ажаніўшыся...

Некалі Мулю помнік стаяць будзе, а пакуль што ў Мулі хрен на блюдзе. Росцік для яго праект прыдумаў, з якога на ўсё жыццё і на помнік хапіла б — Муля адмовіўся. Праект быў на Расію, таму перад мафій маскоўскай прагнуща трэба было: ледзь-ледзь, ні для каго незадзялана — але дзе там... У Мулі ў Москве і свае былі, яшчэ б іх не было, Росцік з імі ўсё і замуціў, ды ў Мулю — як лом нехта ўвагнаў і вынуць забыўся. Ён не казаў: імя, гонар, але ўсё яно сказалася, калі Муля кінуў: “Лабухня”.

Росцік пакрыўдзіўся: “Неперабудаваны лабух — клініка”.

А Гарбачоў пад той час даўно перабудову прыдумаў і пагарэў праз яе. Народ савецкі, перш за ўсё рускі, перабудоўвацца не рушыў. Азірнуўся навокал: *всё, блядъ, то же, а водка, блядъ, дороже*. Гарбачоў, пагарэўшы, здзіўляўся: як яно так выйшла?.. З паскарэннем, сацыялізмам з чалавечым, як у членеў палітбюро, тварам — і з усім астатнім. Генсек КПСС і не падазраваў, што прыдумаў перабудову для лабухаў, ні для каго больш. Адны лабухі і перабудаваліся. Так што Муля і з гэтага боку — не надга лабух, і Росцік дарма на яго, як на лабуха нармальнага, разлічваў...

Да перабудовы, каб лабух зарабіў нешта пры сваёй стаўцы калі чырвонца за канцэрт — на дзве пляшкі гарэлкі з плаўненым сырком і ліверкай — трэба было пракручваць па два, па тры і чатыры канцэрты ў дзень, што называлася “чосам”. “Чос” строга забараняўся, лічыўся халтурай, купляючы білеты на якую, савецкая грамадзяне нібыта не дабіралі ў якасці музычнага мастацтва. Грамадзяне, магчыма, і не дабіралі, а лабухі дык здорава перабіралі, “чэшачы” ў сібірах і на далёкіх усходах, здаралася, і па пяць штодзённых канцэртаў, першы пачынаючы ў адзінаццаты раніцы і апошні — а поўначы. І ўсё гэта жыўцом, знемагаючым горлам, знясіленымі лёгкімі і знамелымі пальцамі! Лабухі ўсе да аднаго сканалі б, калі б з перабудовай не перабудаваліся. У змаганні за тое, каб якасць музычнага мастацтва заўсёды і для ўсіх савецкіх грамадзян была аднолькавай, яны пачалі “часаць” пад запіс, пад “фанеру”. Закруціўся на пульце гукарэжысёра магнітафон, заспівала і зіграла нястомнай жалеза, а вакалісты адно разяўлялі раты, і лабухі толькі выгляд рабілі, бышчам лабаюць. Пра гэта ведалі і тыя, хто на паперы ў суроўых загадах “чос”, тым больш “фанерны”, нібыта забараняў, а на справе дазваляў і нават пашыраў, бо меў з яго сваё, і ведалі тыя, хто плаціў за гэта — купляў і купляў білеты. Апошняя па даўній савецкай звычыі абсалютна не зважалі на такую драбязу, як якасць таго, за што яны плацяць. Савецкая грамадзяне, былья і цяперашнія, хоць яны ўжо нібыта не савецкія — гэта найлепшыя ў свеце купляльшчыкі любой хрэнщені.

Як весела прасвіталі яны свае грошы, калі фанаграма раптам абрывалася, а вакалісты ўсё разяўляліся, хапаючы паветра нямымі рыбінамі. З якой радасцю, з якім шчасцем за свае ўласныя грошы яны надурваліся!.. І надурваюцца дагэтуль, бо шмат што змянілася з той пары, але заваяванае лабухамі права на “фанеру” ніхто адміністратор не здолеў і наўрад ці здолее. Яго, як рэвалюцыйную заваёву, якраз і ўзаконіла перабудова, і тым самым вывела лабухаў з цесных, душных і нават пры “чосе” малакасавых канцэртных залаў на прасторныя стадыёны!.. Тут ужо, на стадыёнах, у канцы 80-х і пачатку 90-х гадоў слáўна-рэвалюцыйнага ХХ стагоддзя, хто паспей, той і з’еў.

Любая рэвалюцыя — перш за ўсё пераразмеркаванне. “Хто быў нікім, той стане ўсім!” Раней, да перабудовы, да фанернай рэвалюцыі і стадыёнаў, “усім” былі, ласаваліся і тлусцелі катамі на смятане кампазітары-песеннікі і песеннікі-паэты, якім за кожную задрыпаную нотку і за кожнае зацяганае слоўца, дзе б яны ні прагучалі, у філармоніі ці ў кабаку, налічвалася аўтарская капейчына. А лабуху, хоць ён здохні на пятym канцэрце — стаўка на дзве пляшкі з сырком і ліверкай: кірнудзь і паберляць. Ну дык надыйшло свята справядлівасці! Хоць, выбачайце, якой справядлівасці? Яе не было, няма і ніколі не будзе. Заўжды нехта мае і будзе мець болей за кошт іншых, усё ва ўсіх быць не можа. Гэта была б катастрофа, апакаліпсіс, канец руху, шандзец усіх перабудоў і ўсіх рэвалюций. Проста настаў час пераразмеркавання, прыйшла пара патлусцець абношаным, зашмальцаваным, вечна худым і вечна галодным лабухам. Зразумела, не ўсім, а тым, хто быў і не недта прынцыповым, і не зусім ужо кончаным лабухам, а нешта петрыў. Час змяніўся — лаві імгненне! Ніякіх філарманічных начальнікаў, якія б штосьці там дазвалялі, альбо забаранялі! Ніякіх зацверджаных праграм і рапарцічкаў з іменамі аўтараў, ніякіх аўтарскіх капейчын! Ніякіх кампазітараў і паэтаў! Не хочаце — не пішыце, без вас, да вас даўно ўжо ўсё напісаны! Толькі не ўсе гроши атрыманыя!.. А чаго не стае — самі напішам, сем нот таксама ведаем. І да таго ж дакладна ведаем, што зараз трэба, а трэба зараз — абы што!.. Мы прывозім на ваш стадыён канцэрт з абы-чаго, што зараз трэба, вы прыносіце кейс з бабкамі — і мянемся з рук у рукі. Нідзе і ніякіх роспісаў, нікому і ніякіх падаткаў. Што вы сабе з гэтага выкруцілі — ваша справа. Скончылася “фанера”, згас апошні гук, сціх апошні свіст — і разбягаемся...

Ну, не ўсё так проста, за проста так кейс з грашыма не займееш.. Хоць адну нейкую песеньку з абы-чаго трэба раскруцішь на радыё, на тэлебачанні, каб яе хацелі чуць на стадыёне — гэта раз. Раскруцішь яе разам з тым абы-кім, або з тымі *абыкімі*, хто тую песеньку співае, каб яго, або іх хацелі бачыць на стадыёне — гэта два. З абы-чаго і абы-каго, з гаўняца гэтага зляпішь цукерачку ў бліскучым фанціку, каб яе праглі праглынуць фаны — гэта тры. Калі ж зляпілі, дык “Абыкімі” для гаўняной цукерачкі ў фанціку — чым не назва?.. Нешта не нашае, загадковае, амаль японскае... І вось ужо абыкініты, якія не тое што співаць, размаўляць чалавечым голасам не ўмеюць, скачуць пасярод стадыёна, разяўляючыся неўпадпад з фанаграмай, але што да таго стадыёну, фанам, якія вішчаць ад шчасця, бачачы куміраў, на галовах ходзяць і скандзіруюць: “А-Бы-Кі-Mi! А-Бы-Кі-Mi!..” Тут ужо і тысяч пяць маечкаў з лэйбачкай “Абыкіні” прадаць ім не грэх. А пяць тысяч маечкаў ды па тры-чатыры-пяць далаірчыкаў...

Такая вось, ці прыкладна такая тэхналогія... Усё пра яе, зразумела, ніхто вам не раскажа. Шоу-бізнес — на трэцім месцы ў свеце па прыбытках. Сярод законных, само сабой.

З канца 90-х гадоў слайна-рэвалюцыйнага мінулага стагоддзя бізнес гэты ў нас, яшчэ не стаўшы на ногі, пачаў валіцца, але яго падгримала, падпёрла сваім энергічным плячом маладая дэмакратыя. Насамрэч ні маладой, ні якой-небудзь іншай па ўзросце дэмакратыі не было, адкуль ёй у нас узяцца, але ўсе сталі ў яе гуляць — і выбірацца хто ў дэпутаты, хто ў презідэнты, хто куды. А выбары — гэта не толькі палітыка, улада, гэта бізнес, у тым ліку і шоу-бізнес. Нам з Росцікам, маючы тэатр-студью, трэба было на плячах пустыя барабаны насыць, а не галовы, каб не ўзяць тут сваё. Ну дык мы і бралі столькі, колькі маглі, не зважаючы на тое, з нацыяналістай бярэм, ці з камуністай...

У дзвёры паствукалі — і адразу ў іх прасунулася галава анёла з каляднай паштоўкі, хлапчука гадоў пятнаццаці, які з дзвярэй заўсіхаўся.

— Можна да вас?..

Усё, што круціцца каля Марты, круціцца хутка.

Ён увайшоў і стаў пасярэдзіне пакоя, як падрыхтаваўся да допыту. Выглядаў ён казачна прыгожа — пара ляльцы Барбі Такому на сцэне дастаткова толькі з'явіцца ды кудзеркамі страсянуць... На яго глядзець будуць, а не слухаць.

— Вам званілі..

— Званілі Як цябе зваць?

— Поль.

— Як!? Выбачай...

— Не, нічога. Мала хто не здзіўляецца. Бацька ў гонар Поля Макартні назваў, а маці імя змякчыла. Яна па маладосці болей да французаў гарнулася. Я тады не мог быць супраць.

— А цяпер?

— І цяпер не. Прывык.

— Бацька музыкант?

— Інжынер. Кампугарамі займаецца.

“Вунь яно што...”

— Ты з маім сынам сябруеш?

— Не тое, што сябрую... Курырую. Ён дзіця ў вас, а мне ўжо дваццаць.
Я ўгледзеўся ў яго і не паверыў.

— Не выглядаеш...

Поль усміхнуўся гэткай нябеснай усмешкай, што я зразумеў Марту: незвычайны...
Ледзь не захацелася прыціснуць яго да сябе ды расцалаваць.

— Тым і карыстаюся...

“Глядзі ты, адкрыты які...”

— Ну, кожны карыстаецца сваім... Што ты ўмееш?

— Нібыта граць... нібыта співаць...

— Тады співай.

— Што?

— Што хочаш.

— А можна вашу песню?..

“Херувімчык ды яшчэ і хітрунчык...”

— Давай маю...

— Вы падыграецце?.. Ці я сам?

Я падняўся з-за стала і падышоў да раяля.

— Якую?

— “My insomnia, my sleeplessness...”

— У мяне няма такой песні.

Поль зрабіў выгляд, нібы разгубіўся.

— Як няма?.. Ёсць. Вы яе ў Майлса Джагера злізлі. — Ён сыграў пачатак мелодыі... — Забыліся?.. Геніяльная песня, я вырастаў з ёй. — І ўсміхнуўся сваёй анёльскай усмешкай...

— Та-а-к... — Я не знаходзіў, што сказаць, апроч гэтага “та-а-к”, і ў мяне мікволі сціснуўся кулак, але я толькі сціснуў яго і расціснуў, сціснуў і расціснуў...

Гадоў дваццаць таму, калі я лічыў сябе не лабухам, а музыкантам, і сіліўся стаць кампазітаром, Поль сваю ўсмешку анёльскую праглынуў бы разам з зубамі, мала што хлапчук... Злы я быў, калі шчыміўся ў геніі.

Я не зліваў мелодыю ў Джагера, падобны быў толькі пачатак. Некалькі нот — дзе-небудзь у сярэдзіне ніхто б і не заўважыў...

Яно як здараецца?.. Пачуеш мелодыю, забудзешся на яе, зусім не помніш, а пасля яна усплывае, як твая. Гэта рэмінісценцыя, ты выпадкова, не свядома прысвойваеш нешта з чужой музыкі, аднак паспрабуй потым тое некаму давесці..

Мяне не аднойчы, як пысай шчанюка ў сікі, ты калі ў тыя джагераўскія ноты, але ж не хлапчукі тыкалі, якія прыходзілі, каб я іх праслушаў! Поль дэманстраўваў наўмыснае, разлічанае, вытанчанае нахабства, якое нешта мела на мэце, толькі што?.. Пра гэта я ніякай здагадкі не меў — і глядзеў на *незвычайнага* Поля, усё больш раздражняючыся. Занадта дзяячы твар, занадта пунсовыя губы, пушыстыя вейкі, занадта ў ім усяго прывабненъя... Кандыдат у гомасекі, калі ўжо не там. Дарэчы, чым ён з сынам маймай займаецца, куратар?..

Пакуль сціскаў я і расціскаў кулак, Поль, чакаочы, зноў прабег пальцамі па клавішах, паўтарыўшы мелодыю.

— Не крыйдуйце... Вы з густам музыкант, не абы-што ў кралі.

Можа, даць яму ўсё-ткі?.. Не бісь — шпотачкай пад задніцу...

Ён відавочна правакаваў мяне, нахабства было ўжо дастаткова, каб болей не трываць, выставіць анёла за дзвёры, толькі што з таго?.. Поль нібы адразу пастанавіў давесці, што я ні ў чым не пераважаю яго, нічым за яго не лепшы, сапернічаў са мной без прычыны саперніцтва, ці прычына была, але я не ведаў яе...

Я не стаў яму дзяякаўца за камплімент.

— Выходзіць, ты падлавіў мяне і з тым прыйшоў? Каб я цябе паслушаў і на сцэну паставіў?.. Ты нармальны?

Поль зноў заўсіхаўся, ён, мусібышь, праста не мог, не ўмеў не заўсіхацца.

— А вы?

Давялося яшчэ раз стрываць.

— Думаю, што нармальны.

— Ёк і я так пра сябе думаю... І бацька мой, які мяне Полам называў, так пра сябе думae, і маці, якая перайначыла ў Поля... У краіне, дзе я Павэлкам, ну, няхай Павалам быць павінен, гэта нармальна?

Я падумаў пра Лі-Лі.

— Тут якраз нічога такога... Адзін мой знаёмы, зусім нармальны, доктар філасофіі, пакітайску дачку назваў.

— Лі-Лі? — імпульсіўна спыгтаў Поль — іамаль няўлоўна, на імгненне прыкусіў губу ў куточку рота, пашкадаваўшы, відаць, што спытаў.

Ці не тут прычына?..

Гэтага я не чакаў, нешта торgnулася ўва мне, адразу згадаліся слова Лі-Лі: “А то я ці праста ляжу, ці стаю на карачках, соўгаюся...” — і мне не без намагання даўся выгляд, быццам я ніколікі не здзіўлены тым, што Поль ведае Лі-Лі. Але, каб не спытаць пра гэта нібыта абыякава, утрымацца я не здолеў:

— Вы знаёмыя?

Ды й трэба было спытаць, чаму не?..

Поль да знаёмства з Лі-Лі быў таксама ўжо нібы абыякавы.

— Знаёмыя. Співаць спрабавалі разам... Лі-Лі співае няжепска, не чулі?..

Я не чую. Не думаў нават, што Лі-Лі співае. Калі не лічышь спевамі гукі, што вырываюцца з яе ў нябесных палётах. Так мало хто співае. Ды ніхто так не співае, апроч Лі-Лі.

Але ж не з некім.

Што гэта са мной?..

Лі-Лі і сама не хавалася, што ўсё ў яе да мяне было, хоць і без палётаў... Яно і не магло не быць, смешна думаць, і я адносіўся да гэтага спакойна, наогул я ніяк да гэтага не адносіўся... Толькі што з “прафесаршай...” Брыдотна, магло гэтага не быць, але, калі ўжо так выйшла... Я музыкант, мне мала адной песні...І раптам... толькі што... уявіўшы Лі-Лі з гэтым анёлам... Ды само сабой!.. непазбежна!.. такі прыгажунок з такой прыгажуняй!.. як яны маглі абмінуць адно адное, не пакашлавацца?.. Калі толькі ён сапраўды не з блакітных — па голасе зараз і распазнаем...

— Не чую я, як Лі-Лі співае, — стаў шукаць я ў стале... што-небудзь, каб руکі заняць. — Давай ты ўжо голас падай, калі з сабой прынёс.

— Прынёс, — дастаў Поль з кішэні касету. Я ўзяў яе, пакруціў у руках і кінуў на стол.

— Так не пойдзе... Нашто мне запіс слухаць, калі ты тут жывуцом?

Белы, як снежка, твар Поля паружавеў.

— Я не буду співаць.

— Чаму?

— Не хачу...

Ды ў яго самыя звычайнія комплексы! Баіцца і, каб абараніцца, вырашыў нападаць... А я ўжо чорт ведае да чаго дадумаўся!

Сеўшы за рапуль, я ўзяў некалькі акордаў той самай “злізанай” джагераўскай мелодыі. Але сваіх акордаў...

— Давай, давай гэтую скрадзеную, з якой ты вырасталаў... Не заціскайся, нікога ж, апроч нас, няма...

— Ёсць!

Поль, ледзь не адбўшы мне пальцы, ляслуў вечкам клавіятуры.

— Не буду я співаць! Вы тупы, як калун! Нічога не зразумелі! Банальна ўскрыўдавалі!

— кінуўся ён да дзвярэй. — Я ад пачатку не хацеў, каб вы ўва мне памыляліся! Бо я зусім не той, кім выглядаю!

Ён ужо выходзіў, але я паспей яшчэ спытацца ўслед:

— А кім ты, думаеш, выглядаеш?

— Анёлам! Хіба не так?.. А ўва мне д'ябал жыве!

І ляслулі дзвёры.

Каб насамрэч я што-небудзь зразумеў — дык забі мяне гром... Трэба будзе Марце пазваніць, ці нават спаткацца з ёй: што гэта такое?.. І на хрен нам прысніліся такія незвычайнія?..

Касету я паслухаць не паспей: пазваніў Росцік і сказаў, што чакае лазня.

IV

Росцік калі і ўзяў піва, дык глыток на двух, а мог і зусім не ўзяць, скажа: “Мая лазня — тваё піва”, — і па дарозе я заскочыў у краму, дзе наткнуўся на пакамечанага і пакалашмачанага Алеся Крабіча, з якім былі мы некалі саўтарамі і напісалі з тузін песьні. У свой час, звязаны сем’ямі, проблемамі іх дагляду і пракорму, ва ўсім вольнаму Крабічу я нават зайздросціў. Да пачатку ўсялякіх там саюзных перабудоў і нацыянальных адраджэнняў Крабіч жыў сабе нармальным жыццём паэта, вершаваў, піў і гуляў, а потым даў нырца ў барацьбу — і дагэтуль з яе не выплывае, хоць піць не кінуў. Перапачывае ён ад барацьбы хіба толькі з перапою — і сёння, выглядала на тое, быў дзень адпачынку.

Паэт Алесь Крабіч спаткаў мой позірк вачам і пакутніка, падняў руку і пуста пstryкнуў пальцамі.. Я падумаў і вырашыў, што цэхавае братэрства ёсьць цэхавае братэрства, лабухі ў ім разам з паэтамі — ды й двум нам з Росцікам трэціне надта зашкодзіць.

— Ты галодны? — спытаў я Крабіча, і ён на пытанне маё зморшчыўся: “Якая яда!..”

Да перакругу з паэтай у змагары Алесь быў для мяне калі не найблізкім сябрам, дык і не старонім чалавекам... Ва ўсялякім разе адным зых нямногіх сярод мужчынскай хеўры, каго мог я паблізу трываць. Заадно, праўда, даводзілася трываць і ягонае нахабства, якога з гадамі, калі ён пачаў прапівацца, усё болела і болела. Паэт прыроджаны, ён да таленту свайго адносіўся недаверліва, як да нечага дзёнага ў ім і не яму прыналежнага, і, напіваючыся, крычаў звычайна тым, хто ўпікаў за п’янку: “Не сваё прапіваю!.. Не ваша!.. *Hi-чый-на-e!..*” Пра палітыку ў той час гаварыў ён рэдка, не глядзеў тэлебачанне і не чытаў газет, толькі кнігі, якімі заваленая была ўся ягоная, перагароджаная напалам з братамі-міліцыянтам, даўжэзная, як два сашчэпленыя вагоны, хата на Грушавіцы, куды я часцяком збягаў і ад першай, і ад другой сям’і, і дзе мы нясумна бавілі ночы з выпадковымі спадарожніцамі жыцця.

У адну з такіх начэй мы напісалі гімн. Прыйчым, хутка, за нейкія паўгадзіны, заведзеныя жаночым квартэтам, які ў туночкі нам спадарожнічаў. У стомленай паўзе паміж нашымі гулькамі заплялася балбатня пра конкурс на новы дзяржаўны гімн — і квартэтысткі нас папросту справакавалі: ніза што вам, маўляў, гімн такі не напісаць, каб ва ўсіх выйграць, п’янтосы вы і імпатэнты...

На новы дзяржаўны гімн быў аб’яўлены конкурс, бо гімн стары, пра беларусаў з братняю Руссю, стаў нібыта гісторызмам. “Стварыць шэдэўр!” — заклікала маладая незалежная краіна сваіх музыкаў і паэтаў, і ўсе, хто ўмее хоць адной рукой на гармоніку граць і маму з рамай рыфмаваць, навыперадкі кінуліся ствараць... Мы напісалі хай не шэдэўр, але і не кволенкі гімн змайстравалі — абодва здзівіліся. У Алеся стаяла піяніна старэнкае, я прысеў да яго — і музыка, як толькі таго і чакала, сама па клавішах прабегла, ад першай да апошняй ноты. Алесь звычайна падоўгу вымучваў вершы на музыку, а тут яны да яго таксама быццам самі прыляглі, і такое адчуванне было, нбы вершы гэтыя і гэтая музыка даўно шукалі адно адное — і знайшлі. Голенкі вакальні квартэт з ліста, прафесіяналкі ўсё ж, той гімн і праспіваў — і гэта было феерычнае ў іх для братаміліцыянта, які, пачуўшы гукі музыкі, зазірнуў на спеўку.

Брат-міліцыант сказаў: “Гэта гімн! Стаяць хочацца!” — і квартэтысткі адразу спыталіся: “А колькі прастаіш?..”

Больш наш гімн ніхто, апрач голага вакальнага квартэта, не співаў, і ніхто, апрача брата-міліцыянта, не чую. Недзе праз тыдзень, калі я амаль дамовіўся пра запіс гімна з хорам і аркестрам, каб ва ўсёй красе паказацца на гімнавай камісіі, да мяне, ліхаманкаванервовы, уварваўся Крабіч, зграб вершы і пры мне іх спаліў. Потым ён таптаў нагамі попел, крычаў — і аказалася, што я д’ябал, які разам з голымі ведзьмамі ледзьве не спакусіў яго, але беларускі Бог яму дапамог, адкрыў, што гімнавы конкурс — хіграй выдумка перафарбаваных камунякаў, бо для незалежнай Беларусі гімн даўно напісаны, гэта “Магутны Божа”, і не патрэбны нікі іншы.

Мне шкада было музыкі, такая не кожнага разу праляжыць па клавішах, ды й амбіцыі торгалі: а раптам?.. — і я сказаў спіхаванаму Крабічу, што паэт ён на Беларусі не адзіны. Мне напісалі новыя вершы, шмат хто напісаў, я выбраў лепшыя і аддаў гімн на конкурс. Пасля гэтага Крабіч, сустракаючыся са мной, стаў пераходзіць на другі бок вуліцы. Неяк у інтэрв’ю на радыё ў яго спыталіся, чаму ён даўно ўжо нічога са мной не піша, і ён адказаў, што знацца не хоча з людзьмі, якія заадно з камунякамі і маскалямі.

Толькі гады праз два мы зноў пачалі здароўкацца...

А з конкурсу нічога не выйшла. У той гімнавай камісіі ўсе былі кампазітары ды паэты, і які адзін жывы кампазітар альбо жывы паэт маглі дапусціць, каб другі жывы кампазітар альбо жывы паэт сталі аўтарамі дзяржаўнага гімна?.. Адзін аднаго спляжылі, забамбілі — і засталіся беларусы з братняю Руссю, з савецкім гімнам, толькі без слоў. Пасля быў яшчэ адзін конкурс, ужо пры новай уладзе, але і новая ўлада пакінула беларусаў з савецкім гімнам, у якім ціхен'кі прыўладны акын, якога, як кажа Крабіч, ад молі не адрознішь, трохі словы пераакыніў.

Я доўга не ведаў, Марту ўжо з Рыгі прывёз, калі дазнаўся, што з нейкай з нашых спадарожніц жыцця, якая абвясціла яму, што цяжарная, Крабіч быў прыажаніўся. Дзіця нарадзілася і памерла, спадарожніцу Крабіч выгнаў, смерць дзіцяці ўспрыніяў, як Боскую кару, замкніўся ў сваім пакутніцтве і жыў на Грушайцы нелюдзімам. Адно змагацца выбіраўся.

Паўскрыні піва і дзве пляшкі гарэлкі, якія з прылаўка я перадаваў Алесю, каб дапамог паднесці, ён браў і засоўваў у кішэні адной левай рукой, правая рука вісела, як перабітая.

— Хто гэта цябе так?.. Грушайскія?..

— Хрэнушаўскія... Шэсце ўчора было да пляцу Волі... Я па адзін бок, а брат па другі.

— Твой брат цябе так?..

— Не ён сам... Брэты ягоныя... Мой з пастарунку мяне выцягнуў... Пасля пайда паўночы, плаакаў... І ведаеш, што сказаў?

— Што?

— Што правільна мы па розныя бакі! Зараз ён мне дапаможа, а потым, калі што якое, дык я яму... Куды мы з табой?

— У лазню.

— Правільна. Зараз ты мне дапаможаш, а потым, калі што якое, дык я табе...

Мушкетон, слуга Партоса, любіў расказваць, як у час войнаў каталікоў з гугенотамі бацька ягоны вынайшаў змешаную веру, якая дазваляла яму быць то каталіком, то гугенотам — гледзячы па выгадзе. Калі ён сустракаў каталіка, дык рабаваў яго, як гугенот, а гугенота рабаваў, як каталік... І ўсё у яго ладзілася, пакуль не аказаўся ён аднойчы між каталіком і гугенотам на вузенькай сцяжанцы... На дрэве павесілі, абыяднаўшыся, каталік з гугенотам бацьку Мушкетона. Хірага чалавека, які і сыноў сваіх зрабіў — аднаго гугенотам, а другога каталіком.

У лазні чакала неспадзянка: Росцік адвёў мяне з раздзявальні ў пакой з камінам і більядам, дзе пры каміне быў накрыты стол, і на прамілуй Бог пачаў прасіць, каб Алеся я выправіў.

— Налі яму шклянку — і няхай ідзе. Я людзей па справе запрасіў, памочніка дзяржсакратара і таго кандыдата ў дэпутаты, а з нацыяналістам гэтым якая справа? Ён жа ў бойку з імі кінецца!

— Не кінецца, у яго рука перабітая...

— Ён і з адбітай галавой кінецца! А то я не ведаю яго! Ды няхай сабе і пры ціхім, як пры ім дамаўляцца, ты што?..

Выправіць Крабіча я не мог — і раззлаваўся на Росціка.

— Папярэдзіць трэба было! Сказаў бы, калі званіў!

— А сюрпрыз? — спытаў Росцік, разумеючы, што і сам вінаваты... І далей абмяркоўваць не было чаго, бо ў пакой зазірнуў голы Крабіч.

— Тут гості да вас ломяцца... Морда ў аднаго аднекуль знаёмая...

— Я табе дам, морда! — штурхнуў Крабіча ў спіну і выпіхнуў з дзвярэй Барыс Шыгуцкі, шапачна знаёмы мне памочнік дзяржсакратара, мужык сапраўды з мордай, па якой бегалі па-хутаранску хітрыя, учэп'стыя вочкі, што імгненна абшнырылі з кута ў кут увесь пакой. — А бабы дзе?..

Мусібышь, гэта належыла расцэньваць, як жарт.

Прыведзены Шыгуцкім кандыдат у дэпутаты, які ніяк не выглядаў і нічым не запамінаўся, увайшоў і сказаў:

— О, більядр...
Ён ніяк не выглядаў, але імя і прозвішча ў яго былі квяцістыя: Рычард Красевіч.

— Сёння парымся, распранайцеся... — замігусіўся Росцік перад дарагімі, на тры с паловай тысячы даліраў, гасцямі. — Баб іншым разам нагонім...

Алесь Крабіч, паэт і змагар з дыктатарскім рэжымам, адмяцелены ўчора міліцыянтамі, з'індэфікаў нарэшце ablіtcha ворага і зыркнуў на Шыгуцкага ваўкалакам. Шыгуцкі таксама, пазнаўшы яго, не выявіў радасці ад сустрэчы, а Красевіч сказаў: “О, беларускі паэт...” Нічога добра гэтай кампаніі чакаць не даводзілася, і я вырашыў, пакуль не позна, заняцца тым, дзеля чаго і закруціў Росціка з лазняй: чысціцца ды мыцца. Мне здавалася, што потам і міязмамі “прафесаршы” я ўжо да касцей пратах.

На палітычная страсці, якія віравалі ў краіне з канца восьмідзесятых, я глядзеў так, як глядзіш з берага на штармавое мора: страшнавата, але што яно мне, калі я на беразе? Адштарміць і суціхне... Я музыкант, на які чорт мне палітыка? Музыка пры любой уладзе — музыка...

Тыя, хто ўладарыў апошнімі гадамі — ні прэзідэнт, ні хэўра ягоная нічым мне не заміналі. Яны не надта мне падабаліся, выпірала з іх нахабная пыха людзей, што з гразі выскачылі ў князі, але і тыя, хто тузайцца з імі, каб скінуць, не выглядалі вытанчанай шляхтай. Нацыяналісты, камуністы, патрыёты, незалежнікі — усе былі для мяне на адзін капыл. Гвалт пра незалежнасць, дэмакратыю, нацыянальную ідэю, славянскае адзінства і народнае шчасце выклікаў слыхавую алергію — і хацелася, каб усе знямелі. Мяне не здзіўляла, што яны змагаюцца — якое тут дзіва? Мяне здзіўляла, што яны не зауважаюць, зацітая ў барацьбе, як марна губляеца час і пуста мінае жыццё. Мне здавалася, што яны захварэлі, павар’ящелі і страцілі адчуванне часу, адмеранага ім у часе жыцця, якога на баку будучыні, за якую яны змагаюцца, усё меней... Ува мне адчуванне гэтае білася метраномам, імгненні то кам душу пранізвалі, і голкамі цела наскроў прашывалі: раз — і ніяма, два — і ніколі не будзе... Не тое, каб я надта баяўся памерці, я баяўся не жыць. Зараз, цяпер не жыць, пакуль жывы.

— Пах тут нейкі бабскі, — заходзячы з усімі ў парыльню, куды я паспей праслізнуць першы, і дзе з мяне разам з майм потам выходзіў пот “прафесаршы”, пацягнуў носам Шыгуцкі. — Я заўсёды ведаў, што там, дзе артысты, там і бабы.. — І ён тыркнуў пальцамі жывот Росціку. — А ты мяне, каб мазоль працоўны паказаць, запрасіў?

Тыркнуў ён, мусібышь, адчуvalьна, бо Росцік прыслеў.

— Дык не заказвалі, Барыс Сцяпанавіч...

— Не заказвалі!.. Жаданні начальства ўгадваюць, калі мець ад яго нешта хочуць. Нават патаемныя, а я не хаваю... Добра, што Рычард пакуль не дэпутат, без баб абыйдзецца.

— Я без баб не абыходжуся, — сказаў Красевіч. — Ні дня.

Тут не прамінуў, каб не ўставіць свае пяць капеек, Крабіч.

— Ды ну!.. Па абхадняку твайм не скажаш. Абы як глядзіцца абхадняк, без та кога бабы і ператрываць могуць.

— Ён у яго, як у жарабца, у капшук хаваецца... — рагатнуў Шыгуцкі, а Крабіч ні да чаго зрыфмаваў:

— Хрэн з капшука ў былым цэка... Папарыш? — раптам сунуў ён адной рукой венік Шыгуцкаму. — Твае мяне паламалі а ты адрамантуюш. Справядліва?..

Усе ёсё пачулі, нават Красевіч: будынак былога партыйнага ЦК пад рэздэнцыю забраў прэзідэнт, выгнаўшы парламент, які, як у пекла ўпоперак бацькі, у той будынак праскочыў...

— Справядліва, — гэтак жа нечакана згадзіўся Шыгуцкі. — Я вас, нацыяналістаў, люблю, толькі выгляду не падаю... Кладзіся.

Злезшы з палка, я ўступіў месца Алесю, Шыгуцкі стаў над ім і з усёй сілы ўдарыў па хрыбціне камлём веніка.

— На! Я цябе адпару! Ты каму растыкаўся? Ты каго ў капшук?!

Крабіч нават не зварухнуўся.

— Бі.. Забі, ты ж гэтага хочаш? Вы ўсіх бы нас пазабівалі...

— І заб'ю! На кавалкі парву! — да крыві раздзіраючы спіну Крабічу, ашалела ўсхадзіўся Шыгуцкі, якога мы ўтрох ледзьве здолелі абваліць і выщягнуць з парыльні ў душавую...

Росцік глядзеў на мяне, як на чалавека, які ўзарваў сінагогу. Глядзеў і, здавалася, з адчаю слеп.

Крабіч выйшаў з парыльні, стаў пад душ — і вада з яго сцякала чырвоная. Цалавальніца-вада...

— Гарэлкай яго палі, — буркнуў Шыгуцкі, ужо трохі супакоены. — А то здохне ад інфекцыі, а я вінаваты буду... Яшчэ і героя з мудака злепяць.

Узяўшы прасціну, я выліў на яе амаль пляшку гарэлкі і накрыў Крабічу спіну. Прасціна адразу набраняла крывавымі плямамі.

— Не здохну я, — сказаў Крабіч. — Усіх вас перажыву, сукі бляцкія. Вунь і рука ажыла, ад нянавісціi выправілася.

Шыгуцкі бліснуў зрэнкамі ў бок панічна разгубленага Росціка.

— Слухай, ты мяне запрасіў? Мне яго выкідваць?..

— Ніхто тут не стане нікога выкідваць, — адказаў я за Росціка, які ўжо і не бачыў, і не чую сана катастрофы. — Вып'ем і разыйдземся.

Алесь, відаць, надумаў мне дапамагчы і міралюбіва падыйшоў да Шыгуцкага.

— Чаго ты, вып'ем сапраўды... А пасля я цябе камлём адхвашчу.

— О, мір... — сказаў Красевіч, і Шыгуцкі, скрываючыся на Алеся, махнуў рукой:

— Ды пайшоў ты...

У каміннай, дзе сталі ладзіща да стала, Росцік заспяшаўся наліваць. Крабіч, сцягнуўшы з сябе прасціну, спыніў яго.

— Чакай, не прападаць жа дабру... Рытуальна ёсё зробім...

— Не трэба, — з насцярогаю, бо ведаў штучкі Крабіча, запярэчыў Росцік, але Шыгуцкі, якому стала цікава, кінуў:

— Давай рытуал.

Крабіч падсунуў да сябе пустую талерку, выціснуў над ёй прасціну, пераліў выціснутае ў шклянку, падзяліў на ўсіх і стоячы голым, збітым, раздррапаным, крыкнуў, узнікнуўши рытуальнае пітво:

— Ну, што, жыды з камунякамі?! Вып'ем крыві маёй за Беларусь!

— О, тост... — сказаў Красевіч, а Росцік, страсянуўшыся жывоцікам, плёхнуў ружовую гарэлку Крабічу ў твар.

Крабіч выпіў сваё і выцерся прасцінай.

— Можна і так Рытуал да канца пакуль не адпрацаваны...

Росціка пакалочвала. Я перасунуў па стале да Крабіча сваю шклянку.

— На яшчэ... Можа, да канца рытуал адпрацуеш..

Крабіч узяў з-пад рук Росціка пляшку гарэлкі, даліў шклянку дапаўна і трymа глыткамі да дна выпіў. Не закусваючы, спытаў:

— А ты чаго калоцішся, Росцік? Гэта ж я жартам, жыды кроў не п'юць, байкі гэта...

— Вон! — зблелым шэптам сказаў Росцік — Пайшоў адсюль вон!

Крабіч сеў і напіў сабе піва.

— Не ты мяне запрашаў.

— Цікава ў вас, — сказаў Шыгуцкі. — Без баб абыйсція можна.

З нечаканкамі ў мяне сёння выходзіў ў ідавочны перабор.

— Пайшті, — падняўся я і ўзяў Крабіча са спіны пад пахі. — Табе пара...

— Ты мяне выганяеш?

— Я не выганяю цябе. Я прашу цябе пайсці.

— Дык не пайду, калі не выганяеш. Мне з вамівесела.

— Вон! Вон! Вон! — пачаў хапаць са стала і штурляць у Крабіча ўсім, што пад руку пападала, Росцік. Крабіч нахіліўся пад стол — і кавалкі хлеба, сыра, кілбасы, нажы і відэльцы, слізгаючы па ягонай збітай спіне, ляцелі ў мяне. Росцік нібы не бачыў гэтага, не мог суняцца — і цяжкі, сталёвы, востры, як восці, в ідэлец утыркнуўся ў самы корань майго раманчыка.

— О, бля... — сказаў Красевіч. — Каб трохі ніжэй...

Я і сам, пахаладзеўшы, так падумаў.

— Ромчык... — разявіўшыся, застыў Росцік. — Я не хацеў...

Боль насірэз працяў мяне ад раманчыка да хвастца, а ад яго ўніз і ўверх, да пятаў і да патыліцы. Відэлец упіўся, здавалася, ва ўсё маё нутро, у самыя глыбіні.. Я выцягнуў яго — і па раманчыку пацякла кроў.

— Гарэлкай палі, — у другі раз адно і тое ж парыў Шыгуцкі і пырснуў. — Усё! Ад баб ты вольны, адной проблемай меней...

Ну, і што я цяпер Лі-Лі скажу?..

Росцік падбег з гарэлкай і чыстай прасцінай.

— Паехалі ў паліклініку, Ромчык... Ці мала што...

Я ліў на рану гарэлку, глядзеў на свайго скрываўленага раманчыка — і нада мной з высокага белага воблака, са снежна-тварожнай гурбы выляплялася і ўсё ніжэй і бліжэй апускалася студэнтка медыцынскага інстытута, піянерская медсястра, фея мая Таццяна Савельеўна. Калі нехта мне зараз і дапамог бы, дык гэта яна.

— Абразанне жыды зрабілі? — выцягнуў галаву з-пад стала Крабіч. — Магу і тваёй крыві і за Беларусь выпіць.

— Накапай яму, — сказаў Шыгуцкі. — Няхай вып'е.

Крабіч перадумаў і пакрыўшыся.

— Ага... Хуй я з хуя вып'ю...

Росцік пачаў збіраць з падлогі раскіданае.

— Прыдурак ён... Я даўно ведаю, што прыдурак, а ўсё забываюся... Разбіраюся, як з нармальным... Давай у паліклініку адскочым, Раман?

Можа, і праўда трэба было б доктару паказацца, але ж не відэльцам параненаму ў такое месца...

— О! — як толькі што ўспомніў нешта кандыдат у дэпутаты. — У мяне швагер — хрэновы доктар.

— Дзякуй... — паспрабаваў я прысесці Балець балела, але ўжо не так востра, не наскрозь. — Абыйдзеца...

— Да я не да того, — сказаў нарэшце болей, чым адну фразу, Красевіч. — Швагер пра гэта гісторыі расказвае — жывот парвеш. Прывозяць неяк бабу аглушаную і мужыка з перакушаным. Баба без памяці, у мужыка пытаюцца: што і як? Аказваецца, яны суткі адзін з аднаго не злазілі, рэкорд асабісты паставіць хацелі. А захацеліесці І ён на кухню пайшоў бліны пячы. Ён пячэ іх, на патэльні падкідвае, пераварочвае гэтак, а яна падпаўзла... ну, рэкорд жа паставіць трэба... і смокча. Ён вочы закаціў... ну, соладка... і блін з агню міма патэльні ёй на спіну плясь! Яна і грымзанула! А ён з размаху ёй патэльняй па макаўцы! О!..

Красевіч глядзеў на ўсіх, чакаючы смеху, але ўсе маўчалі, і ён спытаў:

— Не смешна хіба?.. Блін плясь... баба грымзь... а мужык...

“Гы-гы-гы!..” — першым загыгыкаў Шыгуцкі, хмыкніў Росцік, разрагатаўся Крабіч, і ўва мне мікволі пачаў падымацца смех — з дурнаватай гэтай гісторыі, якраз адтуль, дзе балела... Кампанія хай не назаўсёды, на нейкі час, але зладзілася.

Зладзіўшыся, вырашылі, што перш чым піць і зноў біцца, можна ўсё ж паспрабаваць папарыцца. “Табе толькі грудзі парым”, — паклапаціўся Шыгуцкі пра Крабіча, на што той сказаў: “І толькі не ты”.

Рытуальнае ў лазні — не п’янка, рытуальнае — дзея ў парыльні. Па асалодзе яна для мяне — адразу пасля дзея з жанчынай. Душ, як я ні люблю яго, з парыльняй не раўняць. Душ і з жанчынай цябе прымае, нават падбівае на тое, каб ты быў з ёй, а парыльня — не. Жанчына ў парыльні — пагібел, катастрофа, развал дзея. Таму жанчына — асобна, парыльня — асобна.

І ўсё ж у двух асобных адчуваннях жанчыны і парыльні ёсьць блізкае, амаль злітнае падабенства. Найбольшай асалоды ў абодвух выпадках дасягаеш тады, калі ты ўвесь у жанчыне ці ўвесь у парыльні — і ні краплі цябе не застаецца па-за імі. З жанчынамі ў мяне так, каб я ўвесь, цалкам быў у іх, нідзе і нічога ад сябе не пакінуўшы, рэдка здараецца — у парыльні часцей... Зразумела, гэта зусім інакшы смак, розныя адчуванні — я не пра нейкія там адхіленні..

Парыльня, як і жанчына, пачынаецца з пахаў. Па-свойму пахнудь камяні печы, дошкі палка, ашалёўкі. Асінавая дошкі — пах скразны, прасторны, сасновыя — пах натолены, сгусцэлы. Я люблю сумесь гэтых пахаў, асінавага палка і сасновай, смалістай ашалёўкі, хоць лепш для парыльні — асіна. Аднак галоўнае нават не ў тым, якое дрэва, а ў тым, каб сам пах парыльні табе не хацелася змяняць. Можна іншым разам падліць краплю-другую настою мяты, эўкаліпта, каб дадаць духмянасці, але толькі дадаць, не змяняючы сам пах парыльні, які ці па табе, ці не... Гэтак парфюмерыя дадае водараў, але не змяняе сам пах жанчыны, які ці твой, ці не твой.

Як і жанчына, не кожная парыльня — твая. Знешне яна можа выглядаць шыкоўна, але з шыку таго — адзін пшык, што вылятае ў шчыліны. Не са сваёй жанчынай не налюбішся, не ў сваёй парыльні не напарышся. Жанчына тая твая, якая ўзбуджае роўна тваю страсць. Парыльня тая твая, якая трymае роўна тваю пару.

Процьма ў парыльні тонкіх, незаўважных для недасведчанага, а тым больш для выпадковага чалавека, нюансаў, але ўсё гэта і паасобку, і разам нічога не значыць, калі няма з табою ў парыльні роўна тваёй кампаніі. А кампанія гэтым разам была не мая, зусім не мая...

У мяне ёсць свая кампанія, якая збіраецца ў лазні кожны чацвер, незалежна ад того, стаўся ў сераду патоп, ці землятруса. Нас роўна тузін, мы сябры КАП — клуба аматараў пары. Мужчынскі клуб свой мы прыдумалі нібыта жартам, на тыдзень, а жарт расцягнуўся на гады і аказаўся чымсьці такім, што пераважыла многае сур'ёзнае, і без чаго нікто з нас не можа ўжо абыйсціся. Хоць нас не звязвае нічога, апрач парыльні, апрач пары.

Па-за лазняй мы амаль не сустракаемся. Не змаўляючыся, так само выйшла, мы стараемся не карыстацца нашым знаёмствам для вырашэння асабістых проблем, каб захаваць чысціню чыстага чацвяртага. “Каб сто гадоў чацвяргаваць нашай сябрыне”, — як співаеца ў нашай клубнай песні. Вершы для песні напісаў Крабіч, якога часцяком па чацвяргах браў я з сабой, калі мы сябравалі.

Песня стала ў клубе нечым накшталт гімна, а дзе гімн, там і герб, і сцяг, і статут... Мы абрали прэзідэнта клуба, прыдумалі клубную форму — доўжылі свае чацвярговыя забаўкі. І дзіўна: нікто не спытаўся ніколі, нашто гэта ўсё? А ўсе ж даўно дарослыя мужыкі, кожнаму ці сорак, ці каля таго, ці нават за...

Думаю, мы зразумелі тое, што сапраўды маем, калі ўсё наўкол пачало абрушвацца і валіцца. Абрушвалася нешта ў нашых справах, валілася ў лёсце кожнага з нас, трашчалі і ламаліся ўсе падпоркі, а чисты чацвер не меў нікіх падпоркаў — і не валіўся. І пара не абрушвалася, бо не можа абрушыцца вада ў газападобным стане.

У лазню можа набіцца колькі заўгодна народу, а рытуальная дзея ў парыльні — дзея для трох, ролі якіх дакладна распісаны. Трымаць у парыльні роўна тваю пару — абавязак чарпавога. У парыўнанні з парыльшчыкам, які завіхаецца над табой з венікам, роля чарпавога нібыта другога плану, але гэтак толькі здаецца — з чарпаком каля печы не паставіш абы-каго. Прафесійны чарпавы адчувае і печ, і ўсю прастору парыльні, і парыльшчыка, а найперш палочнага — таго, хто на палку. Сапраўдны чарпавы інтуітыўна ўгадвае, на якой пары палочнага папярэдне разаграваць, ведае, колькі і калі падкінуць, калі і колькі перачакаць. Прагрэў палочнага парыльшчыка і ўзяўся ўсур'ёз парыць, прабіваць пяты — пару ў пад'ём, перакінўся венік на лыткі — пару на спад, венік на сцёгны — напаўпад'ём, а перакаціўся венік на паясніцу і па пазванках пайшоў падымашца, тулыца да плячэй і шыі — падкідваць ды падкідваць і тримаць пару роўна-роўненъка, каб яна падушай ляжала на ўсёй спіне палочнага, пакуль той не пераверненца. Перавярнуўся палочны — перачакаць, даць яму ўраўнаважыцца, адчуцца ў паўзе, бо ў парыльнай дзеі, як і ў дзеі любоўнай, рytм складаецца з запавальнення... Паўзу чарпавы не перацягне, патрымае, пакуль паганяе пад столлю пару, збіраючы яе пад венік, парыльшчыка, — і зноў страсна і горача коціцца пад венікам паравая хвала: ступні, калені, живот, грудзі, левы бок з рукою левай, плячо, локаць, запясце, пальцы, правы бок з рукою правай, плячо, локаць, запясце, пальцы, і ўрэшце ў другі раз спіна, на якую ўжо можна нагнаць пары да мяжы трывання, каб парай палочнага да палка прыбліла, ад якога ледзь адараўся б ён да ледзянай вады басейна — ужо ў другое жыццё...

Чарпавы — стваральнік пары. Нечага такога, чаго нібыта не існуе, што ў кожнае імгненне з'яўляецца і знікае. Таму чарпавы звычайна — асова вытанчаная, нават эстэт. Найлепшыя чарпавыя выходзяць з дактароў, з матэматаў каў і мастакоў.

Найлепшыя парыльшчыкі — спартсмены, асабліва былыя, якія праз гады трymаюць форму. Някепскі парыльшчык можа выйсці з вучонага, але не гуманітарыя, і з сярэдняга ўзроўню кіраўніка. А наогул парыльшчык — гэта песня: ці ёсць, ці няма.

Клопат парыльшчыка — не даць пары дарма прапасці, злавіць, сабраць яе пад венік і так пакласці на палочнага, каб прагрэць і расслабіць, раздыхаць кожнаю ягоную мышцу і жылку, пранікнуць праз іх да кожнай ягонай костачкі. Калі апынуўся ты ў парыльні ў

выпадковай кампаніі і нехта размахвае над табой венікам, лупцуе і хвошча, нібы пыл з дывана выбівае, не чакай рубцоў і апёкаў, а саскоквай з палка. Венік сапраўднага парыльшчыка ляціць і плыве, перакручваецца, перакочваецца, туліцца і ласціцца — і раптам раз! — прыпаў і прыпёк! — і якраз там і тады, дзе і калі ты захацеў, бо парыльшчык падрыхтаваў цябе да гэтага, а як толькі ты адчуўся амаль невыносна, дык зноў венік прытуліўся, прыласціўся, паклаўся на цябе падушкай... Ён з табою ў любоўнай дзеі, а не ў мокрай і душнай бойцы, і ў нейкі момент ты праз усе твае адкрытыя для дыхання поры спатольным выдыхам вызваляешся з самога сябе і плывеш у пары разам з парай...

Парыльня — адзінае месца, дзе мужчынскае цела не ўяўляеца мне пачварным, дзе я дапускаю, што яго можна любіць, і нават разумею гомасексуалістаў.

— А ты не підар? — пытаецца Алесь у Красевіча, які пляскае яго венікам па грудзях, як мух б'е.

— Підар, — адказвае Рычард. — А што?..

— Ніога, — кажа Крабіч. — Падобны...

Росцік, якога я калі-некалі, як і Крабіча, запрашаў на чацвяргі, з выглядам спрэтыканага спецыяліста ўзяўся парыць Шыгуцкага, але той праз хвіліну буркнуў: “А, ты не ўмееш...” — сеў па палку і сам сябе адхвастаў. Росцік і Красевіч пад венік не каліся, праста папацелі, а мяне з большага прагрэў Алесь... Каб у парыльню з такай кампаніяй тэрарысты падклалі міну, я б не стаў размініраваць.

У сваёй кампаніі мы ніколі ў лазні не п’ём, стол наўрываеца ў іншым месцы, куды, хто хоча, той ідзе, а хто не хоча — вольны. Лазня не для п’янкі, п’янка зусім не абавязковы дадатак да яе. Як, дарэчы, не абавязковы яна дадатак і да любоўных гульняў, у якіх тым не менш мала хто абы ходзіцца без стандартных джэнтльменскіх набораў: канъяка з лімонам, шампанскага з шакаладзінай... “О!..” — як сказаў бы Красевіч.

Кветкі б лепей прыносяці...

І чаго мы п’ём? З прычыны і без прычыны, па справе і не па справе — п’ём, п’ём і п’ём...

— Не, ты скажы мне, — абдымаючы Алеся, як патрыцый патрыцыя, за сталом дапытваўся Шыгуцкі, — чым табе ўлада наша замінае? Якім бокам? Пры ранейшай табе хіба лепш было?

Крабіч хоць і не зыркаў на яго болей ваўкалакам, аднак з абдымкаў вызваліўся.

— Мне ні пры якой уладзе не лепш... Мне лепш, калі я сам пры сабе.

— Дык і жыв і сабе, пішы! Толькі ў палітыку не лезь, што табе тая палітыка?

— Ага... Туды не лезь, сюды не лезь... І пытаешся, чым замінаеш?

— Я?

— Ты. А то ты не ўлада...

— Э,— сарваў са стала локаць Шыгуцкі. — Улада... Ведаў бы ты, якая я ўлада...

Крабіч падтрымаў яго пад руку.

— Сам ты яшчэ таго не ведаеш. Даведаешся, кім вы былі, калі вас скінуць і пагоняць.

— Хто скіне, дзівак ты? За нас народ... А за вас хто?

— Беларусь.

Шыгуцкі ні юыта падлавіў Крабіча.

— Дык гэта адно і тое ж! І не можа быць так, каб адно і тое ж было і за нас, і за вас.

— Не адно... — не згадзіўся Крабіч. — Зусім не адно і тое ж... Толькі табе не зразумець.

Шыгуцкі қрыўдан уй.

— Чаму не зразумець?.. Растворыч, калі такі разумны.

Крабіч памаўчаў, гледзячы на ўсіх.

— Ну, каб прасцей, народ — гэта цяпер жывыя, а Беларусь — гэта і тыя, хто жыў, і тыя, што будуць жыць. Беларусь — усё і ўсе разам, без пачатку і скону.

— Балбатня, вершы нейкія... — падумаўшы трохі над тым, што сказаў Крабіч, заключыў Шыгуцкі. — Хто жывы, той і жыве. Га, Рычард?

— Само сабой... — згадзіўся Красевіч, які, адышоўшы ад кампаніі, у адзіноце качаў рукамі шары на більядным стале — і з трэскам закінў шар у лузу. — Каб мне ў дэпутаты так!

— Табе? — вылупіўся на яго Алесь. — Што ты ў дэпутатах рабіць будзе? Швагеравы байкі расказваць?

Рычард узніў палец.

— О, пытанне... За Беларусь змагацца буду... Давайце згуляем пара на пару, пазмагаемся... А то ганяем вецер.

— Не выйдзе, — сказаў Росцік, гледзячы на Крабіча. — Адзін лішні.

Крабіч падняўся і пайшоў не надта роўна да більяднага стала.

— Я не лішні, я першы... А лішні — Раман, у яго траўма кія. Між іншым, Росцік, праз цябе.

— Табе б дзядоўнікам быць, да ўсіх чапляцца, — зноў касавата паглядзеў на Алеся Шыгуцкі. — Пакачай там шары замест Рычарда. — І паклікаў Красевіча. — Ідзі сюды, агаворым, што і як.

Рычард закінў яшчэ адзін шар, астатнія пакінў Крабічу і сеў за стол з выглядам абранага ўжо дэпутата, які хоць і страшэнна заняты, але гатовы выслушаць пажаданні выбаршчыкаў.

Росцік кіуніў на Крабіча, які азартна ўзяўся за кій... Шыгуцкі з Красевічам не звярталі на яго ўвагі — думалі, мусібыць, што ён хоць і нападае на ўсіх, але ў кампаніі з намі, з кім яму яшчэ быць?

— Ніога, — супакоіў я Росціка. — Мы ў агульных рысах. План сустрэч у вас ёсць?

— Схадзіць за паперамі? — прыпадняўся Красевіч.

Шыгуцкі спыніў яго.

— Сядзі пакуль. План у нас ёсць, вы нам патрэбныя на дзесяці сустрэчах... І што ў агульных рысах?

Я не надта быў гатовы да размовы, але вырашыў не цацкацца і адразу набіваць цану.

— Іміджа, у агульных рысах, нікага. Ён нікі, разумееце, Барыс Сцяпанавіч? І трэба зрабіць яго якім-небудзь, гэта раз.

Рычард зноў прыўзняўся, выяўляючы на гэты раз справядлівае недаўменне.

— Што значыць нікі?

— Слухай, — абсадзіў яго Шыгуцкі.

— Гаварыць не ўмее, трэба навучыць яго гаварыць — гэта два. Калі ён сваю прадвыбарчую праграму будзе распавядаць так, як гісторыю швагера, за яго і аглушаная баба не прагаласуе. Значыць, апроч таго, што мы сцягваем канцэртамі людзей на сустрэчы, дзе славім кандыдата, нам дадаецца яшчэ работа менеджмейкераў. А яна каштует не танней, чым канцэртная.

— Колькі? — спытаў Шыгуцкі.

Я зрабіў выгляд, што думаю і прыкідваю.

— Не менш, чым яшчэ столькі ж...

“Дзынь-бах!” — разляцелася ў друц перад маймі вачыма, шклом сыпанула ва ўсе бакі амаль дапітая пляшка гарэлкі, і більядны шар ядром прасвістаў каля майго локця. За ім

другі, трэці, Крабіч цэліў толькі ў мяне: “Сука бляцкая!.. З гэтай поскуддзю!.. Прадаеш Беларусь!.. За срэбранікі!.. Юда!..” — з кожным выкрыкам ляцеў новы шар, ад якіх я ледзь паспіваў ухіляцца, адварочвацца, а Росцік, які сядзеў насупраць мяне, спінай да Крабіча, замест таго, каб нахіліцца пад стол ці хоць да стала, раптам падскочыў... Калі б ён не падскочыў, хай бы нават сядзеў, як сядзеў, дык нічога б і не сталася: Крабіч кідаў ужо апошні шар, але Росцік з нечаканкі падскочыў — і слановай косці, кінуты з ўсёй сілы шар урэзаўся яму ў патыліцу. Росцік кінуўся да стала, налёг на яго жывоцікам і сутаргава, як рыба на беразе, хапануўшы ротам, абваліўся на падлогу...

Зратавала Росціка тое, што Шыгуцкага з Красевічам чакала каля лазні машина, а бальніца была побач, за пяць мінут паспелі...

— Піздзец табе, калі ён памрэ, — сказаў Крабічу, які дабег да бальніцы за машынай, Шыгуцкі. — Па наўмысным пойдзеш, нас трое сведкаў... Я сам паклапачуся, каб табе быў піздзец. Турму ў любым выпадку абяцаю.

Росціка аперыравалі больш за тры гадзіны — і ён не памёр... Што з ім будзе далей, ніхто з дактароў сказаць мне не мог.

V

Лі-Лі дома не было. У прыхожай, у пакоі, на кухні — паўсюль вэрхал. Лі-Лі, відаць, некуды спяшалася, ды яна і не спяшаючыся, не надга прыбіраецца, для яе гэта марная страта часу. “Возьмеш адну рэч і перакладзеш на месца другой, а нашто?..”

Падумаеš, яно і так... І ўсё ж некаторыя рэчы, напрыклад, станік з трускімі, павінны быць на нейкім сваім месцы, а не вісець на ражку люстры. Ну, добра, ты высокая, але ж і гнуткая, не пераламалася б у шафу нахіліцца... Ды й наогул: не чаплялася б з раніцы, я раней бы выбраўся на работу, не сустрэў бы Крабіча...

Проблемы ўсе ад баб.

Каб нечым заніць сябе, я пачаў прыбірацца. Сабраў і склаў у шафу транты, заслаў ложак, спарадкаваўся ў прыхожай, посуд вымыў на кухні — на ўсё пайшло з чвэрць гадзіны, гэта не занятак...

Калі б я выправіў Крабіча з лазні, нічога б не было. А не ўзяў бы Крабіча ў лазню, дык і выправіляць яго не было б патрэбы. Нашто мне Крабіч?..

Нашто наогул мне столькі выпадковага люду?.. У мяне дзве жонкі, двое дзяцей. Ну, хай сабе жонкі — лусты адрэзаныя, а дзеци?.. Дачку апошнім разам бачыў, калі яна з Лі-Лі мяне знаёміла, а сына — дык і не помню. Пайсці б з ім куды-небудзь, пагаварыць памужчынску, у яго зараз такі ўзрост... Пра фею яму расказаць...

Калі Крабіч пачаў нахабнічаць, я чаму галіком яго не выкінуў сабакам? Таму што, які ён ні ёсьць, хай быдляк, але свой? А Росцік — чужынец, якога прывёў да нас Майсей цераз пустэчы егіпецкія?..

Усе проблемы ад сваіх іса сваімі

Крабіч недзе там за нешта змагаецца, а я нідзе і ніза што, дык я павінен адчуваць, нібы перад ім вінаваты?.. І ўсё яму спускаць?.. Змагайся сабе, я не хачу.

Марта, на што ўжо немка спакойная, яго не выносіла, трываць не магла. Калі ён гуляўся з нашым сынам і вучыў яго сваім лічылкам: “Бег па вуліцы сабака — ногі, рогі, хвост і срака”, — яна бялела. І не таму, што не разумела, скуль у сабакі ўзяліся рогі.

Прывезеная ў Мінск, Марта, дзіця культуры, да латышскай і німецкай вырашыла беларускую мову дадаць... І неяк спыталася ў Крабіча, як па-беларуску будзе дзяцел... Крабіч сказаў ёй, што дзяцел па-беларуску — далбаёб.

Сусед наш за сцяной, Давід Вісарыёнавіч, напалову Сталін, толькі дзяцел такі ў гальштуку і ў акулярах, дэкан інстытута замежных моў, куды Марта паступаць збіралася, рамонт якраз рабі — доўга і штодня да ночы. Дык Марта і папрасіла яго, у двары спаткаўшы, — сама ўся дзіва блакітнавоке: “Давід Вісарыёнавіч, міленькі, вы хоць уночы не стукайце, як...”

Ледзь паступіла Марта ў той інстытут, хоць і ведала, як дзяцел па-нямецку будзе.

З першай жонкай, з Нінай колькі я не бачыўся? Паўжыцца... Пасля мяне яна двойчы замуж выходзіла — і абодва разы не склалася... Тройчы ў яе праз мяне не склалася, цяпер адна. Спрабаваў дазнацца ў Камілы, як там маці, дык што тая скажа?.. Нармальна.

Ніна да Крабіна адносілася якраз нармальна. Ды ён тады і быў нармальны: студэнт і студэнт, як і мы. Толькі мы займаліся музыкай, а ён... Казаў, што на местачковага настаўніка вучыцца, бо ўсе лігаратары — местачковыя настаўнікі.

— Чаму местачковыя?..

— Бо і не сельскія, і не гарадскія.

Праз яго Ніна і прыдумала дачку Камілай назваць... Я супраць быў, не нашае ж імя, а Крабіч сказаў: лабух, кнігі чытай! Аказалася, першая дачка Дуніна-Марцінкевіча звалася Камілай. І наступныя называліся не меней экзатычна: Эмілія, Зофія-Аліцыя, Леакадыя, Цэзарына... Таму яшчэ адна дачка Вінцэнта сына Яна, Яўгенія, здаецца ўжо нібы і не ягонай.

Крабічу імёны дачок Вінцэнта Янавіча не здаваліся экзатычнымі. Ён даводзіў, што беларусы павінны вызначацца адметнымі, белымі імёнимі, па якіх бы іх распознавалі. Каб не выглядаць у свеце тымі самымі... дзятламі. Братамі чорных, толькі пашарэўшымі. Таму ўсё ж не скажаш, што ў ім тады зусім не было ніякай палітыкі. Была — ды яшчэ каляровая.

Цяпер я і ўявіць не магу, што дачка мая магла быць не Камілай. З гэтym мне шанцуе, як Дуніну-Марцінкевічу: Каміла, Лі-Лі... Тут і Марта да кучы, і Поль аб'явіўся...

Чаго ён, дарэчы, хацеў, гэты Поль?.. Куратар, у якім д'ябал жыве... Не, трэба з Мартай спаткацца, пачакае Ніна. Ды і не чакае яна ад мяне нічога, перачакала.

“Лі-Лі, — падумаў я, калі зазвану тэлефон. — Ну, Лі-Лі!..”

А чаму “ну, Лі-Лі?..” Нібы яна да “прафесаршы” зацягнула і Крабіча ў лазню прывяла...

“Лі-Лі можна?..” — спытаў мужчынскі голас. Ніякі мужчынскі галас па майм тэлефоне дагэтуль Лі-Лі не пыталіся.

“Не. Тут ніяма ніякай Лі-Лі”.

“Добры вечар, Раман. Гэта Максім Аркадзьевіч”.

Бацька Лі-Лі. Яна без цырымоній пазнаёміла нас у Тэатры моды, куды мяне запрасіла, а ён сам прыйшоў. Мы паглядзелі з ім, як Лі-Лі на сцэне вырабляеца, потым кавы папілі, паразумнічалі. Разумнічаў, праўда, ён адзін, прасвятляў мяне ў кітайскай філасофіі. Я слухаў нешта пра ісціну чань, якую можна спасцігнуць толькі па-за вобразамі і па-за гукамі, адпрэчыўшы іх, — і нічога не петрыў, выдаючы выгляд, быццам спасцігаю... Бацька Лі-Лі ўсяго на год за мяне старэйшы, але чамусьці так пайшло адразу, што ён называў мяне Раманам, а я яго — Максімам Аркадзьевічам. Не таму, зразумела, што ён быў на год старэйшым доктарам навук... Калі б ён спаў з маёй дачкой, дык, мусіць, я называў бы яго Максімам, а ён мяне — Раманам Канстанцінавічам. Толькі, каб спакойна ўяўіць такое, мне, відаць, яшчэ шмат чаго спазнаваць давядзеца ў кітайскай філасофії.

“Выбачайце, Максім Аркадзьевіч, не пазнаў... Лі-Лібегае недзе, пазней пазваніце”.

“А з вамі я магу пагаварыць?”

“Калі ласка. Мы гаворым”.

“Не па тэлефоне. Можам мы сустрэцца?”

Размовы з мужыкамі філософскага складу ў вечаровыя планы мае ніяк не ўваходзілі, асабліва пасля такога дня.

“Ну, не ведаю... Можа, заўтра?”

“Заўтра позна будзе”.

“Чаму позна?.. — Ён маўчаў, і я раптам спалохаўся. — З Лі-Лі што-небудзь?”

“Не, — сказаў ён праз паўзу, — не з Лі-Лі... А, зрэшты, із ёй таксама... Тут агульнае...”

Агульнага трэба было чакаць — раней ці пазней... На ягоным месцы я даўно разабраўся б з агульным, без філософіі. Тады няхай сабе і сёння, адно да аднаго...

“Добра, прыходзьце. Я дома, нікуды не збіраюся”.

“Я таксама не збіраюся... Лепш бы вы...”

Падобна было на тое, што з агульным вырашылі разабрацца сямейна. Я не стаў хаваць, што такія разборкі мне ні для чаго.

“А жонка?..”

“Я адзін”.

Ну, калі адзін...

“Гарэлку браць?”

“Я не п’ю. Хіба Лі-Лі вам не казала?..”

Лі-Лі мне казала, што ты не п’еш?.. Ды яна пра цябе і не заікнулася ніводнага разу!

Дактары філософіі ў нас апошнім часам не ў вялікай пашане, таму пасяляюцца ў мікрапаёнах, бліжэй да пралетарыту, які па-ранейшаму шануецца. Філосафы пра пралетарыят толькі і думалі, пралетарскую рэвалюцыю з ім наладзілі, так што ўсё справядліва.

Максім Аркадзьевіч адчыніў перада мной дзвёры звычайнай хрущчоўкі ў панэльным доме — і я ўбачыў за спінай ягонай страшыдла: чорнага-чорнага, вялізнага, у дайжыню не меншага за Лі-Лі, дога. Бацька Лі-Лі таксама быў не з маленькіх, пад столъ, таму першае, пра што я падумаў — як яны ўсе такія тут месцяцца?.. Дог не выяўляў агрэсіі, не падаваў голас і не шчэрыўся, але гэтак нярадасна глядзеў вочы ў вочы, што парог я пераступіць асцярогся.

— Вы казалі, што адзін...

— Максім! — кінуў цераз плячо Максім Аркадзьевіч, і дог задам, бо ў катушку прыхожай не было яму як павярнуцца, адсунуўся налева ў калідорчык. — Заходзьце, ён за ўсё жыццё толькі аднойчы чалавека ўгрыз.

Значыць, не выключаўся і другі раз. Тоё, што дога, як і гаспадара, звалі Максімам, небяспеку не адмяняла. У сем год мяне скусаў шалёны сабака, да заікнення са страху дайшло, якое ведзьма Карэнчыха зашаптала, так што адносіны з чацвяраногім сябрамі меў я своеасаблівия — і сабакі чуцём сваім сабачым гэта адчуvalі. Дартаньян нездарма мяне ў ложку з былой актрысай ледзь не парваў.

Калідорчык з прыхожай веў на кухню, двое прыадчыненых дзвярэй — адны ў спальню, а другія — у нечакана вялікі і амаль пусты пакой, з мэблі ў якім былі толькі нізенькі столік з трывма крэсламі ды канапа. Ну, яшчэ люстра, калі лічыць яе мэбліяй.

Чагосці тут, што абавязкова павінна было быць, не ставала, я адразу не ўцяміў, чаго, і толькі сеўшы ў крэсла каля голай сцяны, убачыў тоё, чаго тут няма: кніжных паліц. Іх не было, наколькі я змог заўважыць, і ў спальні, ды не тое што кніжных паліц — нідзе ніводнай кнігі не віднелася. Якраз кнігамі, я чакаў, будзе завалены кабінет філосафа так, што не прыйсці, як некалі ў хаце Крабіча.

— Кніг болей не чытаю, — сказаў Максім Аркадзьевіч, ставячы на столік кававарку. — З год ужо. Усе прачытаў.

Ці ад яго не схавалася, як прабег я позіркам па пустых сценах, ці ўмеў ён думкі ўгадваць, але чалавека, які прачытаў усе кнігі, бачыў я ўпершыню.

— Кнігі замінаюць чиста думаць, — разліваў Максім Аркадзьевіч каву ў кубкі. — Усе яны ад свайго “я”, а ў дао “я” не існуе.

— У чым?..

— Як гэта ў чым?.. Мы ж з вамі тым разам...

— Ісціну чань мы тым разам спасцігалі... Без гукаў і вобразаў.

— А-а, выбачайце... Ну, можна сказаць: у абсалюце. Дао ў зразумелым нам сэнсе — абсалют. Вам з цукрам?..

— Бог кітайскі? — сам я насыпаў цукру, бо вечна мне нехта не дасыпае.

— Не зусім... Бог таксама ў гэтym абсалюце, і абсалют — у дао.

— Як матрунка ў матрунцы? — спытаў я пра тое, што абсалютна мне было па барабане, і дарма спытаў, бо Максім Аркадзьевіч пакруціў пустату ў руках і вінавата, бездапаможна вымушаны быў тлумачыць далей.

— Не... Тут не адно ў адным, а ўсё разам і разам усё. Разумееце, Раман, нельга нават сказаць, што гэта дао, а гэта не дао. Без дао нельга думаць — і можна падумаць, што тое, без чаго думаць нельга, і ёсць дао, але дао тое, пра што нельга падумаць... Бог мой, як незразумела я, мусіць, тлумачу?..

— Чаму? — паглядзеў я на яго ўважліва. — Ясна ўсё.

Ён не надта паверыў, але ўзрадваўся.

— Праўда?.. Гэта сапраўды толькі здаецца складаным, а па сутнасці так праста... Самае простае, што можа быць. Таму яно і дао. Сказаць яшчэ прасцей: дао можа стварыць усё, але ніхто і нішто не можа стварыць дао.

— А Бог? — на гэты раз нібыта да месца згадаў я Бога, з дапамогай якога мог хоць выгляд зрабіць, быццам пранікаю трохі ў глыбіні кітайскай філасофіі. Аднак радасць на твары Максіма Аркадзьевіча змянілася разгубленасцю.

— Вы ж сказаў, што зразумелі... Ад мяне жонка пайшла, Раман. Што ў такіх выпадках робяць?

Ад кітайскай філасофіі да разводу з жонкай сігануў ён адразу, без ніякага пераходу, нібы і тое, і другое было адным і тым жа. Можа быць, гэта і ёсць дао.

— П'юць, — адказаў я таксама адразу, бо ў разводах быў спецыялістам не меншым, чым Максім Аркадзьевіч у філасофії.

Ён коратка ўздыхнуў, нават не ўздыхнуў, свістануў неяк.

— Пра гэта я ведаю... Але я не п'ю. Вам Лі-Лі хіба не казала?

А пра гэта ўжо сёння ён у мяне пытаўся.

— Тады тым больш п'юць. — Я дастаў каньяк, які ўсё ж узяў па дарозе, бо размовы чакаў нервовай. — Давайце пад каву...

Максім Аркадзьевіч ускінў руکі ўгору.

— Не-не! Вам кілішак зараз прынясу, а сам — не, выбачайце.

— Дао не дазваляе?

— Мазгі не дазваляюць, — сказаў доктар філасофії, ідучы на кухню. — Шкада іх прапіваць, прапіць іх лягчэй за ўсё.

Гэта, бадай, ісціна... Мазгі прыдумалі гарэлку, але гарэлка іх прыдумаць не можа.

Па пераходзе Максіма Аркадзьевіча ад філасофіі да жонкі я пачаўся вальней. Філасофіяй, мне здавалася, ён размову пра Лі-Лі адцягвае, а адцягваюць звычайна толькі

найгоршое. Добрая я ў любым выпадку не чакаў, але проблема жонкі лепш, чым проблема Лі-Лі.. Толькі чаму ён з гэтым мне пазваніў? Больш сказаць няма каму?..

Такое бывае. Круціца наўкол безліч народу, быццам бы сябры, таварышы, а станецца нешта сур'ёзнае, пачнеш шукаць, да каго б кінуцца — і, аказваецца, няма да каго... Ты адзін. Тады і кідаешся ў паніцы да любога...

Бацька Лі-Лі не падобны на панікёра, спакайнейшыя людзі сутракаюцца рэдка. Праглядае ў ім, нечаканая ў такім здаровыム мужыку, бездапаможносць, але яе не столькі, каб кісялём разлезціся з-за пайшоўшай жонкі. Нешта тут яшчэ ёсць, агульнае, як ён сказаў... Дао...

Дог Максім, па-ранейшаму нярадасна гледзячы на мяне, увайшоў і лёг пасярод пакоя. Я на ўсялякі выпадак падабраў ногі пад крэсла, але што толку?.. Дог ляжаў, глядзеў на мяне і нешта пра мяне думаў. Хрэновае-хрэновае, мяркуючы па паглядзе...

— Я не вінаваты, што сабак баюся, — папрасіўся я ў Максіма Аркадзьевіча, калі ён прынёс кілішак з нажом і ненарэзаны лімон на сподачку. — Можна яго ў спальню?

— Можна, калі выць не будзе... Гэта зараз спальння, а быў пакой Лі-Лі, ён там вые...

— Можа, не будзе...

— Можа, і не будзе... Максім!

Максім Аркадзьевіч толькі мянушку называў, анічога болей не дадаў, не загадаў, а дог, касав урачыся на мяне, падняўся і падаўся ў другі пакой. Я ўжо не стаў прасіць замкнучы яго там, Максім Аркадзьевіч сам здагадаўся і зачыніў дзвёры спальні. У доме гэтых нейкае таямнічае, па-за гукамі і вобразамі, усіх з усімі ўзаемаразуменне.

— Без дазволу ён усё адно б адтуль не выйшаў, але няхай будзе па-вашаму... — пачаў доктар філософіі, зноў сядавочы, і завяршыў, сеўшы. — Жонка мая ўзраўнавала мяне да Лі-Лі, Раман. З гэтага ўсё пачалося, каб сёння скончыцца.

Да ягоны манеры безпераходнай змены размовы не лёгка было прызычацца, і я падумаў, што ці ён, ці я нешта прапусцілі. Альбо прапусціла Лі-Лі, якая хоць і не мела звычкі спавяданца ў сваім сямейным жыцці, але пра тое, што Максім Аркадзьевіч бацька ёй не родны, магла б сказаць, гэта ўсё ж нешта значыла... Я б яго таксама тады, можа быць, проста Максімам называў, як дога.

— Вы падобныя... — сказаў я, не ведаочы, што сказаць, і, не цэлічыся нікуды, пацэліў ва ўсё.

— Не! Зусім не! У тым і прычына, з таго і ўзнікла ўсё, што ніколікі не падобныя. Гэта аказалася такім нечаканым, як адкрыццё новага, тэарэтычна магчымага, але касмічна аддаленага і таму нібы ня ёсць свету! Пакуль яна была маленькая, мне таксама здавалася, што мы падобныя, тым больш пры такім знешнім падабенстве... І толькі пад заканчэнне школы, калі ў ёй выявіўся стыль, харектар, спосаб мыслення і тып паводзін — усё аказалася не майм! Проціеглы, мной не займетым! Такім, што павінна было б быць ува мне, але прамінула мяне, праз мяне перакінулася ў яе... Чаго я хацеў для сябе ў сабе, разумееце? — і ўва мне ўзнікла жаданне гэта займець, разумееце? Спачатку яно не было кахраннем, сексуальным жаданнем, не... Адразу я і не думаў пра гэта, і, каб падумаў, змусіў бы сябе спыніцца, але я не думаў! Я толькі заўважыў раптам, што яна не падобная на мяне, як дачка на бацьку, і, здавалася б, што з таго?.. Нічога, больш непадобных, чым падобных. Ды ўсё ўжо адбывалася само па сабе, я скрунуў той горны сумёт, з якога пачынаеца лавіна. Неяк я ўбачыў, што яна не падобная, як мая дачка на маю дачку, і амаль адразу адчуў, неадольна адчуў, што дачка мая падобная на маю жанчыну. Толькі на маю жанчыну, болей ні на каго — толькі яна падобная, болей ніхто. Думаць было позна, справіцца з гэтым я ўжо не мог... Зоя, жонка мая, трывала да апошняга, з дачкой жа ўсё

звязана, а сёння пайшла. Сказала, што я хворы. Вар'ят. Я, зразумела, не вар'ят, таму прыняў адзінае магчымае рашэнне — павесіцца, але Максім не даў... Вяроўку вырваў і перагрыз. А пасля я ўбачыў, што ў хаце гэтай мне і павесіцца няма як, і пазваніў вам. Вы што-небудзь можаце прыдумаць?..

“Ну-ну... — думаў я, пакуль ён гаварыў, — ну-ну... ну-ну... “ — і гэта ўсё, што я мог прыдумаць. Калі ёсьць нешта ў свеце, чаго мне не ўявіць і не спасцігнуць, дык гэта не кітайская філасофія, не чань і не дао, а тое, пра што ён казаў. Не было ўва мне закутка, дзе б такое магло мясціцца... Немагчымае ёсьць немагчымае, таму, як толькі ён пачаў у ім спавядца, мне і ўзбрыво ў галаву, што ён Лі-Лі няродны бацька. Я спалохаўся, я адразу паспрабаваў зачапіцца за магчымае... Але не ўдалося — і не па мне разумны Максім Аркадзьевіч аб'явіўся перада мной вылюдкам, які спаў з крэўнай сваёй дачкой. Вылюдак глядзеў на мяне і чакаў, што я скажу, што зраблю — а што мне казаць і рабіць?..

Найбольш хацелася дапамагчы яму ў тым, на што ён наважыўся. Нажом, які ён прынёс лімон наразаць, ці па чэрапе бутэлькай... Але чаму я? Я ўрэшце так і спытаўся:

— А чаму я?..

— Вам дасталася Лі-Лі... Вы хацелі б мяне знішчыць... Гэта натуральна...

Натуральна!.. Што тут натуральнага?.. І ўсё ж я спытаў пра тое, пра што можна ўжо было не пытацца.

— Лі-Лі вам родная дачка?

Максім Аркадзьевіч паглядзеў на мяне няўцягна, насампраўдзе няўцягна.

— А якая яшчэ?..

Мне падалося, што з чужой жанчынай, з няроднай дачкой, з маёй Камілай усё гэта было б яму без патрэбы — і больш не ставала трывання, каб наўпрост не вызнаць тое, што мяне страшыла.

— Вы з ёй... — пачаў я — і не змог дапытца. Ну, гэта было, як спытацца ў Камілы, ці не хоча яна пераспаць са мной.

Ён дапамог мне.

— Вам хочацца ведаць...

— Так! Хочацца! — рашыўся я — і ў параненым корані майго раманчыка павярнуўся відэлец. — Вы былі з ёй?

— У якім сэнсе?

— У найпростым! Вы з ёй спалі?

Ён адказаў незразумела.

— Я ж вам сказаў, што Лі-Лі — мая процілегласць.

— І што з таго? Яны ўсе — процілегласць!

Максім Аркадзьевіч ускочыў з крэсла — вялізны, пад столъ. Тут яму сапраўды ніяк не павесіцца.

— Лі-Лі не ўсе! Усе — не процілеглыя, яны хочуць таго ж, чаго вы! А Лі-Лі хоча іншага! Не спасцігнуць, не спазнаць нешта, а стаць тым, што спазнае, без спасціжэння! Адразу — як вада вадой! Не ўсведамляючы сябе — гэта і ёсьць дао! Але яна не разумее, што тады і бацька можа нарадзіць дачку, і дачка бацьку! Што яны адзін для аднаго і адзін у адным і нараджаюцца бясконца, бо няма такога, што ў адзін бок — пачатақ, а ў другі — канец! Яна не здольная ўключыць мяне ў несвядомае, яна бачыць і бачыць мяне ў прымітыўным, фізічным пачатку — і хоча не так і не таго, як і чаго хачу я! Бо не ўяўляе, што са мной гэта, як і з вадой, можа адбыцца па-за мысленнем, проста адкрыцца — і ўсё! А вы думаеце, што я монстр!..

Я думаў, што ён не монстр, а вылюдак, але гэта адно і тое ж, так што ён зноў угадаў.

З усяго, што ён сказаў, я найперш пачуў гэта можа адбыцца — і выходзіла, што не адбылося... І толькі зараз я заўважыў, што сціскаю ў руцэ лімон і ўжо выціснуў з яго сок ці ні да апошняй кроплі — поўны сподачак.

— Максім Аркадзьевіч, скажыце мне так, каб я зразумеў: вы спалі з Лі-Лі? Былі вы з ёй, як з жанчынай, ці не?

— Не! — знясілена сеў ён, і відэлец перастаў варочацца ў корані майго раманчыка. — Вы ўсе нам замінаецце, праз вас я яе губляю... Не асабіста праз вас, а праз вас усіх, каго толькі тое і цікавіць, хто з кім спіць.

Яго, канечне, цікавіць толькі ісціна чань і абсалют дао, болей нічым ён не цікавіща і нічога не хоча... Але хацець — не зрабіць. Калі б людзей судзілі за тое, чаго яны хочуць, свет быў бы суцэльнай турмой.

Струна напругі ўва мне паслабілася, я паклаў лімон у сподак — і сок пераліўся на стол. “Піце натуральныя сокі!..” Неяк трэба было вяртацца да натуральнага.

— У мяне таксама ёсьць дачка, Максім Аркадзьевіч. Каміла, равесніца Лі-Лі...

— Ну і што?.. Вы чаму не п’еце?..

Мая дачка яго не цікавіла, а піць я не хацеў: канъяк, як і гарэлка, не можа прыдумаць мазгі.

— Яны сябруюць, Каміла мяне з Лі-Лі і пазнаёміла... Ведаецце, для чаго?

Максім Аркадзьевіч пырхнуў.

— Здагадваюся. Для жывёльных злучак.

Мне расхацелася распавядаць яму пра мае адносіны з дачкой...

— Няхай так. Але чаму са мной, чалавекам удвая старэйшым?.. Нават гэта не зусім натуральна, але ўсё ж...

— Не мой выпадак?

— Не ваш.

— І вы прыдумалі пазнаёміць мяне з вашай Камілай? Каб яна стала маёй Лі-Лі?

Пра такое я і блізка не думаў — ён што?..

— Не. Каміла хай сама знаёміцца, з кім захоча.

— Хай. Тады што вы прыдумалі?

Ён змушаў мяне да нечага, што я нібыта абавязаны быў прыдумаць, бо ён пазваніў мне, ратуючыся, хоць Максім Аркадзьевіч ад пачатку маніў: званіў ён не мне, а Лі-Лі, за мяне пасля ўжо зачапіўся...

— Не прыдумаў, думаю пакуль... Я кнігі ўсе не прачытаў, але чытаў Фрэйда, нешта яшчэ такое і...

Ён цераз столік нахіліўся да мяне, перабіваючы.

— Фрэйд — хворая пісаніна для хворых. А я прыдумаў, за вас прыдумаў! Ажаніцесь, ці праста вазьміце жыць да сябе Зою! Яны падобныя, і Зоя спелая, страсная, о, вы не ўяўляеце, якая Зоя страсная! — нашто вам Лі-Лі?

На твары ягоным блукала толькі што знойдзеная здагадка — Максім Аркадзьевіч не жартаваў. Калі я зразумеў яго правільна, калі наогул тут можна было нешта зразумець, ён прапаноўваў мне абмяняць Лі-Лі на Зою, сваю дачку на сваю жонку... Навесці парадак: узяць адну реч і пакласці на месца другой.

— Вы пратануецце абмен?..

— Так! І ніхто не вешаецца!..

Сам я вешацца ніколі не збраўся, але вешальнікай бачаў... Трубач Чэсік Пілевіч, з якім гралі мы ў адной рок-групе, на канцэрце адышоў пад сола ўдарных за кулісы, сола скончылася, яму ўступаць, а яго няма... Сыгралі без трубы, кінуліся шукаць — вісіць у

грымёрцы на рамяні... Чаму, з чаго?.. Пра сущыд ніколі і не заікаўся... Я падумаў: можа, звыш што-небудзь, покліч які — музыкант ён ад Бога быў..

Аказалася, што не звыш, ніякі не покліч... Ажаніца сабраўся, а нявеста, пакуль мы на гастролях былі, дагульвала сваё. І Чэсік, калі мы прыляцелі ўраніцы — на дзень усяго, толькі на той канцэрт — застаў яе з барабаншчыкам. Не з нашай групы, барабаншчыкаў хапае... Чэсік падумаў да вечара, як яму быць — і пад сола барабана...

Лабухі, помню, прыпухлі... Прыкол Чэсікаў ацанілі: прыкалоўся Чэсік крута — толькі што і каму да казаў?..

Максім Аркадзьевіч так, як я ўяўляў сабе вешальнікаў, не выглядаў. Я наогул засумняваўся ў тым, што ён вешальнік...

Пра вяроўку ў доме вешальніка не кажуць, толькі, мусіць, не ў гэтым доме, і я вырашыў вешальніка праверыць.

— Максім Аркадзьевіч, дайце вяроўку...

— Якую?

— На якой павесіцца спрабавалі...

— Я выкінуў яе... — сказаў ён запаволена. — Зрэшты, яна ў сметніцы... У вас дзіўныя жаданні

— Не дзіўнейшыя за вашы... Дайце.

— Ну, калі ласка, зараз...

Ён няўпэўнена падаўся калідорчыкам на кухню, пастукаў там дзверцамі шафак і спытаўся адтуль:

— Вам тую самую, ці лепей новую?.. У мяне новая ёсць...

З гэтymі словамі, з вяроўкамі ў рукаў ён паказаўся ў прыхожай, бокам да дзвярэй спальні, і дзвёры тыя здрыгнуліся разам з касякамі і ўнутранымі перагародкамі: гух! — і падаліся ў замку, нібы кувадлаю ў іх грымнулі...

— Максім! — крикнуў Максім Аркадзьевіч, кідаючи мне вяроўкі і зачыняючи дзвёры ў мой пакой, а ў дзвёры спальні зноў “гух!” — і затрашчала дрэва, а пасля быццам меж з пяском грузна пляснуўся на падлогу.

— Да пусці, няма ў мяне нічога, пусці... — супакойваў Максім Аркадзьевіч дога, які, відаць, паваліў яго. — Госць наш захацеў павесіцца, няхай вешаецца, табе што?.. Да нас Лі-Лі вернеца, калі ён павесіцца...

Праўдай аказалася і тое, што ён казаў пра сабаку, і тое, што казаў пра вяроўку, якая была перагрызеная... А, значыць, і ўсё астатнjeе праўда?.. Апроч таго, што ён Максіма дурыў, быццам я хачу павесіцца. Цi можа, і гэта праўда таксама?..

Калі Максім грымнуўся ў дзвёры, я не ўцяміў адразу, што адбываецца, таму не паспей спалохацца. Калі б паспей, дык з май агульным страхам да ўсіх сабак і асобным да гэтага страшыдлы, можа, і вешаецца не было б каму...

— Як вы там, Раман?.. — спытаў Максім Аркадзьевіч. — Зараз я замок падпраўлю, зноў яго зачыню... Ледзь дзвёры не высадзіў, такія дзвёры...

Уявіўшы, што было б, калі б Максім з першага разу выбіў замок і наляицеў на мяне, я наліў кілішак і выпіў.

— Вы што замоўклі? — пытаў Максім Аркадзьевіч, шкрабаючыся ў прыхожай. — Павесіліся?.. — І па голасе ягоным нельга было сказаць, што ён такога не дапускае.

Што ж мне сёння так шанцуе?.. Трэба звесці размову да нечага нейтральнага і пайсці. Галавой ён хай наложыцца.

— Не... — увайшоў у пакой Максім Аркадзьевіч. — Не павесіліся. — І паглядзеў на люстру. — А вяроўку нашто прасіл?

— Фокус хацеў паказаць, — скруціў я і засунуў у кішэнь пінжака вяроўкі. — Толькі забыўся, як робіцца. Дома ўспомню, некалі пакажу.. А што ўсё ж такое дао, Максім Аркадзьевіч? Калі ў двух словах?..

Я ўгадаў, пра што зараз спытацца, ён устрапянуўся.

— Дзеянне без дзеяння, калі ў двух словах. Найвысокі і наймудры стан усяго існага і няіснага. Чалавек трymаецца зямлі, зямля трymаецца неба, неба трymаецца дао, а дао — самога сябе. Пра неба і зямлю, а тым больш пра нас з вамі, дао не думае. Гэта вам не Бог, як вы Яго ўяўляеце. Дао настолькі ва ўсім прысутнічае, што адсутнічае ва ўсім. Дык як вам мая прапанова пра Зою?

Толькі было кінчыцца ў глыбіні дао, доктар філасофіі вынырнуў з іх, зноў без пераходу змяніўшы размову. Лі-Лі была для яго важней за дао — і я не стаў яму даводзіць, што ў прапанове ягонай столькі сэнсу, што ў ёй адсутнічае ўсялякі сэнс.

— Я падумаю, Максім Аркадзьевіч. Дайце мне падумаць.

— Колькі?

— Хоць бы да заўтра... Вы заўтра дома?

— Заўтра не. Днём сюды Лі-Лі з Полем спываць прыдуць.

Мне здалося, што я не дачуў.

— З кім?

— З адным яе знаёмым, яны дутам спываць спрабуюць. Дзіўна, Лі-Лі амаль ва ўсім разняволеная, а спываць саромеецца. Калі нехта слухае яе, саромеецца, і гэта з дзяцінства... Вы чулі, як яна спывае?

Пра тое самае пытаўся Поль, адзін з яе знаёмых... Лі-Лі магла карыстацца студыяй і ў Тэатры моды, і ў мяне студыя — для чаго ў дуэце з Полем запірацца ў хаце?.. Каб не чулі?

— Не, я не чуў...

Максім Аркадзьевіч ухапіў мяне за локаць і пацягніў у калідор.

— Дык паслухайце! Гэта неверагоднае нешта!.. Магнітрафон на кухні, я выпадкова знайшоў адну касету.

Кухня, а хутчэй куханька ў гэтым доме была звычайнай, як і ўсе куханькі ў такіх дамах: з кута за дзвярыма выпірае белы халадзільнік, які трэба абмінаць, каб прашчыміцца да стала за ім, насупраць — белая газавая пліта ўпрытык з белай ракавінай і белым слупком шафкі, а па сценах — паліцы для посуда і ўсялякай кухоннай драбязы... Выпадкова знайдзеная касета стаяла ўжо ў магнітрафоне, які Максім Аркадзьевіч, усадзіўшы мяне на зэлдік да стала, уключыў адразу — і загучала мелодыя, якую ўкраў я некалі ў Майкла Джагера, каб з ёй вырастаў Поль...

Жаночы голас незвычайнай сілы з нікім, густым тэмбрам, які б ніколі я не прыняў за голас Лі-Лі, каб не чуў яе голасу ў нябесных палётах, жывы, без нікіх кампьютарных прыбамбасаў голы голас са звычайнага хатняга магнітрафона ашаламіў... Не тэмбрам нават ашаламіў і не сітай, хоць і яны ўражвалі, а тым якраз, што быў жывы і голы, настолькі жывы і голы, нібы не з гукаў бесцялесных ткаўся, якія вырабляюцца з напружання і вібрацыі галасавых звязак, а ўзнікаў адразу як цялеснае, фізічнае пачуццё, што вырабляеца ніжэй, значна ніжэй за галасавыя звязкі — і голасам толькі выносіцца на волю, узносіцца ў нябесныя палёты... Лі-Лі не прафесійна спывала, не, з голасам яе яшчэ работы і работы, але яна спывала тым, чым спываюць усе геніяльныя спявачкі: вагінай, маткай. Яе жаданнем, яе спакусай, яе прагай...

Любы, самы моцны голас без гэтага — пусты, стэралізаваны, і любая, самая фактурная спявачка без гэтага — завадная лялька. Колькі я лялек такіх панаставіў на сцену, дзе ўсё ў іх нібыта някепска выходзіла, і яны нават мелі якую-ніякую славу, і ніводная з іх не

разумела, чаму я, упадаючы зрэдку ў адчай, крычаў, як шалёны: “Ты чым спяваеш?!” Яны толькі лыпалі вачыма і звычайна адказвалі: голасам; у лепшым выпадку: душой.

З голасам Лі-Лі кантраставаў высокі, амаль фальцэт, голас Поля — і кантраст гэты ствараў сваё напружанне, сваю пачуццёвую зону — з дуэта таксама мог выйсці толк. Але, калі Поль зараз і цікавіў мяне неяк, дык толькі не як спявак.

Максім Аркадзьевіч слухаў, заплюшчыўшы вочы, і твар ягоны торгаўся, перасмыкаўся, па ім прабягалі ледзьве не канвульсіі... Бацька Лі-Лі ўвесь быў у яе голасе, злітым ці з даю, ці з жаданнем, пакутваў у ім і святкаваў — і ўпершыню за сёняшні вечар я, калі і не зразумеў яго, дык наблізіўся да гэтага, падумаўшы, што і такое можа быць. Толькі гаварыць з ім болей мне ні пра што не хацелася, я паціху, асцярожна выбраўся з кухні ў прыходную і зачыніў за сабой дзвёры.

У пад’ездзе, спускаючыся па лесвіцы, я пачаў, як узвыў Максім. Гэта было неверагодным, я вушам сваім не паверыў, але ў выці ягоным праляталі нябесныя гукі Лі-Лі:

А!.. О!.. У!..

Слухаць гэта было страшна — і мне раптам так захацелася Лі-Лі, як ніколі. Калі яе не акажацца дома, я сканаю.

VI

Лі-Лі прыходзіла да мяне, калі хацела, і не прыходзіла, калі хацела. Завядзёнкі пытацца, хто з нас дзе быў, мы не заводзілі. Я думаў, што яна, калі не ў мяне, дык начуе ў бацькоў. Ну, думай сабе...

На кухні вакно якой выходзіла ў двор, гарэла свяцло, але я запальваў яго, калі прыбіраўся, і не помніў, ці патушыў. Толькі б яна была!.. “Не трэба дзвёры адмыкаць самому, а пазваніцу, каб адчыніла, тады яна будзе...”

Канечне, калі адчынішь — дык будзе.

Пазванію — і мне адчыніла старэйшая сястра Лі-Лі, а Лі-Лі з кухні крыкнула:

— З намісёння мама пераначуе! Ты не супраць?..

Замена, значыць, прыйшла... Хутка прыйшла замена. Хучэй, чым хуткая дапамога.

— Зоя Паўлаўна, — падала мне руку маці Лі-Лі, старэйшая яе сястра, падобная на Лі-Лі не менш, чым сама Лі-Лі. — Вы не супраць, Раман?

Ён, выходзіла, Максім Аркадзьевіч, яна Зоя Паўлаўна, а я зноў Раман... Толькі што не Раманчык.

— Раман Канстанцінавіч, — пацалаваў я ёй руку, і яна засмяялася.

— Ну, тады Зоя.

Гэта была мая жанчына. Як толькі яна адчыніла дзвёры, як толькі я ўбачыў яе — нашы пагляды чыркнулі адзін аб адзін, як крэсіва аб крэсіве, высякаючы іскуру, што запальвае жаданне. Я захацеў яе больш, чым Лі-Лі, і яна гэта адчула. Не адчуць такога жанчына не можа. Пераможнасць мільгана ула ў яе паглядзе.

Я мноства разоў намагаўся спасцігнуць, як яно здараецца, што адна жанчына — праста жанчына, а другая — твая... Толькі спасцігнуць гэта немагчыма, як дао.

Твая жанчына — не другая, гэта не так. Твая — адна на тысячу, на мільён, на безліч... Яе можна адчуць, нават не гледзячы на яе, па тым полі напружання, па тых токах, што ад яе сыходзяць... Можна распазнаць яе ў сне сляпым паглядам цела.

Такое бывае не ва ўсіх і не з усімі. Той, з кім і ў каго такое было, шчасліўчык. Я шчасліўчык, бо ў мяне было такое.

Упершыню, — а таму і незабыўна, — у нябёсах, у самалёце.

Я ляцеў з гастроляў з Краснайрску. Стомлены, выканчаны і ад гастроляў, і ад трохдзённага чакання ў забітых пасажырамі аэрапорце, дзе людзі спалі, стоячы. У тыя часы білеты не прадаваліся нідзе і нікуды, яны не купляліся, а даставаліся, і калі ты ўсё ж даставаў білет, дык абавязкова там, адкуль ты ляцеў, альбо там, куды ты ляцеў, была непагадзь. А чаго-небудзь болей мутарнанага, чым тупое, ад якога яшчэ і не адыйсціся, чаканне ў аэрапорце, я не ведаю.

Звалоўшыся ў крэсла, як толькі ўвайшоў у самалёт, я стаў правальвацца ў сон, адчуваючы, што так спаць, як зараз, не хацеў ніколі. Але тут нехта сеў побач са мной. Нават не так: не сеў нехта, а ўзнікла нешта ў крэсле побач са мной, што сну майму ўявілася небяспечным — і я паспрабаваў, наколькі можна было, адсунуцца ад гэтага, каб не замінала спаць. Раней са мной такога не ставалася — і я не разумеў яшчэ, не ведаў, што адсунуцца ад гэтага можна хіба толькі за борт самалёта...

Злева вібраўала і пранікала ў мяне хвала, што не ведала пра заслоны, іх для яе не існавала. Яна была, як покліч, што сыходзіў ад самкі, якая хавалася дагэтуль недзе ў першабытных лясах, плавала ў спрадвечных водах, і зараз выйшла з лясоў і водаў, каб прыняць у сябе таго, каго клікала. Жаданне, якое яна ўзбудзіла, знянацку паднялося з той цёмнай глыбіні, якой мы самі ў сябе жахаемся, і адразу пачулася такім нясцерпным, што стрываць яго, пагасіць, не аддацца яму можна было толькі праз скананне. Але і гэтага было яму мала, яно пранікала ў мяне і пранікала, ставала большым за мяне самога, разрасталася і выцясняла з мяне ўсё, што замінала яму: розум, які спрабаваў супраціўляцца, душу, якая спрабавала саромецца. Знячулішы ўва мне ўсё, апроч самога сябе, яно забрала мяне ў мяне і кінула да той, што выйшла з лясоў і водаў...

Мы сядзелі на самых першых крэслах, перад намі не было нікога — і самалёт якраз узлятаў. Мы ўзлящелі разам з ім... Толькі вышэй, куды як вышэй за самалёт...

Я не зразумеў, не ўсвядоміў, як гэта адбылося. Павёў рукою ўлева — яна ўзяла руку і прыціснула да лона. Падала знак, што я не памыляюся: гэта яе поклін. Пасля завяла руку за спіну і падсела на мяне. Я не бачыў, з кім узлятаў, я не расплюшчыў вачэй. І мне ўсё адно было, ці глядзішь нехта на нас, і ці што-небудзь, гледзячы, думае.

Нясцерпнае жаданне перапаліла мяне — і ўсё адбылося хутка, да крыўднага хутка. Амаль так, як некалі з феяй Таццянай Савельеўнай.

Тая, што выйшла з лясоў і водаў, прагнula працягну. Яна падняла мяне і павяла за руку ў хвост самалёта. “Яму кепска...” — сказала яна некаму па дарозе. Мусібыць, сцюардэсе. І мы зачыніліся ў прыбіральні.

У прыбіральні працягла, холадна завывала — і мы паляцелі ў гэтым халодным выцці, зліваючыся ў нешта адно, што ляцела і выла. Як яна выла — сусветная самка! — у самым паднябесі, і выццё яе скручаў халодны вецер і кідаў уніз, на ўсе лясы і воды...

Колькі гэта доўжылася, не ведаю і не помню. У дзвёры прыбіральні стукаліся раз, другі і трэці, але жаданне не адпускала ні мяне, ні яе, і яна біла нагамі ў дзвёры ў адказ тым, хто стукаў — і выла, выла, выла...

Я не расплюшчваў вачэй.

Калі мы спустошыліся, яна завяла мяне за руку на месца, пасадзіла, прыкрыла шалікам — і я, так і не ўбачыўшы яе, заснуй. Прачнуйся ў Москве.

Крэсла побач было пустое. Я падумаў, што ўсё прынесь. Але мяне прыкрываў шалік.

— Выходзьце! — падышоўшы, нецярпліва сказала сцюардэса. — Налягаліся.

Яна была — як з рэкламных плакатаў: “Лятайце самалётамі Аэрафлота!” — і голас у яе быў падобны, але гэта была не яна. І ўсё ж я спытаў, бо ў самалёце болей не было пасажыраў, усё ўжо выйшлі.

— Гэта вы?

— Я! — адказала яна гэтак жа нецярпіва.

Азіраючыся на яе, я пайшоў з самалёта. У апошні момант, як мне здалося, яна ўсміхнулася... Было з чаго. Але гэта была не яна.

У аэрапорце, пакуль чакаўся багаж, невядома чаму пачуў я, як важную для мяне, аб'яву.

“Грамадзянку Анну Ваззышэнскую, якая прыбыла рэйсам з Іркуцку — Краснаярску — Свярдлоўску, чакаюць каля бюро даведак. Паўтараем...”

Аб'яў было шмат, яны гучалі адна за адной, але я пачуў толькі гэту — і кінуўся да бюро даведак. Чакаў там доўга, дзесяткі два мужчын і жанчын на вачах маіх сустрэліся. Але яе сярод іх не было, я не адчуў яе.

Найдаўжэй каля бюро даведак, трохі нервуючуся, стаяў і чакаў малайцаваты капітан-артэлерыст з васільковымі вачымі і з адной, але шыкоўнай, белай ружай. У адрозненне ад тых, хто чакаў таксама ўжо даўгавата, ён не губляў надзеі, не ўскідваў праз кожную хвіліну руку з гадзіннікам і не азіраўся бездапаможна па баках — стаяў і чакаў, нібыта стаяць і чакаць тут яго паставіці. Я зразумеў, што чакаць ён будзе хоць да другога прышэсця... Мне не было чаго губляць, а знайсціся хоць драбяза, хоць зачэпка якая, магла, і я падышоў да яго.

— Вы не Ваззышэнскую сустракаец?

Бог ты мой, як ён мне ўзрадваўся! Да гэтай пары мне здаецца, што за ўсё маё жыццё ніхто ад з'яўлення майго не меў гэткай радасці...

— Вы ад яе?! — ухапіў ён мяне за плечы, і васільковыя вочы ягоныя засвяціліся сіненіем... — Дзе яна, дзе?

Каб я ведаў, дзе... Але я ўжо ведаў, што яна. Толькі яе так маглі чакаць.

— У Свярдлоўску сыйшла, — сказаў я першае, што прыйшло ў галаву, і тут жа падумаў: “А, можа, і праўда: у Свярдлоўску сыйшла?...”

— У Свярдлоўску?.. — Капітан разгубіўся, але ўсяго на міг, на імгненні... — А, ну канечнече! У яе там сястра, мог сам здагадацца!..

Мне было і ніякавата перад ім — і трэба было вызнаць сваё.

— Анна прасіла, каб вы пазванілі сястры... Можам адсюль, тут ёсць міжгародні...

— Пазваніў?.. — Вочы капітана прытухлі. — У сястры няма тэлефона. — І тут жа капітан у той безвыходцы, у якую сам я сябе паставіў, дапамог мне, як заўсёды дапамагаюць наўныя людзі. — Можа, вы пераблыталі нешта?

— Мог і пераблытаць, такі доўгі палёт... Здаецца, не сястры, а...

Капітан быў анёлам.

— Каці Сумскай?..

Я не ведаў, ці ёсць у Каці Сумскай тэлефон, таму толькі жэстам паказаў, што, можа быць, і Каці...

— Не помню нумару! — з адчаем усклікнуў капітан. — Недзе запісаны, але не помню. І запісаны дома, а мне на службу!.. Што рабіць?

“Чаму я не Анна Ваззышэнская? — падумаў я. — Мог жа Аннай нарадзіцца — і мяне б гэтак кахалі і чакалі, чаму я не Анна?..”

— Ды нічога, калі ўжо так, пасля службы пазвоніце... А можна і я вам пазваню?

— Вы мне?.. — нарэшце правільна не зразумеў нечага капітан, але зноў толькі на імгненні. — Калі ласка! Я ўсё перадам ёй, званіце, яна будзе рада...

Ягоны тэлефон, запісаны на авіябілеце на рэйс Краснаярск — Москва, я помню і па сёння — і іншым разам па ім званю. Мы блізка сыйшліся з капітанам, які стаў цяпер палкоўнікам, але без Анны. Анну Ваззышэнскую ён і тады не дачакаўся, і нідзе потым не знайшоў. Так што мы ўдвух яе страцілі — і ў страце сыйшліся. Толькі ён ведае, каго страціў, а я не... Можа, і не Анну.

Шалік Анны падарыў я Ніне, з якой тады толькі-толькі ажаніўся. Яна яго ўбачыла ў мяне — і я падарыў. Шалік быў новы, з яшчэ неадарванай этикеткай.

Стол на кухні, засцелены новым чырвоным настольнікам з яшчэ неадарванай этикеткай, у мяне не было такога, быў накрыты з шампанскім, тортом, кветкамі...

— Свята?.. — спытаў я, сядоучы.

— Свята! — ускінела хвалю валасаў Зоя Паўлаўна. — Будзем пісь шампанскае!..

Лі-Лі нахілілася і пацалавала яе ў валасы.

— Зоя развязлася сёння... Вольная! Адкаркоўвай, Раман!..

“Зоя?..” — прыдзіўся я, адкаркоўваючы бутэльку. Шампанскае ўскінулася белым шыпучым фантанам пад самую столлю...

— Ой, салют які! — заатрасалася ад пырскаў Зоя Паўлаўна. — У мяне і на вяселлі так не ўзлятала!..

— Зоя! — звонка чокнулася з ёй Лі-Лі. — Я цябе віншую!

Маці Лі-Лі, якую дачка чамусьці называла па імені, да дна выпіла свой бакал і ўзняла яго ўверх.

— Можна на шчасце, Раман?

— Бі, — адказаў я ёй на ты, калі ўжо яна Зоя. І яна, імгнення не прамарудзіўши, гвазданула бакал аб падлогу.

Лі-Лі кін улася падмятаць.

— І вымечем, і выкінем такое шчасце!..

Каб на сваю кухню не перанёсся я толькі што з кухні Максіма Аркадзьевіча, дык мог бы падумаць, што Зоя Паўлаўна вырвалася з лап ваўкалака.

— Адрэжце торта, Раман, — падала нож Зоя Паўлаўна. — Гуляць дык гуляць! А то фігура, фігура!..

На фігуру сваю яна магла не наракаць. Такая ж стройная, як і Лі-Лі, але не залішне высокая, ад чаго побач з Лі-Лі, асабліва на людзях, я іншым разам ніякавеў, Зоя Паўлаўна была з болей налітымі, сакавітымі формамі. Спелая, як сказаў Максім Аркадзьевіч. Ну, а што да страснасці, пад якую хацеў ён збыць жонку сваю, там пабачым... Страснасць — гэта не бакалы аб падлогу біць.

— Вы не здзіўляйцеся, што Лі-Лі мяне па імені называе, гэта я сама яе прывучыла. Яна яшчэ маленькая была, чатыры гады, мы на поўдзень пaeхалі, мяне за сястру старэйшую ўсе прымалі, а Лі-Лі, куды ні зойдзэм: мама, мама... Я вазьмі ды скажы: давай я дома для цябе мама буду, а тут — Зоя. Яна згадзілася, нават узрадвалася, як нейкай патаемнай, адным нам вядомай, гульні. А дахаты вярнуліся, яна і дома: Зоя... Пытаюся: чаму? — і яна адказвае: “Ты на Зою болей падобная, чым на маму...” Я не зразумела, але так між намі і павялося. Дарэчы, Лі-Лі, чаму?..

— Каб не блытацца, — яшчэ раз пацалавала яе ў валасы Лі-Лі. — Я палец да կрыві парэзала...

— Ой-ё-ёй... Дай ablіжу...

Нічога ў гэтым нібыта не было — звычка маці і дачкі, рух з дзяцінства, калі здаралася Лі-Лі параніцца... Зоя злізнула з пальца кроў — і тут прыкасаўлася на мяне і ўзяла ў рот

паранены палец Лі-Лі, на язык яго так працягла ўзяла і так стала аблізаць, а кругляючы рот, што ажыў і азваўся адразу мой паранены раманчык, і яна аблізвала, аблізвала палец дачкі і прыкошвалася на мяне, нашы позіркі лашчыліся, спрабавалі цалавацца, і Лі-Лі перахапіла мой позірк.

— Мы не лезбіянкі, Раман. Зоя з Максімам спіць.

Ну што ты з ёй паробіш!..

Мне падумалася, што бацьку па імені яна магла б і не называць, яны не падобныя, як сястра на брата, а Зоя глянула на Лі-Лі, як спудзілася. Лі-Лі выняла, вырвала палец з роту Зоі і абкруціла сурвэткай.

Бываюць моманты, у якія нібы нічога не адбываецца — і адбываецца ўсё. Я іх люблю за неадназначнасць, за прысутнасць у іх гульні, з якой кожны бярэ сваё і не патрабуе чужога. Гэта момант быў з такіх, хоць Лі-Лі ён і ўзбутаваў, бо яна ў ім папрысутнічала статысткай.

— Я быў сёння ў Максіма Аркадзьевіча, — з высілкамі ўтаймаваў я параненага раманчыка, ад напружання якога адчувальна прыбалела ў прыпухлым паху.

Зоя, здалося, спалохалася яшчэ болей, а Лі-Лі разгубілася, што здаралася з ёй рэдка.

— Быў дык быў, — па старалася Лі-Лі не выдаць разгубленасці. — З чаго раптам?..

— Ён пазваніў мне... Захацеў пагаварыць.

— І пра што гаварылі? Калі не сакрэт?..

— Ды якія сакрэты... Пра дао... Ты чаму не прызналася мне, што спяваеш?

Гэтага Лі-Лі не чакала. Тут яна так разгубілася, што і схавацца не змагла.

— Як?.. Ён...

— Лі-Лі, а што такога?.. — справілася з нечым у сабе самой і ўступілася за былога мужа Зоя Паўлаўна. — Гэта нават смешна, як ты хаваешся з такім голасам... Комплекс нейкі.

— Святая праўда, — сказаў я, паспрабаваўшы прыабняць Лі-Лі. Яна выкруцілася. — Я з ног збіўся, шукаючы спявачку, на якую не шкада было б часу і грошай, а спявачка пад бокам хаваецца. Як той тапор пад лавай.

— Я табе не тапор!.. — заагрэсіўнічала Лі-Лі, але я ўсё ж прылавіў яе за талію і прыцягнуў да сябе.

— Гэта я тапор! Голасу ў табе не адчуў... Правільна Поль сказаў, што я тупы. — І я ўцініўся галавой у яе жывот, прытаўся, чакаючы, што будзе.

Нічога не было. Яна пра Поля як бы і не пачула. Затое Зоя спыталася:

— Вы іх дуэт слухалі? Праўда, нешта неверагоднае?.. Слухаеш і хочацца...

— Хочацца, хочацца... — пачаў я гуляцца з Лі-Лі, задыхаючыся ў яе прахалодным, з пішчынкамі шампанскага, жываце і спаўзаючы тварам ніжэй і ніжэй... Там гэтак мяне ўсё чакала, што я ўжо не быў перакананы, што да таго жывата, з якога Лі-Лі выйшла, як Анна з лясоў і водаў, мяне цягне болей...

— А давайце яшчэ вып’ем! — якраз трэба было крыкнуть Зоі Паўлаўне. — За голас Лі-Лі! Я так хачу, каб яна спявала, Раман! Я сама хацела...

— Усе хочуць, за гэта і вып’ем, — наліў я шампанскэ ў два бакалы і чакаў, пакуль Лі-Лі падасць трэці замест пабітага.

— Я не хачу. — Лі-Лі ўзяла з рук маіх бутэльку і паставіла на стол. — Калі ўсе хочуць, я не буду хацець.

— Усе хо-чуць, але не ўсе мо-гуць... — сказала Зоя Паўлаўна так расцягваючы слова, што яны не падаліся сцёртай, а таму амаль непрыстойнай показкай. — Удваіх вып’ем, Раман...

Яна падняла бакал і апусціла яго, не выпіўшы.

— Сказаць, Зоя?.. — спыталася Лі-Лі. — А то ўяўляеш, што яму філосаф наш наплёў?

— Як сабе хочаш... — прыгубіла бакал Зоя Паўлаўна. І паўтарыла: — Усе хочуць, але...
Лі-Лі, відаць было, думала, ці казаць тое, на што напрасілася. Зоя Паўлаўна адпіла яшчэ глыток і дапамагла ёй.

— Табе няёмка, бацька... сама я скажу... Каб зразумела ўсё было без дао, без кітайскай філософіі. — Яна ўсміхнулася куточкамі губ, няхораша ўсміхнулася. — Мой муж імпатэнт, Раман Канстанцінавіч. Ужо болей як дзесяць гадоў.

Гэта было сказана з няправільнымі нейкімі паўзамі, пад канец наогул без іх, і так прагучала, што мне здалося, нібы пры мне яна пра мяне сказала, прадставіла некаму мяне: “Мой муж імпатэнт Раман Канстанцінавіч”.

Мне было б малапрыемна, калі б яна некаму так мяне прадставіла. Але што б я рабіў, калі б яна сказала праўду?..

У дадзеным выпадку праўда мяне не датычыла — і таму магла быць праўдай. Яна і была, мусібыць, праўдай, бо адна тлумачыла ўсё тое, што ўсімі няпраўдамі так і не давёў мне Максім Аркадзьевіч.

Але ж Лі-Лі сказала: “Яна з Максімам спіць...”

— Я прывяла Зою да цябе, Раман, — села мне на калені Лі-Лі. — Толькі... — Яна зірнула на маці, нібы на сяброўку, якая ёй распадабалася. — Толькі зараз не ўпэўненая, што хачу гэтага.

— Ну... — нукнуў я, я так і памру з гэтым нукам, якога ў Крабіча набраўся так, што не адчувацыца, а Крабіч пачуў, як я нукаю, і перастаў. — Што ты сказала?..

Лі-Лі адкінулася.

— Не вырабляйся, Раман! Калі мяне Каміла прывяла, ты ўсё адразу зразумеў!..

Яна глядзела қрыўдліва — і да мяне пачало даходзіць... Да мяне пачало даходзіць, а яна яшчэ і қрыўдует!.. Я для іх хто: бы к племянны? Ці асемяніцель, як яно там?

— Я вам што: бы к семянны?..

Мной відавочна карысталіся, бабы карысталіся — і ўва мне прачнуўся мужчынскі гонар, які, калі глянць на тое, што за бабы мной карысталіся, мог бы і паспаць.

— Лі-Лі! — прыкрыкнула нарэшце Зоя Паўлаўна на Лі-Лі, як на дачку. — Ты што сабе дазваляеш!..

Толькі што, пяць мінут таму, прыкошваючыся на мяне, яна ўпотай і дазваляла сабе якраз тое, пра што зараз адкрыта сказала Лі-Лі. Я паспеў гэта зразумець хутчэй, чым паспеў заскандаліць.

З-за чаго скандаліць?.. Праз што?.. Праз тое, чаго я сам хацеў?.. Толькі ўпотай, як і Зоя...
Але ж яны згаварыліся, згаварыліся! Мала што я сам захацеў!..

— Ёсць нейкія межы, Лі-Лі, — сказаў я, не бачачы ніякіх межаў, але пастанавіўшы, каб яны былі. Без іх я і сам быў бязмежны, сабе не належыў — будуць сікухі ўсялякія са мной, што прыдумаюць, тое і вырабляць. “Не вырабляйся, Раман!..”

— Я пайду, — паднялася Зоя Паўлаўна. — Мне ёсць дзе начаваць... Выбачайце, Раман Канстанцінавіч, за Лі-Лі.

— За Лі-Лі?.. — ускінулася Лі-Лі. — Сядзь, мама!

Зоя Паўлаўна не села, а ўпала на зэдаль, як пад каленкі яе падбілі. Не чакала, відаць, што Лі-Лі мамай яе назаве. Забылася, што яна мама.

— Ты за мяне перад Раманам прабачаешся?.. А за сябе перада мнай?..

— Прабач, Лі-Лі, — даволі спакойна сказала Зоя Паўлаўна, якая хоць і падкасаўлася ў каленях, але болей не падкасаўлася ні ў чым: дачка і маці былі вартыя адна адной. — Толькі за што?.. Я не вучыла цябе пры святле распранацца.

— Ну, канечне! Ты манерам мяне вучыла! А бацька філасофій! Дзеянню без дзеяння!

Толькі як без дзеяння трахацца?..

Крутая дзяўчынка мая Лі-Лі..

Зоя Паўлаўна нічога ёй не адказала, у мяне спыталася:

— Вы курыце, Раман?

Я прыпадняўся, каб пайсці па цыгарэты, яны былі ў мяне для гасцей — Лі-Лі тузанула за рукаво і абсадзіла.

— Ды не паліць Зоя!.. Зоя ўжо дзесяць гадоў пігулкі п’е, каб знячуліць у сабе жаночае!.. Каб ні-чо-га не хацець!.. Мёртвай быць, але не здрадзіць... Бо ўбіла сабе ў галаву, што ў мужа праз яе не стаіць! Што яна ў гэтым вінаватая, і ведаеш, чаму?.. Ты паслухай толькі: таму што яна не дадавала яму энергіі! Бо ніколі не была, не адчувала сябе з ім жанчынай. Як я да цябе не была і не адчувала... Зоя ні разу ў жыцці не кончыла — паглядзі на яе!.. І лічыць, што з-за гэтага муж яе стаў імпатэнтам!.. Не яна праз яго імпатэнткай стала, а ён праз яе!..

Не даводзілася мне чуць, каб пра жанчыну казалі: імпатэнтка. Ёсьць іншыя слова, але дачка для маці выбрала гэтае. Мужчынскае.

У Зое Паўлаўны задрыжалі губы.

— Лі-Лі..

— Даруй, — пракінула Лі-Лі, не надта яе шкадуючы. — І ты кажаш, што не ведаеш, за што б магла перада мной прабачыцца?.. Ды праз тое, што ты такая герайнія... — Зоя сціснулася ва ўсіх сваіх формах, як перад ударам, аднак Лі-Лі толькі прадыхнула паўзу і не спынілася... — праз гэта, Раман, я вымушана была год за годам жыць з бацькам, у якога з фізічнай праблемы ўзнікла псіхічная. Ён вырашыў, што я, ягоная дачка — ягоная жанчына. Тая, якая яго злечыць. Прыплёў сюды філасофію — і ўяві, што пачалося!..

— Спыніся, Лі-Лі, — папрасілася Зоя Паўлаўна. — Хопіць, прашу цябе... Прабач.

Лі-Лі над ёй зжалілася нарэшце.

— Добра, я каву пастаўлю... — І перакінулася, не астыўшы, на мяне. — А ты чаго сядзіш?.. Дапамагай як-небудзь!..

Зоі трэба было неяк дапамагчы, хоць я бачыў, што яна не хацела ўжо ніякай дапамогі. Ні ад Лі-Лі, ні ад мяне. Падбітая Лі-Лі, яна ішла сюды, адчайна гатовая агаліць цела, але не болей за тое. Агаляць душу жанчына гэтая, як і канчаць, не ўмела.

Але адкуль у ёй столькі жадання, калі яна не ўмее?.. Яна магла падмануць мяне паглядамі, іскрамі ў іх, гульней з Лі-Лі, але падмануць мяне жаданнем яна не магла. Калі ўсё ж падманула, тады яна геніяльная акторка. Ці геніяльная жанчына... Так, такое можа быць: геніяльная жанчына, якая пра тое не ведае. Нешта ў ёй засланяе яе ад сябе самой, штосьці засціць... Што?..

Мне здалося, што я блізкі да того, каб зразумець, здагадацца... Яна і не агаляеца, і не канчае, бо ў глыбіні сваёй і адно, і другое лічыць непрыстойным. Яна звыклася з прыстойным, як звыкаюцца з нечым раз і назаўсёды дадзеным, і змушае сябе паводзіцца толькі ў ягоных рамках. Так скажам, у першым выпадку — разважаючы пра філасофію, а ў другім — роўна лежачы на спіне. Калі ж не выпадае займацца гэтым прыстойна, няма з кім, тады самае прыстойнае — прытруціць спакусу, якая шукае, пад каго легчы. Але колькі можна труціць жывое, налігае, сакавігае, дзе блукае непадуладнае, чаго прагнеца, што ўжо і ўласная дачка зведала?.. Яна вырашае, што хопіць, і, каб захаваць прыстойнасць, пакідае мужа. Маленькімі крокамі да таго, дзеля чаго яна на гэта рашылася, з яе звычкамі не дайсці, спыняць. Тут трэба адважыцца на скачок, на пералёт, зажмурыцца — і ў бездань. Каб не было шляху назад... Ёй, каб агаліцца, каб кончыць, трэба ўшчэнт зламаць

рамкі, змяніць прыстайную позу на самую разбэшчаную, перакінуща з прыстойнасці ў гранічную, фантасмагарычную непрыстойнасць... А што можа быць болей непрыстойным, чым легчы пад палюбоўніка дачкі, ды яшчэ побач, а то і разам з дачкою?.. Вось чаму яна сюды прыйшла, вось у што начала са мной з парогу гулящца. Таму не дзіва, што я адчуў гэта, як жаданне; гэта, можа стаща, і нешта большае за яго.

— Раман, дайце мне закурыць, — патрабавальна, зноў збіраючы ў сабе рашучасць, сказала Зоя, і Лі-Лі на гэты раз не запярэчыла. Я прынёс цыгарэты, нахіліўся да Зоі з запальнічкай, і пакуль яна няўмела, выцягваючы ў трубачку губы, прыпальвала, паспрабаў уявіць, што будзе, калі мы знайдземся адно ў адным, калі раптам абудзяцца ў гэтай жанчыне ўсё яе жаданні за ўсё жыццё — і мяне скаланула, як токам прабіла... Я не памыліўся, яна мая жанчына.

— Калоцішся? — спытала Лі-Лі. — На кавы гарачай.

Відаць, яна змяніла рашэнне, з якім прывяла Зою.

— Я перасплю з вамі, Раман, — зацягнулася, адтапырана трymаючы цыгарэту ў двух пальцах, Зоя. — Не сёння, дык заўтра... — І стрэсла попел з цыгарэты ў кубак з кавай, які падала мне Лі-Лі.

У Лі-Лі акругліпіся вочы.

— Ты што робіш, Зоя?.. Ты ў прастыутку гуляеш?..

Цыгарэта шыпнула, Зоя затушыла яе ў майм кубку.

— Не гуляю. Я і ёсць прастыутка, а не імпатэнтка. Толькі патайная. Вы любіце патайных прастыутак, Раман?

— Люблю, — сказаў я, не адмовішы сабе ў tym, каб не дапамагчы Зоі і не пазлаваць Лі-Лі. — Я наогул болей не люблю нікога, апрач прастыутак. Асабліва патайных.

Змена ў паводзінах маці, хвілін у таму ледзь не расплюшчанай каменем, які скінула на яе дачка, так дачку збянтэжыла, што Лі-Лі, хоць і не была дурнічкай, спыталася:

— А мяне?

— Любіць, — за мяне адказала Зоя. — Ён жа сказаў, што любіць прастыутак.

— Я не прастыутка...

— Тады не любіць, — сказала Зоя.

Лі-Лі зусім выпала з таго, што адбывалася.

— Чаму?

— А за што цябе тады любіць? Ты ж не жонка...

— І ты не жонка...

— Я і не кажу, што я жонка. Я кажу, што я прастыутка.., а ты кажаш, што ты не... А, можа, нам ажаніцца, Раман? Для мяне гэта ўсё ж было б прасцей...

— Пра гэта якраз я абяцаў аднаму чалавеку падумаць. Ён прапанаваў — я і паабяцаў.

— Праўда?

— Праўда.

— Харошы ў мяне муж, — угадала і пакруціла галавой Зоя. — Клапатлівы.

— Клапатлівы. Хоча, каб Лі-Лі было лепей.

Зоя зрабіла выгляд, што расчараўвалася, і працягнула:

— А-а... Каб Лі-Лі...

Лі-Лі глядзела бездапаможна.

— Пра што вы тут без мяне?.. Я не разумею, пра што?..

І я ўбачыў раптам, што яна зусім яшчэ дзяўчынка... Да гэтага не заўважаў, а тут паглядзеў — і ўбачыў. Як толькі дарослыя выключылі яе з гульні, у якой, як ёй хацелася

думаць, яна верхаводзіла, Лі-Лі адразу разгубілася, па-дзіячаму пакрыўдзілася — і гатовая была збіраць раскіданыя цацкі..

— Пра тое, што спаць пары, — сказаў я, шкадуючы яе, і скручаючы размову, якую можна было скончыць толькі ў ложку. — Позна ўжо, ды й дзень у мяне быў такі... Росцік у шпіталі, Лі-Лі. Ніхто не ведае, ці выжыве.

Росцік любіў Лі-Лі — і Лі-Лі любіла Росціка. Яна аж рукі прыщінула да грудзей — жэст для яе не надта натуральны.

— Што з ім?

— Крабіч галаву праламаў. Патыліцу.

— Крабіч?.. Які Крабіч?..

— Алесь... Ты не ведаеш яго.

— Паэт?..

— Ведаеш?..

— Ну, ведаю, што ёсьць такі паэт...

— Паэты ў нас, як бандыты, чарапы ўжо пачалі праломваць?.. — не захацела паверыць пачуткаму Зоя. — Раней яны трагедыі пра чарапы пісалі... — І дадала з мужчынскай жорсткасцю і нібы з пагрозай некаму: — Насычана жывём.

Тут яшчэ і такое, бач ты, у харктары... Нездарма імпатэнтка.

— Насычана, — згадзіўся я. — Пайшлі спаць.

Падняліся з-за стала, не спрачаючыся, разам дружна ўсталі — нібы не ўпершыню, а звыкла, штодня ўтраіх клаліся. Я і Зоя заўважылі гэта, а Лі-Лі — не. І Зоя нічога не стала рабіць, каб Лі-Лі заўважыла.

— Калі з Росцікам нешта станецца, — сказала Лі-Лі, механічна сцелячыся, — я гэтага Крабіча заб'ю. Клянуся, заб'ю.

Я ўявіў, як яна будзе забіваць Крабіча на пару з Шыгуцкім, але не ўяўляў пакуль, як мы будзем разам класціся... Ці не разам, па чарзе?..

Ложак быў засцелены, узнікла проблема распранання. Але толькі для мяне і Зоі, зноў не для Лі-Лі, якая пачала сцягваць з сябе джынсы.

— Распранайся, Зоя, чаго ты стаіш?..

Я разумеў, чаго Зоя стаішь, я таксама стаяў.

— Пайду... памыся, — прыкашлялася Зоя. — Можна?..

— Ідзі, — кінула ёй ручнік Лі-Лі. — Ці табе ружовы?..

Яна ёй сіні, з шафы дастаўшы, кінула. Зоя амаль пабегла ў ванну...

Сіні, ружовы... — я ўзгадаў лазню і ўспацеў... Натуральна, дробненка ўспацеў, бо ў лазні прасціны і ручнікі былі, сіня з ружовымі, і я ўспомніў, чаго мне ў ту лазню закарцела: пра “прафесаршу” ва ўспацелым страху ўспомніў, у пустых глыбінях якой магла быць і не адна пустата...

Што ў лазні не адмываецца...

“Паверце, вы дарма баяліся, — усміхнуўся Атос. — Гэта немагчыма...”

“Я не ведаў, што гэта немагчыма”, — адказаў д’Артаньян.

— Што з табой?.. — закідаючы трусікі са станікам на ражок люстры, спытала Лі-Лі. — Так і будзеш стаяць?..

Я сеў распранацца, ведаючы, што гэта немагчыма. За мной усялякае вадзілася, але такое — не. Мая рызыка — мая рызыка, больш нічыя. Я не пакутваў, як Зоя, комплексам прыстойнасці, але ўсё ж, калі не быць, дык выглядаць перад сабой прыстойным хоць у нечым хацелася. Я выключаў рызыку праз сябе для некага — і ўсё.

І ў мяне не было прэзерватываў. Іх у мяне ніколі не было — на іх я здорава з'эканоміў. Не прасіць жа ў Зоі.. А пасля яшчэ тлумачыць Лі-Лі, чаму я ўраніцы голы быў, а нанач апрануўся.

Нешта трэба было неадкладна прыдумаць, але што прыдумаеш, калі немагчыма?..

— Ты мокры, потны ўвесь, — кладучыся, кранула мяне Лі-Лі. — Фу, пах які, ідзі спаласніся...

Яшчэ і пахну “прафесаршай”, кім яшчэ...

Пайсці пасля Зоі ў ванну, зачыніцца і мыцца ўсю ноч?.. Няхай ляжаць тут, ліжуць пальцы, лезбіянкі...

— Зоя, ты доўга яшчэ?.. — нецярпліва гукнула Лі-Лі, прыпадняўшыся і торгаочы мяне за дзягу, але з ванной нічога ў адказ не пачулася, толькі вада шумела, і Лі-Лі пакуліла мяне на ложак. — Скідайся ты, яна надоўга, пасля разам памыемся...

Усё, нішто мне не дапаможа... Я ледзь не ўзвыў, як Максім... Але што выць сабакам, калі ў сабак такіх проблем не бывае...

— Пачакай, пахну сапраўды... Мокры ўвесь дзень, слабасць... — спрабаваў знайсці я выйсце, надумаць нейкую прычыну... Сцягваючы праз галаву потную кашулю, я ўспомніў нешта незразуметае пра Максіма і, каб час памарудзіць, праста так спытаў:

— А што, ты казала, яна з Максімам?..

— Ты не зразумеў? — расшпільвала мне дзягу Лі-Лі. — Спіць, як мы з табой.

Я аж галавой крутнуў з таго, які я тапор тупы, і так і застаўся з тупой галавой у потнай кашулі.

— З сабакам? З догам?

— Ну, ён дог, дык яна з догам і спіць... З кім ёй яшчэ спаць? Быў бы даберман, спала б з даберманам.

Тваю маць!.. А я пра прыстойнасць, пра жаданне, пра нешта большае — псіхалогію развёў!..

Філасофію, дао...

Усё адно ў адным...

Мне ўспомніўся Жорка Дыдзік з казой — і як каза абыякава пасля ўсяго глядзела на Жорку...

— Лі-Лі.. — выцягнуўся я нарэшце з кашулі. — Твая маці — скоталожніца, а ты кажаш пра гэта, як пра нас з табой?.. І прыводзіш яе да мяне?..

— Дык нікай небеспекі, — сказала Лі-Лі.

— Лі-Лі!..

— Што Лі-Лі?.. Развялі імпатэнцыю, дык што Лі-Лі?.. А то ты ўпершыню чуеш, што многія жанчыны з-за гэтага і заводзяць сабак!

— Але гэтыя жанчыны не спяць са мной!

— Адкуль ты ведаеш?

А праўда: адкуль?..

— Можа, і ты?.. Твой бацька сказаў, што ён па табе вые... Я чуў, як вые...

— Пад музыку?

— Пад музыку...

— Калі пад музыку, тады па мне...

— Што значыць, калі пад музыку, тады па табе?

— Ты не зразумееш...

— Чаму? Скажы, я паспрабую...

— Ён мяне любішь, калі ты можаш гэта зразумець, — зусім сур’ёзна паглядзела на мяне Лі-Лі. — А з Зоей праста трахаецца... А я не хачу, каб Зоя праста трахалася, я большага хачу для Зоі!

— З кім? З сабакам?

— З табой!

Я не вытрываў, схапіў яе за плечы і страсянуў.

— Ты мне пра сябе не адказала!..

Першы раз за ўвесь час я абышоўся з ёй грубавата — і яна прыпалахалася.

— Не! Аднойчы застала Зою, цікава стала, пасправавала сама — ён мяне ўгрыз!

“Ён толькі аднойчы чалавека ўгрыз”, — сказаў Максім Аркадзьевіч.

Госпадзі, што гэта я раблю?... Чым займаюся?.. У бацькі высвятляў, ці спішь ён са сваёй дачкой, а цяпер у дачкі, ці спішь яна са сваім сабакам?.. Звар’янець іне жыць...

— Дзе?.. Пакажы!

— Ды на задніцы, не шчупаў ты!..

— Ты ж казала, што з горкі раздрапалася!

— Дык і не палезла на ту ю горку!.. Кажу табе, што не...

— Я гатовая, што тут у вас?.. — спыталася Зоя. Яна выйшла з ванны і стаяла голая.

Судзельная, уся, колькі ёсць яе ў свеце, увасобленая ў адной жынчыне, голая эротыка. Асляпляльна голая. Я здагадваўся, што гэта можа быць асляпляльна, але што так... І яна з сабакам?.. Ну і сям’я... Клініка...

— Я таксама гатовы, — сказаў я, адпускаючы Лі-Лі..

Падняўшыся, я абмінуй Зою, не ўтрымаўся, каб не зірнуць на яе са спіны — і ледзь не накінуўся на яе ззаду, як Максім, як дог, як сабака... У паходзе ў мяне ўсё ўзбухла, нібы фея туды дзъмухнула, і я ўжо сам не сціміў, якой спітай змусіў сябе заштурхнуцца ў ванну.

Тут мяне чакала яшчэ адна радасць... Такая асляпляльная, што куды там да яе ўсім папярэднім!.. Сцягнуўшы штаны, я ўбачыў, што ў мяне сапраўды ўсё набухла — і не ад того, што фея дзъмухнула. Рана ад відэльца ў чатыры крапінкі нібыта і не балела, пабольвала, але ў корані раманчыка майго набрыняла такая пухліна, што раманчык з яе толькі беднай галоўкай віднеўся... І ўсё гэта страшна, злавесна сінела...

“Кранты нам, раманчык....” — адзінае, што здолеў я падумаць, склаўшы ў адно відэлец з “прафесаршай”, ганграну з аразай, і крыкнуй, ратуючыся:

— Лі-Лі!!!

Я так крыкнуў, што яны абедзівye ўляцелі, Лі-Лі і Зоя — абедзівye голыя ведзьмы...

— Што? — першая ўляцела Лі-Лі — і адразу ўбачыла, што? — і з таго, што ўбачыла, аслупянела. — Што гэта?..

“Што? што? што?!..” — застукала мене ў скроні, а Зоя дробненька, як нядайна я дробненька ўспацеў, пачала ўздрыгваць плячыма, грудзямі і жыватом, усім целам пакалочвацца і прыдушвацца дробненькам, з істэрынкамі, смехам:

— З ма-і-ім шча-а-сце-е-ем...

Праз паўгадзіны я ўжо быў у шпіталі — Лі-Лі хуткую дапамогу выклікала. Яна так крычала ў тэлефон, выклікаючы, што там падумалі, нібы я паміраю — і з насілкамі прыпёрліся...

Піянерскі лагер.

Шпіталь — тое месца, дзе, калі не памрэш, дык можна паляжаць ды падумаць — і шмат чаго пра сваё жыщё перадумаеш.

Напачатку на ложак шпітальны мяне і класці не хацелі, адпраўлялі з прыёмнага пакою ў вендыспансэр, уяўляеце: уночы да сіфілітыкаў... Лі-Лі такі гвалт усчыніла! Прыйшоў дзяжурны доктар, зірнуў на Лі-Лі — і мяне паклалі. Накалолі нечым на нач, надавалі таблетак — і я заснушы.

Мне прыснілася, што ў нас з Лі-Лі дзеци, дзве дзяўчынкі гадоў чатырох. Толькі не зусім дзве, а як бы і адна, бо яны зрослыя бокам да боку, сіямскія блізняткі. Я не прысніў, як і калі яны нарадзіліся, а вось яны ўжо ёсць — светлыя галоўкі з кудзеркамі лялек. І я адчайна іх, бедных, люблю, невыносна люблю... І Лі-Лі іх любіць, яна прадае ўсе бацькавы кнігі па філософіі, рэдкія, каштоўныя, з якіх можна вызнаць усё чыста пра дао, таму кнігі тыя незвычайна дарагія, так што грошай стае на аперацыю, каб разняць блізнятак. Мы едзем некуды за мяжу, у шпіталь, там блізнятак глядзіць дзяжурны доктар з прыёмнага пакою і кажа, што зробіць аперацыю, калі мы згодныя на тое, каб з дзвюх дзяўчынак засталася адна, бо на адну і на другую не хапае матэрыялу, ручак і ножак — у іх дзве ручкі дзве ножкі на дзвюх... І доктар прапануе: “Выбірайце, якую...” Я разумею ў жаху, што ён прапануе, а Лі-Лі, здаецца мне, не разумее, бо, хоць і плача, але паказвае на адну: “Тэту...” — і доктар пазначае другую крыжыкам на лобіку, каб не пераблытаць... Я хапаю дзяўчынақ, кідаюся з імі бегчы, мне патрэбныя няхай зрослыя, але абедзівье, як гэта адну адрэзаць?! — а Лі-Лі даганяе, вырывае іх у мяне, плача і крычыць: “Дзве — гэта ніводнай, выбірай!” — а я і распазнаць не могу, каторая з іх якая, настолькі яны падобныя і такія мае, толькі крыжык сцерці... Сціраю крыжык на лобіку ў адной, тады ў другой гэткі самы праступае, сціраю ў другой — зноў праступае ў першай, Лі-Лі даганяе і заходзіцца: “Выбірай!” — і я бягу і бягу з таго шпітalu з блізняткамі на руках, слізаючы на паўсюль накіданых скальпелях і нажах, аступаючыся і страшэнна баючыся, што ўпаду — і на нож, на скальпель, разразаючы блізнятак... Так бег і баяўся, пакуль не прачнуўся...

Уралагічная палата, дзе я паклаўся, пабачыў сон і прачнуўся, была на чатыры ложкі, на адным з якіх, каля вакна, ляжаў дзядзька, трубкамі падключаны да няўклоднага нейкага апарату, яшчэ два ложкі пусцелі, а ў дзвярях палаты стаяла медсястра з хлапчына гадоў семнаццаці і паказвала яму на незанятую ложкі:

— Выбірай.

Яна не магла ўва мне выклікаць такі сон.

Фігурка медсястры, маленькаі, але ва ўсім зграбненкаі, ювелірна вытачанай, так абцягвалася караценкім і прадумана цесненкім халацікам, што хлапчына толькі пунсавеў, робячы выгляд, быццам і не косіцца на яе — і яму было ўсё адно, на які ложак... О, Таццяна Савельеўна...

Медсястра падыйшла да мяне, пахкая, ладненкаі, прыцягальная сексуалочка — тут было з чаго пунсавець...

— Як вас зваць?

— Зінчака.

Ну, канечне ж, не Зіна... Ніводная мая жанчына не звалася Зіна. З тых, чые імёны ведаў...

— А вам на аналізы, — гуліва сказала спакуслівая Зінчака, і я ўспомніў Росціка: “А мне заўтра аналізы здаваць”.

Што з мяне ўзяць цяпер, апроч аналізаў...

Росціка ўчора паклаў я ў гэты ж шпіталь... Вось табе і нявызначаныя шляхі Гасподнія...

Што там з Росцікам?..

Я папрасю Зіначку падбегчы ў нейрахіургію, каб дазнацца... Зіначка надзьмула губкі: “Ага, разбегалася... Толькі спыталіся, як зваць, і ўжо бяжы...”

З мяне ўзялі ўсё, што можна ўзяць, і пастанавілі, што праз занесеную ў рану ад відэльца незвычайную нейкую інфекцыю (з чыіх зубоў?.. Шыгуцкага?..) запалілася лімфоідная тканка, пачаўся інтэнсіўны ацёк. Я змусіў сябе ўзрадвацца, што ўсё ж не займеў ад “прафесаршы” горшае, на што палатны доктар сказаў: “Дурная ў вас радасць, Раман Канстанцінавіч. Горшае вашае ў паруінанні з гэтым — насмарк. — І ён не вытрываў, каб не пацікаў іцца: — А чаго гэта вас — на відэлец?...”

Я адказаў, што ад залішняй культуры і далікаткасці. Доктар гэты пры першым абходзе паспрабаваў вытурыць мяне з уралогіі. “Ідзіце, куды захочаце, вы не мой хворы!..” Я схадзіў туды, куды захацеў, да галоўнага ўрача, у якога былі мы ўчора разам з Шыгуцкім — і цяпер мог ляжаць хоць ва ўсім шпіталі адразу. “Дзён пяць вас палечым, — клапаціўся палатны доктар. — Лепш ўсё ж пад нашым назіраннем...”

Зіначка збегала-такі ў нейрахіургію і вярнулася з tym, што ад галоўнага ўрача я ўжо ведаў: Росцік пакуль без памяці.

Лі-Лі заляцелася з раніцы — парывістая, ускаламучаная... Пабачыла, што жывы — і ходу: “У нас там такое робіцца!..” Не сказала, дзе і што, а мне не да таго было, каб пытагацца. Я заўважыў толькі, што Лі-Лі паводзілася так, быццам мне прыснілася ўсё ўчарайшае разам са сном пра блізнятак.

Калі яна прыйшла пад вечар, я расказаў ёй гэты сон, неадчэпны, ад якога не мог пазбавіцца, нібы ён зросся са мною. Я не верыў у прарочыя сны — ды й што тут магло быць прарочага? — але сон мяне тузай. Як аказалася, нездарма. Лі-Лі пакусала губы і сказала: “Падобна на тое, што я цяжарная. — Паглядзела на маю рэакцыю і дадала. — Не ававязкова ад цябе. — І зусім ужо без анякай сувязі скончыла. — Ігара Львовіча забілі”.

Я маўчаў, бо не мог выбраць, на што, са сказанага ёю, адказваць, а Лі-Лі падумала нешта сваё і зазіралася: “Тэта ўсё”. З tym яна і пайшла, пакінуўшы мне апельсін. Ад бацькі — лімон, ад дачкі — апельсін.

Толькі тады, калі Лі-Лі пайшла, я пачаў не разумець: як гэта пайшла?.. Праз кожныя паўгадзіны званіў дахаты — трубку тэлефонную ніхто не браў. Максіму Аркадзьевічу званіць я не стаў.

Каля тэлефона мяне знайшла Зіначка і павяла на ўкол. “Зіначка, — спытаў я, кладучыся, — мы будзем сёння цалавацца?..” “Ага!.. — наўмысна балюча, бо бачыла са мной Лі-Лі, укалола Зіначку. — Мяккім месцам аб мяккае месца — і хто далей адскочыць”. Грубаватасць пасавала ёй, як страказе прычэп. Хлапчына, Алік, якога паклалі ў шпіталь з авбастрэннем хранічнага нефрыту, папунсавеў. Ён увесе час то бялеў, то пунсавеў, у залежнасці ад таго, на якой адлегласці ад яго была Зіначка.

Пра Аліка я думаў, што ж з ім будзе, калі адлегласці паміж ім і Зіначкай раптам не стане. Зусім не стане, больш, чым не стане...

Куды як болей сур’ёзна думаў я пра Адама Захаравіча — дзядзьку на ложку каля вакна. Той няўклюдны, якім ён мне здаўся, аппарат, падключаным да якога ляжаў Адам Захаравіч, быў штучнай ныркай. Адам Захаравіч жыў на ёй і чакаў донара.

Я спрабаваў уявіць сябе на месцы Адама Захаравіча... Жыве недзе нейкі чалавек, і я не ведаю, хто ён, і ён пра мяне ведаць не ведае, а я пра яго думаю і думаю, чакаю і чакаю, калі яго трамвай па шыі пераедзе — і паміж ягоным і маймі ныркамі не стане адлегласці...

Алам Захаравіч маймі думкамі не думаў.

— Яго і без мяне трамвай пераедзе, — наўпрост сказаў ён, калі я аддаленымі словамі ва ўскосных склонах нешта пра гэта пракінуў. — Вы пакладзіцца на маё месца, а я на вашым пра вас падумаю.

Пакласці на ягонае месца я і ў думках не мог.

Тэарэтычна, калі Росцік памрэ, Адаму Захаравічу могуць дастацца ягоныя ныркі. То, што я магу памерці, і Адаму Захаравічу дастануцца мае ныркі, нават тэарэтычна выключалася. Я наогул не збіраўся паміраць.

Ігара Львовіча забілі... Толькі наўрад ці ныркі Ігара Львовіча, якія перагналі столькі гарэлкі, могуць стаць донарскімі, з імі яго і закапаюць...

Далей гэтага ў забойстве Ігара Львовіча не рухаўся — тут была нейкая небяспека.

Небяспека была шмат яшчэ ў чым.

Сон кашмарны прысніўся. Невядома, што ён значыць...

Росцік без памяці. Невядома, ці выжыве.

Лі-Лі цяжарная. Невядома, ці ад мяне.

Невядома яшчэ, ці цяжарная...

Ігара Львовіча забілі. Невядома, хто...

Хто і за што мог забіць Ігара Львовіча?.. Сына былой актрысы, п'янішту?.. І чаму я адчуваю ў гэтым небяспеку?..

— Тут не ныркі, тут душы з людзей выразаюць, — даводзіць мне Адам Захаравіч тое, у якім жахлівым часе і з якімі звярамі мы жывем. — Думаецце, мне здаровыя, маладыя ныркі дастануцца? Хрэна! Паўсюль блат ды хабар! Маладыя і здаровыя налева пойдуць, а мне прышпандораць старэчыну, абы з рук збыць!..

Алік падымаецца і, пунсавеочы, хоць няма побач Зіначкі, выходзіць з палаты.

— Адам Захаравіч... — кажу я. — Вы ж думайце, перш чым казаць...

— Думайце, думайце... — бурчыць Адам Захаравіч. — Раней бы думалі, такая краіна была...

— Пры чым тут краіна?

— Пры тым... Забыліся, якая краіна была?.. Усё ўсе мелі, у камунізме жылі — і не бачылі! Здаровыя, сътыя!.. Ашавуркі...

Адам Захаравіч злосны дзядзька, злы на ўсё і ўсіх, а найболей — на сённяшні час; злы настолькі, што забыўся, помніць не хоча, што адну нырку яму выразалі яшчэ за савецкім часам, калі ўсе былі сътыя і здаровыя. Тады ён быў нейкім раённым начальнікам, ці то партыйным, ці то гаспадарчым, а хутчэй за ўсё, як яно ў той час вадзілася, і тым, і другім.

У яго ёсць сын, які жыве ў Канадзе, прыжаніўся там, і Адам Захаравіч, калі кепска стала з другой ныркай, паехаў да яго... Падлячыўся трохі, але за трансплантацыю ныркі сын плаціць адмовіўся. Чамусыці з гэтага, як галоўнае, вынікала для Адама Захаравіча тое, што сам ён не меў на аперациі грошай, а значыць, у адрозненне ад цяперашніх ашавуркаў-начальнікаў, ніколі і нічога не краў.

Што ж, ашавурак Шыгуцкі сапраўды мог бы купіць хоць вядро тых нырак...

Алік стаіць на калідоры і, не ведаючы, куды падацца, торгаецца. “Пайшлі, — прапаную я, — пашпацыруем па шпіталі...”

— Я трубкі яму перагрызу, — грозіцца Алік. — Даљбог, уночы ўстану і перагрызу.

Я ўспамінаю пра вяроўку, перагрызеную Максімам. Кожны чалавек і кожны сабака, маючы зубы, можа нешта перагрызці. Уся штука ў тым, што і для чаго...

Ныркі ныркамі і нефрыт нефрытам, Адам Захаравіч дастае Аліка яшчэ і Зіначкай. “Куды табе, вёска, у такі гарадок!..” А Зіначка дастае мяне ў коламі. Не ўсё ў мяне весела з раманчыкам, калі так пораць.

Коле Зіначка кожны раз па-рознаму, і па тым, баліць ці не баліць, можна вызначыць, як яна ў кожны момант да мяне адносіцца. Няроўненъкая натура... Але гэта выдае ў ёй страсць, ці ва ўсякім разе тэмперамент, таму я думаю пра лепшае і трываю.

— Да вас яшчэ адна фіфачка, — зноў балюча ўкалоўшы, кажа Зіначка. — Яе ўнізе не пускаюць, позна ўжо.

Калі б унізе чакала Лі-Лі, яна была б не яшчэ адной фіфачкай, а фіфачкай той самай... Тады хто?.. З кім бы я зараз заасцярогся сустракацца, дык гэта з Зояй: шкада раманчыка. І я пытаюся:

— Якая яна з сябе?

— На тую самую падобная, — як я і чакаў, надзімае губкі Зіначка. — Толькі меншая. Заўтра карліца прыдзе?

Не, дальбог, у нас ужо адносіны...

— Скажыце ёй, што не ўстаю, — прашу я Зіначку, і ў яе адразу робяцца губкі як губкі.

Але з чаго ў нас адносіны?.. Я пальцам пад іх не зварухнуў, не тое што раманчыкам... Ці ў Зіначкі адносіны з усімі, каго яна коле? Можа быць і такое, маленькая — яны заядлыя. Толькі не падобна: гэтыя надзымутыя губкі.. З-за Лі-Лі ў нас адносіны, вось з чаго. Гэта, бліваке да рэўнасці, саперніцтва маленькая, але ўдаленькая, з той, якая несправядліва ў выйграшы. Неўсвядомленая спроба хоць нейкім чынам перадзяліць тое, што Бог няроўна падзяліў. На ўзоруні гульні, канечне, бо не надта Бог і пакрыўдзіў, але ж з гульні ўсё і пачынаецца...

-- Зіначка, раскажыце пра сябе... Вунь і Аліку з Адамам Захаравічам цікава... Мы ўсе трошкі закаханыя ў вас.

— Трошкі? — толькі ў мяне пытаецца Зіначка.

— Ну, як хто...

Зіначка думае.

— Што расказваць?.. Я медыцынская вучылішча скончыла...

— На двойкі?.. — пытае Адам Захаравіч, і Зіначка, падазронна гляніўшы на ўсіх, зноў надзімае губкі і рашуча ідзе да дзвярэй. — Ды ну вас!..

І правільна.

— Пстрычка, — кажа Адам Захаравіч, і Алік выходзіць следам за Зіначкай. Нявыгадна ён маладзейшы за яе, гады на тры. І не ў піянэрскім лагеры ўсё адбываецца, што істотна.

Чаго да мяне Зоя прыходзіла?..

— Адам Захаравіч, вы ў лагеры піянэрскім былі?

— Я не ў піянэрскім быў.

— А ў якім?

— У сібірскім.

Мяне гэта здзіўляе.

— Вы сядзелі?

— Як гэта сядзеў? Я камуніст з дваццаці гадоў. Там і ўступіў у партыю.

— Дзе?

— У лагеры.

Я не могу састыкаваць адно з другім.

— Камуністы ж таксама сядзелі...

— А я стаяў!.. Камуністы не сядзелі, ашавуркі сядзелі ўсялякі!.. Служыў я ва ўнутраных войсках. Дубасіў гэтых ашавуркаў, але не дадубасіў.

Вунь яно што... Біографія ў чалавека...

— Наце, — вяртаецца Зіначка і падае складзеную паперчыну. — Я не чытала.

Значыць, чытала...

“Раман, Лі-Лі не сказала вам, каб не хваляваць, але я думаю, што гэта важна, вы павінны ведаць, быць гатовым. На кватэру да вас сёння з міліцыі прыходзілі, пыталіся, дзе вы? У нечым вас падазраюць, мне так здалося.

Медсястра кажа (харошаньская), што вы не ўстаеце... Вам гэтак кепска? Я перажываю за вас.

Лі-Лі яшчэ дзіця, можаце ва ўсім на мяне разлічваць. Зоя”.

Што ж гэта выходзіць — яны цяпер і жывуць у мяне ўдзвюх?.. Тады чаму да тэлефона нікто не падыходзіць?..

— Перадаць што-небудзь? — пытаецца Зіначка. — Дама ваша чакае.

Ужо не фіфачка, а дама... Пра Зіначку, што яна харошаньская, Зоя для Зіначкі і напісала... Дзіця ты ў парыўнанні з ёй, Зіначка, як і Лі-Лі.

— Дзякую, не трэба... Скажыце, што сплю.

Для Зіначкі гэта ў маленъкую радасць... Вось яна зараз скажа Зое, што я сплю, а будзе ведаць, што не сплю... Змова, далучэнне...

Пра міліцыю я, падумаўшы, вырашыў, што гэта праз Крабіча. Шыгуцкі, як і гразіўся, даў каманду ім заніцца — і з міліцыі прыйшлі вызнаць, што і як... Значыць, да ўсіх проблем яшчэ і гэтая.

Засынаючы, я нічога не баяўся, апрач сну пра блізнятак... Сон, дзякую Богу, не паўтарыўся, але, пакуль я спаў, памёр Адам Захаравіч. Алік не перагрызаў яму трубкі, не сталася нічога са штучнай ныркай — спынілася сэрца. Недзе а шостай раніцы Зіначка прыйшла калоць, а ён не прачынаеца. Скончылася біяграфія...

Што ж, у Бога просяць хто лёгкага жыцця, хто лёгкай смерці...

Найболей з усіх перажываў праз гэта і нават вінаваціўся Алік, якому, калі выкацілі на цялежцы Адама Захаравіча і сабралі бялізну з ягонага ложка, Зіначка сказала: “Цяпер ты можаш класціся да вакна...” Упершыню ад слоў яе Алік не папунсавеў і зірнуў на Зіначку зпадылба.

— Да вакна я пералягу, — напрасіўся я, хоць мне гэтага зусім не хацелася. — Ва ўсіх шпіталях, Алік, б'юцца за ложкі каля вакнаў.

Зіначка звыклася са сваёй працай у шпіталі, таму і не падумала, быццам сказала нешта не тое. І, дэмантруючы, што ёй усё адно, хто з нас зойме ложак Адама Захаравіча, пацепнула плечыкамі.

— Я змяняюся...

Гадзіны праз тры, калі я ўжо ляжаў на ложку Адама Захаравіча, глядзячы ў вакно і нятульна думаючы пра вечнае, яна адчыніла дзвёры ў палату, стала ў іх — на шпілечках, у чорнай спадніцы і чырвоным світэрачку, усё ў абцяжачку, усім выхадны — і, не заходзячыся, даклалася.

— Я змянілася... Той чалавек, пра якога вы пыталіся ў нейрахіургіі... — нехта падштурхнуў яе, праходзячы па калідоры, яна зрабіла паўзу ды яшчэ паглядзела ўслед таму, хто яе падштурхнуў, ды яшчэ світэрачак паправіла і спаднічку абцягнула, а я ўсё чакаў, у мяне халадок зазвінёў у патыліцы... — прасіў, каб вы зайшліся. Яго перавялі з рэанімацыі, дванаццатая палата.

Пра чалавека, які не памёр, трэба адразу казаць, што ён жывы, засранка малая...

— Купіце мне канверт... — папрасіў яе Алік. — З маркай.

— Гэта паверхам вышэй цераз пераход, — як і не пачула яго Зіначка. — Вас правесці?

Я ўяўвіў сябе побач з ёю ў бальнічным халаце і шлёнках.. Дзед з унучкай.

— Не, я ведаю, я сам...

— З якой маркай? — ірыўданула Зінчака, бо ўсё ж па старалася, без просьбы збегала ў нейрахіургію.

Алік не зразумеў, з чаго гэта яна, і разгубіўся.

— З любой...

— З любой не дойдзе, — сказала Зінчака, неадрыўна гледзячы на мяне і зачыняючы дзвёры. — Я табе з вялікай куплю. З дзвюма вялікімі.

Не, ну яе, праўда засранка малая...

Да Росціка мяне не хацелі пускаць, давялося зноў усіх страшыць Шыгуцкім, дазволілі ўрэшце зайсці на хвілінку, а Росцік, калі я ўвайшоў, заплацаў.

— Так табе нават лепей, — прысеў я да яго на ложак. — Лысіны не відаць.

— Я мёртвым быў, — сказаў Росцік. — Мяне не было, разумееш?..

Яго нельга было шкадаваць, бо ён надта хацеў, каб яго шкадавалі

— Тунель бачыў? На свято ляцеў?

— Я клапа бачыў...

— Якога клапа?

— Клапіцкага, дырэктара філарманіі... Стайць у тунелі і білеты прападае... А камандзіроўку, кажа, я вам не падпішу, бо білеты ў вас не на той дзень, як дата ў камандзіроўцы — зноў махлюеце, Смольнікаў...

Росцік не жартуе, ён бащца, але я раблю выгляд, нібы ён жартуе.

— Не прапусці ѿбіе Клапіцкі... Нездарма Бога з сябе корчыць.

— Я філарманічныя білеты з чыгуначнымі зблытаў... Зтымі тунельнымі...

— Ты што туды — на цягніку?

— Не, па тунелі... Толькі па білеце... На ім яшчэ напісаны было: кантроль не адрываць.

Нешта ўсё ж з Росцікам не тое... Не тое нешта з Росцікам...

Што ў нас у патыліцах?.. Там, заду, па адчуванні — быццам бы і мазгой ніякіх няма, усе нібыта — па баках і спераду.

А жывем заднім разумам...

Дык нічым жывем?.. Пустатой?..

— Не балбачы абы што. Абыйшлося, праехалі.

— Нічога не абыйшлося... Я нармальным буду?.. Што табе доктар сказаў?..

— Як ты можыш быць нармальным? Калі ты быў нармальным?..

Інтанацыя правільная: была б нейкая небяспека — хіба я гэтак бы з ім гаварыў?.. Росцік паспакайней.

— Усё жыццё я быў нармальным... А жыў з ненармальнымі.

Пра сябе я тое самае думаю.

Атлас трэба глянуць анатамічны. Галаву. А то, калі гляджу, дык па звычы — ніжэй.

— Чарапок зрасцеща — і выпішуць ѿбіе... Пайду, табе нельга стамляцца.

— Ідзі... — І толькі тут Росцік заўважыў, як я апрануты. — А ты чаму ў халаце?

— Мода змянілася, пакуль ѿбіе не было... — Росцік зноў занепакоіўся. — Ды не пускалі ў палату інчай, строга тут... Адпачывай, заўтра зайдуся.

— Бананаў прынясі, — папрасіў Росцік. — У бананах ферменты такія — косці хутчэй зрастоюцца.

Ага, як у муміё... “Вазыміце жывога пеўня, адкруціце галаву, памажце, прыстаўце — і певень закукарэкае”.

Так пісалі пра муміё... У газете, я чытаў — і час быў савецкі.

Пасля вазыміце мёртвага пеўня...

Росцік выжыве, калі пра ферменты думае. І я, мусіць, жыў буду, калі думаю пра Зіначку. Лабух будзе кукарэкаць, што яму ніадкручвай...

На калідоры каля выхада на лесвіцу, недалёка ад маёй палаты топчацца міліцыянт. Гэта наш участковы, мы знаёмыя. Але не так знаёмыя, каб ён прытаптаўся мяне праведаць.

— Хто ў вашай хаце жыве, Раман Канстанцінавіч? — пытаецца ўчастковы, нават не пацікавіўшыся маім здароўем. — То адна, то другая, цяпер адразу дзве... — І не паспяваю я адчуць палёгкі, як ён дадае: — Ды я не з гэтym... Зразумейце толькі, што я не як следчы, мне даручана інфармацыю сабраць... Дзе вы былі заўчора ў першай палове дня?

Вось яно... Толькі чаго я асцерагаюся?

— Дома... Пасля на работе.

— І болей нідзе?

Я адказваю, не ведаючи, чаму маню.

— Нідзе. У лазні яшчэ... Пазней...

Лазня ўчастковага, як і маё здароўе, не цікавіць. Значыць, Ігар Львовіч...

— Тады я пайшоў, — кажа ўчастковы і глядзіць на мяне ўважліва. — Калі вы нідзе болей не былі...

Што я раблю?.. Чаго баюся?.. У чым тут небяспека, калі я не пры чым?.. Трэба праста сказаць, як яно было, ну, хіба толькі без “прафесарышы”, але я зноў, як нехта мяне змушае маніць, страху ў мяне наганяе, маню.

— Нідзе... Дома, на работе і ў лазні... Гэта лёгка праверыць, бо ў лазні я быў з... — Тут я ўсё ж спыняюся, не прыплёўшы без дай прычыны Шыгуцкага.

— Добра, — ні на чым больш не настойвае ўчастковы, хітра не настойвае, нібыта з поўным даверам. — Гэта ўжо іншыя правераць, калі спатрэбіцца. Папраўляйцесь.

Успомніў, што я ў шпіталі...

Ён паварочваеца ісці, я гляджу яму ў спіну — і яна мне здаецца напружанай, і адыходзіць ён амаль подбегам, нібы спяняеца, каб пра мяне дакласці...

— Чакайце!.. Скажыце хоць, нашто вам ведаць, дзе я быў заўчора?

Участковы прыпыняеца.

— А вы не ведаецце, нашто нам ведаць?.. — Ён так і кажа: нашто нам ведаць? — Рутнянскага Ігара Львовіча, суседа вашага, заўчора забілі. — І з націкам, з намёкам нейкім дадае. — З пісталета.

Бамжы! Той асіметрычны!.. Ці фікусалюб? Вярнуліся — і забілі. Толькі за што? За пустыя бутэлькі? А, ці мала за што... Сказаць, што я заходзіўся? Не, не ўблытацца...

— Дык я тут пры чым?

-- Хто яго ведае... Можа, і не пры чым. — Участковы стаіць бокам да мяне і глядзіць цераз свой блішчыты пагон. — А вам Лі-Лі не сказала, што Рутнянскага забілі?

Пытанне ён прагаворвае так, нібы падкрэслівае, што знаёмы з Лі-Лі. Блізка знаёмы. Ах ты мент...

— Я ў шпіталі. Тут не пра ўсё кажуць.

— А, ну канечнe... Я разумею. — І ўчастковы паўтарае. — Папраўляйцесь. — Ён выходзіць з калідора на лесвіцу — і спіна ягоная яшчэ болей напружаная.

Палатны доктар ідзе па калідоры і пытаецца:

— Да вас ахову прыставілі, Раман Канстанцінавіч?.. Хадземце пабачым, ці ёсьць што ахоўваць...

Ён якраз, у адрозненне ад Росціка, жартуе, а мне хочацца даць яму ў пысу. Ледзьве стрымліваюся.

У палаце на маім ложку сядзіць Лі-Лі, абняўшы Аліка, які быцца лом праглынуў.

— Я цалавацца яго вучу, — ускудлачвае Лі-Лі валасы на галаве Аліка. — Ён, аказваецца, ніколі яшчэ не цалаваўся.

Палатны доктар — службова-адміністрацыйны пацук. Яму хоць Венеру Мілоскую пакажы, але ў належны час і ў адпаведным месцы. Да таго ж, Лі-Лі і прыйшла не да яго, і не яго цалавацца вучыць.

— Што вы тут робіце? Вам нельга тут!..

Лі-Лі наўна здзіўляецца.

— Чаму?

— Мне хворага глядзець!

— І я хачу глянуць, — кажа Лі-Лі. — Для мяне гэта нават важней.

Алік спрабуе ўстаць — і не можа. Я падаю яму руку, ён падымаецца і, ледзьве пераступаючы, выходзіць з палаты.

Што яна яму зрабіла?..

— Раман Канстанцінавіч!.. — не спраўляючыся з Лі-Лі, напірае на мяне доктар.

— Ніога, Іосіф Данілавіч, няхай глядзіць... Бачыла.

Іосіфу Данілавічу камендантам у інтэрнаце быць, а не доктарам у такім далікатным аддзяленні, як уралогія.

— Не, гэта чорт ведае што!.. Як гэта няхай глядзіць?

— Ну, вось так... — спускаю я бальнічнае сподняе. — Што ў мяне тут?

— Спадае пухліна... — аўтаматычна заўважае доктар, злосна зыркае на нас абаіх і кідае, выходзячы:

— Праз пяць мінут зойдзеце ў працэдурны пакой.

Пяць мінут даў на ўсё...

— Сапраўды спадае... — аглядае мяне Лі-Лі. — Але пухленькі яшчэ... Хочаш пацалую? Можа, палепшае?..

— Не дурыся, падурылася, — падцягваю я сподняе. — Ты калі-небудзь што-небудзь казаць мне будзеш?

— Я ўсё табе ўчора сказала... Што я не сказала?

— Што з міліцыі ў хату прыходзілі! А ўчастковы цяпер сюды прыпёрся!

— Дык я яго і прывяля... Ён ж не ведаў, дзе ты ад правасуддзя хаваешся...

— Лі-Лі!..

— Ты чаго так нервуешся?.. Учора кажу, што цяжарная — ты хоць бы што... А сёння з-за міліцыі нервуюешся. Яны сведкаў шукаюць... У двары кажуць: баба нейкая Ігара Львовіча забіла.

— Хто?..

— Баба нейкая, скуль я ведаю!.. Хоць, мусіць, бачыла аднойчы з ім: тлустая такая, гаря мяса...

— І ты ўчастковаму сказала?..

— Пра што?

— Пра бабу тую...

— Не. Можа, не яна, нашто я нагаворваць буду?..

Лі-Лі пра бабу тлустую, пра “прафесаршу” кажа — і дапытліва так на мяне глядзіць, нібы я пацвердзіць, ці не пацвердзіць магу: баба забіла, ці не. Не верыць Лі-Лі, што баба... Але што да таго Лі-Лі, чаго наогул яе гэтак забірае?..

А я чаго нервуюся? Ну, быў я там перад тым... Быў — і што з таго? Няўжо не бамжы, а “прафесарша”? Але зноў жа: чаму, за што?.. Ён узраўнаваў, накінчыўся?.. Ды якая рэўнасць, там зусім не рэўнасцю пахла...

Я сядоу на ложак побач з Лі-Лі, паварочваю яе да сябе за плечы і пытаюся вочы ў вочы:

— Лі-Лі, ад каго ты цяжарная?.. Ад Поля?

— Можа, і ад Поля, — не пярэчыць Лі-Лі. — А, можа, і не цяжарная, так што не буду нагаворваць.

— Ад каго?.. — паўтараю я, адчуваючы, што яшчэ трохі — і не вытрываю...

— Ад Аліка... — не міргаючы, дастае мне нутро Лі-Лі, якую я зараз заб'ю — і няхай са мною ўся міліцыі разбіраецца, але ў палату ўваходзіць санітарка і спрабуе адчыніць другую палову дзвярэй. Да верхнягі шпінгалета яна на паўроста свайго не дацягваецца, аглядае нас, прымяраецца і кажа:

— Дзяўчынка, падскоч... Новага ляжачага сюды вязуць.

“Даскачацца ты ў мяне”, — думаю я, гледзячы, як Лі-Лі наўмысна, дурэючы, падскоквае да шпінгалета, хоць і без падскокаўмагла б абыйсція...

— Мне пара, — апускае яна шпінгалет. — Там бананы ў пакеце, перадай Росціку, мяне не пусцілі...

Ну вось скуль яна пра бананы ведае?..

За дзвярыма стаіць Алік, і Лі-Лі яго цалуе.

— У нас з табой сын будзе. Ці ты дачку хочаш?..

Алік, які хацеў пайсці з ёй, праводзіць, — замірае, камяне...

— Тады наступным разам, — выходзіць Лі-Лі.

— Дачка? — пытаецца санітарка. — Цырла якая выгналася! Мяне дзве — і ёй не шкодзіць.

— Алік, — прашу я, — дагані і скажы, каб болей не прыходзіла.

— Так і сказаць? — адмірае, вушам сваім не верачы, Алік.

— Так і скажы.

Алік, адкамянеўшы і трохі падумаўшы, сяде на ложак.

— Не... Чаго гэта я праз вашае свайму буду шкодзіць?

Ну, глядзіты...

Прывезлі на той жа цялежцы, на якой вывезлі Адама Захаравіча, новага, як сказала санітарка, ляжачага, які, хоць і не ўставаў, задаваў такога храпака, што астатнія тры ночы ў шпіталі я ўжо амаль не спаў — і таму ніякія сны мне не сніліся.

У апошнюю ноц, ужо ў трэці раз пры мне, дзяжкурыла Зіначка. Мінулым разам я ўгаварыў яе пацалаўца з Алікам, медсястра на тое і медсястра, каб дапамагаць хворым — не адной жа Лі-Лі цалавацца яго вучыць. Гэтай ноччу, не сплючы, я падумаў, а ці не развітацца з ёй — дзе мы пасля знайдземся?.. Перапачывала яна на канапцы ў ардынатарскай, і калі, зачыніўшыся, я прылёг да яе, нехта паціху паторгаў дзвёры, замёр за імі і асцярожна пастукаў... Я ведаў, што гэта Алік, таму не асцерагаўся, і яна ведала, што гэта Алік, таму не баялася, рытуальна толькі шапнула *не трэба*, чаго я звыкла не пачуў, а Зіначка крутнудзяся ў руках маіх рыбінай, выслізнула — і з размаху ўшпіліла развітальны ўкол, ухапіўшы з-пад падушкі і ўсадзіўшы мне трохі ніжэй спіны шпрыц з такой іголкай, якая здалася мала меншай за мойго беднага раманчыка! “Ну, засранка малая!..” — сцісніўшы зубы, каб не закрычаць, падскочыў я і грымнуўся з канапкі на падлогу, дзе, стоячы на карачках, выглядаў, мусібыць, быком, якому ўвагнаў тэрэадор піку ў азадак, а Алік торгав дзвёры, заміраў за імі і асцярожна пастукваў, торгав, заміраў і пастукваў — навучылі яго цалавацца...

— Хоць вы паводзілі сябе паҳабна, — завёў нараніцы ў працэдурную палатны доктар, — мне ўсё ж здалося, што ў вас да той высокай юнай дамы... — ён зрабіў паўзу,

аглядваючы раманчыка... — да той высокай юнай дамы прэтэнзіі значна большыя, чым прости секс.

Такой размовы ад яго ніяк я не чакаў, але, калі ўжо ён пачаў...

— Вам не здалося. Большия.

— Мне не здалося... — Іосіф Данілавіч быў, здавалася, зусім задаволены. — Тады, значыць, здаецца вам.

Я не зразумеў.

— Што?

— Што прэтэнзіі ў вас... — ён палец узняў, уверх паказаўшы, і ў трэці раз паўтарыў з асаблівым нейкім значэннем... — да той высокай юнай дамы большыя, чым секс.

Мне сумнавата стала: я падумаў, што ён імпатэнт. І спытаў:

— У мяне як там з гаспадаркай?

Іосіф Данілавіч кінуў агледзіны.

— З ёй вы можаце прад'яўляць любыя прэтэнзіі каму-заўгодна. А вось з большым... — Ён глянуў на смешліва. — Вы ж падумалі зараз, што з маёй гаспадаркай нешта не тое?

Гэта збянтэжыла.

— Свае ў мяне клопаты...

— Падумалі, падумалі... Дык вось нармальна ўсё! Толькі ў мяне, як і ў вас, для большых прэтэнзіі няма падстаў. Рэсурсаў. Энергіі. Батарэйкі селі...

— Я пайду?.. — падняўся я, і Іосіф Данілавіч не стаў затрымліваць.

— Як сабе хочаце, але можаце і паслушаць, гэта ў сферы ваших інтарэсаў... Жанчына недзе ў паўвека ўжо не можа зацяжарыць, нарадзіць дзіця. Калі разабрацца, гэта кара, бо яна яшчэ здольная, у адрозненне ад мужчыны ў паўвека, кахаць...

Я ўжо ішоў да дзвярай...

— А мужчына не здольны?

— А мужчына... тэарэтычна... здольны бацькам стаць хоць ва ўзросце Мусафаіла за хвіліну да смерці. Дык як, па-вашаму: мудрая прырода, пакараўшы... ну, ці скажам, абмежаваўшы жанчыну, не ўраўнаважыла гэтага, ні ў чым не абмежавала мужчын?

Вярнуўшыся, я зноў прыседзіў.

— Вы дысертацыю пішаце? Дык нібыта не ваш профіль...

— Абмежавала, — захадзіў па працэдурнай Іосіф Данілавіч. — І яшчэ як... Усё, што мы сабою ўяўляем, гэта, па-першае, генетычны набор, і, па-другое, функцыі клетак галаўнога мозга. Дык вось ёсць адзін-адзіны ген і ўсяго каля мільярда клетак, якія адказваюць за выпрацоўку ў нас той высокай, высокаякаснай энергіі, якая забяспечвае нам магчымасць свяціцца. Кахаць, Раман Канстанцінавіч!.. У жанчынах энергія тая выпрацоўваецца да скону, трохі хіба прытухаючы, а ў мужчынах ген кахання чык — і ламаецца, функцыі клетак страчваюцца. Катастрофа на атамнай электрастанцыі, разумееце?.. — І раптам палатны доктар ледзьве не закрычаў: — Адна радыяцый ад нас пасля сарака!

Праблемы ў яго... А не скажаш, ніколі не сказаў бы.

Я перапытав:

— Цэлы мільярд адмірае?

— Сто працэнтаў.

Як на выбарах, калі б я галасаваць хадзіў...

— Адразу пасля сарака?

— Адразу. Годам раней, годам пазней — не важна. — І ён скончыў: — Можаце выпісвацца.

Шматзначна яно ў яго прагучала: “Можаце выпісвацца”. Пасля сарака...

Тады не аднаму мне выпісацца... Крабічу пасля сарака, Росціку пасля сарака... І я спытаў, каб той атлас анатамічны не шукаць:

— А яны не ў патыліцы?

Ну, бачылі б вы Іосіфа Дан ілав іча...

— Хто не ў патыліцы?..

— Клеткі тыя... Я кіх мільярд...

Кажу вам: ну, бачылі б вы яго...

Выпісваючыся, я ўсё думаў, што для мяне якраз важна: годам раней, ці годам пазней...

Пакуль чык — і зламаецца.

І яшчэ думаў, што, калі клеткі тыя ў патыліцы, дык Росціку ў любым выпадку — ваду зліваць. Не ўгадаць, калі ўжо цябе паранілі — дзе б яно лепей?.. І ці шаром, ці в ідэльцаам.

VIII

Лі-Лі, якой не бачыў я амаль тыдзень, пра тое, чаму я не бачыў яе, нават не заікаецца, а распавяддае, як хавалі Ігара Львовіча. Што ж, Ігар Львовіч цяпер таксама ў сферы маіх інтарэсаў... Жыў — не быў, памёр — стаў...

— Лідзія Паўлаўна здзіўлялася, што цябе няма...

— Яна не ведала, чаму?..

— Ведала, але здзіўлялася... Прыйшлі ўсе суседзі нашыя (Лі-Лі так і кажа: *нашия*, мае, значыць, і яе), з акадэміі, ён там загадваў лабараторыяй нейкай сакрэтнай, чалавек трывіцаць, вучні ягоныя, адзін... (і тут Лі-Лі — я гэта пасля ўспомніў — пацягнула паўзу, нібы думаючы, што і як сказаць) ...адзін з Амерыкі прыляцеў, Лідзія Паўлаўна казала, што ты знаёмы з ім, бамжы — во тусоўка!.. І калі амерыканцу кайданкі начапілі, бамжы біцца кінуліся. Я з бамжамі была...

У Лі-Лі сіняк на левай скule — іяна мне тлумачыць, адкуль...

Дурнота скроў... Нашто чалавека ў наручнікі на могілках браць, пачакаць нельга?

— Няма ў мяне амерыканцаў знаёмых.

— Дык ён наш, з'ехаўшы... Габрэй, мусіць.

— А чаго бамжы за яго ўступіліся?

— Ён за памінкі плаціў, запрасіў усіх... Такая бойка ўсчынілася! У таўкатні труну з Ігарам Львовічам без века ў магілу скінулі... Дасталі — ён увесь у мокрым пяску, дождж якраз прыпушціў, ледзьве ачысцілі з большага... А двое з тых, што нібы з акадэміі былі, супроць нас біліся. Людзі ў *цывільнym* хутчэй за ўсё. Лідзія Паўлаўна аднаму вока парасонам, як пікай, выбіла! Уяўляеш?

Я ўяўлю...

— Што ёй за гэта будзе, як ты думаеш?

Я кажу:

— Вока за вока... — Я не думаю пра Лідзію Паўлаўну, я думаю пра сябе.

Зіначка пацэліла ўдала: выйшаў я са шпіталю, прыкульгваючы. Паклаўся параненым спераду — падняўся параненым ззаду. Расказаць каму...

Праводзячы мяне, Зіначка радавалася, што іголка ўва мне не зламалася, а то б ёй было...

Пехатой дамоў кульгаць не давялося: у шпітальнім двары чакаў каля машины ўчастковы.

— Следчы папрасіў вас даставіць... Неафіцыйна. Гэта не мая работа, але... Тым больш, што вы нагу падцягваеце. Залячылі?..

Ён нібы ведаў пра Зіначку — і я ашчэрыўся.

— Нейкія ж нормы ёсць, правілы! Позва на допыт, санкцыя на арышт! А то прыехалі: вас даставіць!...

— Лепш па-доброму, — адчыніў дзверцы машыны ўчастковы. — Ёсць і позвы, і санкцыі, толькі лепш па-доброму, Раман Канстанцінавіч...

Следчы мяне гадзіны пайтары мантыліў.

— Былі вы ў дзень забойства ў кватэры Рутнянскіх?

— Ну, быў...

Спачатку, адчуваючы ўсё тую ж незразумелую небяспеку, я аднекваўся, не ведаючы, што паказанні ўжо даў сусед, які заўважыў з балкона, як стаяў я з Лідзіяй Паўлаўнай у двары і зайшоў у пад’езд. Да таго ж ва ўсім, апроч забойства, прызналіся грамадзяне Ціхан Міхайлавіч Лупеха, Аляксей Віктаравіч Мацвеенка і Зінаіда Сяргеевна Ліскіна — асіметрычны, фікусалюб і “прафесарша”. А я думаў, што ў мяне жанчыны з іменем Зіна не было ніколі...

Следчы не стаў пытаяцца, чаму я маніў і яму, і ўчастковаму.

— Разумею, не хацелі ў гэта ўблытвацца. Імя, імідж, вы дастаткова вядомы чалавек, Раман Канстанцінавіч. Я, між іншым, адзін з вашых паклоннікаў... Але чаму грамадзянка Рутнянская ўтаяла, што вы заходзілі ў кватэру, як вы думаецце?

— Лідзія Паўлаўна?..

— Лідзія Паўлаўна.

— Не ведаю...

— Я пытаюся, як вы думаецце, чаму?

— Забылася...

— Забылася?.. Сына забілі, а яна забылася, хто?

— Хто — гэта хто? Вы што сказаць хочаце?...

— Тоё, што яна не сказала. Калі б яна нечага не мела на ўвазе, некага ў нечым не падазравала, яна б сказала?.. Ну, заходзілі — і заходзілі, што тут таіць?

— У яе і дазнайцесь.

— Дазнаемся. Лідзія Паўлаўна жыла ў вас?..

Нават пра гэта данеслі...

Следчы, дапытваючы мяне, займаўся тым, што спрабаваў паставіць на кант пачак запалак — і ў гэтым месцы допыту мне стала малацікава, удасца яму фокус, ці не...

— Пакуль ты ў шпіталі быў, я ў людзей адных начавала, — кажа Лі-Лі — Ты мяне пакрыўдзіў.

Яна ў людзей адных начавала — і я яе пакрыўдзіў!

— З усімі начавала?.. Ці з адным?

Лі-Лі — хіба я не лаюся? — плаўна адварочваецца. І столькі пагарды ў гэтым руху...

— Пакуль з усімі, — прамаўляе яна там, куды адварнулася, і ўстае. — Я пайду.

Хай бы пайшла, мне нават трэба, каб яна зараз пайшла, яле ж не так... І я зноў усаджваю яе.

— Чым я цябе пакрыўдзіў?..

— Калі пытаешся, чым, дык тлумачыць без толку.

— Паспрабавала б...

— Не, без толку...

— І ты кожнага разу ў некага начаваць будзеш, як палічыш сябе пакрыўджанай?

— Не абавязкова. Можна іншае нешта прыдумаць...

— Што?

— Пакрыўдзі — і прыдумаю...

Мы сядзім з ёй у парку, у летнім рэстаране, дзе я прызначыў спатканне Ніне з дачкой і Марце з сынам. На мяне, як па ўсім выходзіць, могуць кайданкі начапіць, дык перад дальняй дарогай...

Ні Ніна, ні Марта, як нешта адчулі, спаткаца не адмовіліся, хоць я адразу сказаў, што будуць усе. Ніна толькі ўздыхнула коратка: “Усе, дык усе... Прыблізна не помніш, колькі ўсіх у цябе зараз?..”

Я прыйшоў гадзіны на дзве раней, каб зрабіць заказ, сюрпрыз, бо ведаю, каму з іх што да смаку, а Лі-Лі тут выпадкова: яна гуляла ў парку з Полем. З сіняком і з Полем. Поль развігаўся і падаўся, сіняк застаўся. Сіняк здзіўляе, глядзіш і думаеш: хто гэта так падскочыць злаўчыўся?..

— Добра, — кажу я Лі-Лі. — Ідзі.

Яна не разумее.

— Куды?..

Толькі што плаўна адварочвалася, сама пайсці хацела, і раптам не разумее, куды...

— Куды-небудзь, прыдумай... Туды, дзе начавала...

— Ты зноў мяне пакрыўдзіць хочаш?

— Не. Проста не хачу, каб ты тут была. У мяне спатканне.

Лі-Лі напружваецца.

— З Лідзіяй Паўлаўнай?

“Чаму з Лідзіяй Паўлаўнай?..”

— З Зіначкай.

— Не смяшы, — расслабляецца Лі-Лі — Ты наўрад ці помніш, што мужчына і жанчына могуць сустракацца не толькі ў ложку...

Так... Што Зіначка, што Лі-Лі... Бабы.

Лі-Лі ведае, што ў парку спатканне Зіначцы я б не прызначыў — і гэта праўда. І я ўжо збіраюся сказаць ёй праўду, бо не трэба, каб Лі-Лі заставалася, яна зараз лішняя, зусім лішняя, але ў выгарадку рэстарана ўваходзіць Каміла, гумавай лялькай, ад чаго ніяк адчуваць не магу, падае на крэсла і ўся на ім раскідае...

— Фух, народу паўсюль, а вы ўдваіх... Мне пепсі... — І пытаецца ў Лі-Лі. — Ты ўжо ў нашай вялікай сям'і?

— Не, — адказваю я за Лі-Лі. — Яна тут выпадкова.

— Нават выпадковую даму не называюць зайненнікам, сам жа вучыў, — адпівае пепсі Каміла. — А сіняк?.. Хіба гэта не сямейнае?

— Дык у вас сямейнае... — насмешліва здагадаўшыся, што да чаго, устае з-за стала Лі-Лі.

Каміла таксама падымаецца.

-- Ты куды?.. — І глядзіць на мяне непрыязна. — Раней ты хоць не біўся!

— Спаткаемся... — бесклапотна кідае Лі-Лі. Яна выходзіць з выгарадкі рэстарана на паркавую дарожку (Божа мой, як ідзе!.. шыю зламаць, азіраючыся...), Каміла даганяе яе:

— Пачакай, Лі-Лі! Ды пачакай ты!..

Дачку маю болей цікавіць, што ж такое здарылася ў Лі-Лі з секс-інструктарам, чым тое, для чаго як паклікаў бацька... Подбегам дагнаўшы сяброўку, Каміла абдымае яе — маленькая, Лі-Лі пад паху — і метраў за паўста ад рэстарана, каля мангалу, што курыць шашлычным дымком, яны сядаютъ за столік. Праз хвіліну — нікуды далёка не падаўся, тут недзе туляўся — да іх падсаджваецца Поль... Што ж, сямейнае спатканне пачалося.

— Лухта гэта ўсё, Іван Ягоравіч, — локцямі па стале падаўся я да следчага. — І вы самі ведаецце, што лухта.

Следчаму ўдалося ўсё ж паставіць на кант пачак запалак, і ён перапытаў з задавальненнем:

— Лухта?.. А грамадзянка Ліскіна Зінаіда Сяргеевна паказвае, што вы ўзялі яе сілай, а калі яны вырвалася і збегла, дык і не ведае, што вы зрабілі з грамадзянінам Рутнянскім Ігарам Львовічам, які дапамог ёй ад вас вырвашца...

Ну, кабыла...

— Каго ўзяў сілай?.. Вы бачылі тую грамадзянку Ліскіну?..

— І думае грамадзянка Ліскіна, і не яна адна так думае, што вы, не дамогшыся свайго, не ўсяго свайго дамогшыся, і забілі ў нервовасці Ігара Львовіча, бо нікога, апроч яго і вас, у кватэры не заставалася, — як не пачуў майго пытання следчы. — Так што ў мяне ёсьць усе падставы, каб затрымаць вас, Раман Канстанцінавіч. Пакуль затрымаць, што я, бадай, і зраблю...

Усё, што казаў следчы, выглядала дурным жартам, але ён не жартаваў — па вачах ягоных я ўбачыў, што ён не жартуе. За тыдзень расследвання ён, мусібыць, ні за што не зачапіўся, а я — версія... На мяне — паказанні, за мной — мана. Мне стала таксама не да жартаў.

— І як я Ігара Львовіча забіў?

— Можы быць, выпадкова, — падказаў следчы. — Папалохаць хацелі, думалі, што пісталет без патронаў... Ціне цэлілі, а папалі... Вы ж музыкант, а не снайпер.

— Дзе я ўзяў пісталет, калі яго бамжы знеслі? Ці яны вярнуліся?.. Калі вярнуліся...

Я не дагаварыў, каб не абвінаваціць бамжкоў, але следчы, гадоў на дзесяць за мяне маладзейшы, і на недаговораным падлавіў мяне, як дзіцёнка.

— Вы паказвалі спачатку, што ў кватэры не былі! Паказвалі?.. Значыць, не бачылі пісталета? А цяпер, аказваецца, і былі, і бачылі! Нават ведаецце, хто яго знёс! І абвінавачвае ў забойстве Мацвеенку і Ляпеху! Так?

Я не ведаў, што на гэта сказаць. Сказаў:

— Не мне іх абвінавачваць...

— І правільна, не вам! Но не знеслі нікуды Ляпеха і Мацвеенка пісталет, — наступаў, развіваючы поспех, следчы. — Пабаяліся, пакінулі! Іх п'яных каля піўной падабралі, толькі сякеру ў сумцы знайшлі! Ну?!. Вы дзе пісталет падзелі?!

Следчы Іван Ягоравіч Патапейка, грозны слуга закону, прыўстаў з-за стала, набычыўся і скразным позіркам пранізуваў забойцу, які зараз расколеца — ну ўсё, як у кіно... Я падумаў, што з гэткай ролі, як для яго напісанай, самому яму выйсці будзе цяжкавата, а значыць, трэба яго выводзіць, час мне ратавацца, і я папрасіў як мага спакайней:

— Можна ад вас пазваніць?

— Нельга!

Я зірніў на гадзіннік.

— Шыгуцкі чакае майго званка... Барыс Сцяпанавіч Шыгуцкі, памочнік дзяржсакратара.

Прозвішча Шыгуцкага адразу выбіла грознага слугу закону Івана Ягоравіча Патапейку з бычынай стойкі, ён сеў, пstryкнуў па пачаку запалак, стаў даставаць з пачака запалкі, запальваць іх... Спаліўшы, паслініўшы пальцы і перавярнуўшы, каб ушчэнт згарэла, трэцюю запалку, моўчкі падсунуў телефон.

— Але гэта не азначае... — нервова храбрыўся ён, паслухаўшы Шыгуцкага і выводзячы мяне з кабінета. — Не азначае...

Першай павінна была б прыйсці першая жонка, але дакладна ў дамоўлены час, бо немка, першай з'яўляецца другая... Марта ў строгім белым касцюме, без ніякага макіяжу, халодна-прыгожая, падцягнутая, спартыўныя — не мне, канечне, лабуху расхрыстанаму, з ёй жыць. Зараз яна перакладчыцай у сумеснай з немцамі фірме — і з дырэктарам фірмы, немцам, у грамадзянскім шлюбе. Усё правільна, па-нямецку.

— Хэй! — за руку, каб не лез цалавацца, здароўкаеца Марта, але я ўсё ж прыабдымую яе іцалую ў шчаку.

— Хэй!.. А дзе Роберт?..

Імя сыну выбіралі мы такое, каб з агульнаеўрапейскага кантэксту не выпадала. Хоць Роберт Раманавіч — не кожны еўрапеец вымавіць, нават не картавы. Яны ў Еўропе там, каб лішняе не картавіць, без імя па бацьку і абыходзяцца.

— Званіў, на дваццаць хвілін папрасіў дазволу спазніцца.

На дваццаць хвілін! Папрасіў дазволу!.. Каго ж гэтая немчура з майго сына злепіць?..

Ніна ідзе з таго боку парку, дзе сядзяць Каміла з Лі-Лі і Полем, ідзе няўпэўнена, як бы не надта хоча... Яна заўважае Камілу з кампаніяй, падыходзіць да іх... Каміла махае мне рукой: маўляў, пачакай...

— Іх там болей, — кажа Марта. — Можа, і нам да іх?..

Ніна б спыталася: хто гэта там з Камілай і Полем?.. Марта не спытаеца.

— Прыйдуць, — кажу, адчуваючы, што ўсё мной прыдуманае, можа скончыцца, не пачаўшыся. — Як ты?

— Нармальна. А што ў цябе?.. Ці ўсіх пачакаем?

— А як правільна?

— Правільна пачакаць.

— Адной табе не цікава?

— Табе не цікава. Інакш бы ты адну мяне і запрасіў.

Усе яны — аднаўласніцы. І правільная Марта таксама.

— І ты б прыйшла?

— Цяпер — не.

Кажа, як адразае...

Марта не заўсёды была такая, нямецка-латышскае ў ёй тут ужо праявілася, у нас, у нашым бардаку... Мусібыць, бардаку насуперак. Ёй было семнаццаць, яна толькі-толькі школу скончыла, імпульсіўная, мройная, няправільная, калі на канцэрце ў Рызе выбегла на сцэну з кветкамі — і я злавіў яе і не выпусціў. Бацькі яе ў суд на мяне падалі, нібыта я выкіраў у іх дачку, але, пакуль суд ды справа, нарадзіўся Роберт — і Марта вырвалася ад мяне толькі праз дзесяць гадоў.

Я гляджу на Марту, успамінаю яе — гэта яна толькі з выгляду халодная — і думаю: шкада, што вырвалася. Шкада... Жылі б зараз разам, Роберт бы спазняўся, на колькі хацеў, ці зусім бы не прыходзіў — і не прасіў бы на тое ніякага дазволу...

— Скажы мне пра Роберта... — прашу я Марту.

— Што?

— Яку яго... ну...

— З сексам? — як і чакаў я, наўпрост сама ў сябе дапытвае за мяне Марта. — Нармальна. Зараз ва ўсіх у іх з гэтым нармальна, без нашых праблем.

Я хачу спытацца: “А ў цябе хіба праблемы былі?..” — але пытаюся:

— А Поль?..

— І з Полем нармальна, — спакойна адказвае маці майго сына. — Гэта таксама не проблема.

Мая Марта — агульнаеўрапейскі стандарт, вось што такое мая Марта. Не тое, што мая Ніна, якая падыходзіць і не ведае, як з намі павітацца, каб падацца разняволенай... Я цалую і ўсаджваю за стол сваю першую жонку, ціхую, сладкую, клапатлівую Ніну, з якой мне не трэба было разыходзіцца і ніякіх іншых жонак мець не трэба было, іду да бармэна, у якога прыхаваў кветкі, падношу Ніне букецік чырвона-жоўтых настурак, Марце — беларужковых маргарытак, наліваю шампанськае і заміраю, ледзь не дранцевю, чакаючы: ці ўспомняць?..

Успомнілі!.. Яшчэ як успомнілі!.. Ах вы, залатыя мае!.. Ну чаму б нам усім разам не жыць, што ў вас за пастановы такія: ці я — ці яна!.. А хто яна, якая? — можа, і не горшая... Вось жа ты, Марта, не горшая за Ніну — і Ніна не горшая за цябе... Толькі Марта, праўда, разумнейшая — у, якая разумніца! — здагадваецца, што трэба сказаць, каб я пачуў тое, пра што яны ўспомнілі, і пытаецца:

— Ты запісваеш, каму і якія першыя кветкі дарыў?..

У, немка, ды няхай так, але ж успомніла, абедзьве ўспомнілі! — і ні адна не ўскрыўдавала і не раззлавалася, я ўсё ж баяўся, што раззлуоцца ці пакрыўдзяцца адна перад адной...

— Вып’ем?.. — падымаю я шампанськае. — На брудэршафт... Каб на ты цалавацца...

— Не, — адмаўляеца Ніна і кладзе настуркі на стол. — Першай ружа была... Ты ўночы ружу ў акно кінью, а ўжо ранічай былі настуркі...

— Якая ружа, Ніна?.. — пытаюся я вінавата і разгублена, нібы нічога такога не згадваю, і мая першая, найлепшая, найпрыгажэйшая мая жонка пераможна кажа:

— Белая! — I сапраўды разняволена, амаль што як Каміла, адкідваеца на спінку крэсла, а ў светла-шэрых вачах латышскай немкі мільгае нешта сваё пераможнае.

Ух, як вы ўсё ж адна перад адной!..

— О, Божа!.. Ружа!.. Белая!.. Ну так, белая ружа!.. — раблю я выгляд, што няма мне дараўання, падаючы знак бармэну, з якім пра ўсё загадзя дамоўлена — і той кідае з-за стойкі на стол наш белую ружу. Удала так кідае, як усё жыццё на сталы ружы кідаў, давядзеца яму за класнасць накінучы — ружа якраз перад Нінай кончыкам сцябла ўтыркаеца і павольна да яе кладзеца...

— Даруй, што не ў вакно і не ўночы, — кажу я Ніне. — Не нач і вакна няма...

— Нічога, — кажа Ніна. — Нічога, дзякую... — I слёзы ў вачах яе на імгненне ўсплываюць — і вачамі ўбіраюцца...

Марта не ўмее плакаць, а Ніна не плакаць навучылася.

— Што ў вас тут за цырк? — ападае на крэсла побач з Мартай Каміла. Я і не заўважыў, як яна вярнулася. I ўслед за ёй сядзе да Ніны Роберт:

— Бацька фокусы паказвае?..

— Хэй, Марта! — вігаеца Каміла. — Як ты?

— Нармальна. А ты?

— Нармальна.

— А ты, Роберт? — пытаеца Ніна.

— Нармальна. А вы?..

— Нармальна, — не сваім словам адказвае Ніна, і Роберт пытае ў мяне:

— А ты як, бацька?..

Не ў час яны прыйшлі... Яшчэ пяць хвілін — і я ажаніўся б з Нінай і з Мартай...

— Нік. Ва ўсякім разе не нармальна. Вы хто, шпакі?..

— Вучыць сабраў, — сама сабе налівае шампанскае Каміла. — Я так і думала...

Ніне сорак, Марце трывцаць чатыры, Каміле дваццаць, але хто з іх маші, хто дачка, адразу, не ведаючы, і не разбярэшся... Дык не кажыце тады, што колькі жылі са мной, столькі мучыліся, калі так захаваліся. Я вунь змучыўся з вамі — яно і відаць: ген кахання вось-вось зламаецца...

— Не сядруй, добра выглядаеш, — міралюбіва кажа Роберт. — На мяне падобны.

Ён пад Марту падрабляеца, не заўважае гэтага, а яму не пасуе... Часцей трэба з ім сустракацца, сын на бацьку павінен быць падобны, а не на немку.

— Сход сабраўся, што ў парадку дня?.. — дзелавіта пытае Марта, для якой маргарыткі маргарыткамі, а час часам, і ёй дакладна трэба ведаць, дзеля чаго яна час губляе. А Ніне можна не ведаць: паклікалі — і прыйшла. Ніна слаўная...

— Баль! — падаю я знак нанятаму ў памагатая бармэну, каб распарадзіцца на кухні, і пытаюся ў Марты: — Ты што б зараз з'есці хацела?

— Рульку, — адразу адказвае немка. — Але не ўздумай, мне нельга...

— А ты, Ніна?

Беларуска вагаеца.

— Бабку. Ці мачанку...

— Дык бабку ці мачанку?

— Можна і мачанку...

— Разам з бабкай?

— Не, ты што! Адно нешта...

— Мачанку?

— Хай мачанку...

— З блінамі?

— З блінамі...

— З кілбаскамі і рэбрамі?..

Раней я часта гуляўся з Нінінай нерашучасцю і зараз рады ўспомніць гульню, але Роберт пра тое не ведае і не вытрымлівае:

— Мне тады бабку!.. — І радуеца, што Ніна бабку не выбрала, а Камілу ён апярэдзіў, нібы нельга дзве бабкі заказаць... Беларус, хоць і паліглот, і хакер, і нямецкі пасынак.

Каміла раптам пытае:

— А Лі-Лі карміць будзем?..

Я не чую.

— Табе што, Каміла?

— Мне тое самае, што Лі-Лі і Полю.

Каміла і не немка, і не беларуска... Сумесь грымучая... Я не разумею, як такая ў Ніны могла нарадзіцца... Але звычайна яна за мяне, якая муха яе ўкусіла?..

— Лі-Лі і Поль шашлык з'ядуць.

— Тады імне шашлык.

— Каміла...

— А, не ўгадаў?.. Шашлык!

Бармэн тым часам пасплювае распарадзіцца, каля стала вырастаюць два афіцыянты, адзін з іх ставіць перад Камілай шашлык, які я для сябе заказваў, і абыходзіць стол.

— У каго рулька?

— Брава! — не стрымайшыся — жывая, ведаю я яе! — пляскае ў далоні Марта. — З'ем, хоць лопну!

— Мачанка?.. Бабка?.. — пытае другі афіцыянт, ставячы мачанку перад Робертом і бабку перад Нінай. “Наадварот”, — кажу я афіцыянту. “Ну, ты даеш..” — кідае мне Роберт і, не чакаючы, пакуль тое зробіць афіцыянт, таропка перастаўляе патальнічку з мачанкай да Ніны і гаршчечак з бабкай да сябе. Ніна ўсміхаецца — нарэшце яна ўсміхаецца! — а мне дастаецца смажаная стронга, заказаная для Камілы.

— Каміла, ты ж рыбу любіш... — спагадліва і якраз у час, усміхаючыся, кажа Ніна, якая нарадзіла сабе такую дачку.

Каміла павержаная... Яна сапраўды любіць рыбу, асабліва смажаную стронгу, але зараз ёй рыбу не есці: хай ведае, як бацьку ўпоперак ставаць...

Павержаная яна не доўта. У яе, як і ў Лі-Лі, праста ўсё вырашаецца: адну реч узяў — і на месца другой паставіў.

— Давай памяняемся, — забірае ў мяне стронгу Каміла, і я расцэнываю гэта як мірнае пагадненне пасля незразумелай для мяне лакальнай вайны. Ну, калі мір, тады хай сабе есць рыбу...

— Раман, а як ты ўсё ўгадаў?.. — здзіўляеца Ніна. — І мачанка з кілбаскамі і рэбрамі...

За гады без мяне Ніна шмат чаго пра мяне забылася.

— Ты забылася, што ён артыст, — кажа Марта.

— Лабух, — удакладняе Каміла.

— Выступальшчык, — падыйграе Роберт. — Выступай, але ж не з шампанскім пад бабку...

Я наліваю яму кілішак гарэлкі — у ягоныя гады, граючы на вяселлях, я піў яе шклянкамі.

— Роберт?.. — падымае брыво Марта.

— Я люблю вас усіх, — падымаю я шампанскае. — І хачу, каб мы ўсе сустракаліся. Хоць бы зредку...

— Можна і часцей!.. — спешна чокаецца са мной Роберт, куляе кілішак і накідваецца на бабку, а Марта, апусціўшы брыво, пытаецца:

— І што з гэтага будзе?

— Нармальны гарэм, — абсмоктваючы плаўнікі стронгі, выстаўляеца Каміла. — Наш бацька, ваш старэйшы муж — нармальны бусурманін. Вунь і жонка малодшая пры мангale нармальна чакае, пакуль ён з дзвюма старэйшымі дамовішчыца...

Ніна недаўменна азіраеца.

— Якая жонка? Там Лі-Лі з Полем...

— Ой, мама... — ablіzваеца Каміла і адрывae стронзе галаву.

Не, сёння яна не за мяне... Дарма я рыбай з ёй памяняўся.

— Не спраўлюся адна... — бярэшчца за рульку немка. — Шкада, што муж мой малодышы не пры мангale, а то б я паклікала.

Не ўтрывала ўсё ж...

— Гарэм... мангаль... — апякаецца Роберт гарачай, што вішчыць яшчэ ў гаршчечку, бабкой. — Ну і што, хай сабе, жылі б усе разам...

Я кажу:

— Малодышы пачакаюць...

— А ты б з кім жыў? — пытае ў Роберта Каміла, і Роберт адказвае:

— З Полем.

У Ніны відэлец падае з рук, а Марта глядзіць на мяне:

— Раман, у цябе праблемы?

Гэта ў мяне праблемы?.. Зрэшты, так, праблемы, але не можа быць, каб мой сын — і гомік... Яму ўсяго шаснаццаць, ён мастурбіруе, ён яшчэ ніхто...

Відэлец плёхае ў патальнічку з мачанкай, Ніне пырскае на блузку, якраз на грудзі, а грудзі ў Ніны...

Калі разводзіліся, Ніна фотаздымак парвала: стаіць голенікай, рукі ўгору, роўненікай выцягваецца на цырлачках — і скрыпка ляжыць на грудзях... Некалі здымак той я ў часопіс "Савецкае фота" ледзь не даслаў. Твар Ніны ў профіль на ім і прыхаваны валасамі, не пазнаць, але Крабіч сказаў, што савецкія музыканты Душку ўсё адно пазнаюць.

Прафесар Румас, якому было ўжо два разы за сорац, і ад гена қахання ў ім адна радыяццыя засталася, а тут Ніну ў кансерваторыю занесла па класе скрыпкі вучыцца, трагічна рукі заломваў: "Для чаго чалавека Бог стварыў?!.. Для сексуальнай катастрофы?.." І ўзды хаў, гледзячы на Ніну: "Вы не скрыпачка, вы душка... Грайце, я палюбуюся..."

Гэтая душка так да Ніны і прыстала.

Душка — круглая палачка яловая, што ставіцца ў распор у корпусе скрыпкі паміж ніжній і верхній дэкамі. Душка надае корпусу жосткасць, але не гэта галоўнае: яна перадае вібрацыю верхній дэкі ніжній — і наадварот, стварае рэзананс. З душкай скрыпка спявае, без яе — ледзь ды хае. Выбіць душку — выніць са скрыпкі душу.

Я шмат чаго ў сабе не знайшоў, развёўшыся з Нінай. І не ведаю, і не помню, не разумею, куды што падзелася...

— А вы здыміце блузку, — прапануе Роберт бэздапаможна-разгубленай Ніне, якая, не нагінаючыся, спрабуе дастаць сурвэтку, і Ніна машынальна расшпільвае на блузцы верхнія гузічкі, выяўляючыся ва ўсёй красе, але спыняеца:

— Як зняць?..

— Каб замыць...
На расчараванне Роберта — ды й маё — Ніна хуценікай зашпільваеца.

— Толькі і не была, што голая ў рэстаране...

Марта падае ёй сурвэтку.

— Чакайце, — спыняе Ніну Роберт. — Так размажацца...

Роберт бярэ нож і нажом, другой рукой нацягваючы блузку, збірае з Нініх грудзей перламутравыя пырскі. Збірае і злізвае з нажа... Рухі ў Роберта павольныя, плаўныя — Ніна сядзіць знерухомленая.

Душка...

— І бабку з'еў, і мачанкі лізнуў, — высмоктвае мазгі з галавы стронгі, колькі ў рыбінай галаве тых мазгой ёсць, Каміла. — Спрытны, у татку... Як ты, мама?

— Пайду я... — ніякавата глядзіць на ўсіх Ніна. — Не сядзець жа так...

— Гарэлкай трэба, каб плямы не засталіся, — цягнецца да бутэлькі Роберт, выпрабоўваючы цярпенне немкі ў строгім белым касцюме:

— Ты ж не будзеш Ніну Данілаўну гарэлкай паліваць?

Роберт налівае кілішак.

— Тады вып'ю... Вып'ем, бацька?

Я ўсё яшчэ трymаю шампанскae.

— Вып'ем... Я люблю ўсіх вас... Я қахаю і цябе, Ніна, і цябе, Марта... Гэтаксама, як раней, як некалі, нішто і нікуды не падзелася... Вы скажаце, што так не бывае, але так бывае. Са мной ва ўсякім разе... І яшчэ я қахаю Лі-Лі.

— І маці Лі-Лі, — здзірае скuru са стронгі Каміла.

— І маці Лі-Лі... Каму ад гэтага кепска?

— Каму?.. — ва ўсіх пытае Каміла.

— Ну, ты даеш... — падымае кілішак Роберт. — За тваё здароўе!..

Як ні дзіўна, на гэты раз нават Марта не спрабуе спыніць Роберта, здароўе маё і для яе нешта значыць — і мы ўсе разам выпіваем. У мяне пашчымлівае ў горле — і зусім не ад шампанскага.

— Здароўе ў цябе зайдроснае... — па-нямецку праста прызнае Марта, гледзячы міма мяне, мусібышь, на Лі-Лі. — На пятym дзесятку...

— Мог бы і паразумнець, — дагаворвае Ніна, і Марта ківае:

— Я тое самае сказаць хацела.

— Зусім не тое!.. — пярэчыць Роберт. — Гэта змова, дзеці супраць!.. — І Каміла тут жа пярэчыць Роберту:

— Я не супраць, мог бы паразумнець.

Роберт захмялеў пасля другога кілішка — і згодны быць дзіщём... Неяк бы да яго падступіца і пра Поля пагаварыць... Ці не лезці, што з гэтым зробіш?.. Ды блазнерыць ён хутчэй за ўсё, гуляецца!.. Гульні ў іх цяпер такія...

Займеўшы падтрымку большасці, Ніна смялее. Так і раней было, з падтрымкай яна заўсёды смялела, я на ўсіх яе канцэртах стаяў за бліжнім кулісай, каб яна хоць краем вока мяне бачыла.

— Як табе ўдаецца не помніць, Раман, што ў кожнага з нас сваё жыццё?.. — І, зусім асмялеўшы, Ніна пытае:

— А дзе маці Лі-Лі?

— Жыве сваім жыццём, — матляе Каміла, трymаючы за хвост, голы шкілет стронгі. — З Дартаньяном.

— З кім? — упершыню з цікаўнасцю перапытвае Марта.

— З сабакам. Зоя Паўлаўна жыве ў кватэры Лідзії Паўлаўны і даглядае яе сабаку Дартаньяна, бо Лідзія Паўлаўна прапала.

Мне ўспамінаецца размова са следчым — і я не разумею Камілу.

— Як пропала?..

Каміла адрывае ад шкілета стронгі залаціста-засмажаны хвост — гэта для яе ласунак.

— Зусім. І нідзе Лідзія Паўлаўны няма, і ніхто яе знайсці не можа. Лі-Лі табе не сказала?..

Я азіраюся ў бок мангала, але за столікам, дзе толькі што сядзелі Лі-Лі з Полем, адзінокі Поль. Лі-Лі пайшла, нешта прыдумала, пропала, і ніхто з маіх — а ўсе ж бачылі, як пайшла Лі-Лі і пропала — мне пра гэта не сказаў. Сямейка ў мяне — такая не ў кожнага бусурманіна...

IX

Лі-Лі пазваніла пад ноч.

— Табе нават не цікава, куды я падзелася?

— Ты ў адных людзей?

— Я ў адных людзей.

І паклала трубку.

Я ўжо і не ведаю, ці хачу я ведаць, куды ты кожным разам падзіваешся, Лі-Лі.

Начаваць яна не прыйшла.

Раніцай пазваніў Крабіч і, ні за што не прабачаючыся, сказаў, што яго пасадзяць за спробу наўмыснага забойства, калі Росцік не забярэ заяву з міліцыі. Я купіў бананы і пайшоў да Росціка. Росцік папраўляўся, рукі падымаяў, так што заяву мог і напісаць.

На тумбачы каля ложка Росціка ляжалі бананы. Да яго прыходзіла Лі-Лі.

— Я жыд, а не малпа, — паморшчыўся на прынесены мной пакунак Росцік. — Вы што мне адны бананы цягаеце?..

— А ты б чаго хацеў?

— Бабу.

— Ромавую?

— Раманаву. Хоць адну адшкадуй, у цябе лішнія...

— А ў цябе з аналізамі як?

— Сексу недабор. З праламанай патыліцай страсць скразная...

Ён, канечне, за Лі-Лі заступіўся, яна яму пажалілася, яны з Лі-Лі жаляцца адно аднаму, але я зрабіў выгляд, што не зразумеў, і сказаў Росціку пра Крабіна.

— Лі-Лі ўчора была... — усё яшчэ нечага ад мяне чакаючы, цягнуў сваё Росцік і, нінога не дачаўшыся, спытаў:

— Ты маленькіх бабулек на вуліцы забіваеш?

Я адказаў, што на вуліцы не забіваю.

Росціка нібы зацікаў іта тое, чаму я іх не забіваю, ён нават у вочы мне глыбей зазірнуць паспрабаваў, каб вызнаць:

— А чым ты мяркуешся, не забіваючы маленькіх бабулек?

— Нічым... Проста не забіваю бабулек. Ні маленькіх, ні большых, ні якіх.

— А я праста ніякіх заяў у міліцыю не падаю. І не падаваў ніколі.

— Скуль тады заява?

— У Шыгуцкага спытай. Думаю, ён з гэтага вялікі шум узніць збіраецца... Нацыяналіст хацеў жыда забіць. Яны цяпер нават за жыдоў супраць нацыяналістаў.

— І мы будзем дапамагаць ім ва ўладу выбірацца?

— Будзем. Но жыдоў усё адно не выберуць.

— Хто ж мы пасля гэтага?

— Лабухі. Як былімы, так і застаемся лабухамі, і нікім нам болей не трэба быць.

— Але ж гэта тое, чаго яны хочуць. Чаго чакаючы ад нас.

Росцік зазірніў мне ў вочы яшчэ глыбей, здзіўлены.

— Ты пра гэта задумаўся, Ромчык?..

— Задумваюся патрохі... І што скажаш?

— Скажу, што супасці з тым, чаго ад цябе хочуць — вялікае чалавече шчасце.

— Морда жыдоўская, — развітаўся я з Росцікам. — На работу выходзь, супадаць будзем.

На калідоры, стараючыся зрабіць выгляд, нібы выпадкова прабягала міма, стаяла, перабіраючы ножкамі, Зіначка. Нямала яна набегалася, пакуль падпільнавала мяне і няумела здзіўіцца:

— Ой, вы тут...

Зіначка глядзелася гэткай спакуслівай цацачкай, што варта было забыцца, як яна ледзь не наскрозь прапарола мне пікай азадак. Я абняў яе за лялечны азадачак:

— Зіначка...

Яна застраліла вочкамі ўбакі па калідоры, нікога не было — і рук маіх не скінула.

— Зіначка, ты можаш зрабіць для мяне добрую справу?

— Магу, — сказала яна радасна.

— Зайдзіся ў палату і пацалуй майго сябра. Найлепшага.
— А пасля?.. — спытала Зіначка з меншай радасцю.
— Пасля пазвоніш мне дні праз тры — і спаткаемся.
— Чаму праз тры?..
— Ну, праз дзень-другі...
— А тэлефон?..
— Росцік ведае. Пацалуеш — ён табе скажа.

Зіначка скін ула мае руки:
— Не!
Не дае забыцца, што ў яе харктар.
— Чаму не?
— Не, бо не!
— Ты крыўдуеш?
— Цацкі не крыўдуоцы! А я для вас цацка жывая! Я каторы дзень... — і Зіначка прыкусіла губку, злавіўши сябе на тым, што прагаворваецца.
— Ты са мной пацалаваща хочаш?
— Ды не хачу я з вамі цалавацца!.. — крутнулася і пабегла па калідоры Зіначка, прыпрынілася... — І болей не захачу ніколі!

Вось табе і па ўсіх пацалунках... А чакала, падпільноўвала... Пстрычка-запальняка...

Непацалаваным вярнуўшыся ад непацалаванага Росціка, я пазваніў Шыгуцкаму, які парай міне думаць пра сябе, а не пра Крабіча.
— Не ўсё ў цябе так проста, — сказаў Шыгуцкі. — З лабараторыі, якой загадваў Рутнянскі, дакументацыя прапала сакрэтная, а ён там быў за два дні да смерці
— Дык што з таго?
— Толькі тое, што зараз гэтым Камітэт дзяржбяспекі займаецца, а не міліцыя. Тут нават я не могу пазваніць і даць адбой.
— І мной зоймуцца?
— І табой... Ты праходзіш па справе.
— Што ў такім разе рабіш?
— Табе падкажуць, — як намякнуў на нешта Шагуцкі. — Я пра цябе падумаю — і ты падумай. Пра суд падумай, пра турму... Гэта ж уся музыка ляснецца, га?..
Пра суд з турмой сказаў Шыгуцкі нібыта жартам, і ўсё ж ён падстрашваў мяне — і я не мог зразумець, нашто?

Пра суд з турмой я думаў і думаю.

З таго нямногага, да чаго я — па-за жанчынамі і музыкай — не абыякавы, дык гэта якраз да суда і турмы. Ну, цяпер яшчэ да Дао... Майго стрыечнага брата, найблізкага мне з усёй радні, судзілі ні за што і ні за што пасадзілі. Усе ведалі, што ні за што, за чужую віну — не хацелі гэтага ведаць толькі суд і турма. Мяне гэта чапан ула, за самае нутро торгнула, і зацікавіла мяне жыццё, якім жывуць слугі закону: суддзі, пракуроры, следчыя... Асабліва суддзі — сярод іх найболей жанчын.

Пра суддзю-жанчыну я не думаю, як пра суддзю. Суддзя для мяне — мужчына, і думаю я пра суддзю-мужчыну.

Слова нейкае кітайскае: *су-дзя*...

Вось ён падымаецца нараніцы, не ў гуморы, апухлы з учараишняга перапою, доўга не можа знайсці пад ложкам тапкі, цяжка порскаеца ў ваннай, бурчыць на жонку за

неадпраставаныя штаны, за перасмажаную яечню, апранаецца, падперазваецца, зашнуроўваецца, выхадзіць з хаты, сунеца па вуліцы... і пакуль што ён такі ж *nіkто*, як і ўсе ў на тоўпе, але праз гадзіну-другую ён уваходзіць у абшарпаны, зашмуджаны пакой з паламанымі крэсламі і завэдзганым Гербам Дзяржавы на сцяне, і сакратар суда ўскідваецца: “Устаць, суд ідзе!” — і ўсе ўстаюць, а ён сядзе пад Герб Дзяржавы, адыхваецца, перакладвае нейкія пеперчыны, напаўуха слухае пракурора, напаўуха слухае адваката, пракурорскіх і адвакатскіх сведкаў, чакаючы толькі таго, калі ўсё гэта скончыцца, і ўрэшце сам ўсё і завяршае, абвяшчаючы вырак: “Да найвышэйшай меры пакарання!” — і на гэтым мяне заўсёды заклінівалася: а як ён зноў сунеца па вуліцы?.. прыходзіць дахаты?.. распранаецца?.. расшнуроўваецца?.. расперазваецца?.. кладзенца ў ложак?.. чытае газету?.. засынае?.. Хай нават вінаватаму ён гэткі вырак абвясціў... Ён хто, Гасподзь?.. А раптам не вінаватаму?.. І назаўтра ён спакойна прачынаецца, шукае тапкі, порскаецца ў ваннай, бурчыць на жонку, апранаецца, падперазваецца, зашнуроўваецца, выхадзіць з хаты, сунеца па вуліцы... і жыве сабе гэтаксама, як і ўсе?..

Я хоць і лабух, ды не з такім ўжо адмарожанымі мазгамі, каб не разумець, што ёсьць і павінны быць дзяржава і закон, але і дзяржава, і закон — гэта людзі, і які чалавек можа роўны быць дзяржаве, і які чалавек можа роўны быць закону?.. І як выйшла так, як сталася, што не Боская, а чалавечая воля ўзаконена пануе над чалавекам, адна над другой?..

Ігара Львовіча забілі. Трэба знайсці і пакараць забойцу — знайдуць і пакараюць мяне. І не здрягненца дзяржава, і не пахіненца закон. І суддзя вернеца дахаты і, кладучыся спаць, прачытае на сон газету...

Калі арыштавалі Радзіка, майго стрыечнага брата, і справа дайшла да суда, я ўсё, што мог, рабіў, каб Радзіка зратаваць. А нічога рабіць не трэба было, бо ён ні ў чым не быў вінаваты, яго судзілі замест іншага, замест родзіча вялікага начальніка... Я ўрэште дазнаўся, хто яго судзіць будзе, запрасіў суддзю на канцэрт, пасля закруціў п'янку з бабамі — і ўжо ўночы ў нумары гатэля, заказанага для апошняй дзеі, п'яны суддзя раптам сказаў:

— У мяне тут не выйдзе, не падымеца... Дай мне з сабой адну дзеўку.

На падпеўках у мяне Аксюта Рачніцкая стаяла, былая прастыгутка, якую ўзяў я на работу, бо сябраваў некалі з яе братам. Фелікс Рачніцкі гадоў пятнаццаць таму з'ехаў, падаўся ў амерыканцы, а сястра ягоная, нікуды не з'ехаўши, падалася ў прастыгуткі. Неяк прыйшла да мяне, расплакалася: “Болей не магу...” Але пасля працавала і ў мяне, і там, дзе працавала. Да ўсяго звыклай, яна і ўзяла на сябе суддзю, паехала з ім... Ён завёз яе сярод ночы ў суд, расклай на стале пад Гербам Дзяржавы, пад якім вяршыў справядлівасць, і толькі там у яго ўсё выйшла...

Назаўтра ён сам пазваніў, зноў захацеў Аксюту — тая на дыбкі: “Бля, з ансамблем пайду, але з вар’ятамі ў судзе трахацца не буду. Гэта ўсё ж суд, а не бардэль!..”

Нават прастыгутка Аксютка да суда павагу мела — і дарма: Радзіка засудзілі. Суддзя перада мной вінаваціўся: маўляў, ніяк інакш нельга было, не ўсё ў ягоных сілах, вышэй пастанавілі засудзіць, каб раз і назаўсёды закрыць справу... Расклалі закон настале пад Гербам Дзяржавы.

Пасля суда, набраўши гарэлкі, я таксама паехаў вінаваціца, што не здолеў дапамагчы... Перад бацькам Радзіка вінаваціўся, маці ў эка Радзіка ўжо не было — яго і пасадзілі за тое, нібы ён забіў сваю маці. Як гэта вам: сядзець у турме за тое, што ты забіў сваю маці, калі ты яе не забіваў?..

Да найвышэйшай меры Радзіка не прыгаварылі, мусіць, толькі таму, што ніхто ў віну ягоную не верыў. І ўсе бяспільна не верылі, а сіла вяршыла суд.

— Не кайся, мы ад цябе і не чакалі нічога, — сказаў бацька Радзіка. — Хто ты такі? Хрэн з музыкай... Музыка — гэта не тое, што сілу ламае.

Выпўшы, ён разгаварыўся і казаў пра тое ж, пра што і я думаў, нават пра большае...

— Яно паўсюль і ва ўсім так... Ты ўяві себе мужыка... У яго дом, сям'я, зямлі кавалак... Ён арэ зямлю, корміць сям'ю... Жыве сабе ды жыве, нікому не замінае... А тут да яго прыходзяць і кажуць: “Кідай плуг, наараўся... На табе аўтамат, ваяваць пара... Пайшлі...” І мужыку куды падзеца?.. Сіла па яго прыйшла, дзяржава... Ён кідае плуг і бярэ аўтамат... А мужык ён грунтоўны, паважны, старанны — і страляе гэтак жа зацята, як араў... Ты разумеаш, пра што я кажу?..

Я разумеў, што тут было не разумець... Гэта не Дао...

Калі д’Артаньян па дарозе да Лондана пракалоў шпагай пасланца кардынала графа дэ Варда, ён уздыхнуў, падумаўши пра загадкавасць лёсу, які змушае людзей знішчаць адзін аднаго дзеля інтэрэсаў трэціх асоб, ім зусім чужых, якія нават не ведаюць, не сняць, не здагадваюцца пра іх існаванне...

Не ведаочы, што рабіць, апроч як чакаць, пакуль трэція асобы нешта са мной вырашаць, я ўзяўся гартаць кніжачку, прынесеную Лі-Лі пасля знаёмства майго з Максімам Аркадзьевічам. Кніжачка, падобная на цытатнік, называлася “Дао Дэ Цзін”. Я разгарнуў наўздагад...

“Неба і зямля не ведаюць няневісці і любові, справядлівасці і несправядлівасці, яны ўсім жывым істотам даюць жыць уласным жыщцём”.

У Дао таксама ёсць што-кольвечы зразумелае... А Максім Аркадзьевіч толькі туман наганяй...

“Дао пустое, о, найглыбейшае! Яно прабацька ўсяго. З гліны лепяць посуд, але скарыстаць у посудзе можна толькі пустату ў ім. У сценах пррабіаць вокны і дзвёры, каб зрабіць дом, але скарыстаць у доме можна толькі пустату ў ім. Вось чаму карыснасць нечага, што існуе, залежыць ад пустаты”.

Калі так, дык зараз я самы карысны...

“Лепей нічога не рабіць, чым імкнуцца да того, каб нешта напоўніць. Напоўненае золотам і яшмай ніхто не здолее ўсцерагчы”.

Гэта праўда. У Ніны была чырвоная шкатулка з яшмы, яе ў́кралі...

“Дао безцялеснае. Дао туманнае і невызначальнае. Узіраюся ў яго і не бачу, таму называю нябачным. Услухоўваюся ў яго і не чую, таму называю нячутным. Крочу за ім і не бачу спіны ягонай, сустракаюся з ім і не бачу твару ягонага...”

Зусім як апошнім часам у вершах Крабіча... Нагон туману... Хоць, зрэшты, яно сапраўды так: глядзім і не бачым, слухаем і не чуем...

Але зазваній тэлефон — і я пачуў:

— О, вігаю! А я сёння песню вашу па радыё слухаў! Я і не ведаў, што яна ваша, думаў, што народная! Шыкоўная, Раман Канстанцінавіч, песня, шыкоўная! Мы з Барысам Сцяпанавічам гаварылі, у вас проблемы! Зараз я непадалёку з чалавекам адным, спаткацца нам трэба! Неадкладна, Раман Канстанцінавіч, неадкладна, геній вы наш! Запішыце адрас... там код унізе...

І ўсё гэта разам з адрасам і кодам кандыдат у дэпутаты Рычард Красевіч пракрычаў так радасна, як песню праспіваў...

— Падпалкоўнік Панок Віктар Васільевіч, — адразу ж не хаваючыся, хто ён і адкуль, прывігаўся са мной чалавек, які быў разам з Красевічам у дзіўнаватай, казённа абстаўленай кватэры. — Можна праста Віктар, мы з вамі аднагодкі.. Каву будзем піць, ці каньяк?

— Выбачайце, як ваша прозвішча?

— Панок, амаль усе перапытваюць... Няўдалае, але прэтэнзіі не да мяне, а да бацькі, што да пана не даягнуў.

— О! — паставіў канъяк на стол Красевіч. — Каву з канъяком п’ём, гэта непадзельна.

— А я на палкоўніка не пацягнуў?.. — спытаўся я ў падпалкоўніка.

Ён ускінў руку ўгору:

— Не каліцца вожыкам, Раман Канстанцінавіч! Мы за вас...

— За вас! — наліў і падняў чарку Красевіч. — Каб вы толькі ведалі, Раман Канстанцінавіч, які я шчаслівы, што пазнаёміўся з вамі!

— І я рады знаёмству, — выпўшы, сказаў падпалкоўнік. — Вы на тое, што ў міліцыі было, не звяртайце ўвагі. Думаю, мы пра ўсё дамовімся.

— Вярбаваць мяне будзеце?

Падпалкоўнік Панок закусіў скрылікам лімона і паморшчыўся.

— Не, вярбаваць мы вас не будзем... Хто гэта прыдумаў канъяк лімонам закусваць, не ведаецце?

— Французы, — сказаў Красевіч. — Усё, што нясмачна, прыдумалі французы, я быў у Францыі. Жабіны лапкі еў.

Падпалкоўнік спытаў:

— А мінет?..

Ён відавочна хацеў настроіць мяне на свойскія адносіны, але мне не да таго было, каб яму падыгрываць. Падыграць паспрабаваў Красевіч.

— О, як гэта я пра мінет забыўся! У мяне ёсць знаёмы до ктар хрэновы... — і кандыдат у дэпутаты слова ў слова паўтарыў гісторыю, якую чуў я ад яго ў лазні. Скончыў і сказаў:

— Ды я вам пра гэта расказваў абодвум.

Панок, які з гісторыі Красевіча нават не ўсміхнуўся, тут раптам разрагатаўся:

— Ну, Рычард Пятровіч...

— Даўк не будзеце вербаваць? — перапытаў я вясёлага падпалкоўніка.

— Не будзем. Прынцыпы нашай работы зараз не тыя, што былі — мы ж таксама мяняемся разам з часам... Хоць работа з агентурай, канечне, застаецца. Толькі такая агентура, як вы, гэта... як бы вас не пакрыўдзіць... малаэфектыўна. Ну што вы нам можаце сказаць, чаго мы не ведаєм?.. Ды й навошта нам, каб вы адчувалі дыскамфорт? Людзі ващага складу звычайна мучаюцца з гэтага, рэфлексуюць — як жа, у стукачы запісалі!.. Так што не будзем.

Сама адкрыласць сядзела перада мной, а не падпалкоўнік Камітэта дзяржбяспекі — і толькі вочы ягоныя, якія адкрыта стараўся ён глядзець, калоліся. Ці, можа, мне здавалася так па быльых страхах: упершыню ў стукачы запісаць мяне паспрабавалі яшчэ ў студэнцкія гады, на апошнім курсе кансерваторыі...

У кабінцы прадэктара, куды мяне выклікалі, сядзеў мужчына гадоў сарака, у звычайнім савецкім касцюме, у акулярах, якія ён межанічна здымалі раз-пораз і праціраў насоўкай. “З тобой пагаварыць хочуць”, — сказаў прадэктар і, асцярожненька аблініўшы свой стол, выйшаў са свайго кабінета, а мужчына, называўшыся Мікалаем Іванавічам, прапанаваў мне сесці і спытаў, праціраючы акуляры:

— Якія планы на жыццё, Раман?.. Прадэктар кажа — ты таленавіты. А талент не дзядоўнік, абы да чаго не чапляеца і абы дзе не расце. Цябе куды размяркоўваюць пасля кансерваторыі?..

Я пра тое не ведаў, а Мікалаі Іванавіч ведаў:

— У раён цябе размяркоўваюць, амаль што ў вёску... І што ты рабішь там будзеш?
Пра гэта я не думаў, а Мікалай Іванавіч думаў:

— Талент свой будзеш закопваць. З дня ў дзень на работу, з дня ў дзень з работы — і болей падацца няма куды... Табе хочацца гэтага?

Я сказаў, што не надта, але што ж: як усе, так і я...

— Ты не ўсе, — не згадзіўся Мікалай Іванавіч. — Сціпласць — някепская якасць, а ўсё ж цану сабе трэба ведаць. Усе — гэта ўсе, а ты — гэта ты, і пра такіх, як ты, у нас асаблівы клопат... Дзяржаўны. Мы дапаможам табе і ў Мінску застацца, і з работай дапаможам, і з кватэрай, з паездкамі замежнымі, з конкурсамі... Толькі ўсё, што называецца, узаемна. Ты нам таксама...

— Я не падпішу нічога, — падняўся я, каб пайсці. Ад свайго сакурсніка, якога раней вербавалі і які, трасучыся, расказаў мне па п'янцы, як гэта робіцца, я прыблізна ведаў далейшае... “Бланк такі, гатовы ўжо, падпісваеш — і ў ім твая мянушка”.

— Сядз! — колка бліснуў позіркам скроў акуляры ўсяго хвіліну таму мяккі і клапатлівы Мікалай Іванавіч. — Па-іншаму паговорыць можам, калі па-доброму не хочаш... І будзеш ты для мяне не таленавітым маладым кампазітарам, пра якога ў мяне дзяржаўны клопат, а звычайнім фарцоўшчыкам, пра якога клопат таксама дзяржаўны, але зусім інакшы. Ты зразумеў?..

Калі мяне ў страх кідае, дык звычайна скроні халадзеюць, як кроў ад іх адганяе, і ў патыліцы халадок звініць... Скроні ў мяне паходзелі, і ў патыліцы зазвіні халадок: “Выганяць!.. Зараз вернецца прарэктар... загад... і выганяць...” Я граў у гатэлях у рэстаранных аркестрах, збіраў грошы на раяль, і сапраўды час ад часу, каб мець на што жыць — мы з Нінай ужо сямейна жылі — прыкупляў у замежнікаў валюту, перапрадаваў шмаццё, гудзіннікі, абутика... Здаралася, што і апаратуру музычную, у тыя гады раскошу такую рэдкую, што любы лабух гатовы быў за яе апошнія порткі зняць... Сёння гэта звычайная рэч, бізнес, а ў той час — фарца, і фарцоўшчык — агент паўзучага імперыялізму... За гэта спачатку з камсамолу, а пасля і з учобы — са свістам...

І пад суд.

Бланк, які паклаў на стол перада мною Мікалай Іванавіч, я ўсё ж не падпісаў. Адпраўся, выкручваўся, абяцаў падумаць — і ён раптам згадзіўся:

— Добра, падумай... Ты сябруеш з таким паэтам маладым, Крабічам Алесем, вось і напішы, што ты пра яго думаеш.

Гэта ўсё ж была адгэрміноўка, палёгка — і я сказаў, што падумаю і напішу...

— Не, Раман, пра Крабіча ты зараз напішаши, каб мы да фарцы не вярталіся, — пасунуў да мяне па стале чысты аркуш паперы Мікалай Іванавіч. — Я ж табе не данос напісаць прапаную, а тое, што ты думаеш. Калі думаеш нешта добрае — напішы пра добрае, калі кепскae — напішы пра кепскae. І можаш не падпісвацца...

І я напісаў, не падпісваючыся... Не данос, але напісаў.

Бо пад суд...

З дня ў дзень, з месяца ў месяц чакаў я, калоцячыся, толькі ніога і нікому не рассказываючы, калі і куды мяне зноў паклічуць... Мікалай Іванавіч не аб'яўляўся. На доўгі час пра мяне нібыта забыліся, пасля быў яшчэ адзін заход у гады перабудовы, там было ужо лягчэй — і вось зноў... Усё цячэ, ды нічога не мяніеца.

— Значыць, Віктар Васільевіч, мы праста выпіваем?.. Кампанія ў нас?.. Адпачывам?
Падпалкоўнік па-ранейшаму быў па-свойску адкрыты.

— Не, я на рабоце, і мы не проста выпіваем. Мы разліваем на вас, Раман Канстанцінавіч. Зразумела, з улікам тых абставін, у якіх вы апынуліся.

У мяне пад лыжачкай ёкнула: вось яно!..

— І ў якіх я апынуўся абставінах?..

— Ды пачакайце вы пра работу! — адчуўшы, мусіць, напругу ў май голасе, разліў канъяк па чарках Красевіч. — Паспееем...

Панок узяўся за чарку:

— Я не спяшаюся нікуды. Раман Канстанцінавіч сам прыспешвае.

— Што ж цягнуць з тым, дзеля чаго мяне паклікалі?.. Мне як найхутчэй ведаць хочацца, з чым я пайду.

— Нецярплівы, — падміргнуў Красевіч. — З намі, з кім яшчэ?

— Ён пытае: з чым? — усміхнўшыся, уда кладнў адкрыты падпалкоўнік, і Красевіч сказаў хуценька:

— А гэта тое самае — з чым і з кім.

Яно так... Я ўпершыню падумаў, што прыгажун Рычард Пятровіч Красевіч не такі ўжо дурненікі, якім выглядае.

— Тады з чым я з вамі пайду, ці не пайду ў маіх абставінах?.. Якія ў мяне абставіны? Калі тыя, якімі палохаў следчы Патапейка, дык гэта лухта, тут і гаварыць няма пра што.

Я вырашыў, што мне ў гэтай кампаніі, дзе незразумелай была роля Красевіча, нельга быць трэцім — і стаў паціху напіраць.

— Піць не будзем? — спытаў Красевіч.

— Вып'ем, бо гаварыць ёсьць пра што, — падтрымаў Рычарда і не згадзіўся са мной падпалкоўнік. — Абставіны ў вас, Раман Канстанцінавіч, шматварыянтныя...

— І які ваш варыянт?

— Ваш, а не наш, і калі вам не цярпіцца... — Падпалкоўнік адставіў чарку. — Калі вам не цярпіцца, дык я і піць пачакаю... А варыянт, калі коратка, такі...

— Адзін са шматварыянтных?

— Першы, які ў галаву прыйшоў, — не пакінў нікіх сумненняў у сваёй шчырасці Панок. — Не так даўно ў госціда вас адзін вучоны прыехаў...

— Адкуль?

— Са Злучаных Штатаў вучоны адзін, завербаваны ЦРУ, былы грамадзянін Беларусі і ваш сябар...

— Мой сябар?

— Ваш, ваш... І ўчастковы пацвердзіць, што ён заходзіў да вас, і нават засведчыць, што жыў у вашай кватэры...

— Не знаёмы мне чалавек жыў у маёй кватэры?

— Я ж сказаў, што ваш сябар... — Падпалкоўнік пацягнуўся да паліцы за ягонай спінай, узяў з паліцы адзінью, што ляжала там, папку з паперамі і дастаў фотаздымак.

— Пазнаеце?.. Амерыканскі шпіён. Проста выліты... І сястра ў яго прастыутка, якую вы ў артысткі прыстроілі.

З фотаздымка на мяне глядзеў Фелікс Рачніцкі... У абдымку са мной.

Фотаздымак гэты ў май альбоме быў. Дома. Больш нідзе яго быць не магло. Такі самы — у Фелікса, але ж не Фелікс ім свой перадаў?..

Прывёз з Амерыкі...

Я ўзяць хацеў фотаздымак — Панок адвёў руку:

— Было ваша — стала наша.

— Я гадоў пятнаццаць яго не бачыў.

— Скуль і хто пра тое ведае?.. А ён ведаў пра сакрэтная даследванні, што праводзіліся ў лабараторыі, якой загадваў, пакуль не спіўся, Рутнянскі. І прапанаваў вам, свайму сябру і суседу Ігара Львовіча, зрабіць на гэтым грошы... Вялікія зрабіць грошы, за частку іх угаварыўшы Рутнянскага — а колькі для п'яніцы трэба? — каб той выкраў з лабараторыі дакументацыю. Рутнянскага хоць і спісалі з карабля, але мазгамі ягонымі карысталіся, у лабараторыю час ад часу пускалі і нават запрашалі. І ён зрабіў тое, на што вы яго падбілі. Вы прыйшли да яго па дакументы, а ў кватэры п'янка, госці з пісталетам. Вы ўлавілі момант...

Трэба было барапіцца.

— Я ўсё ўлавіў... — перабіў я, напіраючы, падпалкоўніка. — Далей ужо — версія слугі закону Патапейкі?

— Прыблізна ягоная... Толькі з іншай матывацый, больш лагічнай і сур'ёзнай.

— Тады, значыць, гасцей я, купішы ў іх за пару пляшак пісталет і трахнішы іх бабу, выправіў з кватэры, кватэру абшукаў, дакументы знайшоў, а Ігара Львовіча, п'яніцу, якога маглі б арыштаваць і ён пра ўсё мог расказаць, прыкончыў? Ну, і каб грашыма з ім не дзяліцца, так?..

— Калі вы так прыдумалі, можна і так...

— І вам не смешна?

— З чаго? — спытаў за падпалкоўніка Красевіч.

— З ахінеі гэтай. Хто ў яе паверыць?

Падпалкоўнік гэтак паклаў руку на папку з паперамі, як у той Амерыцы, адкуль мой сябар прыехаў, у судзе на Біблію кладуць.

— Суд. Наш самы даверлівы ў свеце суд. Тым больш, што сведкі, грамадзяне Лупеха, Мацвеенка і Ліскіна, паказанні ўжо далі. І яшчэ дадуць. Любыя паказанні, Раман Канстанцінавіч, бо, калі не вам, дык ім пад суд ісці.. Вы пра гісторыю з вашым братам стрыечным не забыліся?

Яны і пра гэта ведаюць і помніць, яны ўсё пра мяне ведаюць і помніць... Свалата, цынікі...

Я выпіў каньяк, наліты Красевічам, адзін.

— Слухайце, калі вы не закон, не справядлівасць, дык усё ж людзі... Тут жа, як і ў гісторыі з мaim братам, забойца ёсць! Сапраўдны забойца.

— Можна і мне цяпер выпіць? — спытаў падпалкоўнік. — За праўду.

— Якую праўду?

Панок выпіў.

— За ту, якая ёсць, — сказаў ён, смокчачы лімон. — Ёсць забіты і ёсць забойца... І ні іншага забітага, ні іншага забойцу шукаць ніхто не будзе. Навошта яго шукаць, калі нам трэба, каб Ігара Львовіча забілі вы?

— О, прызнавайцесь, Раман Канстанцінавіч! — па-блазенску ўсклікнуў Красевіч, падняў чарку і таксама выпіў адзін. Кола сяброў сам кнулася...

Калі мяне вербавалі ў другі раз, у перабудову, у яшчэ савецкі час, за мной не было фарцы, не было нічога — і я нічога не баяўся. Яны паказалі спісаны мной аркуш паперы: “Гэта ваш данос на Крабіна, вядомага паэта...” — а я паслаў іх на фіг і пайшоў. Нічога надта ўжо подлага пра Крабіча я не напісаў, а напісанае — на мaim сумленні... Зараз за мной таксама не было нічога подлага, ды зусім нічога не было, і час быў не савецкі, ніякі настаў час, а я не пасылаў іх на фіг, не сыходзіў... Гледзячы на самаўпэўненага, распісаўшага мяне наперад, падпалкоўніка Панка, на хіранькага, а не дурненъкага кандыдата ў дэпутаты, гэбэшніка ці стукача Красевіча, я пачаў пабойвацца... Разам з

Шыгуцкім ітымі, хто над імі, яны былі героямі гэтага ніякага часу, валадарамі лёсаў людскіх.. У гэтым ніякім часе садзілі ў турмы дэпутатаў парламента, якіх закон не дазваляў садзіць, чаплялі кайданкі на міністраў у іх кабінетах, а я хто такі?.. Хрэн з музыкай... У гэтым ніякім часе людзі праста знікалі бяспледна — і ніхто іх не шукаў...

Што ж у часе гэтым такое?.. Як мы ў ім жывём, што адбываецца?.. Хто гэты Панок, хто гэты Красевіч?.. Хто яны мне абодва, чаго я тут з імі?.. У мяне ёсць Лі-Лі, ёсць Ніна, Марта, Каміла, Роберт, Росцік... Зоя ёсць і Зіначка... Я іх люблю, хоць часам і не ведаю, чаго ад іх хачу, і яны не заўсёды ведаюць, чаго ад мяне хочуць, але любяць, — а гэтыя?..

Гэтыя якраз ведалі, чаго хацелі.. Яны чакалі, пакуль я сам спытаюся... І я ўрэшце спытаўся пра тое, дзеля чаго ў коле сяброўскім пілі мы па чарзе канъяк.

— А нашто вам, каб я быў забойцам? Для чаго вам гэта?..

І яны мне растлумачылі.. З іх тлумачэнняў выходзіла нешта такое, што нікуды не лезла — ні ў маць тваю, ні ў савецкую армію: вынікала, што не буду я забойцам, калі стану правакатаром... А асцтэнтам, канём, які завязе мяне ў правакатары, будзе Красевіч... Пад ягоную выбарчаю кампанію нам дадуць адкрыты тэлеэфір, што я і скарыстаю... На першым жа нашым канцэрце ўсчыню скандал, выступлю супраць Красевіча, як прадстаўніка ўлады, што стварыла яму найлепшыя ўмовы для перамогі на выбарах, увайду з уладамі ў канфлікт... — я вушам не верыў, яны ў мяне вялі, высыхалі... — і перакінуся на бок апазіцыі. Тут яны, можа быць, на месяц-другі ў турму мяне падсадзяць, каб большай вагі надаць, а там пабачым... Калі я здолею значнай фігурай стаць, у лідэры апазіцыі выбіцца, дык гэта лепей за ўсё, бо ім там болей за ўсё свае лідэры і патрэбныя... Але ў любым выпадку ў барацьбітах-малацьбітах, як сказаў Панок, я хутка расчаруюся, вярнуся з кампраматам на іх — і зноў тэлеэфір... У пачатку я герой, а ў канцы — двойчы...

Пра што яны?..

Я праста не разумеў, не цяміў, пра што яны: які адкрыты тэлеэфір?.. якая апазіцыя, да якой я ніякім бокам?.. які з мяне, лабуха, лідэр ці герой, ды й хай нават правакатар?.. — і адчуваў, заднішай адчуваў, не лідэр, а підар, якога яны на перчык нацягвалі, што ўсё гэта, як і версія следчага Патапейкі, для нечага прыдуманая імі несусветная лухта, дым, завеса, за якой хаваецца нешта насамрэч сур'ёзнае і сапраўды для мяне небяспечнае, але што ж гэта такое, з-за чаго ўсе разам яны, менты з гэбістамі, на мяне наваліліся?.. Гэтага, канечне, яны мне не тлумачылі, верзлі сваю лухту, Панок верз, Красевіч толькі галавой ківаў, як балванчык кітайскі, а ў маіх скронях, якія халадзелі, метраном стукаў: так-так! на фіг!.. так-так! на фіг!.. так-так! на фіг!.. на фіг!.. на фіг!.. Але, як метраном ні такаў, я, не разумеючы, што адбываецца, і баючыся таго, чаго не разумеў, так і не паслаў іх на фіг, так і не сышоў. Я сказаў, што падумаю...

— Добра, падумайце, — як некалі Мікалай Іванавіч, згадзіўся на гэты раз Віктар Васільевіч. — Толькі не доўга, бо з Крабічам вашым нешта таксама выращаць трэба. Калі вы раптам адмовіцесь, мы яго пасадзім. А нам бы хацелася, каб вы яго выручылі, ён сярод нацыяналістаў фігуре не апошняй... — І Панок кіўнуў балванчыку кітайскому. — А ты даручэнне не забудзься выкананы.

— О! — ледзь не з гонарам заспяшаўся выконваць даручэнне Красевіч. — Мне даручылі перадаць вам, Раман Канстанцінавіч, абавязкова вам сказаць, што вы можаце назваць адпаведную суму... У разумных межах, але і без лішніх сціпласці.

“Сціпласць — якасць някепская, а ўсё ж цану сабе трэба ведаць...” — зноў успомніўся Мікалай Іванавіч, чалавек без прозвішча... Я глянуў на Панка, упэўненага ў сабе, у той сіле, якая за ім, і спытаў:

— Дык вы мяне, значыць, не вярбуете?..

— Для чаго нам вербаваць вас у трэці раз? — шчыра здзівіўся і ледзь не па-сяброўску прыабняў мяне ва ўсім адкрыты падпалкоўнік Віктар Васільевіч Панок. — Ці вы думаеце, што тыя, савецкія вярбоўкі ўжо не ў залік? Памыляецца, Раман Канстанцінавіч, памыляецца...

— Выходзіце першым, я пасля, — пайшоў мне дзвёры адчыняць Красевіч, але Панок перакруціўся: “Наадварот...” — і выпусціў Красевіча. Неяк так у яго гэта выйшла, што спачатку Красевіч, а я за ім — як у фокусніка, ці нібы па інструкцыінейкай прадпісана так было. І ён сказаў *mimahadz*, як *пра неабязковае*, проста таму, што мы засталіся: “Я тут падумаў: можа, не лішне было б вам з вашым сябрам спаткацца?.. Што называецца, не ў службу, а ў дружбу. У нас пашпарт ягоны, ён амерыканскі грамадзянін, а нашго нам з амерыканцамі скандаліць? Вы б і яму, і нам дапамаглі...”

Фелікс, значыць, не з’ехаў. Яны ў яго пашпарт забралі.

— Што ж я са шпіёнам сустракацца буду?

— Ды ну які шпіён!.. Гэта я вас пастрашыць... Ён зразумеў нас не так — ды й нашы накінуліся, як на шпіёна. Вучыць іх не вывучыць... А мы пагаварыць з ім хацелі, ён вучоны — і не абы-які. Размова без прэтэнзій, некалькі кансультаций... Дык як?

За гэтым нібыта не было нічога такога... Хіба толькі яны знайсці не могуць Фелікса.

— Ну, я не ведаю... Я не ведаю, дзе ён.

— Мы ведаём. Думаем, як лепей зрабіць... Каб ён не запанікаваў, нам лепей знайсці яго не праз нас, самому. Праз сястру ягоную, яшчэ праз каго...

Праз каго гэта яшчэ?..

І чаму самому?.. Каб падлавіць мяне на гэтым, як Поль на Джагеры?.. Нешта тут не стыкалася: мы ведаём — а вы самі знайдзіце.

— Калі ведаеце, дык скажыце, я Феліксу не скажу, што вы сказалі...

Панок мяне болей не затрымліваў:

— Ён здагадаецца.

Хрэн іх разбярэш, гэтых гэбістаў. Што ні спытай — і нібыта ёсць, і няма адказу. І ўсё ж я паспрабаваў спытаць *mimahadz*, як *пра неабязковае*, проста таму, што мы засталіся:

— Не ў службу, а ў дружбу: скуль у вас фотаздымаў?..

— Ад службы, — па плячы мяне паляпаў, выпускаючы, Панок. — З дружбай у нас з вамі пакуль так сабе, але, паверце, наладзіцца... — І шапнуў на вуха, падміргніўшы. — Тады, можа, і пра службу скажу.

Гуляецца, як кот з мышшу.

Я выйшаў на вуліцу — і нечакана для сябе самога азірнуўся па баках...

У мяне пачыналася патаемнае жыццё.

Як у Зоі патаемная прастытуцыя.

Дажыўся лабух.

Купіўшы ў шапіку цыгаркі, лабух сеў на лаву, закурыў...

Ён рэдка закурваў. Гэтак рэдка, што толькі тройчы: пры разводах двойчы і перад смерцю аднойчы.... Закурыўшы ў чацвёрты раз, лабух глядзеў, як вецер зносіў дым з цыгаркі і думаў: за што?..

За Лі-Лі?..

Я лабух, для публікі граю амаль на ўсіх інструментах, клавішных, духавых, струнных, але, калі жыщё падціскае, і я не ведаю, што мне ў ім рабіць, сам для сябе я граю на скрыпцы. Для некага — на трубе, а сам для сябе — на скрыпцы.

Скрыпка наогул не для лабуха, але што ж, калі яна ў мяне ёсць...

Яна ў мяне ёсць і, калі я граю на ёй сам для сябе, я граю канцэрт Брамса, музыку, якую лабуху сыграць — пальцы зламаць. Брамс ніколі скрыпку ў руці не браў і скрыпічны канцэрт напісаў нібыта супраць скрыпкі — на пераадоленне. Выкручваючы пальцы і бязбожна фальшивячы, я граю Брамса, спрабуючы пераадолець у сябе Лі-Лі. У другой частцы канцерта тэма скрыпкі нават не асноўная, у аркестры яна ў габоя, а скрыпка то ўсплывае, і я граю, каб адчуць, што будзе, калі голас скрыпкі, голас Лі-Лі раптам зусім знікне.

Я адчуваю, што Лі-Лі знікае... Таму лепш мне гэтага не чакаць — і знікніце першым.

Ніна, калі жылі мы разам, сама для сябе — каб я слухаў — грава Бетховена. Ну, яна скрыпачка... Бетховен, між іншым, граў на скрыпцы гэтаксама, як і Брамс, ніяк не граў, але ягоны канцэрт для скрыпкі кожнай нотай — як найзручней — пад пальцы сам кладзеца. Таму Ніну зразумець можна, а Брамса з Бетховенам... Я думаю, што яны па-рознаму кахалі адну і ту ж жанчыну.

Скрыпка — высокародная, вытанчаная жанчына, ні ў чым не здольная спрасціца праз сваю дасканаласць. Яна настолькі дасканала, што ўдасканаліць яе немагчыма. Яна, як дао. І ў абсолютнай дасканаласці яе драма.

Віаліна — імя скрыпкі Яна італьянка — і праз тое страсная. Бацька яе — італьянскі немец Гаспар Дунфапругар, пра якога мала хто ведае. Ён, можна сказаць, фізічны бацька, а духоўная бацькі Віаліны — Андрэя Амаці, Антонія Страдзівары, Джузэпе Гварнеры... Яны ўдыхнулі ў Віаліну таямнічы голас.

Па іх смерці шмат хто спрабаваў разгадаць таямніцу голасу Віаліны. Сотні сёстраў яе разбіраліся на часткі, асобна даследваліся дэкі, абячайкі, грыфы, формы эфаў... Праз дзвесце год француз Клод Вільём вырашыў, што таямніцу разгадаў: яна ва ўзросце дрэва. Ён пачаў штучна старыць у печах дрэва, з якога вырабляў скрыпкі. Яны насамрэч загучалі амаль як у Амаці і Страдзівары, але праз сто гадоў анямелі. Усе як адна.

Як вам такое?..

Усе, як адна, знямелі...

Ніхто не ведаў, чаму анямелі скрыпкі Клода Вільёма — і іх таксама разбіралі на часткі, каб даследваць дэкі, грыфы, абячайкі... Дзіцячыя гульні дарослых людзей: пры кожным зручным выпадку ўсё разбіраць на часткі. А таямніца не ў частках...

— А ў чым?.. — бяссільна пыталася Ніна, тузачы скрыпку майстра Міколы Савіцкага, на якой гралі яе бацька, дзед, прадзед... — Ну ў чым, скажы? Што я раблю не правільна?..

Я не мог сказаць, што яна робіць не правільна, бо яна ўсё рабіла правільна, як учыў прафесар Румас, сам навучаны яе дзедам... Але лакава-вішневая скрыпка майстра Міколы Савіцкага, якая густой сілай гуку, што роўна запаўняў любую канцэртную залу, найбольш нагадвала голас скрыпак Гварнеры, Ніне ва ўвесь голас не гукалася. Нават у бетховенскім канцэрце, які сам кладзеца пад пальцы.

— На мне ўсё скончылася... Проста на мне ўсё скончылася... — здагадвалася Ніна, слухаючы магнітафонныя запісы бацькі. — Чуеш, як яна ў яго гучыць?.. Нават на магнітафоне.

Мусібыць, Ніна пра сапраўдную прычыну таго, чаму ў яе скрыпка не гучыць, здагадвалася, але я казаў, што не, нічога не скончылася, яшчэ не выявілася, і змусіў Ніну — ужо з Камітай на руках — давучыцца ў кансерваторыі, каб апраўдалася перад бацькам.

Бацька Ніны, геніяльны скрыпач, згарэў на пажары — і якраз праз сямейную рэліквію, скрыпку майстра Міколы Савіцкага... Бацькі не было дома, калі загарэлася, ён прыбег у саме полымя, кінуўся ратаваць скрыпку, шукаў да апошняга, а скрыпку ўжо вынесла дзесяцігадовая Ніна; са страху забылася, не паспела сказаць...

У час, дарагая Лі-Лі, у час усё казаць трэба, бо нехта можа згарэць...

Камілу толькі маленькую скрыпку цікаліла, як цацка, вучыцца граць на ёй Камілу было не змусіць, яна ні перад кім не была вінаватая. Ніна ж зачята змушала дачку да таго, да чаго яе саму некалі змусілі, бо як гэта: у такой сям'і — і не граць на скрыпцы? Каб змусіць, скрыстоўвала ўсе сродкі: угаворы, подкупы, пагрозы — не дзейнічала нічога. Каб змусіць, распавядала сямейныя легенды пра дзеда і прадзеда, расказала ў рэшце рэшт пра смерць бацькі, пасля чаго Каміла да скрыпкі наогул не да��раналася...

— Вазьму і спалю, — гразіла ўнучка геніяльнага скрыпача пры ўсё радзейшых спробах Ніны зрабіць з яе скрыпачку. — Ці раструшчу, паб'ю на часткі!

І Ніна здалася... Яна б, можа, і сама скрыпку спаліла ці раструшчыла, пабіла б на часткі, але не ставала на тое харктару...

Ведаеш, Лі-Лі, я разумеў, што ты не ўся мая, але думаў, што хоць тая частка цябе, якая са мной, мне належыць, а аказалася — не: няма ў табе таго, што некаму б належыла...

У Ніна па-за тым, што было май, ні калі ўча не заставалася. Ніна, як стала маёй, так і была маёй разам са скрыпкай, бацькам, дзедам, прадзедам, не кажучы ўжо пра Камілу — і я помню гэта, Лі-Лі...

Расказаць табе пра Марту?.. Яна цікавіць цябе больш, чым Ніна, Нінуты ведаеш.

З Мартай як было?.. Марта спавядала прынцып трох купак, па якім, як ёй уяўлялася, шчасліва пражылі яе бацькі і далёкія продкі. Адна купка — маё, другая — тваё, трэцяя — наша. І адно з другім і трэцім ні ў якім разе не блытаць і не змешваць... Яно справядліва, так і павінна быць, я і не працівуюся. Толькі прынцып прынцыпам, а жыщё жыщём, жыщё сама па сабе блытаніна. Там перабраў, тут недадаў, недзе перамяшаў, запазычыў... А Марта ўсё больш педантычна адстойвала сам прынцып — і ўсё болей нагадвала лабарантку з прабіркамі...

Урэшце прынцып перамог. Марта вылічыла (да гэтай пары не ведаю, як?), што майго ў нашым нічога не засталося і, забраўшы ў мяне Роберта, пайшла. У Роберце, выходзіла, майго таксама нічога...

Я на часткі распаўся, калі яна пайшла, мяне па ўсім распаўшымся Савецкім Саюзе збіралі і разам з Савецкім Саюзам сабраць не маглі. У Тбілісі я піш, у Кіеве спаў, у Хабараўску бадзяўся, у Маскве прачынаўся... Аднойчы прачынаюся, не ведаочы, ці жывы, а я ў Маскве ў аэрапорце — і чую:

“Грамадзянку Анну Ваззышэнскую чакаюць каля бюро даведак. Паўтараем...”

Я слаба помніў, дзе згубіўся, але і не падумаў, што ў машыне часу знайшоўся. Я вырашыў, што звар’яцеў, і кінуўся да бюро даведак для таго толькі, каб у тым пераканацца... Каля бюро даведак чакаў сінявокі палкоўнік.

— Яна ўсё ж вярнулася да цябе, капітан?

— Не, — сумна, без колішніх радасці пазнаў мяне палкоўнік. — Але ў нейкі дзень здаецца, што якраз сёння вернецца — і я прыязджаю сюды яе сустракаць...

І канцэрт Брамса, і канцэрт Бетховена — музыка адзіноты. Як і канцэрт Чайкоўскага з ягонай другой часткай, жывой адзінотай, як і ўся музыка для скрыпкі. За выключэннем хіба што скрыпічнага канцэрта Мендэльсона. Ва ўзросце Роберта, у шаснаццаць гадоў, калі напісаў Мендэльсон канцэрт, што прынёс яму славу, гэтаму ўдачліваму хлапчуку не

было з чаго адзіноціца. Да таго ж ён, мусіць, тады ўжо ведаў, што і выгадна, і шчасліва ажэніца з вядомай п'яністкай.

Ніна не трывала адзіноты — і канцэрт Мендэльсона ўдаваўся ёй лепш за бетховенскі. Але яна грава і грава музыку, якая найзручней клалася пад пальцы.

Бетховену, даводзіла Ніна, адзінота ў асалоду.

Я пытаў: “А Чайкоўскуму?..”

“Яму ў пакуту...”

“А Брамсу?..”

“Брамс над адзінотай холадна ўзвы шаецца...”

“Душка, я вамі любуюся...” — узды хаў прафесар Румас.

Юрыю Ільчу Пойменаву, капітану-артылерысту, які без Анны Вазвышэнскай стаў палкоўнікам, адзінота была ў пакуту. Яму, як і Пятру Ільчу Чайкоўскуму, не ўдалося наладзіць не адзінокае жыццё... Ні з жанчынамі, ні з мужчынамі. Ён хацеў, прагнуў нешта наладзіць, але ўсё распадалася, рассыпалася — і заставаліся пакуты ў адзінцце. Другая частка скрыпічнага канцэрта Чайкоўскага...

У Маскве, у кватэры палкоўніка, прыляцеўшы з Хабараўску, я пражыў паўгода... П'янкі ды гульба — да ачмурэння... Юрый Ільч аднойчы зрабіў спробу перавесці нашы адносіны з сяброўскіх у інтых, праз гэта мы стукнуліся па зубах — і болей адзін аднаму не заміналі. Кватэра была двухпакаёвая...

У свой пакой Пойменаў прыводзіў то спадарожніц жыцця, то спадарожнікаў. “Без Анны, — ён казаў, — мне ўсё адно...”

Спадарожнікаў і спадарожніц Юрый Ільч чаргаваў, без чарагі з'яўляўся толькі рабенёкі, пухленыкі Толік, які сам сябе называў — і прасіў, каб усе яго называлі — Тоняй. Толя-Тоня працаваў поварам у рэстаране “Валдай”, Пойменаў скарыстоўваў яго і па прафесійным прызначэнні. Присмакі, прыгатаваныя Толікам-Тоняй, есці я не мог. Хай сабе ўсе жывуць, як хочуць, але я нічога, што звязана з гэтым, не магу...

Мне было шаснаццаць, як Роберту, калі мяне выгналі за бойку з інтэрната музвучэльні. Жыць не было дзе, туляўся начамі на вакзале, пакуль камендант вучэbnага корпуса не паспачуваў: начуй у майм службовым пакойчыку. У першую ж ноч ён і сам застаўся ў тым пакойчыку — позна, маўляў, ісці дахаты...

Калі паклаліся, камендант палез да мяне... Спачатку я не зразумеў, чаго ён, а зразумеўшы, скалануўся ад агіды, адсоўваўся і адсоўваўся ад яго, уціскаўся ў спінку скураной канапы, у шчыліну паміж спінкай і сядзеннем, дзе нашчупаў гантэліну... Невялікую, але без яе з камендантам, які гантэлі цягаў, форму падгрымліваў, я мог і не спрэвіца.

Аглушанага, я біў, мясіў яго кулакамі на канапе, потым нагамі на падлозе... Назаўтра ён падышоў да мяне: “Я нікому нічога — і ты нічога нікому”. Підарскія забавы ў той час караліся, камендант баяўся.

Дырэктару музвучылішча камендант сказаў, што па дарозе дахаты на яго напалі п'яныя, а я памог яму адбіцца, таму ён просіць, каб мяне зноў пасялілі ў інтэрнаце. Дырэктар аддаў загад пасяліць.

З шаснаццаці гадоў я ведаю, што такое спроба згвалтавання... Калі не ты спрабуеш, а цябя спрабуюць... І ніколі не спрабаваў нікога ўзяць сілай.

Толя-Тоня быў бязбацьківічам, гадаваўся у сіроцкім доме, дзе ў першы раз яго сілай і ўзялі. Пасля ўжо сілы не трэба было, толькі жаданне.

Юрый Ільч адносіцца да Толі-Тоні гэтак жа, як да ўсіх астатніх сваіх спадарожнікаў і спадарожніц, а Толя-Тоня кахаў яго і раўнаваў. Такую рэўнасць я толькі ў нервовых

жанчынах бачыў — са скандаламі, істэрыкай. Прычым да спадарожніц Толя-Тоня адносіўся больш-менш спакойна, а да спадарожнікаў... У яго былі гроши, ён збываў наркату, і каля яго пасвіліся абнюханыя ашавуркі, якіх насылаў ён на сваіх сапернікаў. Аднойчы да мяне зайшоў знаёмы лабух, застаўся начаваць, а Толя-Тоня з'явіўся сярод ночы і западозрыў, што знаёмы мой толькі маскіруеца пад майго знаёмага, а сам да каханка ягонага прыйшоў... Назаўтра лабуха знайшлі з пераламанымі рэбрамі, ашавуркі перастараліся. Пакуль я думаў, што рабіць, дараваць такое нельга было, ашавуркаў арыштавалі — і яны здалі Толю-Тоню ментам.

“Калі б вярнулася Анна, я б жыў не так брыдотна, як жыву, — жаліўся Пойменаў. — Толькі яна не вяртаецца і не вяртаецца... Ты не ведаеш, чаму?..”

Я адчуваў сябе вінаватым.

Раз ці два на месяц мы ездзілі ў аэрапорт, Пойменаў падносіў прэзент знаёмай даме з бюро даведак, і тая аб’яўляла:

— Грамадзянку Анну Ваззышэнскую чакаюць...

Пасля я падыходзіў і пытала:

— Гэта вы сустракаеце Анну Ваззышэнскую, капітан?..

Так і жылі. Неяк я ўспомніў, як пашкадаваў, што я не Анна Ваззышэнская, якую сустракаў снявокі капітан, і здзіўляўся: а куды ён, той капітан, падзеўся?.. Куды ўсе мы падзяляемся, нібыта застаючыся?..

Палкоўнік Пойменаў служыў у ракетна-касмічных войсках. Кожнага разу, калі мы напіваліся, ён гразіўся, што апранецца ў парадную форму, з'явіцца на службу і распачне трэцюю сусветную вайну.

— Як ты наконт вайны? — пытала палкоўнік. Я быў не супраць, але прасіў вайну не пачынаць, бо шкада дзяцей.

Пойменаў спрабаваў дазнацца, што гэта такое — дзеци? Раствумачыць я не мог, сам смутна помніў, што гэта такое...

Праз паўгода ў кватэру палкоўніка Пойменава ўвайшлі Марта і Росцік. Марта знайшла мяне, Лі-Лі, яна пайшла ад мяне, але не кінула...

— Анна... — выдыхнуў Пойменаў, адчыніўшы дзвёры Марце і Росціку. — Ты вярнулася?..

— Ты вярнулася? — спытала я Марту.

— Немку немец заняў, так што да жыда вяртайся, — сказаў Росцік. — Чым я горшы за палкоўніка?..

— Быць не можа, каб такая падобная!.. — вачам сваім не верыў, запрашаючы мяне ў сведкі, ашаломлены Юрый. — Гэта ж Анна, Раман?..

Я не ведаў, што казаць, што сведчыць, бо Анны Ваззышэнскай не бачыў, а фотаздымкаў яе Пойменаў не меў... Сказаў мне, што яны прапалі ў той дзень, каліён не сутрэў Анну. Я спыталаў: “Як прапалі?..” — і ён адказаў: “Самі па сабе”.

Скрыпка, Лі-Лі, не адразу стала скрыпкай, перад тым былі падобныя да яе віёлы, фіделі, ліры, рэбабы... Ліра была з адной струной і без талій. А самы старадаўні смычковы інструмент — раванастрон — гэта проста палка, дзве струны на ёй і цыліндр з тутавага дрэва, з аднаго боку абцягнуты скурай лускаватага вадзянога ўдава. Чаму скурай вадзянога ўдава — загадка, якую прыдумаў Равана, цар цэйлонскі... Струны на раванастроне з кішак газелі, смык ягоны з бамбуку. Чуеш, як гучыць?.. Во тут... Прыблізна так, я думаю... Раванастрону сем тысяч гадоў, гук раванастрона глухі, шаманская, да гэтай пары граюць на ім вандроўныя будыскія манахі.

Немагчыма ўгадаць у раванастроне ліру, віёлу, тым болей скрыпку... Ды ўсё ж яны з'яўліся, што ты на гэта скажаш, Лі-Лі?..

Ты не зауважала, што нечым падобная на Марту? А Марта на Ніну... Я раней не зауважаў. Выходзіць, зауважыла Каміла... І знайшліся мы, спаткаліся ў свеце не толькі таму, што ты з Камілай палічылі мяне за секс-гурӯ, разумееш?..

Калі нават Анна, якой я не бачыў, падобная на цябе, на Марту і Ніну, значыць, не выпадкова ўсё — і тады адносіны нашы занадта свабодныя, зашмат у іх волі, Лі-Лі... Лішак волі ў іх я адчуваю праз рэўнасць, а я не хачу ні пазбаўляць цябе волі, ні рэўнаваць, таму лепей мне пераадолець цябе ў сабе, Лі-Лі, каб лабухі з мяне не смяяліся... І Марта не казала працяжна: “У сорак два гады...” — а Ніна не дадавала: “Мог бы паразумнець”.

Я прыняў тваю волю, Лі-Лі, бо сам лічыў сябе вольным, Ніну і Марту ніколі не раўнаваў, не такая ў мяне прафесія. Пасля любога канцэрта ў любым горадзе столькі ўсяго ў ложак набівалася... дзе ўжо там было раўнаваць? Але нейкая іншая ў табе воля, Лі-Лі, нейкая іншая...

У Каміле таксама воля, ды гэта воля дзяўчынкі, якой волю дазволілі, а забарані — і волі няма. У табе ж нічога не забароніш, дык што мне з табой рабіць?.. Калі ўсім сваім жыццём я звык да таго, што нешта забараняеца, павінна забараняеца.

З табой я адчуў, як аварыйным мастом абрушваеца час... Некуды з маста трэба бегчы — і да былога берага бліжэй, чым да берага новага.

Ведаеш, як мы жывём?.. Не я з табой, а мы з Росцікам, Крабічам, Пойменавым, з нашымі вакальна-інструментальнымі ансамблямі і касмічнымі ракетамі... Мы жывём спінамі ўперад.

Уяві скрыпача на сцэне спінай да залы. “Ну, хай сабе, — падумае нехта ў зале. — Бзік, выбрык, эпатаж...” Толькі гэта яшчэ не ўвесь бзік, скрыпач стаіць і стаіць, граць не збіраеца. Ён кладзе на плячо скрыпку, уздымае смык, рука ягоная над скрыпкай завісае — і ён глядзіць і глядзіць на заднік, у пыльныя кулісы... Колькі такое можа доўжыцца?

Былы бераг трymае нас, бы ўрослыых, над ім не ўзляцець, ад яго не адплыць, бо ён не час, а стан. Бераг новы аддаляеца, прастора між берагамі ўсё шырэй і шырэй — вось цябе і не відаць ужо на tym беразе, Лі-Лі...

Я страчваю цябе ў кожным імгненні, у якім не абдышыаю, не цалую, у якім не з табой, не ў табе... Колькі можа доўжыцца такое?..

Я страчваю цябе нават у абдымках. Ты мая, пакуль б'ешся пада мной, струменішся і ласцішся, аддаючи мне, каб валодаў, сваю волю, а як толькі ўзлягаеш, уздрыгваючи ў асалодзе і выдыхаючи гукі палёту, ты ўзлягаеш не маёй і не маёй вяртгаешся. Ведаючи гэта, цалуеш і кажаш: “Я твая...”

“Душа брата ёсць брат”, — працытаваў Максім Аракадзьевіч некага з кітайскіх філосафаў, калі ўгаворваў памяняць цябе на Зою. Я запомніў.

Каханая — душа каханай. Твоя душа на волі, Лі-Лі, і не мне настаўляць на яе сіло.

У трэцій частцы канцэрта Брамса я найчасцей памыляюся і фальшыўлю, што нелагічна, бо ўжо нібыта разыграўся... Нелагічна пасля двух частак сямейнага жыцця памыляцца і фальшыўшыць у трэцій — з табой, Лі-Лі.

Адзіны чалавек ва ўсім свеце, які сыграў канцэрт Брамса так, як ён напісаны, узвышаючыся над адзінтай, Ёўдзі Мянухін. Не мне, лабуху, з гэтым амерыканцам з Адэсы цягацца... Дый скрыпка ў мяне звычайнай, фабрычна-масавай, якой не шкада.

Коратка размахнуўшыся, я ўдарыў скрыпкай аб дзвярны вушак. Гваздануў з асалодай, як гвазданула б сваю сямейную рэліквію Ніна, калі б мела на тое харектар. Дэкі,

падгрыфік, душка, абячайкі пырснулі трэскамі і паляцелі ў прыхожую, у сабачы брэх... Дартаньян уварваўся ў кватэру, рынуўся з прыхожай у пакой і загрыз бы мяне па старой памяці, каб не застаўся ў руцэ маёй грыф. Грызлівы батон на крывых лапах фыркнў на палку, брахануў яшчэ раз-другі для самасцвярджэння і паходкай Чарлі Чапліна пасунуўся задам да дзвярэй...

У дзвярах стаяла Зоя Паўлаўна і глядзела на мяне перапалохана.

— Выбачайце, Раман Канстанцінавіч, я не чакала... Вас выпускілі?...

— Адкуль?

— З турмы...

— Я быў у турме?

— Лі-Лі сказала, што ў турме... Праўда, яна неяк дзіўна сказала, нібы вы ўсё жыщё ў турме... Ключ мне дала, каб рэчы забраць... А вы дома...

— Мы зноў на вы?

— З нечаканкі.. Што адбываецца, Раман?..

— Тоё самае я ў цябе магу спытаць. Што адбываецца, Зоя?

— Не ведаю...

— І я не ведаю. Але давай пацалуемся.

— Як?..

— Як хочаш... Як тым разам не пацалаваліся... Ты ж хацела?..

— Хацела...

— А зараз?

— Мне распранацца?..

— Калі не хочаш, можаш не распранацца.

— Хачу... А як, не распранаочыся?..

— Так, як ёсць...

— Як?..

Зоя, уся чырвона-бліскучая, у доўгай чырвона-бліскучай сукенцы і чырвоных басаножках на шпільках, з чырвона-бліскучай сумачкай цераз плячо стаяла, прысланіўшыся спінай да карычневага дэрмаціну ўваходных дзвярэй. Яна адштурхнулася ад іх і зноў прысланілася, адштурхнулася і прысланілася... Сутаргава расшпільваночы дзягу, я рушыў да яе — і скрыпічны друз патрэскуваў пад маймі нагамі...

Няхай сабе ўсё трашчыць, рушыцца, развальваецца, распадаецца, нічога такога, пра што можна было б пашкадаваць, у жыщці і няма, нінога істотнага, апроч руху да жанчыны, гэтага ні ў чым і ніколі не звыклага, кожны раз нязнанага шляху, якім вядзе цябе страсць, маланкай запаленае жаданне...

Як толькі Зоя ўвайшла — яшчэ раструшчаная скрыпка ляцела ёй насустроч — у сваёй чырвона-бліскучай сукенцы, якая абцякала яе па ўсіх акругласцях і звівах, я ўспомніў, ўсё маё ўва мне ўспомніла: яна мая! — і я зажадаў яе так, што ў скронях зазвінела. Але не гэтак зазвінела, як ад страху, а нібы лопнулі струны на скрыпцы... Зоя стаяла нерухома і толькі перабірала паціху пальцамі, падбіраючи прыпой сукенкі, які падымайся павольна, як заслона ў тэатры, адкрываючи дэкарацыі, гатовыя напоўніцца дзеяй. Калі заслона паднялася да лона, я, не здольны ўжо трываць, рвануў на Зое тоненкія трусікі і, падхап іўшы яе пад калені, ускінуў і надзеў, насадзіў на сябе, як скрыпку з рузмаху ўдарыў — балюча, груба, гвалтоўна. “А-а!” — закрычала Зоя, упіраючыся шпількамі ў дзвёры і раздзіраючы дэрмацін, намагаючыся ўзпаўзіці ўверх і вызваліцца, скінуцца з мяне; яна не асалодай, не страсцю, а болем закрычыла: “А-а!” — і я зыхнуўся спраўдженым жаданнем у гэтым крыку і ў гэтым болі, у самай іх глыбіні, дзе вырываўся з самога сябе ім

насустрач, і вырваўся, прыцінуўшы Зою да дзвярэй і не зрабіўшы болей ніводнага руху, замерла выплеснуўся ў яе ўвесь і адразу, імгненна; так пырснуў я некалі імгненным струменьчыкам на губы незабыўнай феі Таццяны Савельеўны...

А Дартаньян тым часам вурчаў і тузаў мяне за спушчаныя штаны.

— Гэта ўсё?.. — спытала Зоя, папраўляючы сумачку на плячы. Яна нават сумачку з пляча не скінула.

— Не... — ледзь прадыхнуў я, сам ашаломлены тым, што ўсё адбылося так хутка. — Пачакай...

— Я больш як дваццаць год чакаю...

— Пачакай яшчэ хвілін дваццаць...

— Ты думаеш, што атрымаецца?..

— Я нічога не думаю, тут не трэба думачы... Твая проблема ў тым, што думаеш... Пра што ты зараз думала?

— Пра тое, што я прастытуўтка...

— І як табе быць прастытуўткай?

— Ніяк... Як і не быць прастытуўткай...

Сумачку на плячы Зоя паправіла, а сукенку, задраную да грудзей, не папраўляла — пупок у яе быў гэткі самы, як у Лі-Лі, нібы адзін ітой жа акушэр адразаў пупавіну...

— Здымі сукенку, — сказаў я, выблытваючыся з пашкуматаных Дартаньянам штаноў.

Яна зняла сумачку, сцягнула праз галаву сукенку, а сумачку зноў прыладзіла на плячо.

— Што ў цябе там?

— Нічога... Я проста думаю, што так павінна выглядаць прастытуўтка... Голая, на шпільках і з сумачкай на плячы...

Я абняў яе за талію, такую, як у скрыпкі, правёў у пакой да ложка, нагнуў — яна накінула раменьчык сумачкі на шыю і ўпёрлася ў рог ложка рукамі. У параўнанні з “прафесаршай”, гарой мяса, зямной пачварай, Зоя выглядала госцяй нябеснай — плаўнагнуткая, матава-белая ў чырвоных басаножках на шпільках, з чырвонай сумачкай...

— Расстаў ногі і прагніся... Стой так...

Я вярнуўся ў прыхожую, дзе Дартаньян скасав урыўся на майго раманчыка, і знайшоў дзве вяроўкі на адной з якіх спрабаваў павесіцца Максім Аркадзьевіч, а другую, новую, прапанаваў мне... Я абяцаў Максіму Аркадзьевічу паказаць фокус з вяроўкамі

Адну вяроўку я завёў Зоі з шыі пад пахі — выйшлі лейцы.

— Цяпер адвядзі нагу ўбок і назад і заіржы...

— Раман, я прастытуўтка, а не кабыла...

Я сцебануў яе другой вяроўкай па клубах — на матава-белай скуры адразу ўспухлі ружовыя пасы.

— Ты кабыла! — сцебануў я яшчэ раз — і ружовыя пасы на яе клубах леглі крыж-накрыж. — Маладая, неаб’езджаная, дзікая кабыла! На вольнай волі ў чыстым полі з табуном жарабцоў! Яны ўсе цябе прагнуть, адзін толькі што пакрыў цябе, але ён быў не той, якога хацела ты! Той носіцца па ўскраўку поля, храпе, устае на дыбы, з яго аглоблінай выпірае член, з якога пырскае сперма, і ты прагнеш яго, хочаш, спакушаеш, расстаўляючыся і выгінаючы крыж, на які ён вось-вось ускочыць, наваліцца з пенай і храпам усёй сваёй мускулістай, потнай гарачынёй, а ты ўся чакаеш, у табе ўсё дрыжыць, трымціць соладка ў грудзях, у жываце, у матцы, і ты прыпадымаеш адну нагу, прыпадымаеш другую і іржэш, іржэш, падклікаючы яго, ну!! — і я, тузануўшы лейцы, выцяў яе вяроўкай па спіне.

— І-га-га... — ціха сказала Зоя, здрыгануўшыся ад болю, і яе пачало дробненька калаціць. — І-га-га, і-го-го... Гэта смешна, Раман... І-га-га, і-го-го... Не магу, не выходзіць... І-га-га, і-го-го... Раман, гэта смешна... І-го-го, і-га-га... Выбачай, не магу... І-го-га-ха...

Зою кін ула ў смех... Яна стаяла перада мной, прагнүўшы спіну, уздоўж якой не ружавеў, а қрываюнеў след ад вяроўкі, і заходзілася тым жа смехам, якім заходзілася ў ваннай, убачыўшы майго параненага, схаванага ў пухліне, раманчыка. Зірнуўшы ў люстэрку ў шафе, я ўбачыў сябе — голага з абвіслай вяроўкай у руках і гэтак жа абвіслым, зусім не падобным на аглобліну, раманчыкам — і вымушаны быў прызнаць, што тут ёсць з чаго смяяцца. Мяне таксама закалаціла ад смеху.

— Зоя, цябе пад Герб Дзяржавы трэба...

Фокус не ўдаўся, Максім Аркадзьевіч мог вешацца на сваіх вяроўках... Я кінуйся, пашынгнүўшы за сабой Зою, на ложак, і мы качаліся на ім, абняўшыся, качаліся і рагаталі, рагаталі, як звар'яцелыя, — ды пайшлі вы ѿсе панкі, шыгуцкія, красевіны кабыле ў задніцу!. А ў прыхожай заходзіўся брэхам Дартаньян.

Сумачка ў Зое, пакуль мы качаліся, расшпілілася, з яе нешта выпала і звалілася з ложка, грункуўшы аб падлогу.

— Ідзі да мяне, — сціхла Зоя. — Ідзі, я хачу... Так, як жарабец і кабыла...

— Там што ўпала? Пісталет?..

Пра пісталет я наўзгадаў спытаў, бо штосьці грункула аб падлогу, як жалеза, чаму не пісталет? — і Зоя адказала:

— Пісталет... Лідзія Паўлаўна схаваць дала, дык ніяк не прыдумаю, дзе яго падзець...

“Вы дзе пісталет падзелі?!” — грозна ўстаў нада мною слуга закону Патапейка.

Я перакаціўся на край ложка, зірні — на падлозе ляжаў пісталет. Той самы, які паказвалі мне ў кватэры Рутнянскіх “фікасалюб” з “асіметрычным”, Аляксей Віктаравіч Мацвеенка і Ціхан Міхайлавіч Лупеха. Сведкі па маёй справе...

— Куды ні схаваю, баюся, што знайдуць... І з сабой нашу і баюся, — паднялася Зоя і паклала пісталет зноўку ў сумачку. — Ідзі да мяне, я хачу... Толькі не лупцуй так вяроўкамі, смыліць...

Жаданне ўва мне апала, не падняўшыся.

— Цябе не вяроўкамі трэба... Цябе... я не ведаю, чым... Ты што робіш, Зоя?.. Ты ж не Лі-Лі, ты дарослая, разумная жанчына...

— Дык Лідзія Паўлаўна і дала пісталет мне, а не Лі-Лі. Мы зайшліся да яе, а тут званок у дзвёры — міліцыя! Лі-Лі адчыняць пайшла, а Лідзія Паўлаўна сунула мне пісталет у сумачку: “Схавай, у цябе шукаць не стануць...”

— Ну і выкінula б яго к чортавай мацеры!..

— Яна схаваць дала, а не выкінуць! А назаўтра з’ехала...

— Куды?

— Не ведаю, куды. Ніхто не ведае. Мяне тут не было назаўтра, Лідзія Паўлаўна прынесла Лі-Лі ключы ад кватэры і папрасіла, каб мы сабаку паглядзелі, пакуль яна вернецца.

Ускочыўшы з ложка, я ўжо не бачыў нават таго, што Зоя голая...

— З гэтага пісталета чалавека забілі! І забойства вешаюць на мяне! І пісталет гэты ў маёй кватэры!

— У маёй сумачцы, — на дзіва спакойна сказала Зоя. — Чаго ты так перапало хаўся?.. Я на цябе забойства не вешаю.

— Хто ты такая, каб вешаць!

— Ну, тады, скажам, я цябе не падазраю...

Мне здалося, што яна сказала гэта насмешліва, я павярнуўся і прайшоў на кухню, кінуўшы ёй:

— Ідзі адсюль, Зоя...

— Ты выганяеш мяне? — працокала яна за мной голая, у чырвоных басаножках на шпільках, з чырвонай сумачкай з пісталетам на плячы... Хоць ты трывер, хоць парнуху здымай.

— Я не цябе выганяю. Я выкідаю пісталет. Я не разумею, што адбываецца. Я адчуваю небяспеку. Я хачу пасядзець і падумаць.

— Згатуй каву, — сеўшы, прапанавала Зоя. — Аж пяць разоў: я, я, я, я, я... А я таксама не разумею, што адбываецца. Я таксама адчуваю небяспеку. Я таксама хачу пасядзець і падумаць. — Яна дастала пісталет з сумачкі. — Гатуй каву, а то заб'ю!

— Зоя, не гуляйся... Не цацка...

— І ты не гуляйся. Не задаволіў, дык хоць кавай напаі... Значыць, ты бачыў гэты пісталет?

Толькі цяпер да мяне дайшло, што з пісталетам я, як сказаў б следчы Патапейка ці падпалкоўнік Панок, пракалоўся. Можа, яна наўмысна з ім прыйшла?.. Але адпрацца ўжо не было сэнсу.

— Бачыў.

— У дзень забойства?

— Перад самым забойствам. Магчыма, за гадзіну, за дзве...

— Тады давай сядзець і думаць разам... Пра ўсё з самага пачатку.

Я паставіў кававарку на пліту.

— Апранемся давай спачатку. У адзежы лепей думаецца.

— Э, не, — паклаўшы пісталет на стол, паднялася і абняла мяне Зоя. — З твайм табуном... з жарабцом... з аглоблінай... з лейцамі... з біуном твайм мне ўпершыню ў жыщі гэ-та-га так захацелася, як, мусіць, і павінна хацецца. І я буду голая з твой пары, пакуль не спазнаю, не адчую, чаго гэта я так захацела...

Яна саслівала па мне, апусцілася на калені, мы стаялі каля пліты, на якой ускіпала кававарка, на стале ляжаў пісталет — і я ўспамінаў дурную гісторыю, двойчы расказаную Красевічам: пра бабу з мужыком, які плясніў ёй гарачы блін з патэльні на спіну... На спіне Зoi чырванелі пасы ад вяроўкі.

— Не да таго, Зоя, — пагладзіў я яе па спіне. — Не да таго, думаць давай... Ты нават не ведаеш, як мне думаць трэба...

Але думаць яна не дала, жанчына наогул не дае думаць... Затое ўсё ў яе выйшла, без Герба Дзяржавы выйшла, і яна скакала на мне і пада мной, седзячы і стоячы, з правага боку перакідаючыся на левы, выцягваючыся ў струнку і скручваючыся змяй, і тое, чаго яна захацела, выходзіла ў яе столькі, колькі яна хацела — Дартаньян ахрып ад брэху.

— У прастыуткі пайду, цяпер ніхто мяне не спыніць... — зусім нічога ўжо нарэштце не хочучы, шчасліва выдыхнула Зоя. — І толькі пра жарабца, і толькі пра аглобліну, і болей ні пра што не буду думаць... — Яна пацёрлася шчакой аб маё плячо і папрасіла: — Лі-Лі не кажы, я сама скажу. Ты не скажаш так, каб і яна была з гэтага шчаслівая...

Дзе яна, тая Лі-Лі, якая не ведае пра сваё шчасце?..

Дартаньян ахрып, я ледзьве жыў быў ад шчасця Зoi... Выглядала на тое, што дзвюх іх, маці і дачкі шчаслівых, для мяне, старога правакатара, занадта.

Калі прапала Канстанцыя, Атос не захацеў дапамагаць д'Артаньяну шукаць яе, сказаўшы, што не існуе ў свеце такой жанчыны, якую варта было б шукаць, калі яна прапала... Тым больш, здагадваючыся, дзе яна.

У мяне прапалі адразу дзве: Лі-Лі, пра якую Зоя здагадвалася, куды яна падзелася, і Лідзія Паўлаўна, пра якую здагадваўся я сам. Адну з іх, думаючи што заўгодна пра другую і ўсіх астатніх, трэба было знайсці... Так што наўрад ці ўсю праўду казаў д'Артаньяну Атос.

— Разам думаць — разам ведаць... — апранулася і села пісь каву Зоя. — Усё тое, што паасобку ведаем. Расказвай...

Колькі жанаты я быў з Нінай, столькі яна мучыла мяне гэтym: усё мы павінны былі адзін пра аднаго ведаць і ўсё вырашаць разам. Штовечар, паклаўшы спаць Камілу, яна зачынялася са мной на кухні і пачыналася: скажы, раскажы... Дзе ты быў, з кім сустракаўся, пра што гаварылі.. Сама пра сябе Ніна ўсё дарэшты рассказвала, але што там было слухаць... У нас шмат завялося сумесных звычак, толькі звычак думаць і рабіць усё разам так і не завялася. Засохла, не расквініўшы, як Ніна і палівала яе, як ні старалася... Свае праблемы я звык вырашаць ці сам, ці з людзьмі старонімі, не ўцягваючы бліzkіх. Бліkім май праблем са мной і без маіх праблем хапала.

— Расказвай, — нецярпліва паўтарыла Зоя. — Спачатку ты, пасля я... — Яна нахіліла галаву і, абцягваючы сукенку, слізнула па грудзях рукамі: — Чаго ты так глядзіш?..

Я падаў ёй лютэрка.

— Паглядзіся...

— Што ў мяне там?.. Дзе?..

Я піў каву і любаваўся, не мог не любавацца нібыта новай, удвая прыгажэйшай за тую, якая прыйшла да мяне дзве гадзіны таму, жанчынай. Не староніяй і не блізкай, выпадкова маёй. Мне шантуе на выпадкі, гэта факт. Як факт і тое, што Зоя — жанчына не проста прыгожая. Зоя ўдвая разумнейшая за сваю прыгажосць, і яна здольная мне дапамагчы...

— Хочаш сказаць, што ад гэтага прыгажэюць? — паклала лютэрка Зоя. — Я сама заўважыла, у цябе пра іншае пытаюся...

Я ледзьве стрымліваўся, каб сапрауды ўсё не расказаць... Пасля бліzкасці з жанчынай такое здараецца — раптам, зарыўшыся ў яе, адчуешся злітным з ёй, і неадольна пацягнё цябе, як дым у комін: адкрыцца, даверыцца... Але мне і ў гэтым ставала вопыту, і ніводнага разу не было такога, каб адкрыўшыся, даверыўшыся, я не пашкадаваў пасля, што не стрымаўся.

З той жа Нінай... Я расказаў неяк ёй — якраз пасля бліzкасці — пра Анну Вызвышэнскую, якой не бачыў... Пра слепату жадання, пра вышыню, пра палёт — пра ўсё, нават пра шалік сказаў. Я раскрываўся, каб даказаць Ніне, што ва ўсім перад ёю шчыры, душой, як і целам, аголены — няма ў мяне ад яе таямніц... Спрабаваў давесці, што тое, што адбылося, адкрылася мне з Аннай — перакінулася на яе, на Ніну...

Шалік Ніна выкінула, а мяне дастала... Па сутнасці з гэтага і пачаўся наш шлях да разводу.

— Ты хочаш дапамагчы мне, Зоя?

— Я ўсім нам хачу дапамагчы. Табе, Лі-Лі, сабе...

Ну, калі так Лі-Лі дапамагаць...

— Знайдзі Лідзію Паўлаўну. Пад Москвой ёсць Дом для ветэранаў сцэны, яна там павінна быць. Даведайся, дзе гэта, і знайдзі.

— Большнічога?

— А што яшчэ?.. З-за нечага ж яна баялася, што ў яе пісталет знайдуць. З-за чаго?

Зоя ўзняла бровы, нібы здзівіўшыся, што я дасюль не даўмеўся, з-за чаго?..

— Пра гэта я і хацела разам з табой падумаць...

— І што мы надумаем?.. І нашто нам думаць, калі яна сказаць можа?

— Магла б, дык сказала б... Не збегла б...

Таксама праўда.

— Я ў такой пастцы зараз, Зоя... Не ведаю, як выскачыць. Адзінае выйсце — знайсці таго, хто забіў Ігара Львовіча. Ніхто, апроч мяне, шукаць не будзе.

Зоя ўсё яшчэ глядзела на мяне, нібы нечаму ўва мне здзіўляючыся, і разважаючы нібыта, ці казаць цяпер тое, што ёй карцела сказаць. Асцярожна нахіліўшы кубачак з кавай так, што з яго кропля ў сподак капнула, яна спытала:

— А да каго ты мяне пасылаеш?..

Яна спытала — і я зразумеў, пра што яна спытала, і Зоя не спынілася:

— Лідзія Паўлаўна забіла.

А я за разумніцу яе трymаў...

— Апошняя кропля... і не вытрывала.

Лідзія Паўлаўна вершаліну фікуса зрэзаць не магла, бо фікусу балюча...

— Я паўжыцца яе ведаю, Зоя! Яна начавала ў мяне, мы спалі ў адным ложку з Дартаньянам! Игар Львовіч — адзіны сын у яе, якім бы ён ні быў — адзіны! А ты ў сподачак каву капаеш: Лідзія Паўлаўна забіла!..

— Ты і з Лідзіяй Паўлаўнай?.. — здзіўлена і, калі мне не здалося, нават рауніва глянула Зоя..

Не, праўду д'Артаньяну казаў Атос.

— Ты зробіш тое, пра што я цябе прашу?..

Зоя выцерла пальцам кроплю кавы на сподачку і аблізала палец.

— Зраблю... А Дартаньяна куды?

— Дартаньянна я пагляджу.

— І пісталет паглядзіш?

— Зоя...

— Што Зоя?..

— Я схаваю...

— Нашто яна яго хавала?..

— Для таго і прашу цябе пaeхаць, каб дазнацца.

— А сам?

— Сам не магу.

— Чаму?

— Бо ў мяне тут справы.

— Якія?

— Розныя. Розных спраў па самае горла!

— Ты чаго крычыш?

— Хто крычыць? Я крычу? Я не крычу.

— Крычыш! — Зоя ўскочыла, перакуліла кубачак з недапітай кавай і, запырскаўшы сукенку, зноў села. — Пацалуй мяне...

У яе раздзімаліся ноздры, яна пакусвала губы... Тоё, чаго чакала Зоя паўжыцца, цяпер прыходзіла, вярталася да яе ці не кожныя паўгадзіны... Калі так і далей пойдзе — мне не доўга жыць.

— Толькіне кусайся... — пацалаваў я яе.

— Не тут... Хачу не тут... Там хачу...

Адсунуўшы стол, я ўкленчыў перад ёй, зліаў кропелькі кавы з сукенкі, рассунуў у каленях і падняў, закінчыў на плечы не такія доўгія-доўгія, як у Лі-Лі, але танчэйшыя ў шыкалатках і кругла-стройныя вышэй, што называеца бутэлечкай, ногі — і пацалаваў Зою там, дзе яна хацела...

Яна кончыла а сразу, ледзь толькі я, паводзячы і пакручваючы языком у акуратненка вылепленых, трошкі прыпухлых губах яе вульви, праслізву, праплыў знізу ўверх ва ўсёй яе атласнай глыбіні і, вынырнуўшы, даласціўся, дахрануўся да ружовай, пульсуючай жамчужыны — маленькай Этыні, якую сам разбудзіў...

— Не забі толькі Дартаньяна, — сказала Зоя ў прыхожай, дзе Дартаньян закруціўся каля яе ног. — Ён у Лідзії Паўлаўны адзіны.

Цынічнай прыкідваеца — для чаго?.. Гэтага дабра ўва мне самім стае.

— Ён не Максім...

— І ты не Максім... — Зоя паружавела, стала ўся ружовай жамчужынай. — Выбачай.

Лі-Лі б не паружавела...

Зоя корпалася ў сумачцы, аглядалася ў прыхожай, робячы выгляд, нібы нешта шукае... Яна і пацалаваная ехаць не хоча?..

— Ты не хочаш ехаць, Зоя?..

— Не хачу, але паеду. А ты Лі-Лі знайдзі.

Мы зайшлі ў кватэру Рутнянскіх, я ледзьвье змусіў сябе парог пераступіць — так мёртва пахла ў кватэры. Зоя пераапранулася ў дарогу, якраз вечаровыя цягнікі на Маскву пачыналі ісці, а я ў пакоі Ігара Львовіча схаваў п'есталет. Толькі тут яму быць — іні ў якім іншым месцы. І знайсці яго павінны, калі шукаць будуць, толькі тут.

Пасадзіўшы на цягнік Зою, якая цмокнула мяне на развітанне: “Ты глядзі Лі-Лі знайдзі, каля яе чачэнец нейкі круціцца, на машыне падвозіць...” — я рушыў пехатою ўздоўж чыгункі на Грушавуку. Ісці ад вакзала да Грушавуки, каб перагаварыць з Крабічам, было недалёка.

Які чачэнец?.. Поль каля яе круціцца... Хоць каля Лі-Лі хто-заўгодна можа круціцца.

Сцежкі-дарожкі маладосці пылам не заносіцца, трава ўздоўж іх не жухне. Здзіўляцца застаецца, як рвуцца, канчаюцца, не пачаўшыся, новыя, такія быццам бы патрэбныя сувязі, а нітакі ў маладосць — нібы ўжо і без патрэбы — трымцяць, трываюць... Эх, мне б жыць-пажываць ды на Грушавуцы з Крабічам гімны пісаць!..

Даўно я тут не быў... Даўжэйны драўляны дом, які ўсё збіраліся знесці і ўсё ніяк не знослі, яшчэ глыбей урос у зямлю і яшчэ болей нагадваў — з двума тамбурамі сеняў пасярэдзіне — два сашчэпленыя вагоны. За тыя гады, што ён прастаяў, колькі ў ім народу праехала, Божа ты мой!.. І я хоць і коратка, але весела ў ім катануўся. З песнямі, з пясняркамі.. Дзеванькі, дзе вы?..

Зрэшты, калі паўспамінаць, дык не адно гульбішчамі, не толькі дзеванькамі гукнецца гэтыя стары, урослы ў зямлю падмуркамі і завалены кнігамі да даху, дом на Грушавуцы. Крабіч — не я, былы хлапчук вясковы. Крабіч — карэнны мінчук з сям'і патомных інтэлігентаў, сям'і з расстраляным дзедам і сасланым у Караганду, дзе ён і памёр у психушы, бацькам. У гэтым доме я ўпершыню пачаў ад найўных, як мне здавалася, людзей, што прыходзілі сюды, прыгожую казку пра старадаўнюю, магутную Беларусь, якая называлася Вялікім Княствам Літоўскім, пра яе пераможны рух да мора Балтыйскага і да мора Чорнага, пра славу яе вялікіх князёў і нязломных ваяроў...

— Легенда гэта... — сказаў я Крабічу, наслухаўшыся ягоных гасцей і не назваўшы ўсё ж мінуўшчыну іх міражнай Беларусі казкай.

— Гэта ўкрадзеная ў нас гісторыя, прыдурак, — раздражнёна адказаў Крабіч. — За легенды не расстрэльваюць.

Довад быў сур'ёзны... І Крабіч, і ўсе, хто прыходзіў сюды, неяк сур'ёзна дзёрвяне лі, калі пра Беларусь ім казалі не тое, што яны хацелі самі казаць.

— Хай так. Але хто нам тую гісторыю верне? Літоўцы?.. Палякі?.. Рускія?..

— Самі вернем. Займеем сваю, беларускую дзяржаву — займеем і сваю гісторыю.

— І калі яно будзе?

— Хутчэй, чым ты думаеш...

Я пра сваю, беларускую дзяржаву ніяк тады не думаў — ні хутчэй, ні павольней... “Адмарожаны”, — думаў я пра Крабіча. Вялікі, магутны Савецкі Саюз навісаў на геаграфічных картах над усім светам — і тое, што было пры маім жыцці, будзе, мне ўяўлялася, і пасля мяне, і заўсёды.

Крабіч так не лічыў... Сярод сваіх кніг, старых і рэдкіх, ён знайшоў для мяне даведнік па картографіі. У кнізе той, болей падобнай на альбом, была ўклейка з дзіўнай геаграфічнай картай Мендзялеева... Таго самага, які, аказалася, быў не толькі хімікам, што прыдумаў перыядычную табліцу. На карце ягонай Расія скроўвалася не так з усходу на захад, як з поўначы на поўдзень, была пераважна поўначчу Азіі, а не ўсходам Еўропы, якая канчалася на Беларусі.

— Расійская імперыя, Савецкі Саюз цяперашні, толькі ў звыклай праекцыі Гаўса на вяршыні свету ляжыць і над усім светам навісае, — ледзь не носам тыкаў Крабіч мяне ў тую нязыкую карту. — А на самой справе, як у праекцыі Мендзялеева, зусім нават не...

— Ну і што? — не спасягаў я. — Намалываць можна ў любым ракурсе.

— Картаграфія — навука, а не мастацтва, — моршчыўся на мяне, як на недапечанага, Крабіч. — Мендзялеев — вучоны, ён выбраў не найвыгадны ракурс, а хацеў дакладнасці. Еўропа, дык Еўропа, Азія, дык Азія. Выйшла, што Азія... Потым і Блок пісаў: “Так, скіфы мы, так, азіяты мы...” А азіяцкая краіна — гэта найперш азіяцкі спосаб мыслення. Пугачоўшчына, манілаўшчына. Ідэя веры і ахвяры, якая з еўрапейскім практицызмам ніяк не стыкуецца. Хіба толькі надумана, штучна. Альбо гвалтоўна... І Беларусь адарвецца ад Расіі на гэтым стыку, вернецца да еўрапейскага спосаба мыслення...

Я зноў не расшалопваў.

— А чым Азія горшыя за Еўропу?

— Нічым. Толькі яна Азія. І Расія са сваёй азіяцкай як спрадвеку Еўропу падманвала, так і падманваць будзе...

Я падумаў тады, што калі-небудзь за такія геаграфічныя даследаванні ён абавязкова акажацца, як і бацька ягоны, у самай, што ні на ёсць, Азіі... А вось жа не: сядзіць у хаце на tym жа стыку...

Дзвёры ў палову дома, якую займаў Алесь, былі наросхрыст, і цераз сені відаць было, што Крабіч не адзін — з братам-міліцыянтам. Ну, можа, яно і да лепшага: мне што ў Еўропе, што ў Азіі патрэбныя зараз свае міліцыянты.

Браты — зразумелая рэч: вечар, Еўропа, надвор’е някепскае — сядзелі і пілі. Заадно гулялі ў шахматы.

— Здароў, каб над тобой поп зароў... — гасцінна адгукнуўся на маё прывітанне Крабіч, які званіў мне ўчора ўраніцы і прасіў дапамагчы. — Закуску прынёс?.. У нас есці няма чаго.

Брат прыпадняўся.

— Я скокну да сябе, гляну яшчэ ў халадзільніку...

— Сядзі, Сяржук, — спыніў яго Крабіч. — Чаго глядзець, глядзелі ўжо... Шахматамі загрызэм. Канём вунь, ці сланом — столькі мяса.

— Я не піць, Сяргей, — сказаў я брату. — Па справе.

— Піць і ёсць справа, — нагой падсунуў мне задэль Алесь. — І Сяржук, а не Сяргей!.. Табе колькі ўдзяўбешваць, што ў беларусаў свае імёны, а не маскальскія!..

— Беларускаму менту і рускае імя не ў падлу, — сказаў міліцыянт.

— Тады і прозвішча змяні, — буркнуў Крабіч. — Крабічавым запішыся. А лепш Крабінсонам, калі такі хітры...

Брат нічога на гэта не адказаў, толькі плячамі, як на дурату, паціснуў — і Крабіч, які быў яўна не ў настроі, перакінўся на мяне.

— Ну, з чым прыйшоў? Амністыя мне?..

Напускное, паказное нахабства ягонае нічым не адрознівалася ад нахабства натуральнага.

— Піздец табе, а не амністыя, — сказаў я, сядоючы, і спытаўся ў брата. — Колькі даюць за спробу наўмыснага?..

Міліцыянт адказаў, не задумваючыся:

— Колькі захочуць...

— Не ўгаварыў жыда? — з тым жа нахабствам, але з нахабствам заклапочаным спытаў Крабіч.

— Росцік не пры чым, ён не пісаў нікай заявы. Шыгуцкі даў ход тваёй справе.

— Тады сапраўды піздец, — падняў і паставіў пешку, не паходзіўши, брат-міліцыянт.

— Шыгуцкі — сіла.

— У цябе конь пад боем, мудзіла! — ткнуў пальцам у дошку Крабіч. — Падла... А парыліся разам, пілі... — Крабін падсунуў да мяне шклянку. — Будзеш?

— Не.

— Ну, не пі... — Алесь наліў сам сабе і, не запрашаючы брата, выпіў. — Выходзішь, дарма я Росціку патыліцу праламаў, Шыгуцкаму трэба было...

Брат глянуў на яго і кругніў галавой. Наўрад ці з-за гарэлкі... Выглядаў ён рашучым, і я спытаў:

— Вы следчага Патапейку ведаеце?

— З большага. Мы ў розных службах.

— А ведаеце каго-небудзь, хто яго добра ведае?

— Можна знайсці...

— Пашукайце... Трэба спаткацца з ім праз некага са сваіх, каб з даверам...

Я, зразумела, думаў пра сябе, прымроўшы раптам нейкі шанс на тое, што Патапейка, якога гэбэшнікі, забраўшы ў яго справу, адсунулі ўбок, мог і пакрыўдзіцца... А ўжо хто-хто, а ён дакладна ведаў, што Ігара Львовіча я не забіваў.

Сяргей думай пра брата.

— Калі за гэтым Шыгуцкі, дык без толку... Што ў міліцыі, што ў пракуратуры ад аднаго прозвішча ягонага калоцяца.

Крабіч загрыз гарэлку цыбулінай, цалкам цыбуліну без хлеба згрыз — і хоць бы паморшчыўся, ці слязіна выступіла...

— Ты чаго на вы да яго, да мента паганага?.. На хрэна наогул ён у ментах мне здаўся, калі дапамагчы не можа!..

Сяргей паходзіў канём.

— Калі б не я, ты б даўно ўжо сядзеў. І шах табе ад майго каня пад боем...

Яны былі зусім не падобныя адзін на аднаго, гэтыя браты, брат-каталик і брат-гугенот. Для мяне куды лепей было б, каб Сяржук быў Алесем, а Алесь Сержуком.

— Красевіч табе прывітанне перадаваў, — сказаў я Алесю.

— Пайшоў ён...

— Чаго так?.. Ён жа прызнаўся табе, што любіць нацыяналістаў.

— Затое я не люблю.

— Каго?

— Нацыяналістаў!

Тут нават брат-міліцыант здзівіўся:

— Во!.. А як сябе любіў.

Крабіч адышоў каралём.

— Сябе я люблю, хто мяне яшчэ палюбіць? І ёсць за што... А іх за што любіць?.. Ва ўладзе былі — здалі ўладу! Беларусь прасралі! Вольную прасралі Беларусь! Зноў кінулі пад маскалёў — і разбегліся, як пацуکі!..

Ён праста бег мне настурач...

— Ты ж з імі быў... — пачаў я, але Крабіч не даў дагаварыць.

— Ты ж з імі быў! А з кім быць было? Гэта ў вершах паэт адзін, як воўк, а ў жыцці трэба быць з некім! З братам, з табой, ці яшчэ з кім!.. Чаго я ў гэтым сярлівым Саюзе пісьменнікаў?..

— Бо сам сярун, — сказаў брат. — Зноў шах табе.

— Правильна, сярун! — нечакана згадзіўся Крабіч. — І яшчэ — каб з некім быць, хоць з імі... Вас у міліцыі гуляць у шахматы вучаць?..

— Серуной вучаць біць... У міліцыі больш нацыяналістаў, чым у народным фронце.

— З чаго гэта?.. З гаўна?..

— З того, з чаго ўсе злеплены... Але ў нас народу больш. Сто дваццаць тысяч. А народны фронт ваш выйдзе ў тры тысячи на вуліцу і галёкае: перамога!.. Адзін супраць сарака.

— Падлічыў?.. Раней у сто выходзілі...

— Раней мы вас і не білі, не заўважаў?.. Міліцыя — сама сіла, таму і любіць сілу.

— Мат табе, — змахнуў фігуры з дошкі Крабіч. — І не піздзі.

Сяргей сабраў шахматы.

— Да канца гуляюць, калі ўжо бяруцца... Да выніку. А ты, ды ўсе вы, раз — і фігуры з дошкі. З засранай уладай не гуляем... Ну і не гуляице.

— Я паэт, — зноў напіш сябе Крабіч. — Сам з сабой гуляю... Табе гульні такія і не сніліся. Гульні жаданняў! Э, ды што з табой?..

— Сплю спакойна, — адсунуў шахматную дошку на край стала Сяргей. — Мент любой уладзе патрэбны. Не тое, што паэт.

— Ды я ў сто разоў ім болей патрэбны, чым ты! — узвіўся Крабіч. — Толькі хрэн я ім дамся!..

Сяргей напіш сабе.

— Ты ўжо даўся... За пралом галавы і пры нацыянальной уладзе судзяць, і пры антынацыянальнай. Пасадзяць і сядзець будзеш.

— Во... — прызываў мяне ў сведкі Крабіч. — І гэта брат кажа...

Ён відавочна нерваваўся... Калі яго пасадзяць за Росціка, ніякай гульні з гэтага не зробіш. Ні нацыянальнай, ні антынацыянальнай. Пасадзяць і сядзець будзе.

— Ну і сяду, — выпіў Крабіч. — Біжыдоў, ратуй Расею... Цьфу!..

— Можа, і вам?.. — пытаючыся, наліў мне Сяргей. Я чокнуўся з ім: зноў сяброўскае кола...

— Красевіч праз Шыгуцкага абяцаў дамагчы вашаму брату. Калі брат яму дапаможа.

— І ў чым дапамагаць гэтаму підару?.. — спытаў, толькі цьфукам за кус ішы, Крабіч.

— У выбарах...

— Разам з табой?

— Разам са мной.

Крабіч вылупіўся на мяне:

— Ты што, ахрэнёў!?

Іншай рэакцыі ад яго я і не чакаў, але побач быў брат-міліцыянт, які сказаў разважліва:

— Пра Красевіча я чуў ад сваіх... З яго ці не новага міністра нашага ляпішь збірающца. И калі ён возьмецца...

— Міністра? — перапытаў я. — Унутраных спраў?..

— А што нам да знешніх... — выпіў Сяргей і адразу выявіў свой інтэрэс. — Вы як Красевіча ведаецце?..

“Як лох”, — ледзь не кінуў я брату-міліцыянту. Бо думаў дагэтуль, што якраз Красевіч лох, калі згаджаецца ісці на выбары толькі дзеля правакацыі, а, значыць, пад раздачу...

Не ў дэпутаты яго на выбары запускаюць, а ў мініstry. Толькі не адразу, бо хто Красевін?..

Ніхто. Пешка.

Можна, канечне, і нікога міністрам прызначыць, такое было, але не глядзелася... Таму лепей пешку ў фігуры правесці — і шум-гам выбарчы, ды яшчэ са скандалам, для гэтага самае тое...

Заадно з правакацыяй.

Не ўсё лухта, што лухтой здаецца... І тым не менш іншы ў Панка інтэрэс нейкі, не гэты — што яму да Красевіча? Гэбісту да мента...

— Як вас, ведаю, — адказаў я Сяргею, каб ён мацней стараўся звесці мяне з Патапейкам, і тут да мяне яшчэ адно дайшло: а чаго старацца?.. Што гэта дасць, калі ў Патапейкі начальнікам Красевіч будзе?.. Нічога не дасць. Патапейка зробіць не тое, на што настараецца ці Сяргей, ці хто заўгодна, а тое, што загадае Красевіч.

— Як я, ведае, — піліва скрыўшыся Крабіч. — А ўгаворвае...

Я бачыў, што ўгаварыць Крабіча амаль немагчыма, але і адступіцца не мог. Змагар Крабіч быў патрэбны мне, з ім на пару — гэта не аднаму, ён заслоніць мяне, прыкрые. Адным пытаннем: “А чаму на сцэне Крабіч?” — прыкрые...

— Я не прапаную табе агітаваць за Красевіча, — сказаў я, як мог спакайней. — Будзе канцэрт, выйдзещ, прачытаеш вершы, як ста разаў чытаў, і ўсё. Што тут такога?

Крабіч нахіліўся да мяне, дыхнуў цыбуляй:

— Ты каго за дурня лічыш?.. І думаць не думай, каб я ў гаўно ўступіў. Нават за золата.

— Ён падумае, — сказаў брат-міліцыянт.

Алесь порскнуў:

— Ага... Можа, ты за мяне думаць будзеш?..

— Што і раблю! — прыстукніў брат кулаком па стале. — Вот жа ў нашай сям'і вырадак!.. Галаву чалавеку праламаў — і хоць бы раз да яго ў бальніцу схадзіў!

Не раз, відаць, яны пра гэта гаварылі... Я падтрымаў брата.

— Праўда што... Хоць бы бананы занёс...

— Жыд не малпа, — сказаў Крабіч.

Тое самае Росцік казаў. Блізкія яны, жыды з нацыяналістамі...

— Як там Росцік? — спытаў усё ж Крабіч.

— Папраўляецца... Я ж тлумачу табе, што не ў Росціку праблема. Няўжо не разумееш?..

— Зразумеў бы, каб праблема ў ім была. А так ён скажа, калі нават суд будзе, што без прэтэнзій — і ўсё. І нашто мне гаўно бананавае есці?.. Каб з табой на пару? Каб ты адзін не ў?..

Крабіч не дурань, угадаў — і я не стрываў.

— Ты ледзь не забіў Росціка! Ні за што, з-за дураты, з-за мазгоў адпітых! Чалавека, які валэндаўся з табой, спускаў табе ўсё: як жа, Крабіч геній! А дзе ты геній? У хаце пры браце? Ты падумаў хоць раз, на хрэна ты Росціку здаўся? А я з Росцікам не проста сябровую, я разам з ім на жыщё зарабляю! І як угаварыў яго не пісаць заяву, так магу і адгаварыць!..

Дакрыкваючы, я ўжо шкадаваў, што крычу... Крабіч толькі пераканаўся з майго крыку, што ўеў мяне, і пракінуў насмешліва:

— А... Ну, адгавары...

— Дарма вы так, у вас жа сяброўства даўняе... — адразу настярожыўшыся, стаў на бок брата-паэта брат-міліцыянта. — Я ж сказаў: ён падумae...

— Ты сказаў — не я сказаў! — адрезаў Крабіч. — Давай шахматы расстаўляй, утраіх у шахматы не гуляюць...

Мяне выстаўлялі з даўнім сяброўствам, як Лідзю Паўлаўну з пыльным фікусам.

— Свіння ты, Алесь Аляксандравіч... — кryудануў я і падняўся, не чакаючы, пакуль пальцам пакажуць на дзвёры, на што Крабіч сказаў ціха, як сам сабе:

— Свіння — не сука.

— А я, значыць, сука?.. — зашыпела са спратаў, з таго, што было ўтоена, не даговорана, выпаўзла з цемры, што блукала між намі, зафуцілася на пыльным фікусе кryудлівая змяя.

— Мы столькі гадоў разам... мы сябравалі... піші, гулялі, песні пісалі... я з гразі, з рыгаў, з дзярмай цябе выцягваў — і сука?.. І цяпер прыйшоў выцягнуць — і сука?..

Мусіць, яны абодва заўважылі, як змяя мне горла перахапіла...

— Прыйшоў і ідзі сабе, калі не п'еш... — паходзіў хоць і не назад, але і не наперад, убок паходзіў Крабіч. — Сам жа ведаеш, што не магу я, калі п'ю, а са мной морды цвярозыя!.. Так і здаецца, што ці менты, ці правакатары.

Тут ён зноў угадаў — прычым, пра нас з братам абодвух — і змяя за хвост сама сябе ўкусіла. Мне цісканула, ламанула ў скронях...

— Дзе ты бачыў ментоў цвярозых?.. — спытаў міліцыянта. Ён ужо не ведаў, што сказаць, каб мы зусім не разлайліся.

— Выцягваючы, выцягвай... — яшчэ трохі збочыў Крабіч. — А шыпець на змеялова без толку...

Міліцыянт падняўся:

— Можа, вады?..

— Што з табой?.. — занепакоіўся Крабіч. — Ды сядай ты, сядзі, хрэн з ім усім і з імі ўсімі...

Я ўдыхнуў глыбей, выдыхнуў — і трохі адпусціла... На нейкі момент здалося, нібы галава ўскіпела, а цела застыла ў лядзяш. Няпроста быць сукай...

Больш як дзесяць гадоў таму, на трываліцігоддзе, Крабіч надпісаў мне кнігу, якая называлася ‘Бог змеялова’.

“Ідучы, ідзі, а стоячы, стой.

Пакідаючы, пакідай, а вяртаючыся, вяртайся.

Жывучы, жыві, паміраючы, памірай,

А п'ючы,

Пі!..

I ўсіх, хто пакінуў,

I тых, хто вярнуўся,

Пасылай далёка, далей і далей, глыбей і глыбей, і яичэ далей, і яичэ глыбей —

Да самай-самай

ебені мацеры...

Твой крэйнік Крабіч”.

Я сказаў тады: “Дык крэйнік жа — крэўны вораг”, — і Крабіч спытаў: “А ты мне хто?.. — I абыяў, калі я кнігу яму у адкін уй. — Вучы мову крэўную. Жыві, у нас не Каўказ...”

Скрозь ламату ў скронях я нібыта нанава ўспомніў, на каго крыўдую без толку і з кім без толку лаюся... Паслаўшы Крабіча да той самай мацеры, я пакінуў яго на брата. Пасядзяць, пап’юць яшчэ і пра нешта дамовяцца, шахматысты. Страх турмы ў Крабічы, як ён ні выдураеца, сядзіць. Турма — *ебені маць*, а не маці родная.

Ці няхай Крабіча пасадзяць, навошта мне яго ўгаворваць? I — душа мая ў блядзяях! — на што?..

XII

У мяне поўны горад жонак, палюбоўніц, а адной з іх пад рукой не аказалася — і ісці, спяшацца ўночы няма куды і да каго. Хіба што Дартаньяна вывесці папісяць...

Нешта рабіць трэба з Лі-Лі, штосьці прыдумаць... Праладаючы, Лі-Лі, прападай... А не звані: “Табе не цікава нават, дзе я падзелася?...”

Паломвала ў скронях — змяя яшчэ пакусвала сама сябе за хвост — і дахаты павяло мяне не зваротнай дарогай цераз вакзал, а міма жандармерыі — паўз жылыя дамы палка ўнутраных войскаў. У адным з гэтых дамоў, пакуль па разводзе з Нінай разменьвалася кватэра, наймаў я пакой у знаёмага жандара: Крабіч мяне і Марту жыць да сябе не пусціў. Я папрасіўся, а ён адмовіў, і тым не менш прыходзіў да нас ці не праз дзень піць, вячэраць... Марта не ўсё разумела...

Не ўсё разумеў і жандар. Кватэру ён меў службовую, кватэрантай пускаць яму нельга было. Ён, выходзіла, незаконна зарабляў на кватэрантах — і нехта на яго настукаў. Хутчэй за ўсё настукаў хтосьці з ягоных калег, з тых, хто хацеў і мог заняць вызваленую кватэру, а жандар чамусьці вырашыў, што гэта Крабіч, які яму не глянуўся, з якім ён аднойчы нават пабўся... Нічога мне не сказаўшы, жандар дамовіўся са сваімі, каб Крабіча падлавілі п’яным, закіулі ў пастарунак і дазналіся, ці сапраўды настукаў ён... I Алесь признаўся, хоць не стукаў. Вядома ж, не стукаў, гэта яму не да галавы было, але признаўся. Яму ўперылі раз па рэбрах, два па нырках — і ён данёс, нагаварыў на сябе самога...

Разборкі ўчыняць праз тое ён не стаў:

— На сябе самога — не на некага!

Я гэтаксама меркаваў, а Марта думала не так, іначай.

— А якая розніца?.. На сябе нават горш. Ва ўсе часы ўсе злыдні таго і дамагаліся, каб чалавек найперш нагаварыў на сябе самога. Далей прасцей...

— Методыку карную спасцігаеш — паспрабаваў пажартаваць жандар, з якім Крабіч прышоў мірыцца. — Нездарма немка...

Крабіч бездапаможна, скасав урана неяк зірн уй на Марту і прамаўчаў, адварнуўшыся... I раптам кін уйся на жандара, з якім прышоў мірыцца:

— Марта не жартам сказала!.. Зусім не жарт сказала немка!..

І яны пакаціліся па падлозе...

Калі мы высяляліся ад жандара, Крабін усё ж прапанаваў пажыщ у яго. Марта адмовілася наадрэз.

З кім павядзешся, ад таго і набярэшся — і ад Крабіча я не толькі нукаў ягоных, але і яшчэ таго-сяго набраўся. Крабіч казаў, што варта рабіць толькі тое, чаго рабіць не варта. Што нікому не ў патрэбу, чаго сам ад сябе не чакаеш. Каб пасля ўзяцца за галаву, ківацца і думаць: ну што ж гэта такое я ўчыніў?..

Павярнуўшы да дома, у якім жылі мы некалі з Мартай, я падняўся на трэці паверх і націснуў кнопкі званка каля дзвярэй злева.

Да дзвярэй падыйшлі, памаўчалі Вочка ў дзвярах не было. Я помніў: дзвёры былі такія тонкія, што вочка не ўрэзаць...

— Хто там?.. — спытаў жаночы галос. Не дзяячы і не старэчы, менавіта жаночы. Насцярожаны, але не палахлівы.

— Выбачайце, гэта кватэра Шалея?

— Якога Шалея?..

— Дэмітрыя Віктаравіча. Ён жыў тут...

— Калі?..

— Гадоў пятнаццаць...

— Гэта даўно... Даўно тут вайсковыя кватэры былі... Цяпер гарадскія.

Калі пятнаццаць гадоў для яе даўно, значыць, ёй не болей, як трыццаць...

— Даўно цяпер не жыве?..

— Тут не жыве... А так, мусіць, жыве дзе-небудзь...

— Вы яго ведаец?

— Не. Мужу ад работы кватэру далі...

На ўсялякі выпадак і пра мужа сказала, які дома — і калі што якое...

— Ад якой работы?

Голос здзівіўся.

— Вам нашто ведаць, ад якой?

Здзівіўшыся, голас падвысіўся, зазвінене...

— Я выпадкова спытаў, прабачце... Ведаец, голас у вас такі...

— Які?..

— Падобны на той, які я чую, калі жыў тут... Я пакой наймаў у гэтай кватэры...

Дабранач...

— Бывайце... — сказаў, разгубіўшыся, голас і спытаў адразу: — А вы што хацелі?

Хоць і галава баліць, але з голасам майм усё, як мае быць: жанчыны яму давяраюць...

— Нічога... Паглядзець.

— Што паглядзець?..

— Пакой, у якім жыў...

— Тут два пакоі...

— Я ведаю. Той, які без балкона...

— У любой кватэры ёсьць пакой без балкона...

— Гэты без балкона з балконнымі дзвярмі...

— І таму вы захацелі ўбачыць яго?..

— Можа быць...

— Сярод ночы?..

Я зірнуў на гадзіннік: сапраўды было якраз сярод ночы, а поўначы...

— Днём не выпадае... — Я сеў да дзвярэй, упёршыся ў праёме спінай і нагамі. — А вам чаго не спішца?..

За дзвярыма перамаўчалі, раздумаючы, ці адказваць... Калі адказваць — гэта ўжо размова. Сярод ночы невядома з кім... Нічога не вырапаўшы, даволі гучна спыталіся:

— Вы селі пад дзвёры?..

— Сеў...

— І сядзець будзеце?..

— Буду, калі не прагон ішце... Мне ісціняма куды.

Таксама прысёўшы, з-за дзвярэй спыталі цішэй:

— Вы не бомж?.. Вы ж ішлі некуды?.. У вас ёсць дом?..

Дзвёры былі тымі ж, што і раней, тонкімі, як з фанеры, нават ціхаму голасу не заміналі. Гаварыць праз іх можна было хоць да ранішы...

— Дом ёсць. А ісціняма куды.

— А-а, жонка выгнала... — працягнуў голас, у якім адразу з'явіліся ноткі, з якімі гаворыць баба, калі думае, што ўсё ведае пра мужыка. Гэта ўжо была не размова, я пачаў падымашца... Голас змяніўся амаль спалохана.

— Пачакайце!..

— Чаго?

— Я ведаю, пра што вы, выбачайце... У самой такое бывала... І я адчыніла б вам, але...

— Ніога... Я разумею.

— Ды вы не разумееце!.. Я замкнёная.

Я сеў, не падняўшыся.

— Адамкнішеся...

— Не магу... — ледзь не шэптым сказалі, але і шэпт быў чутны, за дзвярама. — З таго боку замкнёная, з вашага. І ключа няма... Муж з'ехаў на два дні і замкнуў мяне. Ён заўсёды, калі з'яджае, замыкае мяне і ключы забрае...

— Чаму?..

За дзвярыма зноў памаўчалі і ўздыхнулі.

— Бо лічыць, што я блядзь, і пайду гуляць...

Уздыхнулі даверліва, нават занадта даверліва... Тут ужо я памаўчаў, не знаходзячы, што сказаць... Голас гэты на бляцкі не быў падобны...

— Што вы маўчыце?..

— Не ведаю, што сказаць...

— Можа, вам спытаць хочацца?..

— Пра што?..

— Ну, блядзь я, ці не?..

— Не хочацца...

— Праўда?

— Праўда.

— А яму хочацца. І ён пытае і пытае... І замыкае... Вам колькі гадоў?..

— Сорак два.

— Як яму. А мне дваццаць...

Як Лі-Лі!.. Яму — як мне, а ёй — як Лі-Лі...

— Колькі?

— Дваццаць. Чаму вы так здзівіліся?..

Я не стаў казаць, чаму...

— Памыліўся гадоў на дзесяць... Па голасе вам калі трывцаці...

Яна і не падумала паکрыўдзіцца: у дваццаць гадоў на такое не կрыўдуюць.

— Гэта ад цыгарэт, кідаць трэба... У вас ёсць цыгарэты?..

— Ёсць...

— Прасунье адну ў адтуліну замка... Яна шырокая, ён вялікім ключом мяне замыкае...

А ў мяне на ўсю ноч і паўпачака не засталося...

— На ўсю ноч?..

— Ён раніцай прыязджае...

Я прасунуў цыгарэту, якую яна выцягнула і спытала:

— Выйшла нешта накшталт сексу, праўда?..

Нічога не адказаўшы, я стаў прасоўваць цыгарэты адну за адной... Яна засмяялася:

— Ой, хопіць... Калі многа, дык непадобна... Сабе пакіньце...

— У мяне прыпаліць няма чым... Згубіў запальнічку...

— Пачакайце...

Чуваць было, як яна паднялася, прайшла на кухню, вярнулася — крокі яе былі лёгкія, лятучыя... У адтуліне замка закурыўся дым і паказаўся агенчык цыгарэты. Я прыпаліў...

— Дзякую...

— Вам дзякую... — За дзвярыма дзін'кнула шкло аб шкло. — А ў мяне выпіць ёсць.

Хочаце?

— Хачу... Мне галава баліць...

— Зараз вып’ем...

— Не вып’ем... Праз дзвёры выпіць не прыдумаем...

— Вып’ем, я ўжо прыдумала...

З адтуліны замка, пакурваючыся дымком, вытыркнуўся кончык пластмасавай трубачкі для кектэйля... Знаходлівая, я б да такога не дадумаўся.

— Што ў цябе там?..

— Смакчыце, не атрутага...

— А раптам...

— Дык памрэце — і ўсё. Усё адно ж паміраць, сорак два ўжо...

Вясёлая... З такай атруты не атруты, а воцату смактанеш... Лі-Лі ў такім жарце сабе не адмовіла б...

Як адчуўшы нешта, яна зноў засмяялася:

— Вам што... няўжо страшна? Нашто вы мне мёртвы?..

— А жывы нашто?..

— Я люблю жывых... Піце, а то перадумаю. Гэта канъяк французскі...

Я смактануў французскага канъяку, каб яна, пакуль вагаюся, сапраўды не перадумала і не наліла айчыннага воцату.

— Як цябе зваць?

Нечакана яна пастрожэла ў голасе.

— Мы ўжо на ты?.. Чаму?..

Ранейшы зварт на ты яна праpusciла, нібы не заўважыла...

— Бо памыліўся... На дзесяць гадоў памыліўся...

Яна вырашыла не рабіць з гэтага праблемы.

— Лілія. Лілія.

Глянь ты, як блізка...

— А вас?..

Я паспрабаў угадаць:

-- Гэтак жа, як твойго мужа...

Не бачачы, я адчуў, як яна напружылася.

— І як зваць майго мужа?..

— Раман.

Толькі што западозрыўшы мяне, яна з палёгкай выпусціла струменьчык дыма ў адтуліну:

— Не Раман...

— А як?

— Якая розніца?..

Сапраўды, якая, калі не Раман... І добра, што не Раман... Не Раманчык.

— Нікай. Добра, што не Раман...

— Вы, значыць, Раман?..

— Раман Канстанцінавіч...

— Бо вам сорак два...

— Бо мне сорак два...

— Што ж, вып'ем за знаёмства...

Яна высунула кончык трубачкі, з якой цягніцца доўга — галаву ад каняка адпускала.

— Ого...

— Што ого?..

— Паўшклянкі... Вы п'яніца?

— Я лабух.

— Хто?..

— Музыкант.

— Тады п'яніца... На чым вы граецце?..

— На ўсім...

— Так не бывае. На ўсім ніхто не грае...

— Я граю...

— А дзе вы граецце?..

— У рэстаране... Лабухі ў рэстаранах граюць.

Я падумаў, што зараз яна ўздыхненіем, пачуўшы пра рэстаран, і яна з жалем уздыхнела:

— Весела вам...

— Не.

— Чаму?

— Не ведаю...

— Бо вам сорак два?..

— Бо мне сорак два...

— І вы не Раман, а Раман Канстанцінавіч?..

— І я Раман Канстанцінавіч...

Мне здалося, што яна спрабуе зазірнуць у шчыліну замка... На лесвічнай пляцоўцы было амаль цёмна, лямпачка гарэла паверхам ніжэй.

— Хочаце, я вас Раманам буду называць?.. І на ты... У мяне муж, як ты...

— Называй... Ты ўжо называеш...

— І пытацца буду...

— Пытайся...

І нечакана яна спыталася:

— Раман, а ў цябе раманы цяпер толькі праз дзвёры?..

Я падумаў і сказаў:

— Маёй таксама дваццаць.

— А-а... — у другі раз працягнула яна з бабскімі ноткамі. — І ў цябе праблемы...

- Не ў гэтым...
- А ў чым?
- Шмат у чым, але не ў гэтым... Хочаш, гісторыю адну раскажу?
- Пра сваю?.. Якой таксама дваццаць?..
- Не.
- Тады хачу...
- Гісторыя доўгая...
- Не даўжэйшая за ноч?
- Не даўжэйшая... Яна і была ўночы...
- Гэта зацікавіла яе.
- Ну?..
- Дай яшчэ выпішь... І прыпаліць, у мяне патухла...
- У адтуліну высунуўся кончык трубачкі, а за ёй, калі я выпіў, паказаўся агенъчык цыгарэты... Нешта ёсць у гэтым — праз дзвёры.
- Гульня такая піянерская была, ваенная...
- Ваенная?..
- Я ж кажу: гульня... “Зарніца” называлася. Ты не застала?..
- Не паспела... І што?..
- І нас, дванаццаць хлапчукоў, нібыта разведчыкаў, у адной палатцы размясцілі. Камандаваў намі Юрка Жаваранак, на год старэйшы за нас. Мы ўсе ў шостым класе вучыліся, а ён у сёмым. Здаровы быў такі, ледзь не мужыком глядзеўся. На другі дзень ён паклікаў мяне, мы адыйшлі ў лес, і Юрка сказаў, што хоча прызначыць мяне сваім намеснікам. Намеснікам камандзіра. Бо толькі са мной можа ў разведку пайсці, астатнім не давярае... У мяне галава закружылася.
- Ты п’яніца...
- Не ціпер, тады закружылася... Гэта табе не жарты: намеснік камандзіра разведчыкаў. І нават болей...
- Што болей?..
- Юрка нібы сумняваўся, ці можа ён сам быць камандзірам. Ці мае такое права, калі падазрае, што ўсе астатнія, апроч мяне, яму таксама не давераюць. А недавер байцоў да камандзіра ў такой справе, як разведка — верная пагібелль. Таму, калі недавер сапраўды ёсць, ён гатовы стаць радавым, аддаць мне сваё камандзірства. Але для гэтага трэба дазнацца, як яно насамрэч: давяраюць байцы яму, ці не давяраюць. Што наогул яны пра яго думаюць... Ты слухаеш?
- Слухаю... А як даведацца, што пра цябе нехта думае?..
- Ён і падвучыў мяне, як... Сказаў, што ёсць такі прыём разведчыцкі...
- Які?..
- Яна яшчэ болей зацікавілася...
- Пасля адбою, калі ўжо клаліся спаць, Юрка ўсім наманіў, што яму трэба на камандзірскі савет, дзе яго, мусіць, здымуць з камандзіраў. Прызначаць камандзірам нашым некага іншага. Ён пайшоў з палаткі, а я, як мы з ім і дамовіліся, разгаварыў байцоў. Спытаўся ў кожнага, што ён пра Жаваранка думае. Варты Жаваранак таго, каб быць нашым камандзірам, ці не...
- Тут яна перапыніла мяне, спытаўшы здзіўлена:
- Ты разумеў, што робіш?..
- Разумеў.
- Так, як зараз?..

— Не так, як зараз... Але разумеў...
— І што выйшла?..
— Хто што казаў...
— А Юрка не пайшоў нікуды?..
— Не пайшоў... За палаткай стаяў з боку лесу... Потым тых, хто казаў пра яго кепска, па адным адводзіў у лес і біў... Штоночы вадзіў і біў...

Я зацягнуўся згарчэлай цыгарэтай, мне ўспаміны гэтых не ў слодыч былі, а яна спытала:

— А ты?..
— Што я?..
— Ты стаў намеснікам камандзіра?..
— Не стаў.
— Сам не стаў, ці цябе не паставілі?..
— І не стаў, і не паставілі... Хіба ў гэтым справа?
— А ў чым?.. Ты ж сказаў, што ў цябе галава закружылася...
— Закружылася ў лесе... Пасля не кружылася...
— Ты ўжо не хацеў быць камандзірам?..
— Не хацеў... Ды які там камандзір...
— А калі б сапраўдны?..
— Гэта ж гульня...
— А ўсё астатнія?..

— Пра астатнія я і хачу ў цябе спытацца... Што ты на гэта скажаш?..

Я сам не чакаў такой размовы наросхрыст, напяўся: што яна прыдумае?.. Бо на такое нават старонняму чалавеку праўду сказаць — гэта ўмесьць трэба...

Яна адчула маю напятацца...

— Калі б ты ўсё ж камандзірам стаў... ці хоць намеснікам камандзіра... — пачала яна і спынілася. — Не, скажу тое, што думаю...

— І што ты думаеш?..
— Тоё, што ўжо сказала...
— Што ты сказала?..
— Што я блядзь.

Я нават не зразумеў яе адразу... Гісторыю гэтую я ніколі і нікому не рассказваў, яе толькі гэтак і можна было расказаць — уночы, у зачыненых дзвёры, за якімі даверліва гукаецца нехта, як рэха, якое затухне ў глухіх сценах, знікне — і як і не было нічога. Тут, на гэтай цёмнай лесвічнай пляцоўцы, я раптам распавёў невядома каму пра тое, пра што на светлых пляцоўках і не згадваў, стараўся не згадваць, каб забыць, і яно забылася, замглілася, не ўспаміналася, пакуль не ўсплыло ў казённа абстаўленай кватэры, куды паклікаў мяне Красевіч. Увесь той час, што прагаварыў я з падпалкоўнікам Панком, я глядзеў на яго і бачыў у ім пасталелага Юрку Жаваранка — у нечым яны нават падобныя былі. І мяне кручком падчапіла і ўжо не адпускала пытанне, якое раней, варушачы свае дзіцячыя і юначыя грахі, я і пытаннем не лічыў, бо яно здавалася выпадковым, як сам выпадак:

“Чаму ён з усіх мяне выбраў?..”

Бо я блядзь. Не блядун, а блядзь. А для бляцкіх спраў блядзей і выбіраюць.

Было яшчэ дзесьць... Гэткіх самых падшыванцаў, як і я... Большых і меншых, слабейшых і дужэйшых... Аднолькавых са мной... А выбраў ён мяне... І калі Юрка Жаваранак — выпадак, дык хто тады Шыгуцкі?.. Красевіч?.. Падпалкоўнік Панок?..

— Прасунь сваю трубачку...
— Кањяк скончыўся.

- А... Ну, не трэба...
- Гарэлку будзеш? Ці віно?..
- Гарэлку...

Яна пайшла ў глыбіню кватэры і доўга не вярталася. Мусібышь, вагалася, ці вяргацца. Я нават загадаў: вернецца — не вернецца... На яе месцы я б не вяртаўся.

Яна вярнулася з іном.

- Ён выпівае, вяртаючыся... А там гарэлкі ўсяго паўпляшкі. Падумае, што я выпіла...
- А пра віно не падумаве?..
- Віно для яго не выпіука...

Для каго яно выпіука — віно?.. Крабіч яго праста вылівае. Хоць айчыннае, хоць французскае... “Ён (*не помню, хто*) праглынуў шамбэтрэн Кло-дэ-Бэз, як піва, працягнуў бакал за дабаўкай, і я наліў, радуючыся, што гэта не рышэбур...” Песня...

- Ты што там маўчыш?..
- Смакую... Смачнае віно...
- Смакуюць не шклянкамі...
- Няўжо шклянку высмактаў?..
- З верхам... Раскажы яшчэ што-небудзь...
- Табе не хапіла?..
- А што ты расказаў?.. Дзіцячу гісторыю нейкую... Можа, і перажываеш?..
- Праўду сказаць?..
- У нас noch праўды...

Вось ужо нешта і ёсьць у нас...

- Перажываю...
- Тады нашто расказваў? Ты п'яніца-мазахіст?..
- Не. Я і не п'яніца, і не мазахіст...
- А хто ты?..
- Ты ж сама сказала, хто...
- Ніога я пра цябе не гаварыла. Што я пра цябе ведаю?.. Я пра сябе сказала.

Нешта ўпала ў яе — мякка на падлогу шлэпнулася, і яна працягнула па-дзіцячаму пакрыўджана:

- Ну-у во-о...
- Трагедыя?..
- Бугэрбро-о-д... З іхрой паюснай... Я яе лыжкамі ем, так люблю, а тут апошняе намазала — і шлэп...
- Верхам уніз?..
- А то як... У бляждзей усё так...
- Што ты на сябе нагаворваеш?.. Якая ты бляждз?.. Ты мужу хоць раз здрадзіла?..
- Ні разу... Не выйшла...
- Ну-у во-о... А туды ж, у бляждзі... Заслугі нейкія трэба мець.
- Як у цябе?..
- Маіх табе не здабыць...
- І цяпер ты камандзір?..

Не абы якая дзяўчынка... Прасцей, чым ЛіЛі, чым Каміла, але не простая... Ды просценькіх па нашым часе — пашукаць...

- Больш, чым камандзір... Секс-гералісімус...
- Хто-хто?..
- Дачка мая лічыць, што я вярхоўны сексуальны настаўнік... Секс-гурӯ...

— У цябе і дачка ёсць?..
— І сын... Яму шаснаццаць.
— А ёй колькі?.. Ці хочаш, угадаю?..
— Ужо ўгадала...
— Дваццаць?
— Дваццаць...
— Абставіўся ты... А як дачка можа лічыць, што ты секс-гурӯ?..
— Па кітайскай філасофії...
— Пры чым тут філасофія?.. Ты ж не спіш з ёй?.. Хоць я і пра такое чула...

Я таксама пра такое чуў... Віно змешвалася ўва мне з канъяком, падвясельвала, вызваляла і ад болю ў скронях, і ад усяго вызваляла, і ўжо дробязнай, смешнай здавалася толькі што рассказаная, насамрэч дзіцячая, гісторыя — знайшоў што рассказываць, з чаго гэта мяне пацягнула? — і малады, інтymна прыглушаны голас жаночы, сама прысутнасць жанчыны, хай за дзвярыма, але гэткім і тонкім, што чуваць дыханне, плаўна зносілі мяне да таго, для чаго я, можа — няхай сабе бляждзю — і на пляцоўцы гэтай лесвінай, начной, цёмнай, і ў непрасветным, бляцкім свеце гэтым з'явіўся, дзеля чаго, не шукаочы — лёсам, выпадкам — знайшоў Лі-Лі, толькі пра Лі-Лі больш ні слова, ні слова, не трэба болей пра Лі-Лі...

— Гэта я так, ні пры чым... Прыдумала — і лічыць... Ты ж прыдумала пра сябе, што ты бляждзь, хоць ні разу мужу не здрадзіла...

— Дык пра сябе — не пра некага... І я не прыдумала, я сябе адчуваю так з-за яго...
Разумееш?

Мне ўжо не надта хацелася нешта разумець...
— І даўно ты з ім?..
— Тры гады... Як школу скончыла...
— Цэлкай?..
— Гэта важна?..
— Для мяне не...
— А для яго важней за ўсё было... Цэлкай. Каб ведала, я б сама яе зламала...
— Што ведала?..

— Што будзе так, як ёсць... Я на цэлку гэтую і замкнёная. Ён зацыклены, да крануцца да мяне не дае нікому... Калі б ён мяне не трymаў, адпускаў, і калі б я нават спала, з кім папала, я ўсё адно не была б бляждзю... А так расселася ўночы пад дзвярыма, дымлю, п'ю з мужыком нейкім, байкі ягония дзіцячыя слухаю — і ведаю, што бляждзь...

Яна прагаварыла гэта такім спякотным шэптам, што я адчуў яе цела — імкліве, струменістае цела. Скрозь дрэва пранізвалася ягоная гарачыня, неспатольнасць, прага — і я спытаяў:

— Лі-Лі, ты мастурбіруеш?..
Яна не заўважыла блытаніны, злучка ў імені...
— Лашчуся...
Ноч праўды...
— Ты голая?..
— У начнушцы...
— Скінь...
— Нашто?..
— Скінь, я хачу паласціцца з табой голай...
— А дзверы?..

- Не ў памеху...
- Тады і трусікі зняць?..
- І трусікі здымі?..

Яна на момант стаіла дыханне, яе дыханне здзіўлялася таму, што яна вырабляе, але дыханне хацела, каб так дзіўна было, і праз паўзу яна задыхала часцей, паднялася, мы падняліся разам...

- Сінула...
- І трусікі?..
- І трусікі?..
- Стaiш голая?..
- Голая...
- Зусім?..
- Зусім...
- Перад голым мужыком?..
- Перад голым...
- Незнайым табе?..
- Незнайым...
- Кончаная блядзь?..
- Кончаная...
- Для кончанай блядзі нечага не хапае...
- Не хапае... Чаго?..
- Таго, што робіца не праз дзвёры... Але мы зробім гэта праз дзвёры, бо ты не блядзь... І дзвярэй паміж намі няма...
- Няма...
- Прыйсніся да мяне...
- Я прыйснулася...
- Мацней... Абдымі мяне...
- Абняла...
- Я не адчуваю... Дзе ты?..
- Тут... З табой...
- Уся са мной?..
- Да кропелькі...
- Цяпер адчуваю... Пацалаваць цябе?..
- Пацалуй...
- Якая ты пяшчотная... Такіх пяшчотных болей няма, ва ўсім свеце няма, толькі ты...
- Якія салодкія твае губы... Тонкая шыя... Мяккія плечы з гэтымі радзімкамі... я сцалую адну, ні нога?..
- Ні нога... Іх многа...
- Дзве на левым і трыв на правым...
- Трыва на левым і дзве на правым...
- І па адной на грудзях...
- На грудзях не было ў мяне радзімак...
- Я пасадзіў іх... Зняў з плячэй і пасадзіў... Круглыя якія ў цябе грудзі... Пругкія саскі...
- Ты не карміла дзіця, мяне чакала...
- Цябе чакала...
- І між грудзямі пахне пралескамі... Да самага жывата пахне... да пупка... і ніжэй, да ўзлеску... Я пагуляю ў ім?..

- Пагуляй...
- Шаўкав істы які... А пад ім нешта пульсуе, б'еца.. Крынічка?..
- Крынічка...
- І можна папіць?..
- Можна... Папі...
- Як хмельна... Хмельная крынічка з шаўковымі беражкамі... Я ў яе нырнуць хачу...

Увесь-увесь хачу ўвайсці ў яе, колькі мяне ёсць...

- Увайдзі...
- Я абдымаю цябе?..
- Абдымаеш...
- За плечы?..
- За плечы...
- За спіну?..
- За спіну...
- За ўсё?..
- За ўсё...
- Не занадта моцна?..
- Не, можаш мацней...
- Так?..
- Так... Яшчэ мацней...
- Ты йдзеш да мяне?..
- Іду...

Я ўдарыўся ў дзвёры — хмелем, жаданнем:

— Ідзі да мяне!.. Я так хачу быць з табой, салодкая мая, страсная, спякотная, увесь хачу быць, тут, тут, у табе, ва ўсёй табе, у глыбіні тваёй, я так цябе прагну, што ні раблю — пра цябе думаю, шукаю цябе, без цябе сумую, я жыць без цябе не магу, так кахаю, так хачу, каб ты мяне кахала, была са мной, нікуды і ніколі не знікала, была і была, толькі ты была, і нікога, апрач цябе, я жыць без цябе не магу, паміраю, ты болей не прападай, не прападай, будзь са мной, будзь, ідзі да мяне, Лі-Лі!.. — каханая, каханая, адзіная, адзіная — о-о-о...

— Ёй-ёй-ёй-ёй-ёй.. — тоненъка, высока наклаўся яе голас на мой, — ёй-ёй-ёй... ёй-ёй-ёй-ёй-ёй... як соладка... ёй-ёй-ёй-ёй-ёй...

Я не кончыў — час палюцый маіх даўно мінүў... Але я быў з Лі-Лі, толькі што соладка быў з Лі-Лі... Я кахаю цябе, Лі-Лі, дзе ты падзелася?..

Ёйкаць за дзвярыма перасталі і шапнулі:

- Ламані...
- Што ламануць?..
- Дзвёры... Яны тонкія...
- А пасля?..
- Пажар наладзім... Пажарным пазвонім, яны ўсё тут пераламаюць...

Гэты ўжо была б забаўка на ўсю ноч...

- Не, я пайду... Другім разам падпалім...
- Другім разам такога не будзе...
- Будзе... Дабранач... Дзякую табе...

Я павярнуўся да лесвіцы, дзвёры рванулі знутры:

- Раман!.. Раман Канстанцінавіч.. Эй!..

Без пажара ў гэтym доме не абыйдзеца... Але без мяне, я пазабаўляўся нядайна ў адным доме... І я рушыў з пад'езда на вуліцу.

Пакуль цягнүйся наш раман праз дзверы,noch устала над Грушаўкаю ў поўны рост — іскрыстая, дрыготкая, з Млечным Шляхам, месяцам, сузор’ямі...

— Эй!.. — пачулася з-пад месяца. — А пакой паглядзець?..

Лілія, аблітая месячным святлом, стаяла на балконе... Як і noch, у поўны рост стаяла — голая ў сузор’ях. Я адыходзіў, а яна свяцілася, фасфарыцыравала і раставала ў месячным свяtle...

Здань.

XIII

Велізарны, агромністы чалавек у чорным, шырачэенным — да краёў зямлі — плашчы ішоў, спяшаючыся, па балоце, у яго разборсталіся чаравікі, Лі-Лі сказала: “Трэба завязаць, а то наступіць і ў балота ўпадзе, балота выплюхне з берагоў і ўсю зямлю пакрые”. Велікан прыпыніўся, Лі-Лі стала завязваць адзін чаравік, я завязаў другі, велікан рушыў далей і падчапіў нас металічнымі наканечнікамі на борстках, і ў наканечніках тых, няшчыльна закліпаных, мы над балотам, як у люльках конусных, заматляліся. Велікан крочыў, балота страшна чвякала, ва ўсе бакі гразь ляцела, мы боўталіся, біліся адзін аб аднаго, учапіўшыся за борсткі, пакуль Лі-Лі не сарвалася, і балота імгненна — я міргнуць не паспей — яе прыглынула. “Стой!..” — закрычаў я велікану, бо толькі ён мог з балота Лі-Лі выцягнуць, але велікан, ні на мяне, ні на Лі-Лі не зважаючы, ішоў і ішоў, цяжка сапучы, і мутнашэрыя, як туман над балотам, вочы ягоныя па-вар’яцку зеўрылі ў далечынъ, невядома што і каго ў ёй выглядаючы. Лі-Лі трэба было ратаваць, я адпусціў борсткі, сарваўся ў балота і праляцеў скрэз яго, бо яно аказалася не самім балотам, а змрочным, ніzkім — велікану па калені — хмарыстым небам над балотам, само балота рассціпалася пада мной, і па ім, зноў разборстаныя, згубленыя, шлэпалі самі па сабе, набіраючы гразі, чаравікі велікана. Велікан, якога ўверх ад каленяў не віднелася за хмарамі, апярэдзіў, спяшаючыся, свае чаравікі босаму ў балоце стала яму моўра, холадна, і ён стаяў, як бацян, паціраючы нагу аб нагу, чакаючы, калі чаравікі ягоныя да яго падыйдуць. Балота каля ног велікана надзімалася пухірамі, падобнымі на сътых чорных сабак, якія віскалі і скавыталі, нібы нацкаваныя на Лі-Лі, і ў шалёнай злосці адзін за адным лопаліся, разлятаючыся пухірчыкамі — сотнямі, тысячамі новых пухірчыкаў... Лі-Лі плёхалася ў балоце, намагаючыся як найдалей адгрэбашца ад пухіроў, ад сабак, але стуль, куды яна грэбалася, на яе наступалі чаравікі. “Шлэп... шлэп...” — шлэпалі чаравікі па балоце, і левы, той самы, які заборствала Лі-Лі, навіс над ёй — вось-вось апусціцца і расплюшчыць! Я з лёту ўдарыўся ў яго, і чаравік ледзь-ледзь, крышачку, але павярнуў убок — раздражнёна, нібы камар яго куснуў... Пакаціўшыся па чаравіку ўздоўж дзірачак для борсткаў, я пераскокаў з дзірачкі ў дзірачку, хапаўся і не мог ні за краі дзірак, ні за борсткі ўхапіцца, саслізнуў з наска і паляцеў пад падэшву — і падэшва апусцілася, накрыла мяне, прыдущыла і ўціснула ў балота...

Не паспейшы разгледзець, што стала з Лі-Лі, я прачнуўся — тварам у мокрую падушку. На маёй шыі — упоперак — ляжаў і павіскваў Дартаньян. Ён паскавытваў, мусібыць, з таго, што я плакаў у сне...

Сцягнуўшы з шыі і спіхнуўшы з ложка Дартаньяна, я пачаў мацаць цемнату, шукаць побач сабой Лі-Лі і, не знайшоўшы, зноў праваліўся ў той жа сон: Лі-Лі, з усіх сіл чапляючыся рукамі, нагамі, зубамі, караскалася па борстках на чаравік, бо толькі ён быў на балоце апорай, адно ў ім яна магла ўратавацца. Сам я ўжо быў невядома чым, балотам, балотным пухіром, той пустатой, што ў пухіры, і ніяк не мог Лі-Лі дапамагчы. Яна

дабралася нарэшце па борстках да першай дзірачкі і праслін ула праз яе ў чаравік, які хоць і набраўся гразі, але ўсё ж не быў балотам, і ў ім — з ростам Лі-Лі, з яе доўгімі нагамі — можна было стаяць: гразь была Лі-Лі па грудзі. Я быў часткаю і неабсяжнага балота, і гразі ў чаравіку, Лі-Лі рухалася ўва мне, прыпадымалася на цырлацкі шукаючы месца, дзе вышэй, а велікан падняў чаравік, каб выліць гразь, за хмары яго падняў, дзе бліскаў месяц і свяцілі зоры, і ў зорна-месячным святле велікан, нахіліўшыся над чаравікам, разгледзеў Лі-Лі. Ён прылыбіўся неяк па-кацінаму, залез адной рукой у кішэнь плаща і дастаў жменю веліканчыкаў — абсолютна падобных да яго. Велікан высыпаў іх з далоні ў чаравік, у гразь, умяне — іяны накінуліся на Лі-Лі... У гразі, ува мне яны садралі з Лі-Лі ўсё, што на ёй было, адзін ззаду — ува мне! — з размаху ў вайшоў Лі-Лі ў анус, другі — спераду ў вульву, трэці, павісшы на руках пад языком чаравіка, увагнаў пэніс, з якога сцякала балота, Лі-Лі ў рот, з іх членаў адначасова — у анус Лі-Лі, у вагіну і ў рот — лінулася чорная, як гразь, сперма, якая і была гразёй, была мной — веліканчыкі ўбіралі мяне, усмоктвалі ў свае анусы, як у клізмы, і выплёхвалі з членаў, нібы пампавалі.. На змену першым тром кінуліся наступных троє, паўтарыўшы тое самае, пасля яшчэ троє і троє яшчэ... Лі-Лі напаўнялася гразёй, чарнела і распухала, а я нічога не мог зрабіць, бо, змешаны з дзярмом і мачой веліканчыкаў, сам быў гразёй, быў тым, ад чаго Лі-Лі чарнела і распухала. Веліканчыкі ўвіхаліся, гразі ў чаравіку менела і менела, а ў Лі-Лі яе ўсё болела, *велікан загадаў веліканчыкам усю гразь существенную перапамваць у Лі-Лі*, якая так раздзымулася, што сама ўжо запаўняла ці не ўвесь чаравік — і раптам яна лопнула ў жывице, з ягога не гразь лінулася, а пасыпаліся веліканчыкі... Дзесяткі, сотні, тысячы веліканчыкаў... Яны сипаліся і сипаліся, тупалі па мне, мясілі ў рэштах гразі, Лі-Лі ў жаху глядзела на свой разадраны жывот, асядала, падала, сцілкай клалася ў чаравіку, а веліканчыкі, толькі-толькі з жывата яе высыпаўшыся, тут жа яе гвалці. Вульвы, анусу, роту Лі-Лі ім ужо не хапала, яны ўторквалі члены ў вушы ёй, у ноздры, сунулі ў разадраны жывот, кашмар быў невыносны — я прачнуўся з крыкам, якім бы ўскрычала ў адчаі багна, калі б ведала адчай і ўмела крычаць:

— Лі-Лі!..

Велікан адхіснуўся, хаваючыся ў чорны плашч, па ўсіх кутах кватэры, дзе пахла смерцю, разбегліся ў цямрэчу веліканчыкі... Дартаньян тупаў па мне, укладваючыся, і накінуўся на мой крык — угрызся ў сцягно. Ён ужо ў другі раз у тым жа месцы раздзіраў мне сцягно, грызучы батон на роліках... Для аднаго сабачага жыцця гэта занадта. Калі б ён быў май сабакам, я б яму галаву грызучую скруці...

Пакалочваючыся ад кашмару, я падняўся і падаўся ў ванну, каб змыць кроў і чым-небудзь перавязацца... Трэба было б знайці ёд, але дзе яго шукаць у чужой кватэры?.. На палічках у ваннай нічога аптэчнага не стаяла.

Я заначаваў у кватэры Рутнянскіх, змусіў сябе заначаваць у гэтым доме, у пакоі Ігара Львовіча, бо падумаў, што Лі-Лі, калі вернецца, дык вернецца сюды. Яшчэ я прыдумаў, што так мне зручней будзе, не перабягаючы з хаты ў хату, пакарміць нараніцы і вывесці пагуляць Дартаньяна. Нешта трэба было, апроч Лі-Лі, прыдумаць... Каб не здавалася, што я ўжо хвіліны лішній пражыць без яе не магу.

Уночы я шукаў яе ўсюды, дзе яна магла быць. Пакінуўшы на балконе голую, залітую месцам, Лі-Лію, здань, якая ледзь не падмяніла Лі-Лі, я раптам здаўся сябе самому пустатаю ў пустаце, адчуў скразнью, невыносную адзіноту. Адзіноту не наогул — адзіноту без Лі-Лі, і ад жандармерыі я не ішоў, а бег да вакзала, каб хутчэй злавіць таксі. “Чачэнец нейкі каля яе круціцца...” — сказала, развітваючыся, Зоя, але дзе і якога мне шукаць чачэнца? — трэба Поля знайсці. Не ведаючы, дзе жыве Поль, я заехаў, каб дазнацца адрес,

да другой сваёй жонкі — дзверы адчыні ў піжаме. Марце заўсёды хацелася, каб я ў піжаме клаўся спаць, бацька яе спаў у піжаме, Марта мне піжамы гэтыя на ўсе святы дарыла, падбірала, у якую зажадаю ўлезці, я не ў адну ўлезці не зажадаў, таму яна на немца мяне і памяняла. Немец трymаў мяне ў дзвярах, не будзіў ні Марту, ні Роберта, мармытаў: "Nach... noch..." — думаў, можа, што я Марту ўночы забраць прыпёрся, нібы ўдзень не мог яе забраць. Марта нарэшце сама выйшла са спальні, таксама ў піжаме не спала, устрывожаная: "Што здарылася?..." — яна ўсё ж перажывала за мяне, немка паласатая. Дзе жыве Поль, яна дакладна не ведала: "На Зялёным Лузэ недзе, нашто ён здаўся табе ўночы?..." — пабудзіла Роберта, і Роберт, канечне ж, быў у піжаме, толькі ў клетку, а не ў палосы, я зноў падумаў: "Каго немчура гэтая зробіць з майго сына?..." Роберт сказаў, што Полю можна пазваніць, нашто ехаць, але мне трэба было бачыць Поля — аднаго, ці з чачэнцам, ці з чачэнцам і з Лі-Лі. Роберт зазбіраўся ехаць са мной, гэта лепей, чым не зазбіраўся б — ён, значыць, не зусім немец. Я запісаў адрес і абняў Роберта, пацягнула яго абняць: "Наладзім яшчэ гулянку начную, сын, толькі другім разам..."

Поль чакаў мяне каля пад'езду, Роберт усё ж пазвані ў яму — набраўся звычай ѿ нямецкіх. Але, калі Лі-Лі тут, дык яна тут, не збегла, Лі-Лі з тых, што прападаюць, а не з тых, што збягаюць. "Лі-Лі ў мяне няма, — адразу сказаў Поль, — вы наогул не так усё разумееце". — "А як мне разумець, калі яна кажа, што спіць з табой?..." — "Яна так кажа?..." — "І што ад цябе ў яе, можа быць, дзіця!..." — "Яна так кажа?..." — толькі і пытаваўся Поль, я падштурхнуў яго: "Вядзі ў хату!..." — "Няма ў мяне Лі-Лі..." — "Пайши!..." — "Бацькі дома, што я ім скажу?..."

Бацькоў ягоных дома не было, Поль змані, але не было ў яго і Лі-Лі. І чачэнца не было — підар быў у Поля, хоць, мусіць, і чачэнец можа підарам быць, але гэта быў выкладчык кансерваторыі, якога я ведаў, таму Поль не хацеў мне яго паказваць... Ці, можа быць, з-за Роберта паказваць не хацеў, які раптам са мной да Поля ўночы зазбіраўся? — ды хрэн тут разбярэшся, з-за чаго!.. У прыбіральні, куды я, абшукаўшы ўсе пакоі, уварваўся і натыкнуўся на выкладчыка, старая канцэртная афіша з фэйсам май вісела... Выкладчык, седзячы на ўнітазе, вочы долу апусціў, сама сарамлівасць: "Раман Канстанціновіч, гэта, спадзяюся, паміж намі..."

Па дарозе да Максіма Аркадзьевіча я ўспомні ўкрутасты Поля пры нашым змаёмстве, павіншаваў сябе з афішай у прыбіральні і падумаў, што толькі гэтага мне, підару, і не хапала...

Максім Аркадзьевіч не спаў, сядзеў на кухні і слухаў касету з дуэтам Лі-Лі і Поля. Дога ён, як толькі я ў дзверы пазвані і назваўся, адразу ў спальні зачыніў, замігусіўся: "Можа, вып'ем?..." — "Вы ж не п'еце..." — "Ваш канъяк застаўся..." Я няёмка павінен быў бы пачуваць сябе перад чалавекам, ад якога звёў і дачку, і жонку, але мне пляваць было на ўсё і ўсіх, апроч Лі-Лі, я ў самім сабе не меў дзе быць, Максім Аркадзьевіч так і сказаў:

— Раман, мне здаецца, вы ў самім сабе не маеце, дзе быць.

Дзе можа быць Лі-Лі, ён не ведаў.

— Вы не знойдзеце яе, Раман... Вы згубілі яе — і ўсе згубяць. Яна занадта вялікі дар, каб некаму належыць.

Я паспрабаваў мазгі яму ўправіць:

— Максім Аркадзьевіч, ваша дачка прапала!

— Як вада хаваецца ў вадзе, так Лі-Лі хаваецца ў Лі-Лі, — сказаў на гэта Максім Аркадзьевіч нешта, мусібіць, з кітайскай філософіі... Ён, мне здалося, папіваў не адно той канъяк, які ад мяне застаўся, і ціха ўзрадваўся, што я згубіў Лі-Лі, а пра тое, што яна магла

наогул згубіцца, прапасці — і думаць не думаў. Ці думаў, што, калі Лі-Лі ўсе згубяць, яна да яго вернеца?

Я пазваніў ад Максіма Аркадзьевіча першай сваёй жонцы, спадзяючыся, што да тэлефона падыйдзе Каміла, але пасля дзесятка гудкоў трубку ўзяла Ніна. Спрасонку яна доўга не магла скеміць, для чаго я падняў яе з ложка, спытала, скеміўшы: “А дачку сваю ты б гэтак шукаў?..” — і доўга будзіла Камілу, якая парайла мне не панікаваць і не шукаць сваіх палюбоўніц у былых жонак, бо за Лі-Лі водзіцца такое — прападаць.

— Я вас для больш простых адносін звяла, — сказала Каміла.

— Лі-Лі прападала раней?.. — спытаў я Максіма Аркадзьевіча. Ён адказаў, што кожны з нас, як толькі народзіцца, так прападае.

Зайважыўшы, што Максім Аркадзьевіч як цвярозы, так і нападпітку прыблізна аднолькавы, я ўсё ж наліў сабе кілішак, каб каньяк не прападаў.

— З чаго раптам прападае?

— Бо робіцца карысным для некага ці нечага... Для мяне, для вас... Для кахання, для нянявісці... Кожны прападае праз карыснае ў ім, а карыснае можна знайсці ва ўсім, таму не прападае толькі тое, чаго няма...

— А каньяк? — наліў я яшчэ кілішак. — Ён жа шкодны...

— Карысны... — не згадзіўся і выпіў са мной Максім Аркадзьевіч. — П'яніца разумее карысць бескарыснага... Радасць кветкі, якая не вырасла, таму яе нельга сарваць...

Я ўспомніў свой беспрабудны запой пасля разводу з Мартай: сапраўды пра нешта такое я запойна думаў... Адчуваў тужліва, што ўсе карыснае — паразня.

— Вы хіба п'яніца?

— Я філософ...

— Гэта адно і toe ж?

Максім Аркадзьевіч падумаў і сказаў:

— Падобнае... Але не адно і toe ж.

— Тады скуль вы ведаецце, што разумее п'яніца?

— А вось гэта пытанне! — падаўся да мяне і ўчапіўся ў локаць Максім Аркадзьевіч. — Вы хоць трохі, хоць неяк уяўляеце, якое задалі пытанне?

Я ніяк не ўяўляў...

— Якое?..

— Ну, якое?.. — сціскаў ён так мне руку ў локці, што я ледзь вызваліўся, падумаўшы: “Ці не для гэтага патрэбная яму Лі-Лі?..”

— Выпадковае... Можаце не адказваць.

— Трэба адказаць, гэта важна! — занерваваўся Максім Аркадзьевіч. — Толькі як бы прасцей... — Ён паставіў побач два кілішкі. — Бачыце, яны ва ўсім абсолютна аднолькавыя. Але ўявіце, што яны мысляць... И тады адзін абавязкова думае, што ён не такі, як другі. Кожны думае, што ён не кожны, і так яно і ёсць, але той, хто спасціг дао, здольны быць кожным, сваім я ўвайсці ў я іншае... Я здольны быць Лі-Лі, быць не з ёй, а ёй!.. Быць п'яніцам, не п'ючы, разумееце?..

Я не стараўся зразумець і сказаў:

— Што ж, танна абыйдзеца...

Максім Аркадзьевіч уздыхнуў безнадзейна і напоўніў кілішкі, адзін з якіх думаў, што ён не такі, як другі.

— Паслухайце... — Магнітафон шчоўкнуў і замоўк, Максім Аркадзьевіч перавярнуў касету. — Вы чуеце, адчуваеце, якая радасць і воля?.. — Яму ўсё ж карцела нешта давесці мне. — Аднойчы старажытны кітайскі філософ, гуляючы на беразе ракі, заўважыў, што

радасць рыбы — прывольна гуляцца ў вадзе, а яму запярэчылі, што ён не рыба, каб ведаць, у чым радасць рыбы... Што б вы адказалі на ягоным месцы?.. — І, не чакаючи адказу, Максім Аркадзьеіч спытаў па звычы сваёй без ніякага пераходу. -- Паслухайце, Раман, калі б вы зусім адзін засталіся, што б вы рабілі на май месцы?..

На гэта я мог адказаць.

— Шукаў бы тых, з кім быў не адзін.

— А хіба тады, калі вы былі з імі, вы былі не адзін?..

Раптам ён не спадабаўся мне, зусім не спадабаўся.

— Вы ананізмам калі-небудзь займаліся, Максім Аркадзьевіч?

— Не! — адказаў ён паспешліва, хоць, канечне ж, займаўся. — Чаму вы спытаўся?

— Бо вы падобны на член, які сам сябе дрочыць.

— Як гэта?.. — па-філасофску не зразумеў Максім Аркадзьевіч.

— Гэта ў кітайскі старажытны спосаб, — сказаў я, зачыняючи за сабой уваходныя дзвёры, за якімі ў дуэце з Полем калыхаўся, падаў і ўзлятаў голас Лі-Лі, якую шукаць сярод жывых — я не ведаў, дзе?..

І падаўся шукаць да мёртвых.

Вяртаючыся дахаты, я заехаў на Кальварыйскія могілкі. Не таму, што фікусалюб з асиметрычным пісталет тут пасля страляніны знайшлі — мы з Лі-Лі сюды частва заходзілі.. Таксіст, які і без таго пачынаў пазіраць на мяне падазрону, стаяць і чакаць ноччу каля могілкі не захацеў; я пераплаціў яму і сказаў, каб ён быў праз паўгадзіны.

На браме цэнтральнага ўваходу вісеў, як звычайна, замок, і я звыкла пералез цераз сцяну каля капліцы. Я пералазіў цераз яе ўночы разоў дваццаць, за ёй былі любімыя могілкі Лі-Лі — адзінія, як яна казала, жывыя могілкі ў Мінску.

— Гэта ненармальна, Лі-Лі, могілкі любіць, — сказаў я, калі яна зацягнула мяне сюды ўпершыню.

— Чаму? — спыталася яна. — Калі я іх люблю?..

Мы хадзілі па дарожках між магіламі, Лі-Лі бліскала ліхтарыкам, выхоплівала з цемры надмагіллі — крыж, помнік, надпіс, фотаздымак... Над магіламі шарахаліся цені, шасталі ў кустах, хаваліся за помнікамі здані, прывіды, душы памерлых — Лі-Лі распавядала фантасмагарычныя гісторыі пра тое, як яны жылі і паміралі... Не скажу, што было весела, асабліва ў першыя разы. А потым я, сам не здзяйсніўшы, як, прывык да нашых кальварыйскіх фантасмагорый, да ценяў і прывідаў, мяне нават цягнула да іх — аднойчы я сам прапанаваў Лі-Лі падехаць на Кальварью.

— А-а!.. — ускочыла на мяне малпаю, зафруціўшы ногі на спіне, Лі-Лі. — Не-нар-мальны!..

Мы сабраліся, Лі-Лі ўзяла з сабой ліхтарык і яшчэ свечкі, сказаўшы, што, паколькі я ўжо нармальна ненармальны, значыць, готовы да таго, каб нешта ўбачыць...

Магіла, да якой яна прывяла мяне, была абнесена ланцугом, але не на чатырох, як звычайна, а на трох каменных слупках, каля аднаго з якіх, унутры і ў вяршыні трохкутніка, мясцілася між бакавымі ланцугамі вузкая і кароткая — двамі ледзь сесці — чугунная лаўка. На магіле ляжала чорная гранітная пліта, таксама трохкутнік, з вяршыні якога намагалася ўзляцець мармуровая птушка, мусібыць, лябёдка. За раскінутымі крыламі лябёдкі, у выемцы ў пліце, стаяў авальны, у форме яйка, светлы камень, адшліфаваны белы валун з белым, высечаным з таго ж валуна, крыжам над ім. Крыж быў не зусім правільнай формы, выглядаў крылатым — трохі выгнуты, як пад ветрам, са скосанымі канцамі папярэчыны. За валуном, падпіраючы яго, віднёўся яшчэ адзін камень, пляскаты, аточаны

чугунным вянком — нібыта пастамент, на якім помнік паставіць хацелі, ды ў апошнюю хвіліну перадумалі.. Праз гэтую пустату над пастаментам надмагілле выглядала не зусім завершаным.

— Стаяў там помнік, — сказала Лі-Лі, пасвяціўшы ліхтарыкам на пляскаты, у чугунным вянку, камень. — Яго сцягнулі, прыгожы быў... Цяпер яна сама там стаіць.

— Хто — яна сама?..

— Аміля.

Лі-Лі пасвяціла на белы валун, на якім тонкімі, лятучымі літарамі з віньеткамі было выгравіравана адно імя:

А м і л я

Я спытаў першае, што ў галаву прыйшло:

— А даты?..

— На пастаменце. Яна нарадзілася ў адзін дзень са мной... Толькі раней за мяне, у пазамінульм стагоддзі. Я магла быць ёй, ды ўсё пераблыталася. З блытаніны мы з'яўляемся ў свеце, а не з Боскай волі...

Кажучы гэта, Лі-Лі ставіла свечкі — дзве на кончыкі крылаў і адну на шыю белай лябёдкі...

— Аміля падобная на мяне, як сястра, зараз убачыш... Але спачатку я раскажу табе пра яе. Як яна жыла і памірала...

Пасадзіўшы мяне на чугунную лаўку, Лі-Лі абыйшла магілу і паднялася на пляскаты камень, на пастамент за валуном з крыжам. Яна стала на ім, крыламі прыпадняўшы руکі і трохі нахіліўшыся ўперад — помнік! Грувасткае ў асобных дэталях надмагілле адразу набыло завершанасць і лёгкасць, адчулася, як палёт. Лябёдка, крыж і чалавек ядналіся ў адным намаганні душа, дух і цела зліваліся ў адным памкненні — ускрылісь, узляцель, вырвацца, вызваліцца... Гэта было tym, чаго свядома ці несвядома прагне кожны, хто прападае, як кажа бацька Лі-Лі, толькі-толькі нарадзіўшыся.

— У жылах Амілі цякла блакітная кроў, бацька яе быў радавіты шляхціч, доўга жыў за мяжой і ажаніўся з англічанкай, выхаванай вікторыянскай эпохай, таму Аміля з маленства ведала, што Бог неспасцігальны, несмяроцце малаверагоднае, і толькі абвязак неаспречны і абсолютны, — пачала распавяданца Лі-Лі чарговую фантасмагарычную гісторыю. За спінай яе хісталіся вершаліны дрэў, гналіся ветрам, сутыкаліся і разрываліся хмары, у якіх то ўсплывала, то патанала поўня. На нейкія хвіліны Лі-Лі хавалася ў цемры, яе амаль не відаць было, толькі камяні бялелі, і голас яе гучаў, здавалася, з камянёў, з самой даўніны, пра якую яна распавядала. — Дзіцячыя гады Аміля правяла ў Англіі, у невялікім старажытным гарадку на беразе Лі, скуль была яе маці Там, у мясцовыем саборы...

— На беразе чаго?..

— Рака Лі — прыток Тэмзы, і не перапыняй мяне болей.. Там, у мясцовыем саборы, збудаваным яшчэ ў XII стагоддзі, аднойчы ўбачыла яна двух іншаземцаў, што размаўлялі на той славянскай мове, якой навучыў яе бацька. “Якая прыгажуня... — гледзячы на Амілю, сказаў маладзейшы іншаземец старэйшаму. — Каралеўна, ды й толькі... З такою шлюб узяць — ад шчасця памерці...”

Аміля, якой было шаснаццаць, пачула ў словах іншаземца нешта больше за тое, што ён сказаў... Гэткія слова, думкі такія не дазваліся ў храме! Гэта грэх быў, які Аміля адразу пачала замольваць, і ўчула голас з-пад гатычнага скляпення сабора: “*Не грэх, а лёс...*” Яна страціла прытомнасць, малады іншаземец падхапіў яе на рукі хутчэй, чым бацька. *Не грэх, а лёс.* Так іншаземцы з бацькам Амілі пазнаёміліся. Ён запрасіў іх у госці, яны гасцілі амаль месяц і пра нешта з бацькам гаварылі, гаварылі, гаварылі...

Праз год памерла маці. Застаўшыся ўдаўцом, бацька засумаваў няспечна, надумаў бегчы з Англіі, трываць не мог болей нічога ангельскага. “На радзіму пары”, — сказаў ён Амілі. Яны селі на карабель, даплылі да французскага Брэста, адкуль троны гады, падоўгу жывучы ў Францыі, Германіі, Італіі, Аўстрыйі, рухаліся і рухаліся на ўсход, пакуль не дабраліся нарэшце да *радзімы*. Якраз пад паўстанне 1863 года.

Пад гэты час Аміля была ўжо заручаная, стала нявестай таго самага *іншаземца* з *радзімы*, які падхапіў яе на рукі ў саборы. Заручыліся яны ў Італіі, дзе Лаўрусь Жыховіч, як звалі *іншаземца*, шукаў і купляў зброю для паўстання. Гроши на зброю здабываў бацька Амілі. Ён прадаваў уласную маё масць, каштоўнасці, нічога не шкадаваў на барацьбу за вольную будучыню *радзімы*, не ведаючы, якую будучыню купляе для сябе, рыхтуе для дачкі.

Паўстанне разграмілі, жаніха і бацьку Амілі злавілі і збіраліся павесіць. Аміля прыйшла да генерала, якога называлі *вешальнікам*, прасіць за іх. Ёй споўнілася дваццаць, яна была самай прыгожай нявестай ва ўсёй Еўропе...

— Прасі за аднаго, — сказаў генерал.

Ён сказаў так назаўтра раніцай перад натоўпам на гарадской плошчы, сказаў гэта каля памоста з дзвюма шыбеніцамі, пад адной з якіх стаяў на падстаўцы з вяроўкай на шыі бацька Амілі, пад другой — яе жаніх. Аміля кінулася ў ногі генералу, білася галавой аб камяні...

— За аднаго прасі, — паўтарыў генерал. — Здымі пятлю з таго, за каго просіш, каго пакідаеш жыць. І хутка, бо павесім абодвух.

Хістаючыся, Аміля паднялася на памост, стала паміж шыбеніцамі. Натоўп сціх, замёр. Чуваць было, як парыпваюць дошкі памоста, на якіх стаяла і хісталася Аміля. Нарэшце яна зрабіла крок, другі, трэці — да шыбеніцы, пад якой стаяў бацька.

— А-ах!.. — выдыхнула плошча.

Аміля падышла да бацькі, укленчыла, абняла за ногі, прыціснулася — бацька кіунуў ёй з пятлі і ўсміхнуўся.

— Пакідаю цябе на Лаўруся...

Аміля паднялася і зняла пятлю з шыі жаніха. Пачуўся пошчак барабанаў, які нарастаў, нарастаў, абарваўся — і кат выбіў падстаўку, асінавую цурку, з-пад ног бацькі.

— Курва!.. Сучка!.. — палящела з натоўпу, як толькі бацька Амілі заматляўся ў пятлі. Аміля вяла за руку з памоста Лаўруся, а насустроч ім, ззаду і з усіх бакоў змяілася і шыпела: “Курва... курва... сучка... сучка...”

Ніхто не ведаў, што было ўчора ў маентку, занятым генералам-*вешальнікам*, да якога прыйшла Аміля прасіць за бацьку і жаніха. Можа, і не было нічога. Можа, надакучыла генералу праста так вешаць і вешаць, захадзелася нечага весялейшага — ён і наладзіў спектакль. Дзеля такой дзеі, павесіўшы тысячи, аднаго можна і жывым пакінуць. Пра тысячи забудуць, пра аднаго запомніць... Так, ці не так, таго ніхто, апроч Амілі з генералам, не ведаў, але ж, калі не ведаеш, дык здагадацца не цяжка — і з натоўпу ляцела: “Курва... Сучка...” Нідзе, ніхто і нікога так не ўмее любіць, як любяць у нас сваіх.

Лаўрусь, які з усімі разам чакаў, што Аміля бацьку, а не яго зратуе, і ўжо адной нагой на тым свеце пабываў, ішоў за нявестай, выратавальніцай, галаву ў плечы ўціскаў, горбіўся і думаў: “Цяпер так і жыць?..” Ён паглядзеў на зласлівы натоўп, на насмешлівага генерала і абыякавага ката, вырваў руку сваю з рукі Амілі і вярнуўся, зноў падняўся на памост, стаў пад шыбеніцу і крыкнуў:

— Вешайце!

Генерал разрагатаўся, даў шпоры каню і паскакаў з плошчы, і кат засмаяўся і скочыў з памоста, і ў натоўпе пачуліся смяшкі: “Герой з курвай сваёй...”

Усё было абсмаянае: барацьба, пакуты, паўстанне — нават смерць. І найперш абсмаяным пачуваў сябе Лаўрусь Жыховіч, перакананы ў тым, што паратунак яму знайшла Аміля ў ложку вешальніка. Як кахаў ён цяпер Амілю, так яе і ненавідзеў — скруцілася ўсё і змяшалася.

Аміля пакутвала, штодня малілася і плакала... Яна плакала па каханні, малілася за бацьку... Лаўрусь выносіць яе плачу, чудзь малітваў яе не мог, кідаўся ва ўсе бакі, шукаў і не знаходзіў смерці — на яго паказвалі пальцам і смяяліся. Рэўнасць, крыўда, знявага асяляпілі яго, ён ужо не бачыў побач з сабой таго дзіва, валодаць якім дазволіліся яму нябёсы, — і толькі дадзенае слова іабавязак змусілі Лаўруся пайсці з Амілем да шлюбу.

— Згодны ты ў жонкі ўзяць... — пачаў святар, і Лаўрусь раптам перапыніў яго: “Згодны, калі яна перад Богам скажа, што нявінная...” — і Аміля прашантала ціха: “Перад Богам кажу, што нявінная...” — так яна Лаўруся кахала, што яму жыццё, а бацьку смерць выбрала, так кахала, што гонар свой яму пад ногі кінула, а ён пераступіў цяраз гонар яе і ў храме, пры алтары крыкніў: “Дык заставайся вечнай нявестай хрыстовай, калі нявінная!..” — і ўдарыў кінжалам у грудзі!..

“Ну, гэта ўжо занадта — пры алтары зарэзаць...” — падумаў я, не перапыняючы Лі-Лі, і яна нібыта мяне пачула, паправілася:

— Гэта крыкам сваім: “Дык заставайся нявестай хрыстовай, калі нявінная!” — Лаўрусь, як кінжалам, ёй у грудзі ўдарыў, павярнуўся і рушыў з храма. Сэрца Амілі, горам і болем перапоўненае, не вытрывала — і Аміля ўпала на рукі святара. “Не грэх, а лёс...” — пачулася ёй з-пад гатычных скляпенняў...

Лі-Лі ўвайшла у ролю, апошнія слова прагучалі ледзь чутна, замагільна, я спалохаўся, ці сама яна не памірае... Зусім нечаканай была ў туночку Лі-Лі, зусім нязвыклай... Ды й наогул, хоць і тэатральна, але страшнавата было — могілкі ўсё ж... Лі-Лі запаліла свечкі на крылах і шыі лябёдкі, уціснілася да мяне на лаўку. “Глядзі туды, дзе я стаяла... Як поўня вынырне — так і ўбачыш”.

Поўня вынырнула, і я сапраўды — ці якраз не сапраўды — убачыў... Не ведаю, як яно і з чаго ўзнікла — з чараў, з галюцынацый, з праламленняў святла?.. — але там, дзе толькі што стаяла Лі-Лі, з пустаты, з цемры, з разрывістага ў лятучых хмараў месячнага бліскі і трапяткога агню свечак зляпілася Аміля. Я пазнаў яе, нібы бачыў раней... Падобная на Лі-Лі, яна ўзнікла на тле поўні, роўна-роўненіка на лініі, што напалам дзяліла трохкутнік магільной пліты і трохкутнік агароджы, на адной лініі з крыжам над валуном і свечкай на шыі лябёдкі. На Амілі бялела шлюбная сукенка ў карунках, твар яе быў спакойны, вочы заплюшчаныя — яна плавала трошкі з боку ў бок і ззаду ўперад, і толькі тое і выдавала яе: гэта ўсё ж была ці душа Амілі, ці здань, але не чалавек.

— Можаш спытацца ў яе што-небудзь, — шапнула Лі-Лі. — Толькі ціха.

Пра цішыню яна магла не казаць, тут хацеў бы крыкніць — не крыкнеш...

— Што спытацца?..

— Што хочаш... Пра сябе, пра некага...

Пра сябе, убачыўшы Амілю, я ўсё забыўся, таму спытаў:

— Лі-Лі кахае мяне, Аміля?..

Аміля ўсміхнулася і плаўна, павольна кінула галавой: “Кахае...”

— Я табе сама сказаць магла, — прашантала Лі-Лі. — Ведаеш, чаго яна хоча?..

— Чаго?..

— Каб мы палюблісся... Тут, пры ёй... І з ёй...

— Не выдумляй, Лі-Лі... На могілках...

— Ёй усё адно, дзе... Яна памерла, не зведаўшы, і цяпер хоча, хоча і хоча... — Лі-Лі ўжо распільвала мне дзягу, у гэтым яна налаўчылася. — Я сяду на цябе...

— Лі-Лі...

Павярнуўшыся, Лі-Лі падсела на мяне, адразу надзелася, — яна была без трускі, ведала, па што на могілкі едзе... Унутры была яна мокрая, нібы паспела кончыць.

— Так... Глыбей... О...

— Лі-Лі...

— Ідзі да нас, Аміля... Ідзі да нас...

— Не кліч яе... Я звар'ящею...

— Яна хоча...

— Гэта здань, Лі-Лі... Нічога яна не хоча... Не можа яна хацець...

— Яна падыйсці не можа, ёй нельга... Пайшлі да яе...

— Лі-Лі...

— Яна кліча, я чую... Толькі не выходзь з мяне...

Лі-Лі падымалася, я падымалася за ёй, ставаў на цырлы, каб з яе не выйсці, з мяне спаўзалі штаны — Амілі, мусібыць, смешна глядзець на гэта было... З-за спіны Лі-Лі я нічога не бачыў, яна падвяла мяне да каменя, да пастамента, дзе Аміля павінна была стаяць, калі яшчэ стаяла, не збегла... Лі-Лі пераступіла камень, а мне не дала з яго сыйсці, на крайку спыніла, мы цяпер роўныя былі, не трэба было на цырлы ўздымацца, раманчык мой утульна ў Лі-Лі прыладзіўся, і Лі-Лі прыціснела мяне да сябе, завёўшы назад руکі:

— Глыбей, глыбей... Мы з ёй... Мы ў ёй... Мы — яна, і яна — мы...

Зліўшыся, мы стаялі слупком, амаль не рухаючыся, і я насамрэч адчуваў, што мы не самі па себе і не ўдваіх, а з некім, з нечым, нават у *нечым* стаім, і тое *нешта* атуляла нас, цягло знізу ўверх і зверху ўніз, хваляй ласцілася, і я, здавалася, кранаў тую хвалю, што нас атуляла, трапяткую, дрогкую, а Лі-Лі спрабавала цалавацца з ёю ў ёй:

— Ідзі да нас, Аміля... да яго... да мяне... будзь у нас... мы ў табе... а... — о... — у... — а...

Такой Лі-Лі я не бачыў, не адчуваў ні раней, ні пасля... Яна была асцярожнай, стрыманай, *цнатлівай*, нібы ў першую шлюбную ноч, яна *аберагала* таго — тую? — з кім — ці кім? — была, і была плаўнай, без парывістых рухаў, нібы баялася прычыніць боль, стаяла і рухала клубамі, выгіналася, выгіналася і выгіналася ў таліі з боку ў бок, нічога болей не рабіла, доўга-доўга-доўга нінога болей не рабіла, толькі рухала клубамі і выгіналася, ад асалоды знемагала, ногі ў яе падкошваліся, і нарэштэ яна страціла прытомнасць, я трymаў яе, абняўшы за жывот, і не ведаў, куды пакласці — не на магілу ж...

— Аміля... — ачуняўшы, прашаптала Лі-Лі, калі я данёс яе да лаўкі. — Аміля... — І ўбачыла мяне. — Табе хораша ў ёй?..

Не грэх, а лёс...

Поўня схавалася ў хмары, на пастаменце нікога і нічога не было, толькі цемра, перад якой дрыжэла на белым камені, на крыжы, на надпісе *Аміля* свяцло трох свечак — і намагалася ўскрыліць лябёдка...

Звычайна мы вярталіся да нашых сексуальных забаў, паўтараліся ў іх хоць аднойчы, каб паглядзець, што ж мы такое прыдумалі, але пра забаву на могілках і я, і Лі-Лі, як згаварыўшыся, нібы забыліся. Лі-Лі ні разу болей і блізка не падводзіла мяне да магілы Амілі...

Камень, пастамент, аточаны чугунным вянком, на якім мы кахаліся ў Амілі і яна кахалася ў нас, быў пусты — што ж гэта было ў тую ноч з намі, як магло такое быць?..

Свечак я не меў, паставіў бензінавую, якую папрасіў у таксіста, запальнічку на шыю лябёдкі, сеў на лаўку і стаў чакаць, пакуль вынырне з хмары поўня... Яна вынырнула, срэбрам заліла ўсе могілкі, мне здалося, я ўявіў, нібы мільгнула нешта на пастаменце, цень, штосьці белае, я спытаў:

— Аміля?..

Ні ад каго ніякага адказу...

— Аміля, дзе Лі-Лі?... Яна да мяне вернеца?..

Дрыжэла на белым камені, на крыжы, на надпісе *Аміля* свято запальнічкі. Я сядзеў, пакуль не загасіў запальнічку вецер.

Я не бачыў яшчэ балотнага кашмару... Сеўшы ў таксі, я паехаў яго сніць,noch даначоўваць у кватэры Рутнянскіх.

Ты ператвараеш жыццё лабуха ў фантасмагорыю, Лі-Лі... “Я здольны быць Лі-Лі”, — сказаў твой бацька.

Я не здольны быць табой...

XIV

Дартаньян, пэўна, адчуваў сябе сабакам, ва ўсіх сэнсах сабакам, які ні за што, па дурасці сабачай угрывіз чалавека, з якім яму трэба было б не грызціся, а сябраваць — хоць бы за пракорм... Зашыўшыся пад стол на кухні, ён пазіраў адтуль жаласліва і вінавата.

— Ты ж не шалёны? — спытаў я, і Дартаньян, як мне здалося, здзівіўся. Лідзія Паўлаўна пры кожным зручным выпадку нахвальвала яго: такі ўжо разумны, усё разумее, што кажуць — і я сказаў, каб заміроща:

— Ёдзішоў бы, калі вінаваты...

Палены батон, пачуўшы ў голасе майміралюбівия ноткі, паклаў морду на лапы і перакінуў хвост з боку ў бок... Ці Лідзія Паўлаўна здольнасці ягоныя перабольшвала, ці ён не ведаў, дзе той ёд шукаць.

Ёд знайшоўся на кніжнай паліцы ў пакоі Ігара Львовіча, у кардонцы з-пад абутку, поўнай лекаў. Не хацеў паміраць Ігар Львовіч... Калі б ведаў, што заб'юць, дык лячыўся бы?..

Росцік кажа: “Усё, што пакіну нашчадкам — скарыстаную клізму і пачаты пачак ампіцылін...” Клізму, можа, і пакіне, а ампіцылін наўрад ці, ён аплаткі ўсе, якія яму прапісваюць, жарэ жменямі, я болей ніводнага такога пажыральніка лекаў не сустракаў. Росцік упэўнены, што таму і жывы...

Кардонку, парыўшыся ў ёй, я няўдала пасунуў на край паліцы, кардонка кульнулася — і ўсё з яе сыпанулася на падлогу разам з заплямленай паперынай, што засціала дно. Я збіраў па ўсім пакоі пачакі, бутэлочки, бляшаначкі, цюбікі, гарчычнікі, бінты, прэзерватывы, белыя і чырвоныя, жоўтыя і зялёныя, сінія і блакітныя аплаткі, потым падняў паперыну...

что и было совмещено в устройстве, создающем резонанс с естественными колебаниями земной коры, “сейсмической бомбе”. Прекращение финансирования этой части программы означает свертывание всей работы по созданию принципиально нового вида оружия.

7. Исходя из неблагоприятного местоположения Беларуси, всех факторов, изложенных в п.1 данной аналитической записи, считаю также совершенно необходимым финансирование исследований по воздействию на биоорганизмы магнитных полей,

космических и земных излучений. С учетом влияния Чернобыля, факторы эти напрямую связаны с жизнеспособностью населения, проживающего на территории республики.

РУТНЯНСКИЙ И.Л., доктор физико-технических наук, профессор.

З размаштым подпісам Ігара Львовіча...

Прачытаўшы заканчэнне запіскі, два, пад збітую капірку надрукаваныя, машынапісныя абзацы, я адчуў сябе сабакам, ва ўсіх сэнсах сабакам... Морду на лапы я не кладу і хвост з боку ў бок не перакідаю, але ёсць сіла, якая са мной, як з хвастатым, абыходзіцца... Найвышэйшая яна, найвелічнайа, хто яе ведае, толькі гэта адзіная сіла, у якой можна выпрасіць гроши на бомбу — больш ніхто гроши на бомбу не дасць.

— Ну, што ты мне скажаш?.. — спытаў я Дартаньяна. — Твой цёзка-мушкецёр сказаў бы: “Пойдзем паміраць, куды нас пасылаюць...”

Дартаньян перакінуў хвост з боку ў бок... Не дурны сабака... Ён мяне ўгрыз, я шукаў ёд, таму і знайшоў паперыну, з якой неаспрэчна вынікала, што і намёкі Шыгуцкага, і страшылкі Панка — не скразная ахінея... Ігар Львовіч, пакуль не захварэў і не запіў, займаўся сур’ёзнымі — не па майі разуме — справамі, пра якія лепей не ведаць, бо закапаюць і свечку не паставяць. У савецкія часы яго самога расстралілі б ужо за тое, што не на работе ў сейфах сакрэтчыкаў, а дома такія паперыны трymаў. Ды часы змяніліся, цяпер і бомбы дома трymаюць, перасылаюць адзін аднаму ў кардонках...

что и было совмещено в устройстве, создающем резонанс с естественными колебаниями земной коры, “сейсмической бомбе”.

Колькі праляжала паперына на дне кардонкі?.. Год, два, болей?.. Ігар Львовіч піў на маіх вачах гады тры, так што бомбу гэтую, мусібышь, ужо зляпілі. На што іншае — не, а на бомбу гроши знайшлі.

С учетом влияния Чернобыля, факторы эти напрямую связаны с жизнеспособностью населения, проживающего на территории республики.

Неяк Ігар Львовіч спыніў мяне ў дверы, прысадзіў на лаўку, быў вечар, дамаркочваўся чарговы дзень шэрай, змрочнай, бясконцай восені. Ігар Львовіч піў з бутэлькі не закусваючы, і спытаў: “Хочаце ведаць, чаму я п’ю, Раман?.. — Ён глынуў і працягнуў, не ўдакладняючы, ці хачу я гэта ведаць. — Бо ў гблым месцы мы живёём... Тут мы сканчаемся значна раней, чым паміраем... Над намі — дзіра, пад намі — яма. — Ён збіраўся яшчэ нешта растлумачыць, але зноў глынуў і махнуў рукой. — А, якая розніца...”

Ён сказаў — я паслушаў і забыўся. Дзіра, яма... Каб навуковую базу пад п’янку падвесці, не абавязкова быць прафесарам. Любы лабух вам такую базу падвядзе...

7. Исходя из неблагоприятного местоположения Беларуси, всех факторов, изложенных в п.1 данной аналитической записи...

І што ў гэтым п.1 изложен?.. І ў шасці п. астатніх?.. Не прычыны, па якіх не стала Ігара Львовіча?..

“Вы былі заняты шчасцем”, — расталкаваў Аtos д’Артаньяну, які доўга не заўважаў, як сур’ёзна ўзяліся за яго людзі кардынала. Заняты Лі-Лі, я, мусібышь, быў шчаслівы, не надта зважаў на шыгуцкіх з панкамі, на балотных веліканчыкаў — і толькі цяпер да мяне ўсё болей і болей даходзіла, у што яны мяне ўкроцілі... Калі, канечно, гэтыя два машынапісныя абзацы на паперыне пад прэзерватывамі — не навуковая база пад п’янку, не песня адпітых мазгоў... Калі не, тады забілі Ігара Львовіна не “фікаса люб” з “асіметрычным”, не “прафесаршай” і тым больш не Лідзія Паўлаўна... Таму і з міліцыі крымінальную справу забралі і ведамства падпалкоўніка Панка не збіраецца шукаць забойцу... Нашто шукаць, калі ў ведамстве ведаюць, хто забіў... Чуещ, Дартаньян: у змове з амерыканскім шпіёнам, я, лабух, забіў твой гаспадара, доктара фізіка-тэхнічных навук,

які займаўся распрацоўкай новай зброі і, спішыся, вырашыў прадаць сакрэт зброі за мяжу... Памерці не жыць, як кажа твоя гаспадыня...

Лідзія Паўлаўна ці ведала, ці здагадвалася, чым займаўся Ігар Львовіч... Былі ж нейкія званкі, размовы... Прыйшла дахаты, а тут такое... Савецкая актрыса, пражыўшы савецкае жыццё, зразумела, што да чаго... Таму і пісталет — канечне ж, наўмысна кінуты — скавала, і збегла...

І нечакана мяне закалаціла...

Веліканчыкі-трахальшчыкі!.. Уладная ваша сіла, дзяржаўная?.. Ні з чым яе не парашаць?.. Ну так, што для вас скрыпка ў парашунні з бомбай!..

Вы скажаце — ты чуеш, Дартаньян? — што няма тут чаго парашуноўваць?.. Ну, скажыце!.. Дык і я вам скажу, што няма чаго парашуноўваць — і мудак Апенгеймер у парашунні з Моцартам!

Трэба ж было так пазавіхацца, усё ў свеце перафруціць, каб тое, дзеля чаго жывем, выглядала дадаткам да жыцця!.. Каб музыка — дадатак, каханне — дадатак!.. А каб самім жыццём здавалася ўсялякая хрэнасень з бомбамі!.. Ах вы сукі!.. Вы і жанчын сваіх навучылі найболей бамбістаў ды тыранаў любіць!.. Тых, хто найбольш парушыў і найболей забіў!.. І яны стаяць — помнікі, героі, сусветныя забойцы, сціскаюць каменнымі сківіцами!.. А над нязбытным, няўлоўным, штымлівым, над кожным жыццём чалавечым, што мільгае знічкай, хто заплача?.. Над вашым жыццём, жабы вы балотныя!.. Хто, як не Бог праз Моцарта?.. Ці хай сабе праз п'янага лабуха, праз блазена са скрыпкой!..

Я раптам пачуў свой голас — я крычаў... Адзін, у пустой кватэры... Дартаньян круціў ва ўсе бакі галавой і глядзеў на мяне здзілена...

— Нерви... — сказаў я яму. — Пайшлі прагуляемся, гэта дапамагае пры нервах...

І чаму так: як апошняя надзея — так на габрэя?.. Калі не на Хрыста, дык на Росціка...

— Ну, не ведаю, — кажа Росцік. — Можа, табе на святую гару Афон паломнікам схадзіць, руку Марыі Магдалены пацалаваць... Адзін лабух, ты з ім знаёмы, схадзіў, пацалаваў — вярнуўся іншым чалавекам. Без нерваў... Моліцца, посціць, на храмы ахвяруе... І спіць толькі з жонкай.

— А чаму жыды ў Хрыста не вераць, Росцік?

— Жыды ў Бога вераць, Ромчык.

Росціка не выпісваюць, цягнуць — нагнаў на ўсю бальніцу страху Шыгуцкі. Ён, аказваеца, наведваў Росціка на пару з Красевічам. Росцік задаволены:

— Па блаце здравейшым зробяць, чым быў...

— Пра што яны гаварылі з табой?

— Пра рознае... — Росцік тузаеца. — І не так са мной, як з Лі-Лі... Якраз Лі-Лі ў мяне была...

— Калі?

— Перад мінулым тваім прыходам... За дзень...

— І ты мне толькі сёння...

Росцік вінавата перабівае:

— Я хацеў сказаць тым разам, ты не спытаўся... Мне здалося, ты не хочаш гаварыць пра Лі-Лі...

Я ўспамінаю, што ён сапраўды ў мінулы раз не даказаў нечага... Скуль я ведаў, што трэба спытацца?..

— Зашмат між намі тонкасцей, Расціслаў Якаўлевіч. Ты не знаходзіш?..

— Жыды — тонкія людзі, — гладзіць жывот Росцік.

— Лі-Лі не прыходзіла болей?
— Не. Як пайшла з імі, так і пайшла...

— З імі?.. І ты адпусціў?

— А то ў мяне пытаўся нехта!.. Яны кіпцюрамі ў яе ўчапіліся!..

Занерваваўшыся, Росцік падымаецца, дастае з тумбачкі аплаткі на сподачку, доўга выбірае, якія выпішь, і ўсе разам высыпае ў жменю і закідае ў рот. Я чакаю, пакуль ён зап'е...

— Яшчэ не з'елі, а ўжо ablіzvalіся!.. Абодва! Наваліліся на мяне, каб яна канцэрты вяла!..

— Якія канцэрты?

— Выбарныя, якія!.. Шыгуцкі хоць выгляд рабіў, нібы і не такія кралі ў чарзе да яго ракам стаяць, а Красевіч з порткаў выпаў!.. Яна сподак скінула, аплаткі рассыпала, дык ён па ўсёй палаце поўзаў і збіраў...

Не адзін я, выходзіць, зборам лекаў гэтymі днямі займаўся...

— Але пра тое, што ў цябе праblemsы, Шыгуцкі ёй сказаў, не Красевіч, — раптам зусім ціха паведамляе Росцік.

— Чакай... — Я разумею, пра што ён, і ўсё ж пытаюся... — А нашто?..

Росцік глядзіць на мяне, як на прыдурка, яму крыўдна, што я прыдурак, і ён кажа:

— Ты прыдурак. Ты кручок.

Гэта якраз тое, што я зразумеў.

— Лі-Лі выгляд зрабіла, нібы на ўсё дзеля цябе гатовая, — думаючи, што да мяне не дайшло, дагаворвае Росцік.

У яго свая Лі-Лі, не мая і не нечая, і я пытаюся з'едліва — з нервовым смяшком:

— А яна гатовая не на ўсё?..

Росціку не падабаюцца ні маё пытанне, ні мой смяшок... Мне яны яшчэ больш, чым яму, не падабаюцца.

— Не будзь смешным, — заўважае на гэта Росцік. — Яна праста сыграла, што трэба было: аванс Шыгуцкаму выпісала... Бачыў бы ты, як выпісала! Гэта ўдача, Ромчык, што яна з намі...

Росцік у захапленні ад гульні Лі-Лі, ён не ведае яе гульняў, а я ведаю — і ў мяне скроні халадзеюць: я пачынаю ўсіх, хто да Лі-Лі дакрануцца можа, ненавідзець, нават Росціка, хоць у яго галава праламаная.

-- І што за аванс?..

— Запрасіла ў Тэатр моды прыйсці. Шоу яе глянучь. Шыгуцкі паабяцаў, што прыйдзе і, можа, не адзін...

Росціку хочацца, каб я спытаўся: з кім?.. Я пытаюся, і ён па складах прагаворвае, чакаючи, што я з крэсла ўпаду.

— З прэ-зі-дэн-там.

З крэсла я не падаю. Я ўспамінаю лысіну, вусы, пырскі сліні, калі ён крычыць — і мяне сцінае ўсяго.

— Каб трахнуць, я такое паабяцаю...

— Ты памочнік дзяржаўнага сакратара?.. — пытае Росцік, які ва ўсім за Лі-Лі. — І не ў пасадзе нават справа, ён у сябрах прэзідэнцкіх...

Ну, Лі-Лі... Я ўсю ноч па горадзе, па могілках... Здань выклікаў, у нябожчыцы пытаўся... Вар'яцеў, будзіў дзяцей, жонак... Поля ледзь не адмяцеліў, Максіма Аркадзьевіча... Ну, Лі-Лі...

— Не да твару табе... бледнасць... — гледзячы на мяне і не ведаючы, што казаць, перакідваецца на іронію і гаворыць з паўзамі, як у зубах калупаецца, Росцік. — Не твой... стыль...

У Росціка дзіра ў патыліцы заастае, ён рады, што гэтым разам не загнуўся, — і спрабуе нібыта жартаваць. Але нешта ўва мне ўсё ж занепакойвае яго і ён лезе ў тумбачку:

— Валідолу даць?..

Мяне адпускае, скроні цяплеюць, толькі ў патыліцы пустата, нібы там дзіра, як у Росціка.

— Пакінь нашчадкам...

— Клізмай абыйдуцца... Калі ўжо тонкасці паміж намі, дык я здзіўлены, Ромчык...

Умееш ты здзіўляць. Я разучыўся.

— Сам здзіўляюся...

— Веру... І ні слова пра Лі-Лі, пакуль колеру не набярэш... Нармальна пачуваешся?

— Нармальна... Я да цябе ў бальніцу прыйшоў, а не ты да мяне...

— Добра, што не на могілкі... Шыгуцкі ўсё яшчэ хоча пасадзіць Крабіча. Нашто яму гэта, не скажаш?..

І я распавёў Росціку пра ўсё, што апошнім часам сталася, толькі размову з Панком утаіў. Не ўсю размову — сутнасць. Збіраўся сказаць — і не сказаў, чамусьці такое не выгаворваеца.

— У іх два бамжы з пісталетам, а ім мяма на каго, апроч як на цябе, п'янтоса забітага павесіць?.. Нешта тут не так... Ці нечага ты не дагаворваеш...

— Што мне рабіць, Росцік?..

— Не перабольшваць сваёй ролі ў гісторыі. Ты ў ёй не нумар раз. Дзякую скажы, што мікраскоп навялі, заўважалі...

— Я не перабольшваю... Не я да іх, яны да мяне палезлі...

— І хто палез? Тараканы?.. Улада да цябе палезла. А шмат да каго ўлада лезе?

— Гледзячы з чым...

— Скажуць, з чым, калі не сказалі.. З прапановай нейкай цябе шчэмяць. Таму і абстаўляюць ўсё так, каб па дураце сваёй ад прапановы ты не адмовіўся.

Неяк надта хутка ўгадаў Росцік тое, што я не дагаварыў... Мусіць, не цяжка ўгадаць...

— Ты з чаго гэта ўзяў?

— З захапленняў Красевіча. Такі ўжо ты разумны — куды там!..

“Як Дартаньян, — падумаў я. — Што ні скажуць — разумею...”

— Можна і ў дурня згуляць... Можна?..

— Усё можна... Толькі ўлада — баба крыўдлівая. І помстлівая, — сказаў Росцік так, нібы ад самой улады перадаваў, што яна крыўдлівая і помстлівая.

— Ды якая ўлада!.. Калгас, брыгада...

— Ну і што? — нечакана спытаў Росцік. — А табе якая трэба, калі ты лабух?..

Я вырашыў, што ён падначвае, і адмахнуўся:

— Кінь... Нібы ты не гэтак жа думаеш...

— Я думаю, што я перадумаў.

— Даўно?

— Пасля таго, як Крабіч мне патыліцу праламаў... Уяўляеш яго пры ўладзе?..

Крабіча пры ўладзе я не ўяўляў... Нашто яна яму?.. Хоць хто яго ведае: улада такая цацка, што толькі дай...

— Ты праўда перадумаў?..

— Якая пра ўладу можа быць праўда, Ромчык?.. Праўда пра ўладу — гэта рэвалюцыя.

— Тады пра што мы гаворым?

— Пра выгаду. Гаварыць варта толькі пра выгаду... Але ёсць тонкасці: прыстойнасць, яшчэ там нешга... Таму нам выгадна лічыць, што гэтая ўлада нічым не горшая за іншую.

— Табе выгадна?..

Росцік не стаў пярэчыць:

— Мне, калі так хочаш.. Ва ўсякім разе не горшая за туго, якая была. Ведаеш, чым яна змагароў раздражняе?..

На гэты раз Росціку захацелася, каб я спытаўся: чым?.. Я спытаўся:

— Чым?

— Тым, што ёсць такая, якая ёсць. Нібыта і не павінна яе быць — калгас жа, як ты кажаш, брыгада — а яна ёсць. І презідэнт той, які ёсць, і міністры, а змагарам усё здаецца, што тут падман нейкі. Каб яны ў презідэнтах, яны ў міністрах былі, тады ўсё было б справядліва, а так — не. Іх грызе адчуванне прайгранай гульні, якую, як ім зараз здаецца, яны лёгка маглі б выйграць. Яны паражэнцы, найперш паражэнцы, а потым ужо за нешта там барацьбігы...

Я слухаў Росціка і думаў: нечага ён не дагаворвае... Абодва мы не дагаворваем, таму і пустая гаворка...

— Росцік, — спытаў я, — чаго да цябе Шыгуцкі з Красевічам прыходзілі?

— Праведаць.

— А пасля чаго?..

Росцік таксама, мусіць, адчуў, што далей не дагаворваць — размова без толку. Без выгады.

— А пасля дагаварыць тое, што ў лазні Крабіч дагаварыць не даў... Што дэпутацкія выбары — прыкідка да презідэнцкіх, пад якія ўжо ўвесь шоу-бізнес нам аддадуць... І пакінуць яго за намі, пакуль пры ўладзе будуць, а пры ўладзе яны, Шыгуцкі кажа, назаўсёды. — Росцік, які некалі і лабухам быў, і дырэктарам, і канферанс'е, қрутнуў кулак на кулаку і сказаў голасам Шыгуцкага: “Чы ніхто не рыпненца!..”

Прыблізна гэтага я і чакаў...

— Усё?..

— Амаль што... Драбяза яшчэ... Адыходзячы, абнялі і сказалі: “Не трэба Раману Констанцінавічу ў аглоблібіць”.

Росцік разумеў, што гэта не драбяза, таму і пракінуў пад самы канец: “Адыходзячы, абнялі і сказалі...”

— Хто сказаў?..

— Шыгуцкі. Красевіч упэўнены, што ў аглоблібіць ты і не збіраешся...

Тут я не стрываў, каб не ўпікнуць:

— І ўсё ж табе даручылі паўплываць?..

Росцік зірніў на мяне з той габрэйская тугой, з якой самы тужлівы беларус не зірне... Хіба толькі хігрыць будзе, паказваючы, нібы яму гэтак жа тужліва, як габрэю...

— Да мяне прыйшлі і мне адкрыта сказаў пра маю выгаду... А я стары і хворы жыд, каму я на хрен патрэбны?.. І я ляжаў і думаў: жыщё — чарга. Кожны ў ім, хто не першы, стаіць за некім. Выйшла так, што я за табой... Чым ты бліжэй да першых, тым я да іх бліжэй. Цябе падцягваюць да ўлады — мне гэта выгадна, Ромчык... Давай пасправаюм выкруціць з гэтага ўсё, што можна...

Росцік глядзеў, як сусветны сум — мне шкада яго стала.

— Калі ты ў аглоблібіць не будзеш...

— Не буду, — усміхніўся Росцік. — Дык што?..

— Не хачу я з імі нічога выкручуваць.

— А з кім хочаш? Са змагарамі? З вар'ятамі накшталт Крабіча?..

— Ні з кім.

— З некім прыйдзеца, — сказаў Росцік тое самае, што Крабіч казаў, і выходзіла, што нічым касмапаліт габрэй не разумнейшы за нацыяналіста беларуса.

Тлумачыць Росціку, што мяне не столькі да ўлады падцягваюць, колькі ў стукачы і правакатары цягнуць, было позна. Недагаворанае, як не аднойчы я заўважаў, наогул рэдка калі дагаворваецца. Ва ўсялякім разе так, як яно сказалася б адразу...

— На... — дастаў Росцік з-пад падушкі папку з паперамі. — Пячатку паставіш і аддасі Красевічу.

— Што гэта?..

— Дамова з фірмай, праз якую плаціць нам будуць. — Росцік усміхнўся. — За культурныя паслугі...

— Не самі, значыць...

— Знайшоў дурных... У іх гэта проста: пазванілі — і плаці. Ці назаўтра праверка па ўсёй праграме — і турма. А ў турме сумна, нікіх культурных паслуг...

— Скуль ты ведаеш?

— Адчуваю. Жыд, калі чаго не ведае, дык адчувае...

Мне здалося, што Росцік ўсё круціцца вакол недагаворанага. Я паспрабаваў вярнуць яму папку.

— Выйдзеш і сам гэтым зоймешся.

— Не бі ў аглоблі, Раман Канстанцінавіч, — з недагавораным у вачах сказаў Росцік. — Шыгуцкі настойвае, каб быў твой подпіс...

— Каб ледзь што, дык праверка — і турма?

Росцік, кіунуўшы, спытаў з тугой габрэйскай:

— А ты як думаў?.. — І ўздыхнуў на развітанне. — Так што глядзі ва ўсе бакі...

Тады я паглядзеў на яго — і пакінуў яму папку.

На калідоры зірнуў я ў адзін бок, у другі — пуста... Зіначка кінула мяне, так я хутка зусім адзін застануся.

Не, не кінула мяне Зіначка — стаяла ў дверы бальніцы з Алікам. Наскоквала на яго, нешта даводзіла... Алік — не ў бальнічным, з сумкай на плячы — не хацеў яе слухаць і адварочваўся.

Хоць вы яму скажыце!.. — нават выгляду не зрабіла, што здзівілася, а значыць, не падпільноўвала мяне, Зіначка. — Яго выпісалі, яму падацца няма куды, хай бы ў нас пажыў, дык упіраецца!

Я б на месцы Аліка не ўпіраўся — такая Зіначка харошаньская... Лялька, якую хочацца ўзяць і за пазухай насыць.

Алік жыў з бацькам, маці два гады як памерла... Бацька запіў і пакуль Алік ляжаў у бальніцы, прадаў хату і прапаў з грашыма. Алік сходзіў у міліцыю, там сказаў: “Прап’е гроши і аб’явіцца...”

— Я заяву напісаў, дык не ўзялі, — няўцымна паглядзеў на мяне Алік. — Як гэта так?.. Няхай нават п’яніца, але ж чалавек...

Больш у Аліка ніводнай роднай души ва ўсім свеце... Не ведаючы, што рабіць, ён вярнуўся ў бальніцу, дзе яму растлумачылі, што тут не жывуць, а лечацца. Адна Зіначка яго пашкадавала...

Алік з-за яе і вярнуўся. Не такі ён дурненъкі, каб не ведаць, што ў бальніцах не жывуць.

— А чамуты ў Зіначкі пажыць не хочаш?

— Яна з маці ў палутарцы... Куды я туды пайду?

Мне было не да Аліка, зусім не да яго, ды не пакідаць жа хлапчука на вуліцы, маючы ключы ад двухпакаёвай кватэры, у якой жыве адзін сабака.

— Пайшлі са мной... Сабак не баішся?

— Куды вы яго?.. У сабачнік? — наскочыла Зіначка, нібы я выкрадаў у яе Аліка. Вось жа характару колькі ў такой малечы...

— Убачыш, калі з намі пойдзеш...

— Сабак не баюся... — пераступіў з нагі на нагу Алік . — У нас сабака быў — у будку не ўлазіў...

— Ідзеш з намі?.. — спытаў я Зіначку.

Зіначка падціснула губкі — кінула ж мяне — і ўсё ж кіўнула: “Іду...” На тое я і разлічваў, а то кідаць яна мяне будзе...

— Гляну, як Аліка ўладкуеце, — папярэдзіла Зіначка, каб я не падумаў чаго іншага.

Не да іншага мне, Зіначка, не да іншага... У мяне работы — лапатай не разгребці, канцэрт трэба майстраваць, вунь і дамова ўжо ёсць, я адзін, Росцік у бальніцы, Ігар Львовіч у магіле, падпалкоўнік Панок у камітэце дзяржбяспекі, Зоя ў Маскве, Лі-Лі невядома дзе, а ты думаешь, што я пра іншае думаю...

Я падумаў, што час гублю...

— Сама і ўладкуеш, — падаў я Зіначцы ключы з вітоўкай, пераправіўшы нумар сваёй кватэры на нумар кватэры Рутнянскіх. — Ведаеш, дзе гэта?

Зіначка, разгубіўшыся, залыпала ляльчынымі вачамі.

— А вы?..

— Мне на работу. Пабачымся вечарам, Алік.

Каля бальнічай брамы спынілася таксі, якое заспяшаўся я пераняць — з машыны, нечым моцна заклапочаны, выскачыў палатны доктар Іосіф Данілавіч, павітаўся на бягу:

— Вам бы яшчэ раз аналізы здаць, Раман Канстанцінавіч... З днём нараджэння, Зіначка! Падарунак за мной...

Зіначка паружавела і пагразіла ўслед Іосіфу Данілавічу кулачком. Як мне падалося, трохі дэмантратыўна пагразіла...

Ці не з ёй проблема ў Іосіфа Данілавіча?.. З генам кахання...

— Едзеце? — спытаў таксіст, убачыўшы, што я затаптаўся каля машыны. Не рабіць жа мне выгляд, нібы не расчуў таго, што сказаў Іосіф Данілавіч...

Дзень перастаў быць праста днём, стаў днём нараджэння.

Некуды ехаць трэба было — мы селі ў таксі. Таксіст быў той жа, што вазіў мяне ўночы. Ён што — не спаў?..

— Дык у цябе свята, Зіначка?

— І мне не сказала... — адсунуўся ад Зіначкі Алік. — Я б не замінаў...

— Вы... — пачаў пазнаваць мяне таксіст.

— Не, я брат.

Таксіст не зразумеў.

— Чаму вы брат?..

— Бо за сябе заўсёды даражэй плаціць даводзіцца.

Засмяяўшыся, таксіст сказаў чамусыці:

— Гэта не Масква. Куды едзем?.. На могілкі?

— Вас пазнаюць усе... — знайшла нарэшце, што сказаць, Зіначка. Я не стаў пярэчыць, а таксісту было ўсё адно.

— У рэстаран, — вырашыў я, прыдумаўшы найпрасцейшае. — Выйшла так, што ў нас свята.

Зіначка запраців ілася:

— Не! У мяне дзень нараджэння ўвечары!

Таксіст зноў засмияўся — ён, відаць, усе ж паспаў.

— Вечар нараджэння ў яе... Далёка табе яшчэ да вечаровай...

— Да вечара і загуляем, — паабываў я. — Да ночы.

— Я не люблю рэстараны!

— Тады куды?..

— Нікуды. Туды, куды Алік — і нікуды. Мяне дома чакаюць.

За рашучасцю ў голасе Зіначкі рашучасці было не надта...

— Значыць, да цябе едзем. Недзе ж трэба адзначыць...

Зіначка насцярожана не паверыла.

— Вы ў госці да нас?..

— Калі запрашаеш...

Я сказаў гэта, каб падражніць Зіначку, а яна раптам рашуча распарадзілася:

— Вуліца Чыгуначная! Ой, як мамка ўзрадуеца!..

Ну, дзе дачка, там і мамка... Па жыцці ў мяне так.

— Ехаць? — спытаў таксіст. — Ноч праездзілі — цяпер дзень... Мяне Віктарам завуць.

І чаго ён, такі вясёлы, каля могілак стаяць баяўся?..

— Зіначка, у мяне работы — лапатай не разгрэбці...

— А лапата ў рэстаране?.. — крыўдліва спытала Зіначка. — Я запрашаю — вы ж самі напрасліся...

Сапраўды, яна запрашае — і я сам напрасіўся.

— Едзем, Алік?

Я чакаў, што Алік, як звычайна, засаромееца і адмовіцца... Алік засаромеўся, расшпіліў сумку і дастаў пакамечаны букецік рамонкаў.

— Каля хаты нарваў... Не ведаў, што ў цябе дзень нараджэння, але так нават лепши...

— Алік!.. — расцалавала яго Зіначка. — Як я рамонкі люблю!

Алік зніякавеў, хоць цалавацца яго вучылі і Зіначка, і ЛіЛі.

Гледзячы на Зіначку, можна было паверыць, што яна болей за ўсё на свеце любіць рамонкі.. Калі я дарыў кветкі Марце, Марта казала: “Вазьмі вазу і пастаў дзе-небудзь...”

Каб я не думаў, што магу нешта қрануць у ёй такой драбязой.

Рэдкая жанчына. Нават сярод немак.

— Паехалі, — сказаў я таксісту. — Праз магазін.

У ігрыне магазіна стаяла лялька з тортом на руках. Не манекен, лялька — ростам з Зіначку і падобная на яе. Грудкі тырчком, спінка роўна, попка кругла...

— Вы што, гэта афармленне! — ледзь бровы не зламала прадаўшчыца, нібы я не ляльку, а яе купіць надумаў. Давялося ісці да дырэктара — я ўжо не бачыў іншага падарунка.

— Ой... — толькі і змагла выдыхнуць Зіначка, калі я пасадзіў побач з ёй ляльку, а таксіст сказаў:

— Як з секс-шопу... Гумовая?

— Як сястра... — здзівіўся Алік.

— Гэта мне?.. — асцярожна пагладзіўшы ляльку па валасах, спытала Зіначка. — Я для вас больш не лялька?..

— Не лялька, — адказаў я. — Ляльчына сястра.

Па Чыгуначнай праязджалі міма Грушаўкі, на трапейбусным прыпынку прамільгнулі Крабіч з братам-міліцыянтам. Брат быў у форме і трymаў Крабіча пад локаць — Крабіч, мусібыць, не цвёрда стаяў на нагах. Збоку можна было падумаць, што яго затрымала міліцыя. Збоку шмат пра што можна падумаць не так, як яно ёсць на самой справе.

— Чакайце, — папрасіла Зіначка, калі мы пад'ехалі да яе дома ў канцы вуліцы і падняліся да дзвярэй кватэры. — Падыміцеся яшчэ на пралёт...

Яна паставіла ляльку перад дзвярыма, пазваніла і ўзбегла да нас.

У адрозненне ад тых дзвярэй, праз якія қахаўся я з Ліляй, гэтыя былі з вочкам, у якое глянулі і адчынілі.

— Ключы згубіла?..

Зіначка далонькі на грудзях сціснула ў захапленні.

Я хоць і так сабе кампазітар, лабух, але з абсолютным слыхам. І я адразу ўспомніў голас, які спытаў: “Ключы згубіла?..” Пералівіста-віхлясты і адначасова млявы, безнадзейны...

Маці Зіначкі пазнала ў ляльцы дачку, а я ў голасе — Стэфу. Адну з выпадковых спадарожніц жыцця, з якімі сустракаўся на Грушаўцы ў доме Крабіча.

Кругамі водзіць нас жыццё...

“Ой, як мамка ўзрадуецца!..”

Хударлявая, маленькая жынчына ў дзвярах толькі аддалена нагадвала Стэфу... Яна змянілася болей, чым яе голас... Значна болей...

— Ты ў чым гэта апранутая?.. — ступіла да лялькі Стэфа, кранула яе, і лялька павалілася дагары — галавой аб прыступкі. — Божа мой! Зіна!

Стэфа, нічога яшчэ не разумеочы, кінулася да лялькі, падняла, ашаломленая...

— Гэта лялька, мамка! — скацілася ўніз Зіначка і паспела падхапіць маці, якая страчвала прытомнасць. — Лялька, падарунак!..

Мамка ўзрадвалася так, што не адразу ачомалася. Яна і ў маладосці была ўражлівай: канчаючы, амаль заўсёды плакала... Млява, безнадзейна...

Пакуль я вагаўся, пазнаваць мне яе пры Зіначцы, ці не, Стэфа, ачуняўшы, без ніякіх ваганняў сама мяне пазнала.

— Жартачкі ў цябе, Раман... Зіна расказвала, як ты ў бальніцы ляжаў... — І яна рассміялася. Як і раней, калі, адплакаўшы, пачынала смяяцца. Пералівіста-віхляста...

Крабіч сцвярджаў, што ў Стэфы шаленства маткі, бо канчала яна ненасытна. Плацала і смяялася, плакала і смяялася.

— Пра смешнае расказвала?..

— Пра відэлец! — з асалодай сказала Стэфа, і Зіначка ўспыхнула:

— Мамка!

Добра, што не пра шпрыц...

— А ты, значыць, Алік?.. — не звярнула нікай увагі на рэакцыю дачкі Стэфа і пагладзіла па шчацэ Аліка, які стаяў, так учапіўшыся ў сваю сумку, нібы трymаўся за яе.

— Бедненкі... Ты ў нас жыць будзе?.. З лялькай?..

Толькі зараз я заўважыў, што Стэфа п'яnavatay.

— Зіну бацька павіншаваць заходзіў... — сама сябе заўважыла ў тым, што падпіла, Стэфа, садзячы нас за стол, за якім троє ўжо, як відаць было, пасядзелі. — Выпіў і пайшоў.

Зіначка падціснула губкі і хуценька прыбрала са стала.

Кватэра была маленькая. Раскладны стол з шасцю крэсламі, пастаўлены пасярэдзіне, займаў амаль увесь пакой. Астатнія займалі тэлевізар, дыван і шафа. Злева ад шафы —

дзверы ў яшчэ адзін пакойчык. Пенальчык — я такія кватэры ведаў. І дзе тут яны збіраліся Аліка з лялькай сяліц?..

Ляльку Зіначка, не знайшоўшы ёй іншага месца, пасадзіла з намі — на крэсла насупраць сябе. Цікавая выйшла кампанія.

— А хлеб вы ўзялі?.. — спытала Стэфа, калі Алік дастаў з сумкі каньяк з шампанскім і цукеркі — джэнтэльменскі набор, які прыкупіў я да лялькі. — Бацька ўвесь хлеб з'еў, я галодная...

— Давай збегаем, Алік, — неяк надта хутка падняла Зіначка Аліка — і Стэфа зноў сказала, як толькі яны выйшлі:

— Я галодная.

— Поўны стол яды, Стэфа...

— Трахнімяне, Раман... Мяне ніхто не трахае, я такая страшная стала?..

Што ж, так, дык так...

— Ты не страшная... Калі хочаш, трахну.

Стэфа вылужналася з сукенкі, скінула трусікі і станік, якому не было чаго трymаць. Дзве зморшканыя дзічкі...

— Калі гэта я не хацела?..

— Не паспееем...

— Магазін далёка...

Раскінуўшыся, Стэфа ўжо ляжала на дыване — сіняватая, як магазінная курыца савецкіх часоў.

— Ты забыўся, я хуткая...

Яна была не хударлявая, худая — з адных касцей. Ад лабка ўверх па ўпалым жываце цягнуўся шнэр...

— Кесаравым Зіну даставалі.. Таз у мяне вузкі і піздзюлька, як у мышкі. Помніш?..

Для мяне няма непрыгожых жанчын, але раманчык мой не падымаўся. Не варушыўся нават. Я сядзеў каля Стэфы, гладзіў шнэр на яе жываце і глядзеў на ляльку...

Я не могу бачыць шнары на жаночых жыватах.

— Давай...

— Не падымаецца...

— Памінеціць?.. — падхапілася Стэфа і ўгрызлася ў раманчыка.. Яна ніколі не ўмела мінеціць, Крабіч называў яе шчупачыхай.

— Ды што ж гэта!.. — выплюонала мяне Стэфа і закачалася, скручваючы ногі, са спіны на жывот, з жывата на спіну. — Тады пальцам, хоць пальцам... — злавіла яна маю руку і кончыла, як толькі я да крануўся да клітара — гэта ў ёй засталося. Мне пырснула ў далонь — так яна кончыла і тут жа заплакала:

— Раман, бляждзь я якая... Ты Зіну хочаш?.. Не чапай яе, яна цэлка... І пра мяне нічога не ведае...

— А што пра цябе ведаць?.. — выцер я руку аб густа, жорстка парослы лабок, успомніўшы валасатую кабылу “прафесаршу” — і раптам захацеў Стэфу, недашыпаную курыцу... Яна тут жа гэта адчула і абедзьвюма рукамі ўхапіла раманчыка, які ледзьве праламіўся ў яе — такая яна сапраўды была маленькая...

Некалі, першы раз праламіўшыся ў яе, я падумаў, што яна цэлка — і здзіўляўся, не знайшоўшы крыві на прасціне. Таму самаму здзіўляўся Крабіч...

— Што я такая... што я такая... што я такая... — канчала і канчала, плакала і смяялася Стэфа, і мы ці не пачулі званка, ці Зіначка з Алікам і не званілі.. На стале ляжаў хлеб — і ляслулі дзверы.

— Хрэн ты цяпер Зіну трахнеш, ляльку сваю трахай, — рассмиялася Стэфа, якая ведала, колькі часу трэба, каб сходзіць у магазін — не такі, аказалася, далёкі. — Дачка ў мяне з гонарам, не тое, што я... Ведаеш, чыя яна?

Заставалася пачуць, што мая...

— Чыя?

— Крабічава!

— У Крабіча дзіця памерла...

Стэфа, блядзь такая, лежачы пада мной, перахрысцілася.

— У брата памерла. Якраз у той час. А ён прыдумаў, што ў яго. Я так і не зразумела: для чаго? Я ж не навязвалася... Яны ўдвух з братам сёння і прыходзілі...

Лялька сядзела за столом і, мне здалося, лыпала вачымі.

XV

З пошты пазваніі:

— Вам тэлеграма. Даставіць ці прачытаць?

Я і забыўся, што ёсць такая сувязь — тэлеграф. Гэта з рэвалюцыі нешта: тэлеграф, конніца, бронецягнікі. Павінна было б скончыцца.

— Дастаўце.

— Дык яна кароткая. Яна...

З пошты замаўчалі. Я ледзь не сказаў: кароткую лягчэй несці

— Добра, чытайце.

— Я прачытала.

-- І што там?

— Тое, што напісана.

З пошты зноў замаўчалі, адклаўшы трубку — чуліся толькі шып і трэск. Я ўспомніў пра чарнавыя тэлеграмы, якія хоць парві, каб не чытаць — і пачаў палохацца.

— Алё...

— Алё... Дык можна не дастаўляць?

— Скажыце, што там напісана...

— Я сказала. Больш няма нічога. Подпіс Зоя.

Да мяне нарэштэ дайшло. Ну і пошта...

— Адкуль тэлеграма?

— Серпухаў Маскоўскай вобласці. Яна клінік Зоя крапка. Можна не дастаўляць?

Завялася, як кружэлка... Дастаўляць, не дастаўляць...

— Можна... Што ж вы клінік і крапку не прачыталі?

— Бо знакі, а не слова... Тэлеграму заўтра ў паштовую скрыню кінем.

Сёння, значыць, маглі б даставіць, а заўтра ўжо кінуць... Істотная разніца паміж сёння і заўтра.

Як паміж клінікам і крапкай.

Яна клінік Зоя крапка. У Серпухаве тэлефонаў няма?..

Я бываў у Серпухаве, гэта недалёка ад Масквы, там ёсць тэлефоны. За савецкім часам увесь Серпухаў быў завалены тэлефонамі, не маглі ж іх зліквідаваць з надыходам дэмакратыі. Тады чаму тэлеграма?.. І такая?..

Яна перад клінікам — Лідзія Паўлаўна. І, калі пасля Лідзіі Паўлаўны клінік, значыць, гэта яна! Яна, Лідзія Паўлаўна, забіла, значыць, Ігара Львовіча. У чым і прызначалася Зое, якая яе западозрила. Пра што і сказала мне яшчэ перад ад'ездам — вось тут, на гэтым

месцы: “Яна і забіла...” Маці, значыць, забіла сына і цяпер прызналася ў тым малазнаёмай жанчыне, якую пакінula ў кватэры даглядаць сабаку...

Дурдом. Пошта. Яна клічнік Зоя кропка.

І ўсё ж Дартаньян выскачыў аднекуль, калі я выязджаў з фікусам?.. І аднаго яго Лідзія Паўлаўна не пакінула б, Дартаньян — не фікус. Тады выходзіць, што ні ў якую жылкантору яна не пайшла, хавалася недзе ў двары, прычапіўшы запіску да фікуса. “Свае праблемы я вырашу сама...” Ці пайшла і вярнулася?.. Тут нават пагроза нейкая: *вырашу сама...* Не жылканторская пагроза... Хоць што я, дальбог? — як з усімі ў дурдоме... Не магла, канечнe, забіць, якія б запіскі сама ні пісала і якія б тэлеграмы Зоя ні дасылала, але павінна была некага бачыць... Хто ўваходзіў, выходзіў, супраць каго яна ці бащца так, што ў пабег кінулася, ці не хоча, не можа сведчыць. І дурыць Зою, беручы ўсё на сябе, калі ўжо Зоі гэтак хочацца...

Мусіць, Зою распірала ў нецярпенні давесці мне сваю правату, па якую і паехала ў Маскву, і яна, вынаходлівая, пабегла на тэлеграф, па телефоне мяне не знайшоўшы. Не туды званіла. Ёй трэба было Максіму Аркадзьевічу, былому мужу званіць. Нельга пра блікіх, хоць і былых, гэтак хутка забываць, Зоя...

Ад Стэфы я паехаў да Крабіча, той спаў п'яны, хата наросхрыст, я распірхваў яго: “Што ж ты пра дачку сваю прыдумаў?..” Ён паглядзеў свінцова: “Што хацеў, тое прыдумаў...”— і зноў мёртвa заснуй. Парыўшыся ў шафе і на кніжных паліцах, я знайшоў сямейны фотаальбом, у якім былі і дзяды, і бацькі, і брат Крабіча, і братавая з дзецьмі, двумя сынамі, але ніводнага фотаздымка Зіначкі, ніводнага... Як насампраўдзе яна для Крабіча памерла.

Але *нашто* яна памерла?.. Каб не жыць са Стэфай, з сям'ёй, можна і не хаваць жывую дачку. Няхай Крабіч які-заўгодна прыдурак, але ж не вар'ят.

Ён і не сказаў мне сам, што дзіця пахаваў, мы тады амаль не бачыліся — спачатку без прычын, я ўсё недзе на гастролях быў, а пасля з-за Марты, якая яго не трывала. Ён убачыў яе цяжарнай — і ёй сказаў. Нібы ў апраўданне, што п'е і шалее: дзіця страціў. Быццам да таго не піў і не шалеў... Знайшоў, калі і каму сказаць... Марта хоць і немка, але цяжарная — і да мяне ў слязах, да істэрыкі блізкая: “Якія ж вы сябры?!” Я не паверыў: столькі часу, трывадлы маўчаць пра такое, калі нават сябры мы абы-якія... А Крабіч, калі я запознена паспачуваў яму, адварнуўся. І прагаварыў не мне, а некаму і некуды: “Нічога. Паэтu, каб мець, трэба страчваць. І быць адзінокім у страже”.

Ён і раней мне не раз даводзіў: вялікі паэт — гэта вялікія страты. Дык што: выкапаў сам у сябе магілу і пахаваў дачку, каб мець вялікую страту?..

Божа, мы нічога адзін пра аднаго не ведаем! Ніхто, ні пра каго. А Бог ведае пра нас?..

У мяне лёгkія адносіны з Богам. Ён недзе там, а я тут сам. І тут, дзе быў я сам, дзе прыкрыў Крабіча коўдрай і паставіў слоік вады да канапы, раптам мне здалося, што мы глыбінна падобныя. Не з Богам, а з Крабічам. Бо я прыдумаў сабе, быццам стравіць Лі-Лі, як Крабіч выдумаў, нібы стравіць дзіця.

Толькі для чаго я гэта прыдумаў?.. Не жадаючи страт ні малых, ні вялікіх, а прагнучы, каб ўсё маё было са мной?..

Мне здавалася, што сканаю, калі не разбяруся ў гэтай кітайскай філософіі, і я кінуўся ў дом, дзе адзіноціўся філосаф, які сам сабе прыдумаў, нібы ўжо згубіў, ці яшчэ губляе дачку. І мы ўсю ноч прасядзелі на кухні, выпівалі і слухалі, час ад часу ўключаючы магнітагон, як спявае Лі-Лі.

— Вы дарма прыехалі да мяне, Раман. Больш я гэтага не хачу, — першае, што сказаў Максім Аркадзьевіч.

Я ператрываў. Мне без яго было не абысціся — з кім яшчэ разбірацца?..

Лі-Лі спявала то адна, то з Полем — і Максім не выў. Як ні спяшаўся я да Максіма Аркадзьевіча, але заскочыў выгуляць Дартаньяна, які заўпраўся вяртаца з двара ў пустую кватэру — і я ўзяў яго з сабой. Каб не адзіноціцца і не думаў, нібы ўсіх згубіў, ці яго ўсе згубілі. Перад дзвярыма, пазванішы і ўчуўшы рык Максіма, я падняў Дартаньяна на рукі: падумаў апасліва, што даг парве таксу, як тузік шапку. А яны абнюхаліся і пачалі вылізацца. Улавішы, мусібыць, адзін на адным знаёмы пахі знаёмых жанчын... Ці хто іх ведае, чаму... І Максіма Аркадзьевіча не здзівіла тое, што я, баючыся сабак, з'явіўся з сабакам. Асцерагаючыся дога, прыехаў з таксай. Кітайская філасофія не вучыць здзіўляцца.

— Калі так, больш не прыеду...

— Дзе вы Зою падзелі?

Усе пра нешта дапытваюцца і дапытваюцца... Дзе тое схаваў, дзе ту ю падзеў?..

Мянен б пашукалі.

— Яна ў Маскве.

— Для вас?

— Для мяне.

— Дык мы памяняліся?

— Не, наадварот...

— Як наадварот?

— Давайце зноў памяняемся. Дзе Лі-Лі?..

Я не на ўсё, па што да Максіма Аркадзьевіча ехаў, паспей. На большую палову спазніўся. З-за Дартаньяна. Каб не заехаў выгуляць — паспей бы.

На большую палову заўсёды спазняешся праз некага. У каго найчасцей і клопату ўсяго да цябе — нагу задраць...

Лі-Лі забягала за гадзіну перада мной. Няйлоўная, як стражана... Пакінела запрашенні на шоу. Фірмовыя запрашэнні: у канвертах, на глянцевай паперы... І скуль яна грошы ўзяла, такая хуткая?

Калі я шукаў Лі-Лі ў тэатры моды, дырэктарка сказала, што прэм'ера шоу будзе ў іх, але зараз сцэна ўвесь час занятая — і для рэптыцыі далі Лі-Лі нейкую асобную пляцоўку. Недзе ў самым цэнтры. Я спытаў: “Хто даў?..” — і дырэктарка бровы ўскінела: “А то вы, Раман Канстанцінавіч, не ведаецце...”

— У рэальнасці крудзіца, — ткнуў пальцам уверх Максім Аркадзьевіч. — А вы ўяўляеце яе, як сон... І правільна.

— Чаму, як сон?.. І чаму правільна?..

— Бо алмаз, які ў сне бачыш, і сам нікому, каб і хацеў, не аддасі — і ніхто ў цябе забраць яго не можа.

Я ўспомніў Атоса, які ў косці гуляў на алмаз д'Артаньяна. Толькі ўбачыў, што ў д'Артаньяна ёсьць алмаз — і стаў на яго, без ведама гаспадара, гуляць. З англічанінам, які таксама той алмаз толькі бачыў у д'Артаньяна. І калі назаўтра, дазнаўшыся, як алмаз ягоны пераходзіў з рук у рукі ад Атоса да англічаніна, д'Артаньян самлеў: “Атос, клянуся, вы звар'яцелі!..” — мушкецёр заўважыў: “Вам, д'Артаньян, трэба было сказаць мне пра эта ўчора...”

Максіму Аркадзьевічу пра сны алмазныя трэба было б расказаць мне да таго, як я ўбачыў Лі-Лі... І падумаў, што паставіць магу на алмаз, яго толькі ўбачыўшы... У гульні, як кажа Крабіч, жадання.

Я спытаў:

— А як жа страсці?.. Жаданні?..

— А што жаданні?.. Мы хочам не старэць — і старэем, не хочам паміраць — і паміраем.

Жыщё ідзе насуперак нашым жаданням.

Кітайская філасофія не учыць жадаць.

— А чаму мы самі ідзем насуперак жаданням?

— Бо жаданні — жыщё без нас.

— Як гэта?

Максім Аркадзьевіч зморшчыўся — нібы я балеў яму, як зуб.

— Ды вы не зразумееце... Для вас — як журавель у небе. Не думайце, што ўсё так праста — і на ўсё ёсць адказ.

Я так і не думаў... Калі жыщё ідзе насуперак нашым жаданням, а мы — жыщё, дык і самі мы ідзем насуперак нашым жаданням — і ўсё нармальна. Мы баемся жыцця, а ў ім — саміх сябе... Ці наадварот, хто яго ведае.

— Мы і ёсць жыщё... Хіба не?

— Нікае вы не жыщё, — буркнуў Максім Аркадзьевіч. — Вы...

Ён не дагаварыў, не сказаў тое, што хацеў сказаць — пайшоў насуперак сваім жаданням. Не ішоў бы ім насуперак — даўно б даў мне па мордзе.

Можа, яшчэ і дасць...

— Я без Лі-Лі не жыщё... І калі страчу яе, дык жыщё будзе ў некага... Хоць бы ў вас, а нашто мне ваша жыщё?

Максім Аркадзьевіч не стаў біцца, наліў па кілішку.

— Прачніцеся.

— Я не сплю... Гэта адзін мой знаёмы, які зараз спіць, прысніў, нібы страціў дачку.

Прыдумаў, што пахаваў яе, а яна жывая.

— Не пахаваў я Лі-Лі...

— А мой знаёмы?.. Ён вар'ят?

Я ўгадаў стан Максіма Аркадзьевіча, раз ён пра сябе і Лі-Лі падумаў. Толькі ён не хацеў, каб я ўгадаў.

— Малайчына ваш знаёмы.

— Чаму?

— Бо казаў я вам: у сабе не займей, дзе быць. І ваш знаёмы ў сабе стварыў пустату. Зрабіў спробу стварыць. Толькі ў пустаце ўсё можа быць і пераутварацца бясконца. Гэта вам, думаю, не так цяжка зразумець, бо вы музыкант. Музыка — пустата.

— Так вучыць кітайская філасофія?

— Нішто і ніхто так не вучыць. Так ёсць.

— Тады што мы слухаем?

— Слухаем мы Лі-Лі... Госпадзі, ды вы пачулі ўсё не так! Зусім не так!.. — І Максім Аркадзьевіч дагаварыў, як за ім вадзілася, без анікага пераходу. — У вас праблемы, Раман! Лі-Лі не сказала, якія, але я зразумеў, што сур'ёзныя, і яна неяк дапамагчы вам спрабуе — не ўцягвайце вы яе! Не для таго яна, зусім не для таго! — ці ўсё адно вам, для чаго яна?.. І вы прыехалі на ўсю ноч з сабакам, каб і я на вас стараўся?

Ён так выскачыў, як я не чакаў... Даць па мордзе мне доктар філасофіі не даў, але спробу зрабіў.

— Не ўцягваю я нікога...

— Як нікога?.. А чаму Зоя ў Маскве? І дзе яшчэ Лі-Лі будзе? Дайце ёй вырвацца з вас, яна хоча вырвацца!..

— Скуль вам ведаць?

— Ад яе! Ці думаецце — я з Лі-Лі не размаўляю? Страціў яе? Пахаваў?..

Па такую размову я не ехаў і, пакуль не далі па мордзе, падняўся.

— Пайду... Світае...

— Ідзіце, — нервова ўключыў і выключыў магнітафон Максім Аркадзьевіч. — Прыйшлі, пайшлі... Ва ўсіх шляхах адзін і той жа шлях.

Пагаварылі...

Дартаньян не ішоў са мной, хаваўся за Максіма.

— Я страціў цябе? — спытаў я Дартаньяна і, не асцерагаючыся дога, ухапіў таксу за шкірку і пацягніў да дзвярэй — буду я тут яшчэ ўсялякую драбязу страчваць!.. Абодва сабакі, не ўнюхайшы майго звычайнага страху перад імі, гэтак разявіліся, што Максім аслупянеў, а Дартаньян цягніўся па падлозе, не ўпіраючыся, як палена.

Кітайская філасофія не вучыць разяўляцца.

Кітайская філасофія наогул не вучыць. Мусібыць, маючи на ўвазе, што ты не слуп, не палена, а кітаец — і здольны самаўдасканальвацца. Разам з пераўтварэннямі і ўдасканаленнем пустаты.

Музыка — пустата?..

У мяне, Лі-Лі, ёсьць кружэлка, якую ніколі я для цябе не ставіў: Адажыа Дзесятая сімфоніі Малера. Кружэлка старая, старэйшая за мяне: ведаеш, былі такія бліскуча-чорныя кружэлкі на семдзесят восем, сорак пяць і трыццаць три з паловай абаротаў... Яны зусім не тое, што цяперашнія асяляпляльна-серабрыстыя кампакт-дыскі, на якіх хоць яечню засмажвай — з імі нічога не станеца. Кружэлкі шарпаліся, драпаліся, іх трэба было ашчадна, амаль музейна захоўваць, каб запісанася на іх пачуць без трэску і шыпу. Пры майм перабежным жыцці іх цяжка было зберагчы, ды ўсё ж нейкія захаваліся, і, слухаючы іх, я думаю пра тое, як хутка, на любых абаротах неймаверна хутка ўсё адкружваецца, становіцца былым і мінульым... Кружэлка пашыпвае, патрэсвае — ёсьць нешта шчымліва-жывое ў крохкасці матэрыялу, Лі-Лі.

Зрэшты, сама жыццё — крохкі матэрыял. Усё яно ў разломах, трэшчынах, драпінах... Памяць западае ў іх і пераскоўвае з канца ў пачатак, з пачатку ў канец, альбо круціцца і круціцца недзе ў сярэдзіне на адным і тым жа месцы — і амаль немагчыма расчуць мелодыю скрозь несупынны трэск і шум. Тады пачынаюць адольваць сумненні, найпакутлівае з якіх: а ці была яна, мелодыя? Ці не цалкам жыццё проста пратрэскала і прашумела?..

Не, я не рэфлексую і не пытаемся, ці так жыў, ці тое рабіў, скарыстаў альбо прамінуў кожны, які здараўся, шанец... Я кінуй тузаць сябе няздзейненым, уціміўшы аднойчы, што не ведаю і ніколі не буду ведаць, як магло быць інакш?.. Можна хіба што ўявіць, як яно магло быць, ды гэтаксама можна ўявіць інакшым і тое, што ёсьць.

Кожны мае, што мае, жадаючы большага, але змучваць сябе пытаннямі, што б сталася і як, каб павярнулася не гэтак і не так — без толку. У ланцужку выпадковасцей, якія вызначаюць шлях і называюцца лёсам, ранейшае звяно не замяніць пазнейшым. Яны ўсе — адно да аднаго, і кожнае — на месцы. Таму, жадаючы чаго заўгодна, трэба ўмець прымати непазбежнае.

Я не кажу пра смерць. І Адажыа Дзесятая сімфоніі не пра смець, хоць музыка знемагае — так развіваецца... Нібы на мяжы свету *таго* шкадуе пра ўсё, што не спраўдзілася на *гэтым*.

Ведаеш, што я пастанавіў сабе, Лі-Лі?.. Калі дасюль я жывы, калі магу шкадаваць і не шкадаваць пра нешта ўяўнае, што не здзейснілася, дык усё ў майм жыцці хай і не так, як

найлепш, але і не горш ад таго. Усё, як мае быць, і правільна ўсё шанцы скарыстаныя і не скрыстаныя, бо той шанец, які я прамінуй, не скарыстаўшы, мог стаць апошнім. І хай нават да жалезных звенняў ланцужка датачылася б залатое, ды што з ягонага бліскучу, калі б ланцужок на ім, на tym звяне залатым, і абарваўся б?..

Ты разумееш, пра што я, Лі-Лі? Гэта так проста... І ці не можа быць, што ты апошняе, бліскуча-залатое звяно ў ланцужку — і вырываешся з мяне, з ланцужка, з лёсу, каб нехта з нас, ты альбо я, не скарысталі небяспечны шанец?.. Аднолькава ўяўны і рэальны, бо ў ім напружанне — на разрыў, бо ў ім ты — з аднаго канца, з гэтага жыцця, а я — з канца другога, з жыцця *tago*. Як радыёла “Рыгонда”, пра якую ты ўсё пытаяешся, чаму я яе не выкіну?

Я шмат чаго, амаль нічога не магу выкінуць, Лі-Лі.

Шмат чаго распавядаючы табе пра Марту, я мала, амаль нічога не рассказваў пра Ніну. Адгаворваўся, што ўсё ты пра яе ведаеш, а насампраўдзе пра Ніну казаць цяжэй — з ёй у мяне болей таго, што не выкінуць. Пасля нябеснага палёту з Аннай Вазвышэнскай, шанцу кахання, шанцу аднолькава рэальнага і ўяўнага, пра які нават не скажаш, быў ён ці не, упушчаны ці скарыстаны, простым разводам з Нінай не абышлося. У ноч на той дзень, калі трэба было з'явіцца ў суд, каб нас развязлі, Ніна ўстала з нашага сямейнага ложка, выйшла праз кухню, узяўшы нож, на балкон — і ўзрэзала сабе жывот. Спрабавала яшчэ і выкінуцца, але ўжо не здолела...

Шнап на жываце Ніны — разлом майго свету, Лі-Лі. Трэшчына, у якую, як іголка на старой кружэлцы, западае і западае памяць.

А што для мяне шнап на жываце Стэфы?.. Нічога. Толькі шнап. Защиты разрэз чужога жыцця. Але, зачапіўшыся за яго, памяць паслізнулася — і ў разломы *свайго* свету, у трэшчыны *майго* жыцця я западаю і западаю.

Неяк трэба выбірацца. Суладзіцца з tym, што ёсць, чаго больш, чым дастаткова, каб не самоціцца па страчаным і няздзейсненым. Пакінуць для музыкі сум пра былое.

Я б мог і не ажаніцца ні з Нінай, ні з Мартай. Мог не ўзлящець з Аннай, не доўжыць палёты з табой... Зусім не цяжка ўяўіць, што гэтага магло не быць, але яно сталася — і не быць ужо не можа. Калі нават прамінула і страцілася... Пашарпалася і падрапалася, як старая кружэлка.

Радыёла “Рыгонда”, на якую паставіў я кружэлку, таксама старая, і музыка старажытная, даўняя-даўняя, бо Малер — апошняя музыка Еўропы. Былі пасля Дэбюсі, Стравінскі, толькі гэта ўжо хоць і Еўропа, але Амерыка. Калі можна так сказаць.

На ўскрайку Еўропы і на сконе яе музыкі Агінскі паспей яшчэ напісаць свой паланэз. Агінскі, канечне, не Малер, гэта музыка апошняга балю на крэсах сыходзячай Еўропы, Лі-Лі, хоць Крабіч будзе даводзіць, што найвялікшая. Крабіч ва ўсёй музыцы толькі і трывініць паланэзам Агінскага, і ўлюблёны ў яго таму, што Агінскі для Крабіча — беларус. Ну, жыў у фальварку ў Залессі, дык і беларус, і малайчына. На Малера Крабіч пацепвае плячыма, а пра Бетховена кажа, што Бетховен — глухі казёл. Бо як так: немец, а паланэз напісаў для рускай імператрыцы, для заваёўніцы?.. “Еўропа кінула Беларусь пад ногі Рәсеi з паланэзам Бетховена! — крычыць Крабіч. — А з паланэзам Агінскага мы ў Еўропу вернемся!..”

Можа быць, толькі куды вяртацца, калі Еўропы паланэзаў даўно няма і ніколі болей не будзе?.. Я кажу Крабічу, што Бетховен чуць не чуў нічога пра Беларусь, краіны, назвы такой не ведаў, для яго Еўропа на ўсходзе Нямеччыны, на ўзмежжы Польшчы канчалася, а Крабіча на вілы ўздымае: “Глухі казёл”.

Пра Бетховена — глухі казёл, як табе такое, Лі-Лі?.. І ўсё— з глыбінай лютасці, з нацыянальнай няздзейсненасці няспраўдзанасці.. А як спраўдзіцца?.. Магчыма, каб у нас , у беларусаў, былі Бетховен ці Малер, дык былі б і мы, беларусы. Хоць хутчэй за ўсё Бетховена з Малерам у нас бы забралі. Ці палякі, ці літоўцы, ці рускія...

У кансерваторыі я з паўгода вучыўся ў класе Глебава.. Глебаўскае адажыа ў балеце “Маленькі прынц” перахоплівае горла. Эта музыка не ёўрапейска-развітальная, як малераўская, яна беларуска-развітальная...А Крабіч слухаць не хоча: “Глебаў — рускі”. Я кажу: “Дык і Муля — уральскі”. Крабіча ад злосці распірае: “Мулявін — пясняр!” Быццам тое, што ён пясняр, у Мулявіна ў пашпарце запісаны...

Прафесару Румасу ўсё адно было: рускія, беларусы, ці немцы з татарамі Глебаў з Мулявіным. Ён радаваўся, што яны ёсць, і маліўся на музыку... Якраз професар Румас адкрыў мне Малера. Румасу ў слодыч было згадваць і паўтараць кімсьці да яго сказанае: што “Тытан”, першая сімфонія Малера, — гэта дзесятая сімфонія Бетховена. А Бетховен напісаў дзесяць сімфоній, Лі-Лі.

Немагчыма высокая, Адажыа Дзесятая сімфонія Малера і невыносна самотнае: я слухаю яго ледзь не ў плач. Не тое, каб мне хацелася слёз, але так яно выходзіць.

Музыка — пустата?..

Калі ўсё ж смерць... ці не, не смерць, нешта памежнае з ёй, штосьці над ёю... не смерць, а небыццё, адсутнасць у быцці сапраўды гэткая раскоша, як у гуках і паўзах адажыа, дык развігаемся хоць зараз, Лі-Лі. Толькі для смерці павінна прычына быць, музыка — не прычына.

Некалі ў стыляг (было такое племя вольных у няволі, Лі-Лі, у кашулях з пеўнямі і з прычоскамі з кокам) мы куплялі саматужныя запісы на скарыстанных рэнтгенавскіх плёнках. Запісваліся на тых плёнках не Бетховен і не Малер, так даходзіў да нас амерыканскі рок. Гэта называлася музыкай на касцях. Элвіс Прэслі дастаўся мне на шыйных пазванках, Дзін Рыд — на грудных. Дзін Рыд быў першым і лепшым, Лі-Лі. Да сюль не ўцямлю, як ён раптам стаўся змагаром, амаль савецкім патрыётам?.. Яго ўкруцілі ў палітыку, а пасля ўтапілі ў ціхім нямецкім возеры.

Укруцілі — і ўтапілі. Тут ёсць прычына... Але ведаеш, Лі-Лі: у Берлін, каб яго ўтапілі, Дзін Рыд паляцеў, бо там чакала жанчына.

Купляючы музыку на касцях, я прысніць не мог, што лёс звядзе мяне з Дзінам Рыдам — дзе ў тыя часы была тая Амерыка?.. Ды й наогул... І ўсё ж мы сустрэліся ў Краснайрску, Росіі нас звёў, так што Росіі у нейкім сэнсе — лёс, хоць і не спраўджаны. Мы дамовіліся запісаць дзве мае песні — і ўяві, Лі-Лі, якая магла быць удача, што б магло здзейсніцца, каб не ціхае нямецкае возера... Калі б не чакала жанчына.

Не здзейснілася. Не спраўдзілася. Таму я сеў у іншы самалёт — і здзейснілася, спраўдзілася Анна. Пасля чаго Ніна ўзрэзала сабе жывот. Пасля чаго я выкраў з Рыгі Марту...

Неяк, перабіраючы бараҳло, якім аброс за жыццё, я знайшоў запісы на касцях, рэнтгенавскія плёнкі... Наўзданага выбраў адну — і пачуў: “Вам музыкі?.. Шып... Шып... Шып... Шып... Шып... Вам музыкі?.. Шып... Шып... Шып... Шып... Вам музыкі?.. Шып... Шып... Шып... Шып... Шып... Хрэн вам, а не музыкі!..”

У кашулях з пеўнямі і з прычоскамі з кокам вольныя ў няволі стылягі гэтак жартавалі.

Я пачынаю не разумець, як я жыву, Лі-Лі.. Калі сэнс жыцця, як надумаў я сабе, ні ў чым іншым — нават не ў музыцы, — а толькі ў жанчыне, дык які сэнс у Стэфے?.. Адмовіць Стэфу ў тым, што яна жанчына, не выпадае, і, значыць, сэнс павінен быць, але які?.. Той самы, што ў бясконцасці іншых жанчын, пра якіх я забыўся?.. Якіх гэтак не помню, нібы іх

не было, і выходзіць, што сэнсу — нікага?.. Бо сэнс — гэта мець і страчваць, помніць і развітвацца... На такой невыноснай вышыні, на якой развітваецца Малер.

Мяне здзіўляе, што я чапляюся за гэтую вышыню, адчуваючы сябе ў задніцы... Якая ў задніцы музыка?

І чаму я так пачуваюся, Лі-Лі?.. Пасля нечага, пасля Стэфы?.. Пасля Крабіча з ягонымі ідыёцкімі фантазіямі?.. Пасля Максіма Аркадзьевіча з ягонай кітайскай філасофіяй?.. Ці перад некім, перад нечым?..

Шып... шып... шып... шып... шып...

Іголка драпае кружэлку там, дзе ўжо няма музыкі. Дзе хрэн вам, а не музыкі...

Зялёнае вока “Рыгонды” глядзіць на мяне, не міргаючы. Міргаць яно пачынае, калі пераключаеш радыёлу на радыё, настройваешся на станцыю. Зялёны абадок то звужаецца, то пашыраецца, падміргвае — і ніколі не ўгадаеш, што пачуеш. Часцей за ёсё якуонебудзь лухту. Такую, як зараз: што нейкі Красевіч толькі і думае пра краіну і народ, таму вылучаецца ў дэпутаты. А хто такі Красевін?.. Што ён напісаў?.. Вынайшаў?.. Зрабіў?.. Ніхто і нічога пра яго не ведае, а ён вылучаецца — і народ нават не падазрае, што Красевіч гэты альбо штатны канторшык, альбо стукач.

Хрэн вам, а не музыкі.

“О!..”

— Прыняць уздел у выбарчай кампанії, падтрымаць свайго кандыдата ў дэпутаты, інтэрв'ю з якім праз некалькі хвілін вы пачуецце, пажадалі знакамітага ў нашай краіне людзі. Мы не называем іх прозвішчы, бо перакананыя, што вы самі здагадаецца, хто яны, гэтыя людзі, любімыя ў народзе творцы, аўтары ўсім вам вядомай песні..

Радыёла падміргнула: ага, даўно не чулі — мая з Крабічам песня!.. Хоць на Крабіча — табу, забарона на ўсіх каналах. І на табе: любімы ў народзе творца. Гэта, канечне, аванс з падачы Шыгуцкага, Красевічу б забарону не адмяніць...

Крабіч зверам на мяне накінецца, калі Красевін ягонае імя назаве... Не паверыць, што я ні пры чым...

Вось яно і пайшло-паехала... Паехала-пайшло... Здзяйсняцца пачало і спраўджвацца.

Разгублена не ведаючы, што рабіць, я ту зануўся да тэлефона.

Начальнік радыё, плюгавенкі Толік Шчапок, які некалі на адным курсе з Крабічам вучыўся, вершыкі папісваў і па гарэлку для Крабіча бегаў, доўга барапіўся сакратаркай: “Анатоль Андрэевіч заняты...” Нарэшце абарона, слабыя месцы якой я даўно ведаў, здалася, сакратарка ўздыхнула, як у апошні раз, і Шчапок, паслухаўшы мяне, спытаў:

— Ты хочаш, каб я пазваніў, каму трэба, і сказаў, што ты супраць таго, каб па дзяржаўным радыё тваю музыку перадавалі?

Па дзяржаўным радыё, як па дзяржаўным радыё ў яго прагучала. А смарчок жа, шпендрый...

— Я не пра сябе, пра Крабіча!

— А чаго ты яго ўзненавідзеў так? — з'едліва знайшоўся і нібы здзівіўся Шчапок. — Нядаўна ж сябравалі...

“Жаба ты плюгавая!” — мне б на гэта сказаць, але я перамаўчаў, бо па дзяржаўным радыё музыку маю перадавалі, а Шчапок не стаў чакаць — і ў паўзе паклаў трубку.

— Рычард Пятровіч, вітаем вас у нашай студыі! І першое да вас пытанне: чым абумоўлена ваша рашэнне ступіць на нялёгкі і цярністы шлях палітыка? Ці проста яно вам далося?

— Не проста... Але я прыняў яго. Яно абумоўлена ўсім май папярэднім жыццём, жаданнем як мага болей зрабіць для людзей, для росквіту нашай роднай дзяржавы.

Нашаму грамадству зараз, як ніколі, патрэбная кансалідацыя ўсіх здарowych сіл, на падтрымку якіх я спадзяюся і ў выбарчай кампанії, і ў далейшай сваёй дэпутацкай дзейнасці..

У дзверы коратка, не надта ўпэўнена пазванілі з першымі словамі Красевіча і, перачакаўшы, націснулі кнопкую званка яшчэ раз, празваніўшы ўжо даўжэй...

— Якімі прынцыпамі збіраецся вы кіравацца ў вашай дэпутацкай дзейнасці?

У сваёй дэпутацкай дзейнасці... у вашай дэпутацкай дзейнасці... у нашай дэпутацкай дзейнасці... Дзінь... дзінь... дзінь... дзінь... дзінь...

Пра прынцыпы мне, відаць, не дазнацца — кнопкую званка націснулі і не адпускалі... Я адчыніў — на парозе стаяў пыльны і пакамечаны фікусалюб. Ціхан Міхайлавіч Лупеха, ці Аляксей Віктаравіч Мацвеенка, нехта з іх — сведкаў па маёй справе.

— Вось... — падаў фікусалюб цераз парог, насцярожана азірніўшыся ўверх і ўніз на лесвіцу, складзеную паперчыну. — Вам...

Разгарніўшы паперчыну, я прачытаў:

“Даўно не бачыліся, давай спаткаемся”.

То тэлеграмы, то запіскі... Ні імя, ні подпісу. Але почырк — высокі, клінапісны — аднекуль знаёмы.

— З кім?..

— Гэта ўжо на словах, з кім... Прайсці можна?

Фікусалюбу трывожна было стаяць у расчыненых дзвярах, відавочна трывожна.

— Праходзьце, Ціхан Міхайлавіч. Прыйзнацца, не чакаў.

— Мяне Аляксеем зваць...

Не чакаў і не ўгадаў. А ўпэўнены быў, што ўгадаю. Значыць, Ціхан Міхайлавіч Лупеха — асіметрычны. А запіска ад каго?.. Ніяк не ўспаміналася, чый гэты знаёмы, клінапісны почырк?

— Дык з кім спаткацца?

— З кім, з кім... — шнырнуў вачамі па паліцах на кухні, куды мы прайшли, фікусалюб.

— Так і скажы вам адразу...

— Няма нічога, Аляксей Віктаравіч. Было шампанськае — выпілі.

— Сікі газаваныя, — паморшчыўся фікусалюб. — Не п’ю... З амерыканцам спаткацца.

Я ўспомніў паштоўкі, якія зредку, звычайна на Каляды, прыходзілі з Амерыкі. З віншаваннямі, напісанымі высокім, клінапісным почыркам.

— З Дзінам Рыдам?..

Сведку па маёй справе Аляксея Віктаравіча Мацвеенку мог падаслаць да мяне хто заўгодна... Следчы Патапейка мог падаслаць.

— Дзін Рыд памёр... — не надта ўпэўнена прамовіў фікусалюб. — Яшчэ пры мне.

Гэта дзіўнавата ў яго прагучала: памёр яшчэ пры мне. Але я здагадаўся, пра што ён — многае хавалася за агаворкай. Чалавек пазнаецца па агаворках, як па адбітках пальцаў. Нават больш, бо адбіткі — знешніе... Некалі, калі Дзін Рыд жыў, фікусалюб не быў бамжом. Быў некім, пры сабе, не выкінутым з жыцця...

Падаслаў яго не Патапейка.

Падаслаў яго Панок.

Я сказаў:

— А Кенадзі пры мне забілі.

Фікусалюб не зразумеў.

— Ну і што?..

— Тады з кім сустракацца?.. Хто з амерыканцаў жывы?

— А-а... — працягнуў фікусалюб. — Асцерагаецся... — Нахіліўся да мяне і прашаптаў:
— І я асцерагаюся, яго ловяць.

— Каго? — адступіў я — так ад Аляксея Віктаравіча патыхала.

— Амерыканца. Сябра вашага.

Запіска — ад Фелікса Рачніцкага. Напісаная ва ўсякім разе ягоным почыркам. Высокім, клінапісным почыркам калядных віншаванняў на амерыканскіх паштоўках.

Гэта ставіла ў тупік. Калі Панок падаслаў фікусалюба, каб справакаваць мяне на сустрэчу з Феліксам, дык, выходзіла, прыслалі яго ад самога Фелікса?.. Калі, канечне, не падрабілі почырк, што не проблема.

Але нашто?..

І нашто Феліксу звязвацца са мной цераз бамжа? Мог сам пазваніць... Ды, мусіць, не мог: ніхто не хоча апошнім часам са мной па телефоне размаўляць.

Мы былі калісьці з Феліксам сябрамі сапраўднымі — не па гульбах і п'янках... Хоць ён і з Крабічам сябраваў таксама. Росціка ведаў...

— Дык яго не арыштавалі?

— Не, мы схавалі. Ён чалавек. У-у, чалавек які!.. Хоць гэткі ж амерыканец, як і я.

Прыловяць мяне з амерыканскім шпіёнам там, дзе бамжы яго схавалі, і так прыціснуць, што ані ў якіх не кругтануся. І думаць кінуў аглоблі біць...

— Чалавек, як вы?.. Што ж вы з Лупехам следчаму мяне здалі?

— А хто б не здаў? Калі б прыгразілі, што пасадзяць? Хоць за пісталет... І скуль мы ведалі: вы, не вы?.. Гатовыя былі ўсё пацвердзіць, што следчы ні выдумляў. Абы на нарах не парыцца. Сам на іх ніхто не палезе... Што, не так?

Яно так... Нары — не палок.

— А пісталет вы куды засунулі?

— Футра Лідзії Паўлаўны ў прыхожай вісела... Хто летам футры носіць? Мы падкладку збоку надарвалі і за падкладку кінулі... І навідаво ку — і не здагадаешся.

— Нехта ж здагадаўся?

Фікусалюб уздыхнуў вінавата:

— Ну так...

— Казаў я вам, каб занеслі ў міліцыю?.. І не было б нічога.

На гэта Аляксей Віктаравіч нібы і не запярэчыў, але і не згадзіўся:

— Усё адно нешта было б.

Падобна на тое...

Калі запіска — не падробка, нешта Феліксу ад мяне трэба. Праз пятнаццаць гадоў. Колькі часу не мінае, а чалавеку ад чалавека ўсё нешта трэба і трэба.

А мне ад Фелікса — што?.. Тоё, па што Панок да яго пасылаў?.. Я і спробы нікай, каб знайсці Фелікса, не зрабіў, бо мог Панок зманіць, не ведаюць і сочачь, праз мяне знайдуць — і на табе...

Не шлях, а лёс.

— Ісці далёка?

— Ехаць. Не бойцеся, ўсё прамазгавана. У амерыканца — галава. Не п'е толькі, а так — галава.

Фелікс, колькі я ведаў яго, сапраўды не піў. І прыдумаць гэтага ніхто не мог.

— Няма мне чаго баяцца... Ліскінай таксама прыгразілі?

— За прафесаршу мы не ў адказе, — адмахнуўся фікусалюб і спытаў з глыбінным недаўменнем, калі мы ўжо выходзілі. — І як гэты вы палезлі на гару такую?..

XVI

У двары, азіраючыся ва ўсе бакі, прагульваўся асіметрычны — Ціхан Міхайлавіч Лупеха. Робячы выгляд, нібы аказаўся тут выпадковым прахожым, ён рушыў з двара на вуліцу, і ўдвуҳ — асіметрычны трохі паперадзе, фікусалюб ззаду — яны правялі мяне да “Масквіча-пікапчыка”, за рулём якога сядзеў яшчэ адзін мой нядауні знаёмы: мужычок у кепцы-аэрадроме. Гэта ўжо, канечне, занадта, каб быць толькі супадзеннем... Вакол мяне гуртавалася кола новых сяброў.

Пачакаўшы, пакуль я сяду ў кабіну, фікусалюб з асіметрычным залезлі ў кузай пікапчыка. Выб'е з іх пыл па дарозе. Шкляныя б пабіліся.

— Па фікус едзем? — падміргні ў мужычок, падаючы руку і кранаючы з месца. — Мяне Амедам завуць, я татарын.

Зараз я адразу ўдвая болей дазнаўся пра яго, чым тым разам. Так і павінна быць паміж сябрамі.

— А кепка пад каўказца... — І тут мяне праніала: чачэнец! Для Зоі што татарын, што чачэнец, які каля Лі-Лі круціцца — калі тая Зоя на тых поўднях была!

І бамжы... Лі-Лі так і казала: мы з бамжамі Фелікса адбілі... Гэта ж тыя! — якія яшчэ бамжы маглі на пахаванні Ігара Львовіча быць?..

Ё-маё... І каб з такімі сябрамі Панок не ведаў, дзе Фелікс?..

Амед прыўзняў кепку.

— Дружба народаў. Песня была, памятаеце: дзе-ци роз-ных на-ро-даў... У мяне пяцёра дзяцей — і ўсе розныя.

— Што значыць розныя?..

— Хлопчыкі, дзяўчынкі. Яшчэ жонка, а кватэрну далі трохпакаёвую. Я і памяняў яе на дом на ўскрайне. Там зямля, кветкі. На кветках жыву. У канкурэнцыі з нашымі галандцамі.

— З галандцамі якімі?

— З нашымі. У нас ніхто ўжо свае кветкі не хоча вырошчаць. Пот, работа. З Галандыі пруць. Там купіў — тут прадаў. А галандскія кветкі без паху! Што такое кветка без паху? Назва адна — хоць яна ружа, хоць глыдыёлус... Неяк еду, а Ціхан з Аляксеем іх цягаюць, разгружаюць. Вы што, пытаюся, разгружаеце? Панюхайце, яны ж не пахнуць! Мужыкі панюхалі — і плюнулі. Ну, калі так, дык я іх да сябе забраў. У цяпліцах памагаюць, па гаспадарцы. На базар іх не стаўлю, жывыя гроши нутро ім пякуць. На пару пляшак прададуць — і ўжо ім няможацца. Фыр — і ў краму. Кідаюць усё і збягаюць. І ў той дзень збеглі, калі я ваш фікус забіраў. Шукаў іх якраз, а тут вы з фікусам. Потым яны вяртаюцца з амерыканцам, а ён аказаўца вашым даўнім сябрам. Цесны свет, праўда?..

— Цеснаваты... Нашто табе амерыканец здаўся?

— Як нашто? Дружба народаў...

З горада мы выбраліся па Слуцкай шашы і, праехаўшы Лошыцкі парк, збочылі на амаль вясковую вуліцу, у самым канцы якой, адасоблены ад суседзяў полем з цяпліцамі, стаяў за каменнаю агароджай дом Амеда. Двухпавярховы, з флігелем і мансардай, на якую вяла знадворку пакручастая лесвіца. У падворку — прасторная альтанка і, як на цяпліцах, шкляным дахам прыкрыты басейн, абстаўлены фікусамі.

Нехлямжны пікапчык, з якога вылезлі і моўчкі падаліся ў флігель фікусалюб з асіметрычным, ніяк не пасаваў гаспадару такіх уладанняў... Хітры татарын. “На кветках жыву...”

— Мора... пальмы... — пацягнуўся, заседзеўшыся ў машыне, Амед. — Я з жонкай, яшчэ нявестай, быў аднойчы ў Сухумі, палюбіў мора з пальмамі.. Тут не растуць. Свой фікус пазнаеце?

Я не тое што фікус, я Фелікс не адразу пазнаў... Ён спускаўся па лесвіцы з мансарды і быў больш падобны на бамжа, чым самі бамжы. Значна больш. У дзікунска-жоўтай, з малпай на пальме, майцы, завэдзганых спартыўных штанах, падраных сандалях... Гэтак падобны на бамжа, нібы сапраўды шпіён.

Мы абняліся, нешта ўва мне намерылася зашчыміць — і не зашчыміла. Ці то праз нечаканы выгляд Фелікса, ці то праз час, які прамініў — у кожнага са сваёй музыкай.

З пустатой.

А Фелікса, я адчуў, цісканула... І не маймі абдымкамі.

Калісці была ў нас агульная мелодыя... Гадоў дваццаць таму, трохі болей... Яе звалі Нэлай — і яна загінула. Выпадкова загінула, але Фелікс лічыў, што па ягонай віне.

Відаць, гэта ў ім і зашчыміла — ён за спинай маёй, здалося, нават слязу змахнуў... Мне ніякавата стала слупянец пад слязой, я спытаў не надта ўдала — ды як пры такой сустрэчы ўдала спытаешся:

— Амерыканскія сантыменты?

— Лабух ты... — усё яшчэ абдымкаючы, шапнуў мне на вуха Фелікс, пацягнуў да альтанкі і, не стрымаўшыся, выдыхнуў мелодыю, якую я ўгадаў. — Нэла...

У мяне была аднакласніца, Нэла — школьніца, дзіцячае каханне. Яна паступіла ў палітэхнічны, дзе вучыўся Фелікс, і пазнаёміла мяне з ім... Наўмысна пазнаёміла, каб паказаць, што ён у яе ёсць, бо я пазнаёміў яе з Нінай. Гэта было перад Новым годам, які мы кампаніяй збраліся сустрэць на лецішчы прафесара Румаса ў Крыжоўцы. У прафесара прыхамаць мелася такая: на Новы год даваць ключы ад лецішча студэнтам. Нібы падарунак дзеда-Мароза... Нэла з Феліксам запрасіліся ў нашу кампанію, мы паехалі ўвасьмёх, на дзвюх машынах, а дарогай Нэла і Фелікс павадзіліся. Ён псіхануў, на хаду выкінуўся — і нічога з ім не сталася. Праславігаў па наледзі і снезе. Яго ўтварылі, супакоілі, але ў першую машыну, дзе ехаў з Нэлай, ён не сеў, уціснуўся да нас, у другую. А кіламетры праз тры з прасёлка на дарогу выскочыў трактар з прычэпам. Якраз пад першую машыну...

“Калі б Фелікс не выкінуўся, калі б мы не спыніліся...” — прамільгнула ўва мне, як толькі здолеў я пра нешта падумаць... Стоячы над тым, што засталося ад Нэлы, мы жудасна — у зямлю — маўчалі. Маўчаць можна ў неба, а мы маўчалі ў зямлю, пакуль Ніна не сказала: “Гэта праз нас...” Яна ціха, мне аднаму сказала, а Фелікс пахіснуўся і, каб не ўпасці, учапіўся за мяне абдымкамі — і сціскаў іх, сціскаў, сціскаў... Тоё былі адзіндыя ў нашым жыцці мужчынскія абдымкі, калі не лічыць цяперашніх.

— Я ездзіў туды, пад Крыжоўку... — адпусціў мяне і ўсадзіў за стол у альтанцы Фелікс.
— І на могілкі... Так наплыло... Ведаеш, што ўявіў?

— Шашлык-машлык? — гукнуў з двара Амед.

— Ці татарчык? — запытаў Фелікс, я пацініў плячыма. — Сыroe мяса са спецыямі, ты еў?..

— І шашлык, і татарчык, — ідучы ў дом, вырашыў праблему Амед. — Дружба народаў. Фелікс памаўчаў Амеду ўслед — і я сказаў:

— Рады, што ўбачыліся.

— І я рады. Разумееш, не прамінае... Я сябе ўяўіў Нэлай, а Нэлу — мной. Нібы гэта яна прыехала да мяне пад Крыжоўку, прыйшла на могілкі... Як думаеш, яна прыйшла б?

Яму карцела сваё. Я не ведаў, што адказваць. Едучы сюды, зусім пра іншае думаў.

— Не прыйшла б, — самому сабе за мяне адказаў Фелікс і зноў спытаў: — І ведаеш, чаму? — і зноў адказаў сабе самому: — Бо тады, калі ўбачыў яе мёртвай, першае, што мяне працяла: я мог быць на яе месцы! Яна магла выйсці, а я мог застацца!.. Не яе пашкадаваў, а сабой ашчасліўся, разумееш?..

Фелікс дарма перада мнай вінаваціўся, бо і сам я тады ў зямлю маўчаў, сабой ашчасліўлены. Мог жа ехаць з Нэлай... Нейкі час было праз тое сарамнавата, пасля ніякавата, потым ніяк — прамінула, забылася.

А Фелікс не адпускае. Столькі часу — а не праходзіць.

— Ты б не думаў пра гэта... Звычайна найперш помніш тое, на што хочаш забыцца.

— Я не хачу забываць!.. — Фелікс прыўзняўся, сеў. — Што тады помніш?.. Думаеш, за мяжой ёсць чым жыць? З'ездзі пажыві!.. Я пятнаццаць год прыкідваю, ці не дарма з'ехаў? Ці трэба было?..

— І што?..

— Няма адказу. Там не гэтак і тут не так.

— Як габрэй казаў: найлепш у дарозе.

— Які габрэй?

— Ты ўжо анекдоты пазабываў. У габрэя спыталі: чаго матляешся туды-сюды, калі і там, і тут табе фігова? Ён адказаў: у дарозе хораша.

— А... Не было пры мне такіх анекдотаў, туды-сюды не ездзілі. І я б не прыехаў, каб не Ігар Львовіч. Ты помніш, што я вучыўся ў Рутнянскага?

Я кінуў — і Фелікс падаўся да мяне:

— Дык я быў Нэлай вінаваты, а цяпер яшчэ і Рутнянскім! І ты аказаўся ўцягнутым!..

— Не праз цябе ж...

— Як сказаць!

Размова ў нас павінна была ўрэшце пайсці пра гэта, не дзеля ўспамінаў пра нязбытнае мы спаткаліся, не для рэфлексій — і не сырое мяса есці. Але Нэла з Ігарам Львовічам, а тым больш я з Рутнянскім праз Фелікса — у адно не звязваліся. І, пакуль яно не звязвалася, я так, каб не надта зауважна было, пазіраў на дом, падглядваў у вокны: дзе Лі-Лі? Тут яна? Не тут? Не ў Фелікса ж пытацца, нібы з-за Лі-Лі толькі і прыехаў...

— І што ты маеш сказаць?

— За сястру дзякую, — нечакана змяніў размову Фелікс. — Хоць не ў бардэлі... Колькі ні клікаў да сябе, так і не выбралася.

Я ўспомніў суддзю, які зацягнуў Аксюту пад Герб Дзяржавы...

— Патрыётка.

Фелікс нібы здагадаўся, пра што я ўспомніў.

— Ды кінь ты!.. У Францыі ў вайну прастыуткі сіфіліс немцам падсейвалі — і лічылі сябё патрыёткамі.

У мяне сама спыталася:

— А хіба не?..

У мяне так здараецца — нібы сама пытаецца.

У Фелікса сама не адказалася.

Ён паціраў скроні, нешта ўзважваючи. Я не стаў яго прыспешваць — не ўяўляючи, да чаго? Спытаў пра Аксюту — праз яе Панок мне раіў Фелікса пашукаць:

— Бачыў яе?

— Бачыліся. Амед прывозіў. Зноў не ды не... Там я, заявіла, не тавар. Я ўсхадзіўся, падумаў, яна пра блядкі, аказалася — пра сцэну. Яна праўда тут артыстка нейкая?

— Не з горшых... Ты вунь таксама — артыст. Чаго ў такім рыззі?

— А што?.. Не пасуе?

— Пасуе. Асабліва майка. Ды й штаны ніштаватыя. А сандалі — хоць адкідвай.

— Ціхан з Аляксеем презентавалі. Я ў Амеда за парабка, а парабку ў чым хадзіць?..
Паеду — з собой вазму на памяць.

— На мытні звар'яцеюць...

Размова сцякала ўбок... Мне падумалася, што мы не дагаворваем — і гаворым без толку, амаль як я апошнім разам з Росцікам. Добра хоць з Максімам Аркадзьевічам дагаварылі.

— Калі ехаць збіраешся?

— Як толькі пашпарт Амед дастане. У яго ў Москве людзі свае, за грошы — любы пашпарт. Мой у мяне вырваць паспелі, калі на могілках накінуліся... Ты пра гэта ведаеш?

Пра пашпарт я ведаў, але адкуль? — і так і пацепнуўся:

— Адкуль?.. А чаму ў пасольства не пайсці?

— Дык не тут жа... Дзе яны, па-твойму, сачыць будуць? У пасольства я ўжо ці ў Москве, ці ў Кіеве — куды выберуся...

Ён упэўнены, што не ведаюць, дзе ён. Упэўнены.

— А хто такі Амед?

— Як — хто? Вы ж знаёмыя...

— Не скажу, што не... Сёння дазнаўся, як яго зваць.

Я чакаў, што Фелікс, які, падобна, давяраў Амеду і думаць не думаў, што пра схованку ягоную сярод бамжоў і фікусаў мог нехта данесці... — а, можа, і не? мала што мне надумалася?.. — ківок мой у бок татарына ўстрывожыць, а ён не ўстрывожыўся. Засмяяўшыся, пляснуў па стале.

— Ну, бусурманін! Ён жа цябе за лепшага сябра падае! Фікусы тут, кажа, твае...

— Адзін. І не мой — суседскі. Рутнянскіх фікус.

Тут Фелікс трохі, але сумеўся.

— З чаго раптам?..

— Выпадкова. Не мае значэння.

— Як гэта не мае? Якраз мае.

— Калі мае, дык ты ведаеш, як Ігар Львовіч жышцё дажываў? Піў, не прасыхаючы. Маці ганяў. Пакуль на вуліцу не выкінуў разам з фікусам... У той дзень яго і забіў нехта. Ці я, ці бамжы, ці баба, ці хрэн ведае, хто.

— Я! — зноў — і ўжо рашуча — падаўся да мяне Фелікс, яшчэ адзін забойца: трэці ў чарзе за мной і Лідзіяй Паўлаўнай. Не амерыканец, а комплекс віны...

— Кінь дурное. Не перад ім табе вінаваціца.

— Перад ім! Рутнянскі — геній! Распрацоўкі ягоныя ўнікальныя — і ляжалі тут мёртва!

А ў мяне там нічарта не выходзіла! Удавалася нешта, але не так і не тое, каб выбіцца ў людзі! На першыя ролі! Мне патрэбны быў поспех, сапраўдны поспех! На ўзору і адкрыцця, бо мяне ўжо падпіралі, паціху спісвалі... Я і напісаў Рутнянскаму, папрасіў дапамагчы. Па тэмэ, не звязанай са зброяй. Ён некалі сам прапаноўваў мне ёй заняцца, дык я падумаў, што маю маральнае права... Пісьмо перадаў з надзейным чалавекам, а яно аказалася ў канторы. Ігара Львовіча і выперлі адразу. Не за п'янку яго выгналі, разумееш?..

Мне стала не надта ўтульна ў альтанцы каля мора з пальмамі... Бо яшчэ раз выходзіла, што падпала коўнік Панок не пудзілам пустым мяне палохаў.

— Кажу табе: ён піў! — для самога сябе запярэчыў я ва ўсім вінаватаму Феліксу. — I выгналі яго гады троі таму.

— Дык гэта і было троі гады таму. Не зараз.

Я ўжо збіраўся пра падпалкоўніка Панка распавесці, не аднаму ж Феліксу размову нашу дагаворваць — і тут згадаў: тры гады таму Лідзія Паўлаўна была ў Амерыцы! Я так і не зразумеў тады: як, чаго? — не дапытваўся... Яно і зараз неверагодна, каб дапытвацца: не магла ж яна сына здаць.

Фелікс глядзеў на мяне, нечага чакаючы, я спытаў:

— Гэта ўсё?

— Да ўсяго далёка... — вырашыў прапусціць маю паўзу Фелікс. — Тры гады прамінула, а тры тыдні таму знаходзяць мяне два рухавыя малайцы ў Германіі, я там лекцыі чытаў. І пытаюцца пасля ўсяліх анекдотаў і зямляцкіх рухаў да збліжэння: вас цікавяць распрацоўкі Рутнянскага?.. І кажуць: мы гатовыя прадаць. Ты разумееш?..

Я не ўсё яшчэ разумеў.

— Яны з лабараторы?

— Ага, з лабараторы! Лабаранты! Толькі ў званнях не прадставіліся, капітаны ці маёры... І ў іх на дыскетах — ўсё, што Рутнянскі напрацаваў. Разам з праектам сейсмічнай зброі.

Вось і ўсплыла паперчына са дна кардонкі з лекамі...

І ўсё з яе высыпалася, раскацілася... з мяне ўсе пытанні выпалі... не ведаў, пра што далей пытацца — мусіць, трэба пра гэтую зброю...

— А гэтая зброя сейсмічная... яна што такое?

— Як сказаць, каб расказаць... — На твар Фелікса выплыла намаганне, такое ж, якое выплывала на твар Максіма Аркадзьевіча, калі ён пра дао мне расталкаваць намагаўся, але хіба я вінаваты, што вы такія вучоныя, а я лабух... — Яна ўмоўна так называецца. Можна рэзананснай назваць. Прыйклад рэзанансу са школы помніш? Як салдаты па мосце маршыруюць — і мост абрушваецца? Бо частата біення марша выпадкова супадае і накладваецца на частату хістанняў маста. Тут прыблізна тое самае, толькі не выпадковае... Параматычны рэзананс... Тоё, што можа, скажам, Англію, як мост, на дно Атлантыкі абрушыць. Ці ўздыбіць дно акіяна — і змыць той жа мост, хвалія накрыць тую ж Англію... І яно гадамі ў сейфе пылілася нікому не патрэбнае! Краіна распадалася, не да таго ўсім было — у тым ліку і канторскім. Але гэтыя першымі пачалі ачомвацца, службу спраўляць... Перахапілі маё пісьмо і зацікавіліся: што ж там яшчэ? І сейф ачысцілі. Разабраліся — а далей што рабіць?.. Калі ні тэхналогій ніякіх, ні сродкаў на іх. Тут Савецкі Саюз ці пацягнуў бы, якая там Беларусь... Яны і вырашылі прадаць тым, у қаго і сродкі, і тэхналогіі. Хто ўцяміць адразу, колыкі яно каштуе.

— Табе?

Фелікс хмыкнуў.

— Мне... Мне тое, што я ў Рутнянскага папрасіў. Прыйым, за так, як прэзент за астатнія... Калі я кваліфікавана звяду іх з пакупнікамі.

Пра Фелікса ў газетах, калі ён з'ехаў, як пра здрадніка пісалі... Якога дзяржава карміла, вучыла, а ён... І адчуваючы сябе ўсё болей няўтульна, я не прыдумаў нічога іншага, як сказаць:

— Гэта ж дзяржаўная здрада...

— Вер не вер, я тое самае ім сказаў. Тады адзін з іх, маладзейшы, нібы здзівіўся: маўляў, вам якая розніца?.. — а старэйшы спытаў, я слова ў слова запомніў: “Як вы лічыце, ці можа мець месца дзяржаўная здрада ў дзеяннях па даручэнні дзяржавы? Якой трэба адольваць эканамічны крызіс, у якой столькі проблем — ды яшчэ Чарнобыль? Вы ж ад Чарнобыля, ведаючы проблему, і з'ехалі?..” Чарнобыль ён мне ўжо як костку падкінуў. З намёкам, што яны да мяне без прэтэнзій, бо я не нейкі там палітычны эмігрант.

З дому выскачыў хлопчык год сямі, закрычаў у вокны: “Сервер, гад ты такі! Вайна!..” “Я табе дам вайну, ідзі работу дарабляй!” — пачуўся з дзвярэй жаночы голас... але не голас Лі-Лі, ды й не стане ж яе татарын, як наложніцу, трymаць... і следам за tym хлопчыкам, які вайну аб’явіў, выбег старэйшы хлапчук, год дзесяці, зграб меншага і заштурхав зноў дамоў: “Вайна, куля ў цябе з гаўна!..”

Пяцёра — і ўсе розныя. Дружба народаў.

— Мне б дзяцей... — нечакана і неяк па-жаночаму ўздыхнуў Фелікс. — Ці хоць пляменніка якога. Твае як растуць?..

Фелікс апраменіўся ў Чарнобылі Так што сапраўды ведаў праблему. Але пра яе тады, у эпоху галоснасці, трэба было ці маніць, ці маўчаць. Усе чакалі, што прайду скажа начальнік галоснасці Гарбачоў. Я таксама чакаў, нават заклаўся з Феліксам на скрыню каньяка, што скажа... Гарбачоў не сказаў, каньяк я прайграў, ды выйшла, што Фелікс, які не піў, нічога не выйграў. Ні маўчаць, ні маніць ён не мог. Праз тое і з’ехаў. Каб раптам прыехаць — і калі да сустрэчы з ім зразумелай была прычына (з настаўнікам развітацца, як Лі-Лі сказала), дык цяпер я ўцяміць не мог: чаму?

-- Ты чаго прыехаў, Фелікс?

— З настаўнікам развітацца. Ты б не прыехаў?

— Я б не паехаў.

— Праўда?

— Праўда. У нас з бацькаміне ўсе развіваюцца.

— Пра каго ты?

— Ні пра каго канкрэтна. Пра нас і пра час.

— А... Паедзеши, калі даслухаеш.

Ён зноў паглядзеў, чакаючы... Я без паўзай пачаў даговорваць сваё — Фелікс слухаў і ківаў... Яго нібы нічога не здзіўляла. Спытаў, маючи на ўвазе Панка з Шыгуцкім:

— Ты як ад іх адкруцішся, калі я выберуся?

— А калі не выберышся?..

Фелікс згадзіўся:

— Праўда што... — І падняўся. — Пачакай.

Пакуль ён хадзіў на мансарду, я пасправаваў знайсці фікус Лідзіі Паўлаўны. Загадаў: калі пазнаю яго сярод іншых, дык і тэлеграма Зоі, і тое, што мне самому пра Лідзію Паўлаўну ў галаву ўзбрыво — лухга. Ва ўсёй гэтай гісторыі яна зусім не пры чым — і толькі па п’янай дурноце Ігар Львовіч бегаў за ёй з сякерай.

За мной водзіцца такі бзік: абы што на нешта загадваць... Мужчыну ці жанчыну за вуглом сустрэну?.. Цот ці лішка дрэў у скверы?.. Калі жанчыну, калі лішку, тады...

Яны ўсе былі падобныя — фікус на фікус. Большы, меншы, радзейшы, гусцейшы?... — я не пазнаваў. Зрокавая памяць мая наогул ніякая, запамінаю слыхам. Таму для мяне не існуе жывапісу. Я не чую карціну — і ў самых знакамітых музеях губляюся, не дапінаючы, чаго тоўпіцца народ перад намаляванаю нематой?..

Жывапіс — немата, музыка — пустата... Што штады не нямое і не пустое?..

Мне абавязкова трэба было, каб загаданае спраўдзілася, і, не пазнаючы фікус на выгляд, я папоўз на карачках, вынююхаючы, з якой кадкі пахне Дартаньянам — ад сабак доўга пахне... Нічога не ўнюхаўшы, падняў галаву: у дзвярах дома, пакручваючы “аэрадром” на патыліцы, стаяў Амед і глядзеў на мяне зуважлівай цікаўнасцю.

— Вы прапаўлі, трэці за вамі, я зямлю яму памяняў, — сказаў Амед, праходзячы да флігеля. — Гэй, дармаеды, хто мангаль будзе распальваць?..

Фікусалюб з асіметрычным, выскачыўшы з флігеля, мной не зацікавіліся: для іх чалавек на карачках — з'ява звычайная. Згаладаным подбегам кінуліся яны за дом да мангала — следам за Амедам.

Я пазнаў фікус — трэці ад мяне, самы худы з усіх. Але пазнаў, калі Амед падказаў, так што загаданае падвісала...

Зачарпнуўшы вады з басейна, я вымыў руکі... Ненармальны кожны з нас, калі ўдумацца з уважлівай цікаўнасцю. Німа зусім нармальных. І дзве мае жонкі ненармальныя, і дзеци, і Лі-Лі, і Зоя, і Лідзія Паўлаўна, і Фелікс, які спусціўся з мансарды:

— Купацца будзеш, дык распраніся.

Ага. Зараз у адзежы нырну.

У некага з вучоных, ці не ў Энштэйна, былі ў доме кот і сабака. Энштэйн для іх у дзвярах, каб самі на вуліцу гуляць бегалі, дзве дзіркі прарэзаў. Адну, большую, для сабакі — і другую, меншую, для ката.

А замарочыў свет тэорыяй адносці... Адносна — нармальны, адносна — не.

Фелікс мяне ўжо ледзь не раздражняў — так непакоіў. З ім проблема ставала большай, чым была. Калі без яго наогул была б проблема...

— Ты ў Амерыцы сваёй жывёлін трymаеш?

— Якіх жывёлін?

— Ну ката, сабаку...

— Рыбак акварыумных. А што?..

— Ды нічога. Нечакана, што рыбак...

Пытацца пра тое, як ён не сабаку з катом, а рыбак акварыумных выгульвае, не выпадала. Я прайшоў у альтанку, Фелікс падаў мне ўчацвёра складзеныя паперыны.

— Тут напісана ўсё... І копіі двух дакументаў — не буду казаць, адкуль. Разам з аналітычнай запіскай Рутнянскага — гэта матэрыял.

— З запіскі — толькі апошняя старонка.

— Дастаткова. Скандал такі, што пабаяцца, адчэпяцца.

Я ўзяў паперы, разгарнуў. *“Беларусь спрабуе прадаць апошнія савецкія распрацоўкі зброі масавага зніччэння...”*

Фелікс даваў мне зброю для абароны. Маёй і ягонай, калі раптам не выберацца.

— Не надта спадзявайся, што нехта надрукуе. Дзе вялікія гроши, там хуткія трупы. У такое не лезуць.

— Яны самой магчымасці скандалу пабаяцца. На Беларусі і так нелегальны гандаль зброяй вісіць. А тут не гранаты, не танкі з самалётамі. Адвязаныя ў вас хлопцы ва ўладзе... Нібы не разумеюць, што за гэта з імі разбяруцца хутчэй, чым з тэрарыстамі.

— Хто разбярэцца? Захад?

— І заход, і ўсход... Лабараторыя фінансавалася Міністэрствам абароны СССР. Так што з Масквы могуць спытаць: а дзе наша?.. Там таксама хлопцы не простишь.

— Тым без нашага ёсць што красці.

— Таго, што можна ўкрасці у Расіі ніколі і нікому не хапала, Раман. Ведаеш, калі там першы заходні транш раскрапі?.. Яшчэ пры Кацярыне. У гэтым якраз праблема Расіі, а не ў дурнях і дарогах, і тым больш не ў манархіі і дэмакратыі. Не кралі б, дык і дарогі былі б нармальныя, і цар бы не замінаў.

Фелікс загаварыў раптам, як Крабіч. Нейкая бязмежная ў свеце нелюбоў да Расіі, якую я любіў. Можа, таму, што не мог любіць Амерыку, дзе не быў ніколі. І стаяў на сцэнах не ў Нью-Ёрку ці Дэтройце, а ў Маскве і Краснайрску.

— Я люблю Расію.

— Любі сабе. Я ж не пра любоў... І наогул не пра тое.
Тут Фелікс хутка-хутка на мяне зірнуў — праста зыркнуў.
Не пра тое ён казаў, нешта ў размове нашай усё яшчэ адцягваючы. Не рашаючыся сказаць.

Дасталі мяне гэтыя адцягнутыя размовы...

— Ты Крабіча даўно бачыў?

Зноў не пра тое... Хоць дзіўна: як толькі я Крабіча ўспомніў — так і ён адразу. Я шмат разоў заўважаў, што не адно словамі чалавек з чалавекам гукаецца. Пракруціца ў галаве, не чутная ж нікуму, мелодыя — і яе тут жа напяе той, хто побач.

— Нядаўна. Хочаш з ім сустрэцца?

— Можа быць... Ён як жыве?

— Нармальна. Расю не любіць.

Фелікс паківаў на гэта, згодны, што зноў не пра тое...

— Што б ты сказаў на май месцы?

Я перамаўчай.

— Каму?

Перамаўчаў і Фелікс..

— Лабарантам. І што б зрабіў?

— Адказаў бы, што падумаю. А што б зрабіў... Можа быць, палічыў бы, колькі яно каштует...

— Праўда?

— Я сказаў: можа быць. А ты ім што адказаў?

— Адказаў, як і ты, што падумаю... І доўга думаў, што рабіць. Лічыць, колькі яно каштует — пагібель, колькі б яно ні каштавала. Неяк спыніць трэба было і лабарантаў, і тых, хто за імі. Прыйшлохаць, але як?.. І я надумаў, як дурань апошні, пазваніць Рутнянскаму. Нібыта ні ад каго і нічога не зброяюся хаваць. Адкрытым тэкстам спытаў, ці ведае ён, дзе ягоныя распрацоўкі, хто імі зараз займаецца?.. Маўляў, па-амерыканску ў мазгах маіх выкруцілася, што ён мае права на іх, як на інтэлектуальную ўласнасць. Абароніць свае інтарэсы... Разумеючы, што нас хутчэй за ўсё слухаюць, папярэдзіў, каб ён паводзіўся абачліва, асцярожна — і ў галаву амерыканскую мне не тукнула: каму званю, з якім Рутнянскім размаўляю?.. Не ўяўляў, не дапускаў, што з алкаголікам, які сябе не кантралюе. Запала яму з усяго, што я казаў, толькі пра ягоныя інтарэсы — ды й пра іх наўскасяк... Ён прарваўся ў лабараторыю, усчыніў вэрхал: дзе маё?.. Яму на пляшку трэба было, разумееш?.. Геню — на пляшку! Не Нобелеўскую прэмію, а шклянку гарэлкі!..

Фелікс павадзіў рукамі па стале, нібы шукаў ту ю шклянку... Не знайшоў і пажаліўся:

— Жах... Як вы живеце тут, Раман?.. Так жа нельга...

— Жывем і паміаем. Як і ў Амерыцы, як паўсюль. Ты нас не шкадуй.

— Дык не памёр, забілі... Назаўтра ж, як забілі, лабаранты мне і сказаі: прыстрэлі і Гіара Львовіча бамжы нейкія па п'янцы. Каб я зразумеў, што не жарты...

Так яно, мусіць, і было, усё пры такім раскладзе ставала на свае месцы, лагічна сходзілася, але я сказаў:

— Ты замнога бярэш на сябе, Фелікс. Так таксама нельга.

Фелікс, змучаны самім сабой, не слухаў.

— Я спытаў: чаму?.. за што?.. У рэшце рэшт, што ён мог рэальна зрабіць, хто б і дзе яму паверыў?.. І чуеш, што яны адказалі?.. Ну, як свойскія ўжо людзі, у якіх са мной адна справа...

— Што?

— Яны сказалі: не мы прымалі рашэнне.

Гэтак, я падумаў, яны не маглі сказаць. А калі сказалі, дык наўмысна.

— І пасля гэтага ты прыехаў?

За варотамі, да якіх сядзеў я спінай, пачуўся шум матора, пасля кароткі аўтамабільны сігнал — і голас Лі-Лі:

— Эй, хто-небудзь!.. Амед! Мне разлічыцца не хапае!..

У мяне спіна скамянела.

— Зараз! — гукнуўся з-за дома Амед, і да варот на пару пабеглі фікусалюб з асіметрычным — самыя багатыя.

Яна тут! З імі! Ну, Лі-Лі...

— З Амерыкі, можа, не паехаў бы, — глядзеў цераз маё плячо Фелікс. — А з Германіі... Гэта лёс, падалося, што я блізка, каб развітацца, павініцца, на калені стаць... Я ж яму ўсім абавязаны. Разумеў, што рызыкую, але што за мной?.. Нічога. І яшчэ амерыканскі пашпарт. Падумаюць, уважаць, не асмеляцца... А яны не доўга думалі, на могілках наляцелі. Я ўцяміць нік не мог: чаму на могілках?.. Прыйсіх, дэмантрэтыўна... Потым дайшло: праз нахабства і цынізм. Гэта сутнасныя прыкметы неабмежаванай улады, якая сіліцца паказаць, што валадарыць над кожным ад кальскі да труны. Дык і мне яны вырашылі паказаць адразу, што могуць зрабіць са мной усё, што захочуць. Што гэта ў Амерыцы я амерыканец, а тут, у іх, засранец. І калі б не бамжы і не Лі-Лі... Ха, ну ты паглядзі!

Нешта за спінай маёй Фелікса весела ўразіла — я павярнуў скамянелую спіну: фікусалюб і асіметрычны строга, як на пахаванні, неслі ўздоўж басейна з фікусамі партрэт презідэнта. Вялікі, у раме, як для кабінетаў. Лі-Лі — адна ў працэсіі — на хаду распраналаася.

— Стамілася ўся і ўся пыльная, — не ўся ўсё ж распрануўшыся, бо з дому высыпалі дзеци, наўмысна не нырнула, а плёхнулася ў ваду Лі-Лі, абдаўшы і нас, і дзяцей пырскамі.

— Падарунак! Павесім — і няхай хто-небудзь паспрабуе сунуцца!.. За мной, татарва!

— Ура! — першым, не распранаючыся, кінуўся ў басейн хлопчук, які аб'яўляў вайну Серверу, а за ім і Сервер, і яшчэ адзін хлопчык, і дзве дзяўчынкі. — Ура!.. Лі-Лі!.. Вайна!..

— Шашлык, як закавалі! — падаспей з шампурамі Амед. — Дружба народаў!.. Глянь, і бацька тут!..

— І татарчык, — не звяртаючы ўвагі на կрык і вэрхал, увайшла ў алътанку і паставіла місу з мясам і стос талерак на стол гаспадыня: русая жанчына — нікакая не татарка. — Мяне Таняй зваць, а вас я ведаю.

— Хто ж не ведае... — выйшла з басейна і, як ні ў чым не бывала, села, мокрая, на калені мне Лі-Лі.. Зверху пацалавала ў макаўку і спытала:

— Ты чаму не ўтурме?.. Не хочаш?..

XVII

Партрэт презідэнта, той самы, які Лі-Лі прывозіла ў дом Амеда, вісеў над сцэнай Тэатра моды — Шыгуцкі парадіў Лі-Лі яго павесіць. Ва ўсякім разе так Лі-Лі сказала — і нібыта Шыгуцкі і даў ёй партрэт наўмысна для гэтага. Загадзя, каб натхняў.

Гэта была дурасць, пад презідэнцкім партрэтам скакалі амаль голыя дзеўкі, тут яму было не месца, але ніхто не асмельваўся сказаць, што дурасць, што не месца — і партрэт завіс над сцэнай.

За дзень да “Шоу Лі-Лі” (а Лі-Лі сваё шоу без лішняй сарамлівасці так і назвала) праглядзець яго прыехала міністэрская камісія — як іначай, калі прэзідэнцкі паказ?..

Сцэнограф шоу, заікасты Эдзік Малей, паспрабаваў заінтуцца прад высокай камісіяй, што можна было б павесіць партрэт ад сцэны збоку, на сцяне, бо на сцэне і так процьма партрэтаў, усё шоу на іх змайстравана, а міністр культуры спытаў: “Вы хто такі, каб такія пытанні вырашаць?..” І Эдзік адзаікаўся, што ён, канечне, ніхто, сцэнограф.

Некалі ў Міністэрстве культуры, яшчэ ў савецкім, партрэт Купалы ў холе вешалі. Мы з Крабічам сталі выпадковымі сведкамі: зайшлі за песню гроши атрымаць, а ў холе натоўп — Купалу вешаюць. Усім міністэрствам. Па цэнтры не павесіць — акно ва ўсю сцяну, і можна толькі ці злева, ці справа. Міністр сказаў: “Справа. Злева сонца ўзыходзіць, якраз асвятляць будзе, гэта сімвалічна. І ўсе нармальныя людзі спачатка ўправа глядзяць, гэта натуральна”. Міністэрства ў адзін голас: “Справа!.. Сонца!.. Натуральна!.. Сімвалічна!..” Але ўсе паспяшаліся, міністр яшчэ мысліў. “Не, на сонцы выгараць будзе... І справа — намёк нейкі... Нацдэмамаўшчына, не?..” І міністэрства хорам: “Выгараць... намёк... нацдэмамаўшчына...” Толькі ўжо не так упэўнена, бо раптам міністр зноў перадумае, а той не перадумаў: “І пры пераходзе вуліцы ўсе спачатку налева глядзяць, прывыклі”.

Довад гэты ўсе астатнія пераважыў — Купалу павесілі злева па міністэрскай вуліцы. Крабіч енchyў у захапленні

Калі я да Крабіча пасля Стэфы заскокаў, братаміліцыянта спаткаў на вуліцы. Не такога п’янага, як Крабіч, але і не цвярозага. Ён сказаў, што знайшоўся чалавек на следчага Патапейку. Сябра ягоны, які не трываў канторскіх, бо праз іх з міліцыі вылецеў. І можа нешта прыдумаць...

Па размове з Феліксам я ўжо не ведаў, нашто мне патрэбны следчы Патапейка, але брат-міліцыянт стараўся, звёў нас — і мы сустрэліся ўтром: я, Іван Ягоравіч Патапейка і ягоны сябар Пётр Зіноўевіч. Брат-міліцыянт абазначыў перад тым, колькі гэта павінна каштаваць. Гроши я сябру даў, той — Патапейку. Мусіць, палову, ды мне без розніцы.

І Пётр Зіноўевіч вось што “прыдумаў”.

— Ці вы, Раман Канстанцінавіч, ці Лідзія Паўлаўна, ці хто-небудзь няхай знойдзе ўсё ж пісталет... — нехта ж ведае, дзе ён?.. — і адасць Івану Ягоравічу. Ну, не знаходзіўся, ды выпадкова знайшоўся. Бамжы пісталет апазнаюць, ён здаецца на экспертызу, а тая паказвае, што Ігар Львовіч забіты не з яго. Версія следства па вашай лініі, Раман Канстанцінавіч, рассыпаецца, забіраць яе зноў Іван Ягоравіч і спрабаваць не стане — і канторскім, Раман Канстанцінавіч, якія на яе толькі вас і чапляюць, клізма.

Яны праста забіралі ў мяне гроши. Палічыўшы лабуха за лоха. І Пётр Зіноўевіч, каб хоць неяк сваё адрабіць, з іменем па бацьку старанна і падкрэслена ўсіх персанажаў дзеі называў. Мяне назваў тройчы.

Я спытаў:

— А калі б пісталет адразу знайшоўся, экспертыза паказала б, што Рутнянскі не з яго забіты?

— Не абавязкова і нават наўрад ці, — пstryкнуў пальцамі следчы Патапейка. — У нас зараз проблема са спецыялістамі. А так я буду шукаць іншы пісталет.

— У мяне?

Патапейка весела здзвіўся:

— Адкуль у вас столькі пісталетаў?.. — І паклаў мне руку на плячо. — Мы ж дамовіліся. Знаходзьце і прыносьце.

Я сказаў, што падумаю. Можа, і знайду.

І ўсё ж я насампраўдзе лох, а не лабух. З таго, што распавядаў Фелікс, бясспрэчна вынікала: пазбавіўся ад Рутнянскага канторскія. Сачылі. Можа, і не ў двары, а ў пад’ездзе, паверхам вышэй. Адтуль ёсць лаз на дах. Пачакалі, пакуль выйшлі бамжы, я,

“прафесарша”. Самы момант... Толькі адзін эпізод разрываў дзею: як гэта нехта хуценька ўвайшоў — і адразу стаў мацаць за падкладкай футра? Хіба што нюх у іх на пісталеты?.. Чамусыці ў майм уяўленні страляць мог толькі гэты пісталет.

Калі ж, як па ўсім выходзіць, не гэты, тады як ён адразу аказаўся ў Лідзіі Паўлаўны?.. Ці яна ўбачыла забітага сына і так зледзянела, што футра апранула? Села плачаць над сынам і падкладку падшываць?..

Як бы там ні было — Лідзія Паўлаўна наткнулася на пісталет. І яна, як і я, падумала, што ён *той самы*. І што яго *падкінулі*, каб *знайсці* ў футры за падкладкай. Дык фіг знойдзеце ў Зое ў сумачцы — так выходзіла...

Лідзія Паўлаўна з Масквы не вярнулася, Зоя прыехала адна. З тым самым, што было ў тэлеграме. Маўляў, Ігар Львовіч накін уёсі, Лідзія Паўлаўна не магла болей трываць, а тут пісталет пад рукой — і яна ў адчай, каб назаўсёды скончыць з жахам, у якім жыла, стрэліла. Тэатр, сапраўдная народная артыстка... Трэба зусім не ведаць Лідзію Паўлаўну, каб паверыць у такое.

Зоя нараніцы прыбегла да мяне з вакзала, а ў мяне — Зіначка. Так выйшла. Я ўсё не мог нік разабрацца з выдумкай Крабіча пра смерць дачкі.. Як яму такое ў галаву ўзбрыво, чаму і нашто?.. Вырашыў Зіначку распытаць, заадно растлумачыць, чаму я з яе маці.. Зіначка зацыклілася на гэтым. Яе закалаціла, калі я ў бальніцы з'явіўся. “Не падыходзьце!..” Засланілася нейкім куфэрачкам белым, які неслася, і ў вачах — агіда! Рэдка на мяне гэтак, як на брыдоту, глядзелі — і каб я гэтак жа сябе пачуваў. Тут усё ў адно сыйшлося... Пачаў вінаваціца, ледзьве ўгаварыў... А дзе размаўляць пра такое?.. Запрасіў да сябе, нічога іншага на ўвазе не маючы, а яна раптам, збліеўшы пад той куфэрачак: “Пайшлі! Мамку трахнулі, дык і мяне!..” Пасля нічога не было і быць не магло нічога, хоць Зіначка парог пераступіла і світарчык на галаву ўсцягнула, грудзі загаліла: “Ну, што? Як у мамкі?!.. І ўсё астатніе паказаць?!..” Але яна так баранілася, ненавідзела мяне так, я абцягнуў світарчык, па адчайнай галаве пагладзіў: “Ты сябра майго дачка... прабач, не ведаў...” “Ніколі я дачкой не была яму, прыпыленаму! І мамцы цяпер не дачка!...” Я ўсё гладзіў па валасах: “Супакойся...” “Як вы маглі! Як вы ўсе маглі!..” Да слёз дайшло, пасля слёз яна паспакайнела трошкі, стала нешта чуць, можна было гаварыць... Так пакутліва і доўга я з дзецьмі сваімі не размаўляў — ні з Камітай, ні з Робертом. Сярод ночы Зіначка стамілася, апошні раз нервова ўсхліпнула — і раптам, седзячы ў крэсле, заснula. Імгненна, як дзіця. Я перанёс яе на ложак, лёг таксама. Мы проста пераначавалі разам, але Зое ўраніцы я не стаў тлумачыць, што ўсё не так, як ёй здалося. І Зоя, перагаварыўшы са мной на кухні, пайшла, а Зіначка — не. І глянula, я заўважыў, услед Зое пераможна. Пстрычка малая...

— Што Лі-Лі сказаць? — спытала Зоя, выходзячы. Яна не магла дапусціць, каб Зіначка і яе, і Лі-Лі перамагла. І правільна не дапускала. З Лі-Лі апошнім разам я амаль гэтак жа, як з Зіначкай, пераначаваў.

Ад Амеда Лі-Лі са мной не паехала: “Не хачу ў твой дом. Ва ўсякім разе зараз”. “А мне як быць?..” “Едзь, не едзь... Як хочаш...”

— Тут жывіще, — прапанаваў Амед. — Месца ўсім хопіць — і чым вам кепска?.. Мора, пальмы... І фікус свой.

— Фікус *не наш*, — прагаварылася Лі-Лі, якая не зусім яшчэ мяне кінула, і я зачапіўся за гэтае *не наш*, застаўся.

Павячэралі ў альтанцы — татарчык смачны аказаўся: не скажаш, што сырое мяса.

— Спецый, спецый не шкадаваць трэба, — ablізвай пальцы Амед. — Сmak не ў мясе і не ў рыбе, а ў прыправах... І ў чалавеку так, бо сам ён сыры.

— Ува мне як са спецыямі? — спытала Лі-Лі, і Амед падняўся з кілішкам.

— Хоць аблізвай! Давайце вып’ем за Лі-Лі, на якую ўсе аблізываюцца!.. — І прыгразіў пальцам Серверу, які пацягнуўся да віна. — Дзецине п’юць!..

— Аблізываюцца, — сказала жонка Амеда.

— Я дзіця, — выпоўніла Фелікс. — Пашчасціла табе, Раман. — І Лі-Лі тут жа ўставіла:

— Не яму аднаму.

Яна нібыта жартавала, падвясельвалася — так гэта ўсе і зразумелі, апрач мяне. І яшчэ Фелікс, які, калі я падняўся, каб пайсці, мяне пераняў.

— Пачакай ты! Я ўжо сто гадоў не сядзеў вось так, каб праста пасядзець, калі яшчэ давядзеца?.. — І пачаў казаць да ўсіх. — Такога не ўявішь у Амерыцы... Наогул не ўявішь, каб недзе мне дапамаглі, як тут... Я шмат чаго прапусціў у жыщі. З таго, што ў свой час само даецца, а пасля не купішь, не вымаліць. Прамінуў людзей, з якімі мог быць блікі... Цяпер нічога і нікога не вярнуць, але, каб можна было... Ды нельга. Толькі думаць трэба не пра тое, чаго ўжо нельга, а пра тое, што яшчэ можна... Іншыя ёсць у свеце людзі — дык хоць бы іх не прапусціць. Як раней пратускаў, калі цешыла мяне мая пантанасць, з якой бег да мэты, да якой? — з жыщём навыперадкі.. Працаваць, дабівацца! — я шмат чаго ўмей! — і што?.. Аказалася, я не ўмей жыць. Не зайдзе нікога, з кім можна навучыцца, бо адзін не навучыўся. І хачу, каб... — Фелікс на Лі-Лі глядзеў... — каб былі ў мяне вы...

— Тады вазымі нас у Амерыку, — сказаў, не схільны да сантыментаў, Лупеха, асіметрычны, а дачка Амеда, найменшая, спытала:

— Ты амерыканскі сірата?..

— Вы чулі? — здзівілася яе маці. — А ніхто ж не казаў ёй ніколі, што ў свеце сіроты ёсць. Ёсць, мусіць, рэчы, пра якія яны самі адразу ведаюць... — І яна падала мне халат. — Можа, на сон пакупаецца?..

Начаваць Фелікс пайшоў у флігель, вызваліўшы для мяне і Лі-Лі мансарду. Лі-Лі звыкла па пакручастай лесвіцы паднялася, не тримаючыся за поручань...

— Ведаеш, як я нявінасць страціла? — знячэўку надумала расказаць, толькі мы ў ложак леглі, Лі-Лі. Ніяк не адказваючы на мae ласкі, яна і не працівілася, праста адсунічала ў ласках. — У дзесятым класе дырэктар школы да сябе завёў. Маленькі такі, жыватасценыкі. Я падумала: пара, школа канчаецца. Аднакласніцы ўсе даўно ператрахаліся, але ж не з дырэктарам... Таму пайшла, калі павёў. Папрасіла цыгарэтu і, пакуль ён стараўся на мне, ляжала і паліла. Калі ўсё скончылася, адной цыгарэты хапіла, затушыла бычок аб дырэктара. У яго лысіна круглела на макаўцы — як попельніца. Ой і ўзыў... Я дала сабе слова не паліць больш ніколі. І, бачыш, не палю...

Я гатовы быў аб яе бычок затушыць. Але не паліў.

— Ты згубіла мяне, Лі-Лі?.. Страціла?

— Калі ты расказваў, як страціў нявінасць, ты мяне губляў?

— Ты сама расказаць прасіла!

— І сама расказаць захацела. Што з табой?

— Дзе ты была ўсе гэтыя дні?

— Ты пытаешся: з кім?..

— З кім?

Лі-Лі рэзка прыўстала.

— З дэпутатам! З дзяржсакратаром! З прэзідэнтам!

— Бычкі аб лысіні тушила?

— Яны не ўсе лысыя!

— Лі-Лі!..

Я ўдарыў яе. З размаху па шацэ.

Яна нібы чакала гэтага. Не здзівілася, не спалохалася, не ўскрыўдавала. Пацёrlа шчаку і адварнулася:

— Давай спаць.

Ад яе ашалець можна было.

— Як спаць?..

— Як усе. Ты хіба, як усе, спаць не ўмееш?

І ўсё разумей, як хочаш.. Я павярнуў яе, яна сціскала твар абедзывома далонямі. Не плакала, але туманок у вачах плыў каштанава-вільготны.

— Ты ўжо не са мной, Лі-Лі?

— Я з табой. Дапамагаю...

— Каму?

Яна маўчала.

— Каму? Феліксу?

— І яму...

— І каму яшчэ?

— Сабе. Шоу раблю, хіба не ведаеш?

— Ведаю. І не разумею, чаму без мяне?..

Лі-Лі крутнулася на калені і замахала нада мной рукамі:

— Бо гэта маё шоу! Маё, а не тваё! І ўсё сваё я раблю і буду рабіць сама!

Я злавіў яе за руکі, прыцягніў, прыцісніў плаўна-імклівае цела...

— Сама, сама... Знайдзі мяне, Лі-Лі...

Лі-Лі ўздыхнула і пачала мяне ціха-циха, як не хочачы, шукаць... Грудзямі, жыватом, лабком... Не дашукаўшы, абмякла раптам і ціха-циха на мне заснула. Так даверліва, што я ляжаў, баочыся зварухніцца.

Рана-рана яна пабудзіла мяне і дала два запрашальныя білеты на шоу...

— Другі для каго?

— Для каго хочаш. Ці для Крабіча... Спі, я пабегла.

Яна пабегла... а перад тым, калі білеты мне давала, сумку з рук выпусціла, білеты — у канвертах — у сумцы былі і разам з усім, што ў сумцы было, выпалі, разляцеліся, і адзін канверт — не такі, як астатнія, меншы — за халат, які Амедава жонка для басейна прынесла, заліцеў, і Лі-Лі, зграбаючы ўсё ў сумку, за халатам яго не заўважыла, я і сам бы не заўважыў, каб не падумаў: не выйшла палятаць — чаму б не паплаваць?.. і падумаў, канверт той заўважыўшы, што ў тым канверце таксама білеты для некага, а ў ім — для мяне — я на фотаздымку ў абдымку з Феліксам.

На тым самым фотаздымку... у тых самых абдымках... з тым самым Феліксам...

Лі-Лі ўсіх запрасіла: Ніну, Марту з немцам, Камілу, Роберта, Зою з Максімам Аркадзьевічам, Росціка, Крабіча, Амеда з сям'ёй, Зінажку і Аліка, бамжоў... Усю нашу слайную кампанію, апроч Дартаньяна з Максімам.

— Хэй, Марта! Як ты?

— Нармальна. А ты?

— Нармальна. Ты як, Роберт?

— Нармальна. Лі-Лі супер, праўда?

— Праўда. Якты, Каміла?

— У мамы спытай.

— Пра што ў мяне пытацца? Я не так апранулася?..

— Ты найлепшая, — пацалаваўся з Нінай Росцік. — Правільна, што з ім развялася.

Росцік, які сам сябе на работу з бальніцы выпісаў, яго ў санаторый выпраўлялі далечващца, з'явіўся пакрыўдженым і на мяне, і на Лі-Лі. На Лі-Лі — бо сваё шоу яна немаведама з кім, а не з намі зрабіла, на мяне — бо я для канцэрта пад выбары Красевіча пальцам не зварухнуў. З Красевічам і крываўдай Росцік і падышоў.

Я сказаў ім, што пра ўсё з Лі-Лі дамовіўся. Мы бярэм яе праграму, толькі партрэты мяняем, і пагналі — што яшчэ выдумляць?..

— О..! — узняў палец Красевіч, гледзячы на партрэт над сцэнай, а Росцік прамармытаў:

— Ты гэта на базары ў Бабруйску прадай...

Двое з нашай сладкай кампаніі, Максім Аркадзьевіч і Алік, са мной наогул не размаўлялі. Хоць Аліку я ключы ад кватэры Рутнянскіх аддаў. Нібыта для таго, каб ён Дартаньяна выгульваў. Крабіч хацеў месцамі з Алікам памяняцца, каб з Зіначкай сесці, Алік ні ў якую...

— Што за шэршань? — спыталаў Крабіч. — Замалы для Зіны.

Бацька мёртвых, бач ты, знайшоўся.

— Прэзідэнт Рэспублікі... — прагалёкаў знянацку, напалохаўшы залу, мардаварот ва ўваходных дзвярах, і па праходзе хутка, нібы гнаўся за ім нехта, прайшоў прэзідэнт. За ім ледзь паспявалі ахойнікі і Шыгуцкі.

Зала ўстала, адзін Крабіч застаўся сядзець, а як толькі Эдзік Малей, які быў яшчэ і кампазітарам, жывеенька прабег да раяля і авбясціў: “Прэм’ера песні “Таварыш прэзідэнт!”

— Крабіч падняўся і дэманстратыўна, тым жа праходам, па якім увайшоў прэзідэнт, падаўся вон. Шыгуцкі, прыабярнуўшыся, свідраваў ягоную спіну...

Эдзік Малей праспіваў свою песню ў магільнай цішыні. Салаўём на полі бою, дзе загінулі героі. Такога эфекту ніхто не чакаў, міністр культуры ўціснуўся ў крэсла... І ўсе неадрыўна глядзелі на прэзідэнцкі партрэт...

Ён быў трынаццаты... На задніку сцэны — ва ўсю шырыню — стаялі яшчэ дванаццаць партрэтаў, жаночых. Копіі вядомых карцін, намаліваныя нібы на палавінках вокнаў ці дзвярэй. Палавінкі расхіналіся — і ў раме ўзнікала тая ж копія, толькі жывая: Лі-Лі ў образах і строях жанчын на карцінах. Для шоу ў Тэатры моды — не самая кепская прыдумка. Лі-Лі выходзіла з рамы, палавінкі зачыняліся — і ўсе не так слухалі песні, як параўноўвалі: наколькі Лі-Лі на тую карціну, з якой сыходзіла на сцэну, падобная...

Сярод копій розных карцін дзве былі адноўкавыя. Першая і апошняя. Гэта былі копіі адной-адзінай карціны, якая юнавала для мяне ва ўсім жывапісе, пра якую я ўсё ведаў і ўсё расказаў Лі-Лі.

Як толькі яна сыйшла з гэтай карціны, я адчуў: нехта працягla, збоку на мяне глядзіць. Яшчэ не ўлавіўшы, хто, я ўжо здагадаўся: Марта.

Мы быліз канцэртамі ў Германіі. Не ў той, дзе Фелікс лекцыі чытаў, а ў той, дзе ў ціхім возеры ўтапілі Дзіна Рыда. У гэдээраўскай. Не перад бюргерамі за маркі, як хацелася б, выступалі, а ездзілі па гарніонах, падымалі дух савецкіх войскаў. Каб *partaigenosse* Хонекэр мацней цалаваўся з *partaigenosse* Брэжневым. Я немку Марту ўзяў з сабой — дыхнуць паветрам гістарычнай радзімы. А там не прадыхнуць: канцэрт — п’янка, канцэрт — п’янка... Напіўшыся, вайскоўцы сакрэтныя жахі пачынаюць паказваць: фільмы пра “сатану”, ракету “СС—20”. Яна, “сатана”, ляціць нізка, па рэльефе — не збіць. “Мы тым немцам з амерыканцамі, бля!.. Тым немцам, не нашым...”

У Дрэздэне Марта не вытрывала: “Тут галерэя!”

Нам далі газік, савецкі джып, старлея за старшага машыны — паехалі. З прыгараду, дзе нас пасялілі ў дому Месершміта. Таго самага, які прыдумаў самалёт-зniшчальнік свайго імя. На ягоным шырачэзным ложку пад Дрэздэнам, які ў час вайны нямецкія зniшчальнікі не абаранілі ад ангельскіх бамбавозаў, мы з Мартай і ляталі... І яшчэ ў пустэльным пакоі, бытым кабінече ці бытой гасцёўні — на більядным стале з пацёрта-зялёным сукном.

Марта любіла жывапіс — і яе нервавала, раздражняла мая абсолютная жывапісная глухата. Ці слепата, як тут сказаць... У любым выпадку мяне трэба было лячыць.

“Ты ўяўляеш, што ўбачыш?.. Мадону!.. Рафаэля!..” Марта чакала, што перад рафаэлявай Мадонай, пярлінаю з паўсотні шэдэўраў, якія, каб з самой сябе цешыцца, прыдумала Еўропа, мяне працяне — і я пранікну ў таямніцу фарбаў...

А галерэя аказалася зачыненай. І таблічка на дзвярах з непасрэднай нямецкай прастатой паведамляла, што зачынена еўрапейскае сховішча шэдэўраў на рамонт гэдэраўскай каналізацыі.

Гэтага дастаткова было, каб юная немка расплакалася. “Фройлен, толькі без слёз... — паспрабаваў разам са мной сучешыць Марту наш старшы машыны старлей, але яна не сучешвалася, хоць два гады ўжо была не фройлен, а фрау... — Айн мамент!” — сказаў тады старлей, узяў з газіка наша дарожнае піва, кансервы, некуды адбег — і вярнуўся з пажылым, падсівельным немцам, які правёў нас да службовага ўваходу. На ўваходзе немец, які па-руску размаўляў лепш за старлея, даў нам буклет з планам, па якім ісцідалей да ўсіх шэдаўраў, і застаўся са старлеем піць піва, пакінуўшы мяне і Марту ўдваіх — адных на ўсю Дрэздэнскую галерэю...

Да пярліны галерэі веў даўжэзны калідор з анфіладамі, у адной з якіх Марта спынілася: “Падыдзі адзін, каб я не замінала”. Марта хацела, каб я спаткаўся з Мадонай сам-на-сам. Яна трымцела ўся, кулачкі на грудзях сціснula, шаптала нешта ўслед, як малілася...

Перад жанчынаю ў аблоках з дзішём на руках прастаяў я з паўгадзіны... Прыкладна столькі, меркаваў, трэба прастаяць, каб Марта не кінула мяне, як дэбіла. Таму ўважліва ўзіраўся і ў Мадону, і ў Сына яе, і ў святога Сікста са святой Варварай... Але адзінае, што ўбачыў я на арыгінале еўрапейскага шэдэўра, гэта тое, чаго не разгледзець было на размытых нашых савецкіх рэпрадукцыях: у аблоках над Мадонай — тварыкі анёльчыкаў...

І ўсё.

Я вярнуўся да анфілады, у якой чакала Марта, дзе знясілена прысеў на аксамітавы зэдлік, нібы калені ў мяне падгіналіся ад толькі што перажытага катарсісу. Марта кіўнула — стрымана, але пераможна — і пайшла калідорам між анфіладамі. Божа мой, як яна ішла!.. Спіна яе, стрункай выцягнуўшыся, спявала, лёгкі пошум крылаў анёльскіх чуўся за ёю. І гэта мая, сама ў сабе прыхаваная, немачка?.. Тоэ акрыленае імгненне падарыла мне Марту, як нанава, і я ледзь не кляўся Бог ведае каму, што не згублю яе ніза што і ніколі, не дазволю сабе згубіць...

Адвярнуўшыся, каб не замінаць Марце, як не хацела яна замінаць мене, я слізнуў позіркам па карцінах у анфіладзе — і на ўсіх была Марта са спіны... і раптам на адной карціне Марта павярнулася мене насустрач... не зусім на сустрач, але трошкі больш, чым у профіль... нібы міма праходзячы... крок яшчэ ступіла і застыла ў белым фартуху і чэпчыку, у сукенцы з залацістым гарсажам, з падносам у руках, з кубкам на сподачку і шклянкай вады на падносе. Я паспей пачуць, пакуль Марта, павярнуўшыся і міма праходзячы, не застыла і стала *не Мартай*, як дзвынькнула на сподку, падаючы, лыжачка...

“Шакаладніца” называлася карціна, на якой празрыста, срэброна дзвынькнула лыжачка...

Гэтага, канечне, быць не магло, бо не было на сподку лыжачкі і нікуды яна не падала — і я не ведаю, як *пачуў* карціну. У яе вузкай, нібы з прыадчыненых дзвярэй падгледзенай, прасторы, у калідоры перад пакоем... не, ужо ў пакоі, дзе быў нехта нябачны, да каго ўвайшла і, нечага чакаючы, сарамліва застыла... не, прытворна засаромелася шакаладніца, ціха ўсплыўала музыка. Я ўспомніць паспрабаваў, чыя?.. — але не ўспомніў і здагадаўся раптам, што *нічыя, нікім не напісаная*. Музыка самой карціны: шакаладніцы і некага нябачнага, хто ў карціне быў па-за рамай, каму прынесла кубак гарачага шакаладу ў ложак прытворна-сарамлівая спакусніца — і хто незаўважна ставаў мной...

Як роўненька трymалася спинка ў гарсажы — і як выгіналася ад таліі, акруглялася пад цьмяна-серабрыстай, крыху прыкамечанай спадніцай попка шакаладніцы! І якой гарэзлівай мышкай выглядывала з-пад спадніцы ножка ў шэрым туфліку!..

Я зняў туфлік... другі... Сарамлівіца, апусціўшы вочы, пакорліва прыпадымала ножкі. Асцярожна, стараючыся не разліч гарачы шакалад. Пафорхваў накрухмалены фартух — ціхая, як з-за заслоны, музыка...

Прыабняўшы сарамлівіцу, я павёў яе за заслону. За раму карціны — туды, куды яна несла мне шакалад.

Замінаў, збіаючы з мелодыі, паднос, які не было на што паставіць — і я не мог прыдумаць, дзе яго падзець. Часта не спраўляешся з найпрасцейшым.

Шакаладніца паставіла паднос на падаюннік. Самога вакна нібы не было, але яно адбівалася ў шклянцы з водой, і я толькі зараз убачыў, што яно ёсць. І ўсё белае на шакаладніцы стала яшчэ бялейшым.

Я не стаў яе распранаць, падняў і апусціў, бязважка-лёгкую, на ложак... У блішчаста-снежным фартуху, у празрыстай касынцы і светлым чэпчыку шакаладніца патанула ва ўзбіта-белых пярынах, як pena ў пене. Залаціўся і напята, высока звінеў ненапісанай музыкай сонечны прамень на гарсажы яе сукенкі.

Асцярожна нырнуўшы, слізнуўшы ў ту ў пену, я плыў у ёй невядома колькі... Месцамі яна была прахалодная, як вада ў шклянцы, месцамі гарачая, як у кубку шакалад. Я не шукаў у ёй губ, грудзей, клубоў, вагіны шакаладніцы, я купаўся ў ёй ва ўсёй — і ўсё само мяне знаходзіла. Я ў ёй плыў, плыў і плыў, быў, быў і быў, як у юначых сваіх сексуальных фантазіях, — і ледзь здолеў вынырнуць і падняцца, калі падышла Марта: у мяне падгіналіся калені.

І вось яшчэ што: калі падышла Марта, калі я вынырваў — вынырнуў і ўбачыў на карціне толькі туфелькі шакаладніцы. На нейкае імгненне — толькі туфелькі на падлозе каля белай сцяны.

Шакаладніца хуценька вярнулася, ускочыла ў туфелькі, як і не было нічога, але цьмяна-срабрыстая спадніца яе была болей, болей прыкамечаная...

Я паглядзеў на Марту — ці заўважыла? — яна сказала: “Гэта таксама шэдрёр... Але не Мадона. Літар — не Рафаэль”.

Не разбіраючыся ў жывапісе, я не запярэчыў.

Мы выйшлі з галерыі, узяўшыся за рукі, або шчаслівя... За нас радаваліся і дзяліліся з намі півам немец і старлей. Марта гаварыла і гаварыла пра Мадону, я нічога не сказаў ёй пра шакаладніцу. Маючы вопыт з Нінай, якой расказаў пра Анну Ваззышэнскую.

У Берліне, ужо перад ад'ездам, я купіў копію “Шакаладніцы”. Такую, што немцы на мытні правяралі, ці не арыгінал. Магло быць... Пасяліў шакаладніцу ў сваім пакоі — і дарма. І нікім не напісаная музыка больш не гучала, і Марта развязлася са мной.

Шакаладніца дачакала Лі-Лі, якая прыдумала Амілю. І прывяла мяне да Амілю на могілкі...

Аміля ўзнікла з шакаладніцы, яна была нібыта нашай з шакаладніцай дачкой... Народжанай з пены і падобнай на яе.. Партрэта Амілі Лі-Лі не магла знайсці, яго праста не было, помнік з могілкаў сцягнулі, таму, мусісьць, на сцэне з'явіліся дзве шакаладніцы...

А шакаладніцу звалі Нандль. Імя амаль немагчымае, неверагоднае, як восьмаяnota ў гаме, але так шакаладніцу звалі. Яе імя я дазнаўся, чытаючы пра Эцьена Ліатара, якому пазіравала Нандль для “Шакаладніцы”. Нандль Бальдауф — з прозвішчам наогул не прагаворыш. Камерыстка эрцгерцагіні пры двары каралевы Марыі Тэрэзіі.

Двор каралевы распушнічаў і баліяваў... Камерыстка Нандль Бальдауф была ва ўсім лёгкай ведзьмай з выглядам анёла — і ніхто яе, як Папялушку, на баль не клікаў. Але яна прыдумала, як прынцэсай стаць, калі прынц пры двары туляецца. Праз партрэт Ліатара прывараўжыла прынца, як засведчылі сучаснікі.

Толькі што сучаснікі — хоць тыя, хоць нашы?.. Што яны засведчаць пра Лі-Лі, якая прыдумала, для чаго над сцэнай презідэнцкаму партрэту вісцець?.. Партрэт, падвешаны на блоках, пад фінал шоу апусцілі — і Лі-Лі ў касцюме шакаладніцы падбегла да презідэнта з фламайстрам: “Надпішыце пажаданні!..” Той надпісаў і ўшчыкнуў Лі-Лі за бачок. Крыху ніжэй талій. Ах ты, маўляў, гарэзня... Народны презідэнт — зала захлынулася ў воплесках.

Сказаўшы нешта Шыгуцкаму, презідэнт пайшоў пад воплескі... Ягоны шчыпок за бачок стаўся найлепшым нумарам шоу.

Лі-Лі пырхнула за кулісы, следам шмыгнуў Шыгуцкі...

У буфеце, дзе накрылі некалькі столікаў, каб адзначыць прэм'еру, мы ўсёй нашай славай кампаніяй сталі Лі-Лі чакаць.

Усе глядзелі неяк міма ўсіх...

— Феерверк, а не шоу!.. — апошнім далучыгўся да кампаніі, прыцягнуўшы ахапак кветак, Амед. А Максім Аркадзьевіч сказаў:

— Феерверк кітайцы прыдумалі.

Марта падышла да мяне:

— Табе не шкада ўсё нашае раздаваць?..

Шакаладніца не была *нашай*. Марта, мусісьць, забылася, што нашае ў кожнага з нас было сваім.

— Я тут не пры чым.

— Зусім?..

Марта не дапускала, што шоу рабілася зусім без мяне. Яно і праўда не зусім без мяне, калі з шакаладніцай...

— Не скакаць жа кардэбалету з Мадонай.

Ніна спытала:

— А чаму дзве шакаладніцы?

— Бо ў кожным з нас некага два і некага дзве, — незразумела прагаварыла Каміла, але Ніна нібы зразумела:

— А... Тады чаму ўсіх не па дзве?

— Асабліва ню магло быць болей, — падтрымаў яе Роберт. — Дарма Лі-Лі ў купальніку скапіравалася... Мадэльяні ў купальніках хіба маляваў?

— У купальніку — савецкі стыль.

Гэта нечакана пракін у асіметрычны, а фікусалюб дадаў:

— І яшчэ з ручніком на плячы, каб відаць было, што ці ідзе купацца, ці купалася.

Яны не заўсёды былі бамжамі. Лічыліся некалі навуковымі супрацоўнікамі. И ў касцюмах, якія Амед ім купіў, выглядалі не горш за немца.

— Лі-Лі не савецкая.

Роберт не савецкую Лі-Лі хацеў не ў купальніку, а голай убачыць — хоць гэта цешыла.
Бо на пару з Лі-Лі не савецкі Поль таксама амаль галяком па сцэне разгульваў.

— Сучасны стыль,— не прамаўчаў і маў клівы немец. — Можна ў Еўропе паказваць.

Росцік прабурчай:

— Мы і глядзелі ў Еўропе... А то дзе?

Нешта ў яго з галавой сталася ад прабоіны Крабіча... Да таго ж Росцік не любіў немцаў,
і быў раздражнёны, што Лі-Лі абышлася без нас... Да таго ж без нас і абыйсціся можа.

Немец нібы не пачуў Росціка.

— Толькі без партрэта презідэнта.

— Вы што! — расшырыла вочы Каміла. — Гэта ж самая фенька!..

— У нас старшыня калгаса двойчы Героя мей, яму помнік на сялібе паставілі, — не для
мяне ўспомніў Алік. — Дзіўна так: ідзеш, а ён сам-жывы каля свайго помніка. І яшчэ
кветкі ўскладае...

— Выдумляеш пра кветкі, — не паверыла Зіначка.

— Не... — пачырванеў Алік, бо пра кветкі, відаць, выдумляў.

— Аднак дзе ж наша герайнія? — схамянуўся нарэшце Максім Аркадзьевіч, якому б
даўно пра гэта спытацца. І Зоя ўсміхнулася скроў мяне:

— Так і кветкі завянуць.

— Мае не завянуць, — сказаў Амед. — Не галандскія.

Зайчора з новым пашпартам Амед выправіў Фелікса ў Кіеў. Той вырашыў выбірацца
праз Украіну. Амед ледзьве ўламаў яго паехаць: Фелікс хацеў да ад'езда шоу Лі-Лі
паглядзець. Загрыміравацца, бараду прыклешць... Зусім ачмурэў. Лі-Лі стварае наўкол сябе
зону ачмурэння.

Я пытаяўся ў Лі-Лі пра Фелікса: “Як ты думаеш, чаму ён прыехаў?” — і Лі-Лі сказала:
“Ты ўжо забыўся, што ёсць такая рэч, як прыстойнасць”.

Калі ёсць, дык дзе яна?.. Фелікс звёз?

Ужо ўсе ў нашай кампаніі, апроч дзяцей і Ніны, ніякавата разумелі, што чакаць няма
каго і можна разыходзіцца, але не разыходзіліся... Ніна — святая душа, нашто толькі я з ёй
развёўся? — паслала па Лі-Лі Камілу... Тая вярнулася з Полем.

— А дзе Лі-Лі? — спытаў Поль. — Я шукаю, шукаю...

Засранец.

— Давайце за Поля вып’ем, — прапанаваў Роберт. — Ты супер, Поль!

Выпілі за Поля... Той мне ўсміхнуўся, прыкрыўшыся пушыстымі вейкамі:

— Як вам ваша “My insomnia, my sleeplessness?..” Я ж казаў, што я не анёл, а д’ябал, а
вы не верылі.

Дзэтам з Лі-Лі ў купальніку Поль праспіваў песню, падлізаную мной у Джагера, у
касцюме д’ябла... У якога не бяссоніца, а праста ён ніколіне спіць. Зманьвае і спакушае...

Агаляе ўсё, як ёсць.

Песня прайшла пад авацы.

— Гэта не мая песня.

І я знейкім педзікам малым яшчэ размаўляю...

— Твая лепшая, — пашкадаваў мяне Роберт.

— Лебядзіная, — не пашкадавала Каміла. — Лі-Лі пайшла, вахцёр сказаў. Так што ўсе
вольныя.

— Як пайшла? — не зразумела Ніна. — А мы?..

Мы з Ніай сына хацелі... І калі б Каміла ў нас сынам, а не дачкой нарадзілася, дык усё было б інакш Сын з Лі-Лімяне б не пазнаёміў.

— А мы за Лі-Лі вып’ем!.. — паспрабаваў зрабіць выгляд, нібы нічога такога не сталася, Амед. І ўскінуў пад столь ахапак кветак. — Каб жыццё кветкамі засыпала!..

Засыпаныя кветкамі, выпілі за Лі-Лі без яе... Калі разы ходзіліся, Зоя паглядзела на мяне пераможна.

— Пайшлі... — прапанаваў на вуліцы Росцік. — Крабіча можам паклікаць... Набярэмся ўтрох, як некалі.

— У цябе ж галава...

— Няма ў нас галоў, — сказаў Росцік. — Задніцы ў нас, за якія баймся.

Мы ўжо залезлі задніцамі ў таксі, калі падбег Амед:

— Раман Канстанцінавіч!..

Я вылез...

— Не сказаў раней, каб не збіваць з настрою... І Лі-Лі не казаць прасіла...

— Кажы, не саб’еш...

— Фелікс Андрэевіч прапаў.

Яшчэ і гэта да ўсяго.

— Ён жа ў Кіеў паехаў...

— Не даехаў. Тут я праводзіў, там мае людзі сустракаць прыйшлі, а яго няма ў вагоне. Па дарозе арыштавалі думаю...

Ну а мне, лабуху, што думаць?.. Калі Лі-Лі не казаць прасіла і з Шыгуцкім з’ехала, а перад тым — у сумцы ў яе фотаздымак, на якім я ў абдымку з Феліксам...

XVIII

Я трахаў Лі-Лі, пастав іўшы ракам, мяне ў задніцу драў Патапейка, Патапейку — сябра ягоны Пятро Зіноўевіч, Пятра Зіноўевіча — Красевіч, Красевіна — падпалкоўнік Панок, падпалкоўніка Панка — Шыгуцкі.. і ў гэтым трахальнym карагодзе, стоячы адзін за адным, дралі адзін аднаго яшчэ сотні і сотні, тысячи і тысячи людзей... брат-міліцыянт і Росцік, бамжы і Амед, палатны доктар Іосіф Данілавіч і нябожчык Адам Захаравіч, Поль і Алік, Максім Аркадзьевіч і прафесар Румас, Фелікс і хто там яшчэ — не пазнаць, і колькі яшчэ — не злічыць... і ўсіх скрэзь усіх, і мяне скрэзь задніцы Шыгуцкага, Панка, Красевіча, Патапейкі, і Лі-Лі скрэзь мяне трахаў презідэнт — гэткі ў яго быў ялдак! Мы ўсе былі нанізаныя на ім, як на шампуры, апошняя круцілася на канцы ягоным Лі-Лі, і невыносна патыхала сырым мясам з экспрэментамі, і дзеци Амеда бегалі, пасыпаючы ўсіх прыправамі: “Спецый, спецый трэба не шкадаваць!..”

“А ты думаў саслінучы!.. — вочы закочваючы і бліскаючы бялкамі, крычаў презідэнт Феліксу. — Давай пасыпай яго, татарва! А то смярдзіць па-амерыканску!..”

Ён так кайфаваў, што мae ўсіх праз кожнага ў адну дзірку — у яго рот перакошваўся, і сліні цяклі ад кайфа...

Я прачнүўся, знудзіўшы ў ложак, захлёбваючыся ў ванітах...

“Ты што?!.. — ускочыла побач нейкая жанчына, я не бачыў у цемры, якая, не ведаў, хто яна, дзе я з ёй?.. — п’янос! свіння! брыда! погань!..”

Яна запаліла свяцло, па ёй, зусім голай, сцякалі, слізка цягнуліся мае ваніты, яна страсала, скідвала іх на мяне, на ложак, нешта не ў ёй самой, а ў голасе яе, у мяне і ў п’янага абсолютны слых, здалося знаёмым, але адкуль?.. “Ды ўставай, скаціна!..”

Ухапіўшыся за прасціну, яна скуліла мяне з ложка, за валасы пацягнула ў прыбіральню, я поўз за ёй на карачках, даванітоўваў — і мяне ўсё яшчэ дралі, трахалі ў адстаўленую задніцу Шыгуцкі Панок, Красевіч, Патапейка, скрэзь іх усіх — презідэнт, і перада мной была нечая задніца, класная задніца, але не задніца Лі-Лі, тады чыя?..

“Адрыгайся!..”

Яна галавой сунула мяне ва ўнітаз, забралася ў ванну і пачала абмывацца. “Ты кампазітар бляцкі!.. Лабух засраны!..” Страўнік сутаргава выкідаў з мяне апошня ваніты — ужо толькі слів і жыжку...

“Ну што?.. У ванну лезь, казёл ябаны!..”

Казёл ябаны... ябаны казёл...

Калі заструменіўся душ, стала трохі лягчэй, але стаяць я не мог, сядзеў пад душам і нічога пра сябе не помніў, апроч таго, што я свіння, брыда, погань, лабух засраны і казёл ябаны...

Яна прыходзіла, набірала ў вядро вады, выносіла, вярталася, вылівала ва ўнітаз, набірала чыстай, паласкала анучу, вылівала і зноў набірала, прыходзіла і выходзіла — прыбірала... Маладая, узросту Лі-Лі З радзімкаміна плячах... Я не ведаў, хто яна.

“Досьцы! — прыйшла яна з маёй адзежай і закруціла краны. — Апранайся і выкідрайся!..”

Пакалочваючыся ў дрыжыках, я нацягнуў кашулю, порткі, выйшаў у незнайому кватэрку, у чужую прыхожую... Нешта тут пра нешта нагадвала, але што пра што?

Ніяк не зашнуроўваліся туфлі... Яна, ўсё яшчэ голая, нецярпіва нагнулася і зашнуравала. Без шкарпетак, якія сунула мне ў кішэнь кашулі, і яны смярдзелі пад нос.

“Пайшоў вон, гаўнок!..”

За дзвярыма я сеў на лесвіцу... Паверхам ніжэй свяціла лямпачка — і я пазнаў пад'езд і дзвёры, каля якіх сядзеў. Тыя тонкія, у якія вочка не ўрэзаць, за якімі жыў я з Мартай, па разводзе з Ніай кватэрку разменьваючы і наймаючы пакой у жандара Шалея.

Я падняўся, пазваніў у дзвёры... Не адчынялі.

“Ліля...”

“Я сказала: вон пайшоў!..”

Тры радзімкі на левым плячы...

“Можна кавы выпіць?..”

“Дапівай тое, што піў!..”

І дзве на правым... І муж, які яе замыкае... Гэтым разам, значыць, не замкнуў...

“Выбачай... Не бывала са мной такога...”

“Ага, я першая дачакалася! Згінь!..”

“Куды сярод ночы?..”

“Куды хочаш!..”

Не, гэта не тая Ліля, з якой нядаўна я нач напралёт праз дзвёры прагаварыў... Зусім не тая.

Бо тады была гульня, а зараз жыщё. Гуляць у жыщё весялей, чым жыць. І выглядае лепей, і не смярдзіць, як закарэлія шкарпеткі пад носам.

Наўмысна засунула, сучка. У кожнай бабе — сучка. Ці дае, ці гаўкае.

Я паспрабаваў ламануць дзвёры, сама ж тым разам прапаноўвала...

“Крык падыму!.. Ці ў міліцыю пазваніць?..”

“А пажар?..”

“Ты ўсё і затушыў, пажарнік!..”

Сказала, як яшчэ раз зачынілася, і наўрад ці адчыніць.

Але ж неяк я да яе заляцеў?.. Цераз балкон на чацвертым паверсе?..
Білі дрыжыкі. Пакалочваючыся, я спусціўся ўніз і сабачым подбегам патрусіў па Грушаўцы. Азірнуўся: ніхто мне ўслед не глядзеў, пуста было на балконе.

Як непадобна ўсё ж адно на другое... Тое самае на тое самае...

Ліля на Лілю...

Лі-Лі на Лі-Лі...

Я сам на сябе — я на сябе сам...

Дома на майм ложку, упоперак, не распрануўшыся, спала Лі-Лі. У касцюме шакаладніцы.

Як на пажар, спяшалася...

Трахнулі па-хуткаму і выправілі.

Я не стаў яе будзіць. Не мог. Бачыць не мог.

У Рутнянскіх сонны Алік папярадзіў:

— Лі-Лі званіла, казала не пускаць, калі прыдзеце, каб дахаты ішлі.

Пазваніла — і спіць сабе...

— Адтуль выганяць! Сюды не пускаць! Дома бляждзі спяць!.. — закрычаў я на Аліка. — Дык куды мне падзеца?

— Куды хочаце, — гэтаксама, як Ліля, сказаў Алік і зачыніўся ў пакоі Лідзії Паўлаўны, дзе спаў з Дартаньяном. Дартаньян да мяне нават не выйшаў, сабака...

Я прылёг на ложак нябожчыка і стаў думаць, як жыць...

Што рабіць?..

З усім і ўсімі...

З Робертом, Камілай, Нінай, Мартгай, Зояй, Зіначкай, Патапейкам, Красевічам, Панком, Шыгуцкім, Росцікам, Крабічам, Феліксам...

З Лі-Лі...

З самім сабой...

Нічога іншага, як напіцца, учора ўвечары нельга было прыдумаць, і з тэатра мы паехалі да Крабіча. Не да Росціка ж, які жыў чорт ведае дзе за цэмянтоўняй... А да сябе я не хацеў, каб нікога ўсю ноч не чакаць.

Селі, як некалі, утрок.

— Фелікс прыязджаў, цябе хацеў бачыць, — сказаў я Крабічу.

— Які Фелікс?

— Амерыканец.

— А... І што?

Выходзіла, што нічога. І лепш было пра Фелікса пакуль перамаўчаць, бо яшчэ і Росцік спытаў:

— А мяне, значыць, не хацеў бачыць?..

Крабіч сеў у կуце на высокім зэдлі, і так выглядала, нібы ён ледзь не герой, а я і Росцік... Хоць што адбылося ў тэатры?.. Проста Крабіч быў, як звычайна, нахабны: падняўся і пайшоў. Але выглядала інакш, я па Росціку бачыў...

Размова не вязалася — і пачалі шклянкамі...

Калі Атос рашыўся распавесці д'Артаньяну пра міледзі, графіню дэ Ла Фэр, кляймёнаю лілеяй, ён стаў запінацца — і д'Артаньян парай ў яму паспрабаваць выпіваць і расказваць Паспрабаваўшы, Атос признаў, што адно з другім цалкам сумяшчальнае.

Перамаўчаўшы пра Фелікса, я паспрабаваў загаварыць пра Лі-Лі... Запінаючыся, бо між намі таго не вадзілася, каб слабіну выдаваць, але тут паддушыла...

Яны слухалі ўбок. Яны не любяць слухаць абы-што пра Лі-Лі...

Крабіч хопнуў шклянку і сказаў, што беларусы калісці наогул не пілі, а брыдоту гэтую прынеслі з сабой расейцы. “Нармальна, калі з сабой прынеслі.. Не халяўшчыкі, значыць”, — заўважыў Росцік, а я спытаў: “А што тады рабілі беларусы?..”

“Нікому сракі не цалавалі!.. — прарвала Крабіча. — Мудак гуляе, як хоча, а яны яму асанну пяюць! Тава-а-рышч прэзідэнт! Інтэлігенцыя, душа ваша ў блядзях!..”

Гэта была калекцыйная ягоная лаянка, ён толькі па святах ёй карыстаўся — і я падкрадаў яе ў Крабіча па будзённых днях...

Не стрымаўся... Адчуваў сябе героем...

Росцік сказаў дурнавата: “Ты ж паэт, не лайся...”

Лаянку, аказалася, таксама расейцы да нас прынеслі.. Забраўшы ў татараў...

Я не чую, дарэчы, каб Амед лаяўся.

Во!.. Ён, выпраўляючы ў Кіеў Фелікса, на яго іданёс! Не Лі-Лі...

Ці бамжы данеслі?..

Ці я?..

Я спытаў: “Пра што мы гаворым?..” — і Крабіч зноў напіс: “Тады давайце піць. Размова сама выплыве...”

Выпішы, я не стрываў: “Фелікса арыштавалі”. І што я думаю пра гэта, сказаў...

Размова далей выплывала, хістаючыся... сама сябе прапускаючы... імкнучыся забыцца ў пропусках, але ў іх і западала...

— Ды нікто яго не арыштаваў! — кулаком па стале грукнуў Крабіч. — Скінулі з цягніка — і піздзец!

— Як скінулі?.. — сумеўся Росцік. — Не бандыты ж яны...

— А во так!.. — змахнуў Крабіч са стала пустую пляшку, якая ў пырскі аб сцяну разляцелася — і Росцік галаву ў плечы ўціснуў. — Бо якраз бандыты! Яны ўсіх нас хочуць ці скінуць, ці ракам паставіць! І трахаць, як Лі-Лі!.. Ці вы піздзюкі — і не бачыце, хто пры ўладзе? Тады п'ем — пра што гаварыць!..

З пітвом гаварыць было пра што...

Мяняць трэба ўладу!.. жыццё!.. усё мяняць!.. Вольны свет, Еўропа побач, а мы чарвякам і поўзаем!..

Сумяшчаючы адно з другім не па-французску, а па-расейску, у колькасці непамернай, мы ўрэшце дагаварыліся да таго, што, паколькі ў мяне ёсць пісталет, значыць, у нас ёсцьмагчымасць ліквідаваць прэзідэнта. Выкананы маральны абязвязак інтэлігенцыі, гэтай блядзі, якая толькі мандзіць, а зрабіць што-небудзь — хрэна.

Але каму страляць?..

Росцік заявіў, што ён не супраць ліквідацыі, але супраць тэрарызму. Крабіч пачаў даводзіць, што ніякі тады Росцік не жыд, а толькі прыкідваеца, бо жыды з жыдоўкамі заўсёды былі адчайнымі тэрарыстамі. Усе — ад Аrona Зундзялевіча да Фані Каплан і Машэ Даяна...” “Чаму да Машэ Даяна?..” “Бо аднавокі!..” “Не па сваёй волі былі! — так раптам ускіпеў Росцік, што, здавалася, з прабоіны ў чэрапе пара пайшла. — Нас зневажалі, загналі ў зону асадласці, мы з пагромаў і здзеку вырываліся, помсцілі!..” “Ага, і вырваліся ў рэвалюцыю!..” “Не адны мы!..” “Не адны! Але з восьмі дэлегатаў, якія ў Мінску першы рэспідэрскі з'езд наладзілі, пяцёра жыдоў!..” “І што?..” “А тое, што рэвалюцыя жыды дзядам май, бацькам і мне адпомсцілі, а я пры чым?!..” “А пры тым, — чмурэў ад логікі такой Росцік, — што ў вас беларускі прэзідэнт, а не жыдоўскі! Вы з ім і разбірайцесь!..”

“Які ён беларус, байструк цыганскі!..” “Тады няхай цыганы разбіраюцца, а я з пісталета страляць не ўмею!.. І не ў мяне ён бабу звёў!..”

“Сатысфакцыя! — прасвістаў Крабіч. — Зайздросны лёс, калі ты мужчына!..”

Як далей ні круцілі, страляць выпадала мне. Ну, калі ўжо пра ўсё астатніе прынцыпова дамовіліся... Я пачаў прыкідваць, дзе і калі, і вырашыў, што не адкладваючы: заўтра ўраніцы калі рэзідэнцыі.

Крабіч Біблію стаў шукаць — не знайшоў. “Статут Вялікага Княства Літоўскага” падсунуў: “Клян іся!..”

Для яго — што Статут, што Біблія...

Я пакляўся. Пасля ўспомніў, што там ахова — таксама страляць будзе...

“Хоць памрэш чалавекам, засранец!” — наліў па апошній, бо заўтра такая справа, Крабіч, і я ўспомніў пра Зінажку, якая *памерла*, і так Крабіча ўзненавідзеў за *засранца*, што надумаў — па справядлівасці — спачатку яго кончыць, а пасля ўжо презідэнта. Крабіч згадзіўся: “Давай! Мне пад горла гэта жыццё, калі хочаш ведаць!.. Ну, дзе пісталет?.. Хрэн у цябе, а не пісталет, толькі вецер ганяеш!..”

Росцік знясілена паклаўся на раскладушку, ён са сваёй галавой, мусіць, і памерці мог, але было не да Росціка: я пабег па пісталет... Помню, што пабег, задыхаючыся... “Ах ты гад, ах вы гады!..” Далей усё прападала... я губляўся недзе на Грушайцы, знайшоўшыся ў былой кватэры жандара Шалея. Недалёка, побач...

Няма Лі-Лі — дык знайдзеца Ліля... Ёсць з кім у гэтым жыцці спаткацца, Фелікс...

Гэтак, каб сябе не помніць, раней я не напіваўся. Хіба аднойчы, яшчэ студэнтам. Але тое — дні трыве не еўшы, з голаду.

А зараз з чаго?..

Не галадаю, старэю.

Нашто? Каб засранцам памерці?

Не хачу...

Што яшчэ можа быць з таго, чаго не было?

Ды нічога...

Пісталет ляжаў там, дзе я схаваў яго.

Знайшоўся пісталет, Іван Ягоравіч... І правільна вы прыдумалі, Пятро Зіноўевіч, каб ён знайшоўся...

Госпадзі, а што з Росцікам? Крабіч жа праспіць Росціка, калі што-якое!

Часу спаць не было, свігала, я выклікаў таксі...

Крабіч з Росцікам таксама не спалі, ляжалі зялёныя... Адзін на раскладушцы, другі на канапе. Крабіч чытаў, ён заўсёды чытаў пасля п'янкі — у яго конскае здароўе.

— Як ты? — адараўся ад кнігі Крабіч. — Мы ўвесь агарод задрысталі, свістала ва ўсе дзіркі.

Тэрарысты засраныя...

Я з жахам уявіў сябе ў ложку Ліляй, калі б яшчэ і такое... І што: дажыцца да таго, каб яшчэ і такое?..

— З'елі нешта, — пакутліва сказаў Росцік.

— Гарэлка расейская, наўмысна труцяць, — пагартаў Крабіч кнігу. — Ты думаеш, я не люблю рускіх?.. Я пасля п'янкі адных рускіх і люблю. Во паслухай... “Я знаю, смерть лишь некая граница, мне зrimа змерть лишь в образе одном: последняя дописана страница, и свет погас над письменным столом”. Мне, бляха, не памерці так!.. — Кніга паляцела ў кут. — Пісталет прынёс?

Пісталет адцягваў кішэнь пінжака нябожчыка Ігара Львовіча, але ж не забіваць Крабіча такога зялёнага...

— Не знайшоў.

Крабіч устаў, падняў кнігу, паставіў на паліцу. З кнігамі ён быў акуратны — не тое, што з людзьмі.

— Не знайсці, чаго няма... Вунь і Біблія, як учора не ўбачыў?.. Пераклянешся?

— Не.

— Канечне, не... Стрыжня ў нас няма, на які ўсё нанізываецца, таму нічарта і не можам. У Чачню падамся, не хрэн тут рабіць.

— Паехалі?.. — па-сабачаму на мяне гледзячы, папрасіўся Росцік.

Крабіч сеў да стала, наліў — Росцік адварнуўся.

— Не прасіся, цябе не вазьму, — падняў шклянку Крабіч. — Жыды супраць мусульманаў, а я за іх. Там дух!.. вера! самаахвярнасць!.. толькі яны і жывыя сёння ў гэтым струпняелым свеце! І з кім бы я выпіў, дык з Хусейнам і Арафатам... А так адзін...

Я давёз Росціка да офіса, дахаты ён не хацеў, і пакінуў яго, сказаўшы, што пайду прадыхаюся.

— Без дураты?

— Аддурэлі мы сваё, Росцік.

— Тады дыхай хутчэй... Красевіч павінен пад'ехаць, неяк жа трэба з ім танцеваць, калі музыка заказана...

Каля дзевяці я быў у скверы цераз дарогу ад рэзідэнцыі Прэзідэнта пад'язджаў да рэзідэнцыі а дзевятай — я сам не раз бачыў. Канечне, не факт, што прыедзе сёння... Позна лёг... Калі прыедзе, тады цераз агароджу са сквера, цераз дарогу — і страліць, страліць, страліць... У арміі я хоць і музыканам служыў, але настраляўся.

Аднойчы перамог: больш за ўсіх па мішэнях выбіў... За гэта даручылі сцяг на парадзе несці. Звычайна маршыраваў з трубой у аркестры — а тут са сцягам паперадзе ўсіх. Сёмага лістапада. Холадна, вечер з мохрым снегам. Ледзь руکі не адмерзлі, але данёс... Перамагаць, праўда, пасля таго не цягнула.

Наўкол рэзідэнцыі, як і ў ёй самой, выглядала пуста. Нават, здавалася, мёртва. Адзін сцяг над пустатой на ветры матляўся.

Ён перамог, больш за ўсіх выбіў — і яму даручылі Дзяржсаўны Сцяг... Дык і нёс бы...

Зайшоўшы ў туалет каля купалаўскага тэатра, я схаваўся ў кабіне, праверыў пісталет. Абойма была поўнай, без аднаго патрона... Каб ведаў, што ўсё так закруціцца, дык яшчэ ў бамжоў паглядзеў бы, колькі ў ёй патронаў?.. Мусіць, і была без аднаго. Бамжы пра страляніну казалі — дык хоць раз жа стрэлілі з пісталета гэтага каля Кальварыйскіх могілкаў...

Я ўжо збіраўся выходзіць — нехта ўвайшоў у туалет. Паўмінuty, мінuta — той, хто ўвайшоў, нічога не рабіў. Не рыпнулі дзвёры ніводнай кабіны, не цурчала ў пісуары...

— Эй, грамадзянін!..

У мяне складнелі скроні і зазвінела ў патыліцы... Я спусціў ваду і, пакуль ва ўнігазе гыркала, прыўстаў і паклаў пісталет на зліўны бачок.

Пачакаў яшчэ — і той чакаў. Трэба было выходзіць...

— Закурыць ёсць?

Рудаваты мужык падышоў да мяне грудзі ў грудзі, церануўся грудзьмі аб грудзі і нялоўным рухам слізнуў па бакавых кішэнях.

— У задній, — сказаў я. Трэба было рызыкаваць, каб ён не падаўся ў кабіну.

— Што ў задній?..

— Пісталет.

— Ды я закурыць... — трохі разгублена прапусці ён мяне наперад і пайшоў следам. — А вы што такі зялёны?..

— Бо не рыжы.— Трэба было гаварыць з ім, каб ён не адстаў, не вярнуўся... — Зялёны рыхаму не таварыш.

— І рыжы зялёнаму, — спыніўся ён каля ліпі. Ён і раней каля гэтага дрэва стаяў, калі я ў туалет ішоў. Незаўважна стаяў неяк...

Далёка не адыходзячы, я сеў на лаву. Калені ў мяне падгіналіся, як некалі ў анфіладзе Дрэздэнскай галерэі. Можна і ў туалете адчуць нешта накшталт катарсісу...

Цяпер я ўбачыў, што па скверы рассыпаныя яшчэ дзесяткі два мужыкоў... Каля тэатра, каля фантана, уздоўж алеі з чугуннай агароджай, цераз якую я забраўся пераскокаў. Ці паспей бы ўскочыць...

Роўна а дзвеятай завыла, замігцела — з-за тэатра з вуліцы Энгельса вылецелі троі машины. Мой рудаваты наструніўся...

Прэзідэнцкая машина — са сцяжком, наўрад ці ў ёй Лі-Лі вазілі — падкаціла да пад'езда. Да самых прыступак, якія прэзідэнт прасігаў за секунды. Мішэнь не для стралка з трубой, які аднойчы перамог... І што ён бегае ўсё, нібы за ім гоняцца?

— Дык німа закурыць?.. — расслаблена спытаў рудаваты і, не чакаючы адказу, рушыў да напарніка, які таксама адліп ад ліпі. — Туалет не на замку, што за хрэнаценъ?

— Зачынем зараз... Снягір прысцяўся, замкніць забыўся.

Я і не ведаў, што туалет замыкаюць. Калі б не сіклівы Снягір, мог бы і не даведацца ніколі...

Яны ўсе аддзяліліся ад дрэў, ад выпадковых прахожых, сыйшліся каля тэатра і пачалі нешта абмяркоўваць... Проста кампанія, якая прыспяшала трохі на ранішні спектакль... Экскурсанты... Адзін аддзяліўся ад усіх і замкніў туалет.

У трэцім класе я быў закаханы ў дзяўчынку, якую звалі Надзяя. І Валік Дробыш, таварышок мой, закаханы ў яе быў. Мы з-за яе біліся на мячах, на коп'ях і праста так біліся. Раз — ён мне надае, другі — я яму, без толку...

На краі падмытага рачнога абрывы сасна высозная стаяла, трохі пахіленая. Старэйшыя хлопцы — не ўсе, найсмелейшыя — скакалі з яе ў вір. З ніжняга сука і толькі ў вока віру, бо наўкол — мелкаводдзе.

Надзяя падбухторыла: “А вы не скочыце!..” — і мы палезлі на сасну.

Дабраўшыся да сукоў, я пакараскаўся ўверх... Каб вышэй за Дробыша...

Калі дакараскаўся да вершаліны — зірніць уніз страшна было, а не тое, што скочыць. Сасна хістаецца... У віры не вока, а вочки... Да неба бліжэй, чым да вады.

Валік і з ніжняга сука не скочыў, злез.

“Спускайся! — крыкнулі знізу. — Разаб’ешся!..”

А як спускацца, калі ўсе глядзяць?.. І Надзяя...

Скроні халадзелі, халадок звінеў у патыліцы, але я зажмурыўся і падлецеў... Не скочыў, а саслізву нагамі і адпусціў рукі... Наперад ведаючы, што разаб’юся... Мяне ўдарыла аб сук, перавярнула, перакруціла і ўтыркнула ў вочки віру.

“Ну і што... — падціснula губкі Надзяя. — Падумаеш...” І зноў мы з Валікам біліся...

Гадаць, ці хапіла б мяне на тое, каб цераз агароджу скочыць, калі б туалет быў замкнёны — без толку, як біцца з Валікам Дробышам.

Са службовага ўваходу я зайшоў у тэатр, дзе праз Лідзю Паўлаўну ўсіх ведаў, і ад дзяжурнага, які чытаў газету і вачэй на мяне не падняў, паваніў Шыгуцкаму. Сакратарка ганарыста паведаміла, што Барыса Сцяпанавіча тэрмінова выклікаў прэзідэнт.

Толькі прыехаў — і выклікаў?..

А мог і не выклікаць...

Каліб Снягір не прысцаўся — і не ў патыліцы халадок...

— Перадаць што-небудзь? — счакаўшы ўрачыстую паўзу, спытала сакратарка. Яны ўсе там, мусіць, толькі і сядзяць, чакаючы, калі іх выклічуць.

— Я сустрэцца хацеў, мы дамаўляліся.

— Ён нічога не сказаў...

— Не паспей.

— Можа быць... Заказаць вам пропуск?

— Закажыце.

— Толькі вы перазваніце.

— Перазваню... Слухай? — спытаў я ў дзяжурнага, паклаўшы трубку. — Іду зараз з госцем, папырскаць захацелася, а туалет у скверы замкнёны. Чаму?

— А то не ведаеш, — хмыкнуў дзяжурны. — Бо прэзідэнт сярун.

І будуць казаць яшчэ, нібы ўсе ў нас і ўсяго баяцца.

— Туды не зайдзі?

— Нашто?.. Тут папырскай.

— Госць мой там хоча. За пляшку.

Дзяжурны адклаў газету, глянчы недаўменна:

— Вальтануты?..

— Экстравагантны. Дык як?..

— З сантэхнікам пагавары. Ён па абедзе аб'явіцца, пратрывае пляшка да абеда?..

— Пратрывае... Я пазваню яшчэ?

— Хоць зазваніся, піва з цябе.

Рэдактара незалежнай газеты, якую чытаў дзяжурны, я не ведаў. Але і іншых не ведаў, так што якая розніца?.. І, калі па прыкметах, дык нездарма ж гэта газета пад рукой аказалася.

Не было рэдактара на месцы... Дзяўчына з голасам флейты сказала, што ён дома і з'явіцца па абедзе.

Як сантэхнік.

— Хатні не дасцё? Мне тэрмінова.

— А хто вы?

Я назваўся.

— Ой!.. Мы самі вам званілі.. Хвілінку...

У тэлефоне затузалася музыка — трубку ўзяў рэдактар.

— Выбачайце, хавацца даводзіцца. Мы шукалі вас, на лаўца і звер...

Я сказаў, што ў руці мне патрапілі такія-сякія дакументы.

— Прыносьце, калі такія-сякія... Зараз можаце?

— Зараз не, яны на рабоце.

— Тады ў любы час, я ў рэдакцыі... — Рэдактар цягнуў. — І яшчэ... заадно...

Пасля таго, як на лаўца звер прабег, не цяжка здагадацца было, што заадно — пра шоу, пра Лі-Лі...

— Што яшчэ заадно?

— Мы пра шоу ўчара шняе пішам... Пару слоў скажаце?..

Вось што ім цікава. Толькі гэта і цікава ўсім.

— А я пры чым?

— Ну, як... — дацягваў рэдактар — і столькі было за гэтым як...

Я паклаў трубку.

— Піва за мной, — паабяцаў я дзяжурнаму, і той спытаў у спіну:

— Ты ў сарцір з газетай?..

Каля тэатра ніхто больш не таптаўся. Я прайшоў двойчы, нібы гуляючы, міма дзвярэй туалета... Замок звычайны, яго можна будзе, бадай, і без сантэхніка адлець.

Росцік чакаў мяне ў офісе з Красевічам. Абодва пахмурна-ўзбуджаныя, нібы біщца збліжаліся, а я перашкодзіў...

— О!.. — перарабляючыся ў вясёлага, падміргнуў Красевіч. — І Раман Канстанцінавіч зялёны. Што гэта вы, як гуркі?.. Можа, перафарбуемся?

Калі перарабляцца, дык перафарбавацца...

Росцік на тое, каб перарабіцца, сіл не меў.

— Памру я з вамі. А я хачу сам па себе памерці, адзін.

Не з-за пахмелкі ж яны біщца збліжаліся?..

На Росціку відаць было, які сам я памяты, нявыспаны і непахмелены... Адзін і амаль мёртвы.

— Натуральны колер, — сказаў я Красевічу. — Як на сцягах.

Мы ўялі з Росцікам закон: не пахмяляцца. З пахмелкі нанава п'янка пачыналася — і прападалі не дзень і не два.

Хоць што з тых дзён?.. Няхай ніводнага не згубіш, хай нават лішні пражывеш, а сканаеш і ведаць не будзеш, пражыў ты яго, ці не.

— Гледзячы на якіх сцягах... — падкасіўся на мяне Красевіч. — Мой, між іншым, уздымаць пары, а мы дасюль не дамовіліся, з кім?

Вялікую кучу я на твой сцяг наклаў...

— Учора ж вырашылі, што з Лі-Лі.

Росцік прабарабаніў пальцамі ўздоўж стала. Да самага краю, скінуўшы руку.

— Пе-ра-вы-ра-шыў Рычард Пятровіч. Не хоча з Лі-Лі. Кажа: фрывольная.

Апошняе слова Росцік ледзь выгаварыў, і я перапытаў:

— Якая?

— Неспадзянавая ваша Лі-Лі... — неяк па-цыркачаму, шыі не павярнуўшы, крутніц галавой Красевіч. — Занадта неспадзянавая.

Наша Лі-Лі учора іхняй была... І я на свае вочы бачыў, як Красевіч далоні адбіваў, пляскаючы ёй, фрывольнай і неспадзянай...

Нешта сталася?..

— У чым неспадзянавая?

— Ва ўсім... — да другога краю стала прабарабаніў пальцамі Росцік, які калісьці кім толькі не быў — і яшчэ падрабляў акампанітарам. — Ты чаму не сказаў, што Фелікс прыезджаў, і вы сустракаліся?

Вось гэта было фрывольна і неспадзянава... Не так жа ў Росціка з галавой, каб не помніць — тады ў яго зусім галавы няма. Ён тут цыркачыўся перад Красевічам, блазен-недаўмека, таму і выгляд у іх, нібы збліжаліся біщца...

— А ты адкуль ведаеш, што сустракаліся?

— Ад мяне, — зразумеў адразу, пра што і ў ҡаго пытаюся, Красевіч — і не стаў далей цямніць. — Я да вас ад Панка, ён зараз у Шыгуцкага, Шыгуцкі ў презідэнта... Праблемы вы ствараецце, Раман Канстанцінавіч, разам з Лі-Лі. А мы дамаўляліся без проблем.

У яго зазвані ў мабільны тэлефон.

Глядзі ты, як загаварыў... З патэльні плясь...

— Тут ён, — сказаў Красевіч і падаў мне трубку.

— Што ж ты напрошваешся і не прыходзіш? — не павітаўшыся, спытаў Шыгуцкі.

— Сакратарка перазваніца сказала...

— Давай прыходзь, чакаю. І хутка прыходзь, чуеш?

Не я адзін чуў, Росцік з Красевічам таксама ўчулі, трубка гучна вяшчала... Як пры рэзанансе...

-- Курва... — ці невядома пра ҡаго, ці невядома пра што сказаў Росцік. Альбо наогул пра невядомае, бо курва ў немцаў, якіх Росцік не любіў — паварот дарогі.

Хоць пры чым немцы?.. Марта з немцам жыве...

Я вярнуў Красевічу знямельны тэлефон... Мае размовы з уладай катастрофічна карацелі.

У нашым офісе меўся пакойчык, дзе стаяў сейф. Пакойчык патайны — з дзвярыма, замаскіраванымі пад сцяну. Не зважаючи на Красевіча, я штурхні ў дзвёры...

— О! — сказаў Красевіч. — І я сабе такі зраблю.

Я адамкнуў сейф, дзе хаваў паперы, якія даў мне Фелікс... Разам са старонкай з запіскі Ігара Львовіча....

Папераў не было. Пячатка, штамп, статутныя дакументы, некалькі бланкаў...

Пуста.

Ключы ад сейфа мелі толькі і Росцік.

Цыркач... Блазен-недаўмека...

— Вы што шукаеце? — спытаў чамусьці не Росцік, а Красевіч. — Калі дамову на канцэрты, дык яна ў мяне.

Росцік — курва?

— З пячаткамі дамова? — выйшаў я з пячаткаю ў руках, каб паглядзець на Росціка.

— З пячаткамі, — кіёнуў Красевіч. — Толькі гэта мала што значыць, калі з Шыгуцкім не дамовішеся.

Я не стрываў ікіні пячатку Росціку:

— Адкуль? Хто паставіў? Ты ж у бальніцы быў!

Росцік адхіснуўся... Ён, мусібышь, да скону ўжо будзе палохацца ўсяго, што да яго ляціць.

— Лі-Лі паставіла, я ключы ёй даў, цябе ж не дапросішся... — падняў Росцік пячатку з падлогі і спытаў зусім зняслена: — Ты чаго раскідаўся ва ўсе бакі, Ромчык?..

Выходзіла, што Росцік не курва.

Але ад гэтага, выходзіла, не лепиш.

Яшчэ горш ад гэтага выходзіла.

XIX

Копії, знятые з папер, былі ў мяне дома, а дома была Лі-Лі.

І не адна — з Лідзіяй Паўлаўнай. Я гэтак змушыўся самім сабой, усім і ўсімі, што нават не здзівіўся. Прыйехала і прыйехала.

— Ранішнім цягніком — і да вас, — пацалавалася Лідзія Паўлаўна, пахнучы казённай бялізной і дарогай. — Што за хлопчык жыве ў мяне?..

Нібы Лі-Лі ўтаіла, хто ў яе там жыве...

— Алік. Я забяру яго.

— Не трэба! Наадварот...

Лі-Лі так і не пераапранулася: каву з Лідзіяй Паўлаўнай піла шакаладніца. Толькі, канечне, не Нандль. Аміля.

Разбірацца, нашто яна ўзяла і дзе падзела паперы, пры Лідзії Паўлаўне не хацелася. Ды й з чым разбірацца — і якая цяпер розніца... Але і презідэнт, і шоу, і фотаздымак у абдымку, і паперы — гэта ўсё ж занадта, каб стрываць.

— Курва ты, Аміля.

Дзвынъкнула лыжачка на сподачку з кубкам, які трymала Лі-Лі. І тут Лідзія Паўлаўна з ранішняга цягніка вылезла:

— Раман, ад вас чучь такое... — І кав у адставіла. — Фі...

Дартаньяна знайшла... І я спытаў, копіі не знаходзячы, са стомы іраздражнёнасці:

— Вы нашго сына застрэлілі, Лідзія Паўлаўна?

Я спытаў, бо ведаў, што яна не страляла, толькі таму і спытаў, калі ўжо сама яна Зое прызналася, а Лі-Лі выпусціла з рук сподачак, кубак, лыжачку — і кава плёхнула на касцюм. На фартух, на спадніцу, якую ці ўчора ўвечары, ці ўночы, ці і ўвечары і ўночы ёй задзіралі!.. Сядзела — пакамечаная, заляпаная, залапаная...

— Зоя фантазёрка, яна за мяне баіцца, выгароджвае... Лідзія Паўлаўна не страляла, я забіла Ігара Львовіча.

Яшчэ адна ў чарзе... Колькі ж іх на яго аднаго?

— Без тэатра, Лі-Лі, — строга сказала Лідзія Паўлаўна. — І без ахвяр. Здаецца мне, што ён таго не варты.

Самадзейны тэатр, нейкая змова бабская...

— І як ты яго забіла?

Знайшоўшы нарэшце копіі, я сунуў іх у кішэнь піджака і прысеў насупраць Лі-Лі — мне да злосці цікава было, што і нашго прыдумляць яна будзе:

— Ты тут — ён там. Праз тры пад'езды, праз сцены... Як?

— Выпадкова. Мы пазаймацца з Лідзіяй Паўлаўнай дамаўляліся. Мовай, рухам. Я пазваніла, каб спытаць, ці можна прыйсці? І раптам крык утэлефоне. Галаву адсяку, нешта такое... Я разгубілася, кінула трубку. Здалося, Ігар Львовіч на Лідзію Паўлаўну крычыць, але твай голасам... Дурнота нейкая... Глядзела на тэлефон і доўга не ведала, што рабіць... Потым сабралася і пайшла. У двары таўстуху спаткалі, якую раней бачыла з Ігарам Львовічам... Ледзь не перадумала ісці, але ж не на яе ты крычаў... Паднялася, а Ігар Львовіч п'яны, шалёны... Няўцямы. Стаяў хапаць, паваліў у прыхожай, я за футра ўчапілася, абарвала, а з-пад падкладкі — пісталет. На падлогу, мне пад руکі Я не чаکала, што ён стрэліць, праста торкнула ім у Ігара Львовіча. Каб ударыць, а ён стрэліў. Не ведаю, як...

Лі-Лі расказвала, склаўшы рукі на каленях, прыкрываючы плямы ад кавы...

Ну вось *што* яна прыдумала? І *нашто*?

Каб сказаць потым, што яе змусілі? І з фотаздымкам змусілі, і з паперамі, бо інакш бы — арыштавалі?.. Пасадзілі?.. Дык мяне ж праз тое самае змушаюць — і таксама і арыштаваць, і пасадзіць!..

— Дзяўчо ты дурненькае, — пагладзіла яе па валасах Лідзія Паўлаўна. — Бедная ты мая...

І гэта маці шкадаваць будзе дзяўчынку бедную, якая сына яе забіла?.. Я ўзяў Лідзію Паўлаўну за руку, якой пагладзіла яна Лі-Лі:

— Лідзія Паўлаўна, вы вар’ягак гралі, скажыце: так вар’яцеюць?..

— Так кахаюць, — вызваліла руку і глянула на мяне з пагардаю, як на неданоска, Лідзія Паўлаўна. Адкінлася і велічна прамовіла, нібы сцэны. — Вы забыліся, як кахаюць!.. Ці наогул не ведалі, не дадзена. Я расчараўвалася ў вас, Раман.

Расчараўвалася Лідзія Паўлаўна ўва мне не ўпершыню.

— Так кахаюць? Як — так?.. Хай мне не дадзена, але што і нашто яна выдумляе? Чаму?

— Бо думае, што вы...

Лі-Лі нахілілася, склалася, тварам ткнуўшыся ў калені:

— Лідзія Паўлаўна!

Гэтага ўжо нікто б не зразумеў, не толькі я...

— Што думае?..

Лідзія Паўлаўна змоўчыла за кавай.

— Ніога, — падняла Лі-Лі лыжачку з падлогі. — Я не ўмею пра цябе думаць...

Абедзьве актрысы, яны ў спектаклі сябе занялі, ды глядзець яго часу не ставала: Шыгуцкі чакаў. Трэба было самому ратавацца і Феліксу ратаваць, калі жывы. Я падняўся, пакідаючы Лі-Лі з Лідзіяй Паўлаўной на падмостках.

— Нашто мне, каб курвы мяне кахалі, хрен ведае што выдумляючы? Курвам я праста плачу.

— Дык заплаці! — выскачыла з самой сябе, нібы ўжо ў зусім іншым спектаклі занятая, парывістая Лі-Лі. — Я ўся праз цябе патрацілася.

Праз мяне?..

Звыкла сунуўшы руку ў кішэнь, я намацаў не партманэт, паперыны... а гадзіну таму ў кішэні, дзе звычайна грошы былі, ляжаў п'сталет... і пінжак на мне нябожчыцкі, добра, што Лідзія Паўлаўна не заўважыла — што гэта са мной?..

Праз каго?..

— Што з табой? — наплыў твар Лі-Лі — і я хвастануў па ім складзенымі паперынамі:

— Вось што са мной!..

Кончаная курва. Хоць якая яшчэ можа быць у кончанага лабуха?..

— Рома... Раман... — абурана задыхнulasя мне ўслед Лідзія Паўлаўна. — Раман Констанцінавіч...

З усіх бакоў рэздэнцыі презідэнта тырчэлі шыльды з надпісамі белым па сінім: “ПРАХОД ПА ТЭРЫТОРЫИ ПРЫЛЕГЛАЙ ДА БУДЫНКА ЗАБАРОНЕНЫ!” З-за шыльдаў зыркалі паставыя...

“Пачынаецца з Крамля ўся савецкая зямля”.

І дзе канчаецца прылегласць?..

Ахойнікі на ўваходзе, прапускаючы праз брамку дагляду, страшылі аўтаматамі. Адзін з іх прайшоў да дзвярэй за газетным прылаўкам, адчыніў, зазірнуўшы — і я ўбачыў, што там буфет. Мяне паднуджвала з учара шняга — хоць крошку якую з’есці?..

У бязлюдным буфете сядзеў за столом у самым куце адзінокі Муля... Буфетчыца на яго глядзела.

Я падсеў з бутэрбродам.

— Як ты думаеш, што мы тут робім? — у стол спытаў Муля.

Не выглядала, што яму хораша.

— Нешта ж робім. І я, і вы...

— Вось я і думаю: што? Раней мы ў тых прасілі: дайце, дайце... Цяпер у гэтых. Каб зарабіць даць — не, толькі прасі. А чаму я прасіць павінен, калі зарабіць магу?

Хто ўжо хто, а ён не павінен быў прасіць. Я і сказаў:

— Вы не павінны...

— Дык выкручаюць так, каб прасіць! Ім у кайф, каб я прасіць, разумееш?

Пэўна ж, у кайф. Яшчэ нядаўна ім да яго было, як да Бога... Глядзелі б здалёк, як буфетчыца.

Тая не выгрывала — так хацела бліжэй. Падыйшла з кавай.

Муля кіўнуўся.

— Дзякую. Не хачу... Ты будзеш?

— А што тады вам?.. — хуценька, як атруту, адставіла ад яго каву буфетчыца, якая плыла ад шчасця. — Што хочаце прасіце...

Пад руку. Ці яна чула нас?..

Муля кашлян уй няёмка і з-за няёмкасці папрасіць:

— Вады.

Буфетчыца пабегла.

— Плюньце, — сказаў я, халіўнай кавай свой бутэрброд запіваючы. — Хто яны прад вамі? Ашавуркі.

— Тады ты да іх чаго? — падняў на мяне Муля нябесныя вочы...

Кабінет Шыгуцкага быў на чацвертым паверсе, і на ім, апроч аховы ўнізе, стаяла свая ахова, якая перакрываала праход на пяты паверх, презідэнцкі, дзе, канечне ж, яшчэ адна ахова, асабістая... Абставіўся — не дабрацца.

У прыёмнай дзяржсарактара, памочнікам якога лічыўся Шыгуцкі і з якім дзяліў прыёмную і сакратарку, сядзеў падпалкоўнік Панок. Апрануты ў форму — відаць, што падпалкоўнік.

— Пайшлі пакурым, — падняўся ён мне на сустрач. — Барыс Сцяпанавіч наверсе.

— Ён званіў мене...

— Пазваніў — і зноў паклікалі. Я паўтары гадзіны чакаю.

— Можаце ў кабінечце пачакаць, — сказала сакратарка. — Вам дазволена.

— Не, — узяў пад локаць і павёў мяне на калідор Панок. — Мы пакурым.

Зайшлі ў прыбіральню. З яе відаць быў глухі, замкнёны чатырма карпусамі, квадратны двор рэздэнцыі, у якім, перамыкаючы квадрат, будаваўся яшчэ адзін, пяты корпус. У чатырох, мусіць, месца не халала — кіраваць прылеглай тэрыторыяй.

— Курыце?.. — спытаў Панок, дастаючы з кішэні нататнік з алоўкам.

— Не.

— І я кінуў, — пачаў пісаць ён нешта ў нататнік. — Нічога ў дыме, апроч дыму, мазгі толькі туманіць... Як вам шоу ўчарашиле?

— Так сабе...

— А мне спадабалася... Чаму вам так сабе?

Мне мазгі туманіла, і, як мог, я сіліўся ўцяміць, чаго ён хоча...

— Можна лепей.

— Можа быць, не буду спрачацца, — выдраў і падаў лісток з нататніка падпалкоўнік. — Вы прафесіянал, вам відней.

На лістку было напісаны:

Не забудзьцеся (!): вы сустракаліся з Рачніцкім па дамоўленасці са мной! Абавязкова!

Гэта ўваходзіла ў план вярбоўкі! Зразумелі?

Так вы мне дапаможаце — і я вам.

— А як... — хацеў спытаць я, як ён мне дапамагаць збіраецца, а падпалкоўнік прыкладу палец да губ, вачыма паказаўшы па кутах і ўверх...

— Як мы не ўбачыліся?.. — Ён пашкуматаў лісток, кінуў ва ўнітаз і спусціў ваду. — Я па тэлевізары глядзеў.

— Барыс Сцяпанавіч вярнуўся! — уварвалася ў мужчынскую прыбіральню сакратарка.

— Вас чакаюць!

Панок зрабіў выгляд, нібы зашпільвае штаны.

Я ашаломеў... Калі вартавы ўлады, вока яе і вуха, падпалкоўнік Камітэта дзяржаўнай бяспекі ў прыбіральні, сярод унітазаў асцерагаецца падслухоўкі і робіць выгляд перад сакратаркай, нібы прысцяўся, хто ж тады на прылеглай тэрыторыі жыве і не баіцца?

— Нашто вы Рутнянскага забілі? — спытаў я ў калідоры, каб не баяцца.

— Мы не забівалі. Падумайце: нашто? Як ён замінаў?.. Ніяк.

— Тады хто?

— Вы, Раман Канстанцінавіч. Вы забілі — і ніхто гэтага не адмяняў. Пакуль што...

— Вам да дзяржсакратара, — прыадчыніла дзвёры насупраць кабінета Шыгуцкага сакратарка і прасунула ў іх галаву. — Можна?..

Дзяржсакратар — нейкі ніякі, хоць пра яго, як пра людажэра, расказвалі — падняўся з-за стала і падаў руку, склаўшы далонь лодачкай.

— Рады пазнаёміцца. Вас презідэнт прыняць хацеў, але заняты, так што наступным разам... Вы да нас заходзьце.

— Можа, і сёння прыме... — паглядзеў на гадзіннік Шыгуцкі, які збоку сядзеў за яшчэ адным, бясконцым — праз увесь кабінет уздоўж вокнаў — сталом. Вокны кабінета выходзілі на купалаўскі тэатр, на сквер, з якога збіраўся я ўраніцы выскачыць з пісталетам...

— Знізу не відаць таго, што зверху... — злавіў мой позірк дзяржсакратар, і Шыгуцкі падняўся:

— Пайшли!

Ён зусім не адчуваў сябе ў кабінцы начальніка падначаленым.

— Вы заходзьце да нас, — паўтарыў, зноў падаючы далонь лодачкай, дзяржсакратар і кінуў Панку, застылому ў дзвярах, праз якія незразумела для чаго мяне туды-сюды правялі.
— А вы застаньцеся!

Голос ягоны нічога добра гадзінку не абяцаў... Не такі ўжо ніякі гэты дзяржсакратар, не абы-які!..

— Дзе ты ўзяў Лі-Лі? — прайшоў да шафкі з барам і наліў каньяку Шыгуцкі. — Выпі. А то, бачу, памрэш...

Кабінет ягоны быў куды меншы за дзяржсакратарскі — з адным акном на тэатр і сквер. Да дзяржсакратара мяне, мусіць, вадзілі, каб адчуў значнасць...

Я адставіў каньяк.

— Ды пі!.. Дзе ты выкапаў курву такую?.. Яе запрашаюць, прывозяць, абыходжваюць — ты ж, сікуха, падумай, якая ўдача! Ты ў штаны лезь, а яна ў палітыку — і ледзь морду не драпаць!.. Презідэнт проста шалёны, галовы паадрываць гатовы... Так што давай гэта ўсё скручваць.

Не зусім яшчэ разумеючы, пра што ён — але выходзіла, што Лі-Лі ім не ablамілася?.. — я спытаў:

— Як?

— Амерыканскага сябра твайго даціскаць. Калі праўда, што ты сустраўся з ім па дамоўленасці з Панком?

Я кіунуў... Няхай сабе так, калі Панок памагатым быць паабяцаўся... И дамоўленасць са мной яму, мусіць, патрэбная, бо без яе — прагляд, промах, а з ёй — спроба вярбоўкі. Ён стараўся, прыдумаў, а ў мяне не выйшла... Не ўсё і не заўсёды выходзіць.

Фелікс, дзякую Богу, жывы...

— Не даціснульць яго ў Амерыцы.

— У амерыканцы ён, а не ў Амерыцы! А то не ведаеш?

Не мог я ведаць, што Фелікс у “амерыканцы” — ун утранай гэбэшнай турме.

— Панок пра гэта не казаў...

— А Лі-Лі? Яна ж да презідэнта з гэтым прыпёрлася! И вось з гэтым! — рвануў Шыгуцкі верхнюю шуфлядку стала і кінуй на стол паперы. — Развеў тут, распісаў! Документы нейкія прыклаў нямецкія!.. А яго з фальшивым пашпартам узялі — і не хэн нас палохаць! Што, не шпіён?.. Згніе ў турме! Да смерці сядзець будзе, калі не адумаеца!

Я пацягнуўся да папер:

— Глянуць можна?..

Сакратарка зазірнула ў дзвёры — яна, відаць, паўсюды тут зазірае:

— Барыс Сцяпанавіч, вас на хвілінку...

— Не вымандзюлівайся, — пры сакратарцы вылайўся Шыгуцкі. — Я ўчора сам Лі-Лі да офісу вашага па дарозе падвозіў. — I ён пляснуў па паперах: — Падарунак презідэнту узяць, бляждзь!..

— Можа, кавы?.. — кіунула на канъяк сакратарка, і Шыгуцкі выпіхнуў яе, выходзячы:

— Кавы-хувы!..

Сакратарка хоць бы што: хувы дык хувы... У іх тут феня дзяржаўная, а Крабіч, прыдупак, дзяржаўную мову ў іх адваёўвае... Ідзі адваю у бараку пад Хабараўскам...

Паперы былі тыя, якія не знайшліся ў сей фе, копіі якіх ляжалі ў маёй кішэні.

Я думаў, ды перакананы быў, што паперы, як і фотаздымаў, ці ў Панка, ці ў Шыгуцкага, у некага з іх, але ж не так я думаў — зусім з другога боку, перакананы наадварот...

Крутая дзяўчынка — мая Лі-Лі.

Шоу якое... Лідзії Паўлаўне ў такім музыка б не заміналі...

Машынальна выпіўшы канъяк, я ўстаў, каб пайсці, мне ў кабінетах гэтых больш не было чаго рабіць, мне да Лі-Лі трэба, да Лі-Лі — і я выслізвіў у прыадчыненія дзвёры, а з дзвярэй насупраць выслізвіў Панок:

— Куды вы, Раман Канстанцінавіч, пехатою?.. Зараз паедзем.

Сакратарка каля акна налівала каву... Я падышоў, узяў... На той лаве ў скверы, дзе чакаў я ўраніцы презідэнта, сядзеў іншы чалавек. Маленькі, адзінокі...

Знізу не відаць таго, што зверху.

Шыгуцкі выйшаў ад дзяржсакратара:

— Паехалі!..

У парадным пад'ездзе будыніны Камітэта дзяржбяспекі стаяў жалезны Фелікс — бронзавы. Цёзка Рачніцкага. Я думаў, яго выкінулі адусюль, калі ў Москве з пастаменту сцягнулі — аказваеца, не...

— Вы да старшыні, а я ў амерыканку? — спытаў Панок, і Шыгуцкі кіунуў.

Кабінет старшыні значнасцю ўражваў больш за дзяржсакратарскі. Колькі ж праз яго жыццяў, лёсаў прайшло — незваротна?..

Старшыня, над спінай якога навісаў партрэт презідэнта, сядзеў за столом ссугулена і выглядаў хворым.

— Ну што, генерал?.. — прывітаўся Шыгуцкі. — Штаны сядзець не забалелі?

— Рады... — прыўстаў старшыня і закашляўся. Наўрад ці я быў яму ў вялікаю радасць і яшчэ ў меншую, падобна было, Шыгуцкі

— Рады пазнаёміцца... Штаны на мне казённыя, не баліць.

Мы былі знаёмыя. Нават на брудэршафт выпівалі на банкеце пасля канцэрту ў дзень чэкіста. Генерал гэта, пэўна ж, помніў, але на ўсялякі выпадак не пры Шыгуцкам. Ды і хто з кім не выпіваў...

Вокны кабінета выходзілі на Скарыйнінскі праспект. Некалі, калі праспект быў Ленінскі, пад гадзіннікам на вежы дома насупраць прызначалі мы з Крабічам спатканні выпадковым спадарожніцам жыцця. Норавы ў тыя часы былі не настолькі вольныя, як зараз, і даводзілася думачь над паскарэннем працэсу збліжэння. Мы хаваліся за крайній калонай на ганку Камітэта дзяржбяспекі — бліжэй да ўваходу падыйсці баяліся — і чакалі, пакуль глянуць спадарожніцы ў наш бок. Падлавішы момант, тут жа збягалі па прыступках, робячы выгляд, нібы менш за ёсё не хацелі, каб спадарожніцы зауважылі, адкуль мы... Больш эфектным выглядаў бы, канечне, выхад з дзвярэй, але і з'яўленне з-за калоны дзейнічала: “Вы сакрэтныя?..”

А то не!..

Махнуць бы спадарожніцам з вакна кабінета... У тую пару, з якой стрэлкі гадзінніка на вежы пракруцілі амаль чвэрць стагоддзя.

— Дзяржаўная інтарэсы, Раман Канстанцінавіч, пераважаюць над усімі астатнімі. І найперш яны патрабуюць сродкаў. Сродкаў, сродкаў і сродкаў. А дзе іх браць, калі не прадаваць? Таму прадаём, што купляеца. І калі амерыканцы прадаюць зброю, чаму нам нельга? І тэхналогіі яны прадаюць. А скандал ім патрэбны, каб ад рынку нас адсекчы. Вы хіба хочаце, каб нас ад рынку адсеклі?..

Старшыня гаварыў вяла... Як сам не верыў, што тыя сродкі, пра якія ён клапоціцца, дастануцца дзяржаве.

За канцэрт на дзень чэкіста ён заплаціць абяцаўся, Росцік рукі паціраў, ды ёсё абыйшлося банкетам... Кірнуць і паберляць.

Я не мог хацець, каб нас ад рынку адсеклі, бо на стале старшыні ляжылі дзве крымінальныя справы. Адна, забраная з міліцыі, на Плоніша Рамана Канстанцінавіча — па падазрэнні ў забойстве, другая, заведзеная ў Камітэце дзяржбяспекі, на Рачніцкага Фелікса Андрэевіча — па падазрэнні ў шпіянажы.

— Мы звязваем адно з другім, і паверце, Раман Канстанцінавіч, што вы — забойца, а ён — шпіён. Пераканайце яго, што тым і скончыцца, каб на іншае не разлічваў.

Да вokладак крымінальных спраў былі прыщэпленыя бланкі. Абсалютна такія ж, як той, які даўным-даўно ў кабінцы прарэктара кансерваторыі змушаў мяне падпісаць чалавек, што называўся Мікалаем Іванавічам...

Што б ні казаў Панок пра час і змены, нічога не змянілася ў гэтым ведамстве — нездарма на варце жалезны Фелікс стаіць.

— Падпісваецца абодва — і абодва вольныя.

Адшчэпліваемся ад спраў...

— І якая ў мяне мянушка будзе?

Старшыня зірнуў, як некалі Мікалаі Іванавіч.

— Ніякая. Чапаць мы вас болей не станем. Зрэшты, калі хочаце, самі сабе прыдумайце...

— Можна лабух?

— Што гэта — лабух?..

— Пагаварылі — падняўся Шыгуцкі. — Пара ў турму.
У турму я не хацеў. Я хацеў да Лі-Лі.

— А Рачніцкага сюды нельга? У нас размова ўсё ж, не допыт.
Шыгуцкі глянуў на старшыню, той сказаў:

— Не.

— Што значыць не? — гыркнуў раптам Шыгуцкі, і старшыня зноў закашляўся...
Захварэш і не паправішся з такім начальствам.

— Не, значыць не, — пракашляўся і ўстаў ва ўвесь мундзір старшыня. — Тут свае
правілы, не мной і не вамі пісаныя.

Ён ціха гэта сказаў, але неяк так, што жалезныя крокі бронзавага Фелікса пачуліся... І
Шыгуцкі абсёў на гырку:

— Ладна... Правілы... Хто павядзе?

Увайшоў капітан, старшыня пасунуў па стале крымінальныя справы з прышчэпленымі
бланкамі:

— Падпалкоўніку Панку.

Пра амерыканку, унутраную гэбэшную турму, хадзілі легенды, і я, хоць і пабойваўся,
але чакаў, што ўбачу нешта незвычайнае — аказалася, турма як турма. Сутарэнні з
бясконцай колькасцю дзвярэй і замкоў.

Ісці турэмнымі калідорамі было няўтульна, адно думалася: як і калі назад?.. Спінай пра
гэта думалася, як толькі за ёй зачыняліся, бразгаючы, дзвёры.

Фелікс, як і жалезны цёзка ягоны, вылядаў бронзавым — пачарнелы... Не білі ж яго?.. У
амаль пустым, са сталом і чатырмі зэдлямі, з касаватымі сценамі пакоі ён быў з Панком.

Шыгуцкі сеў насупраць Панка, я — насупраць Фелікса.

Памаўчалі...

— Гаварыце, — павярнуўшыся да мяне, сказаў нарэштэ Шыгуцкі. У гэтых калідорах і
ён прыцішыўся...

Пра што гаварыць?

— Як ты, Фелікс?..

— Нармальна. Як у турме.

— Затрыманы патрабуе сустрэчы з консулам, — сказаў Панок Шыгуцкаму. Той
паківаўся на зэлі:

— Кіньце... З якім консулам? Амерыканскім?.. Рускім?.. Вас затрымалі з падробным
пашпартам на імя грамадзяніна Расійскай Федэрацыі Смірнова Івана Васільевіча. А ў
амерыканскім пашпарце вы Фелікс Рачніцкі, дык хто вы?..

— А вы? — спытаў Фелікс.

Шыгуцкі ўскінуў руку: маўляў, вінаваты... І пасведчанне дастаў:

— Памочнік дзяржсакратара Шыгуцкі Барыс Сцяпанавіч. Пасведчанне не падробленае.

— Але і не сапраўднае, — нахіліўся Фелікс, чытаючы пасведчанне. — Няма ў
Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь ніякага дзяржсакратара, так што і памочніка ніякага
быць не можа.

Я не чытаў Канстытуцыю, хто ў нас яе, апроч амерыканцаў, чытае — і Шыгуцкі не
чытаў.

— Як няма?.. — сам зазірнуў ён у сваё пасведчанне, нібы там прапісаны артыкул
Канстытуцыі...

— І ў вас статус недалучанай краіны, і вы падпісалі канвенцыю па нераспаўсюджванні зброі масавага знішчэння, — не даў яму апамятацца Фелікс, — і на статус з канвенцыяй, як і на Канстытуцыю, можна, канечне, напляваць, і з амерыканцамі дамовіцца можна, але рускія, як толькі дазнаюцца, што і каму вы прадаць надумалі, вас так прышчэмляць, што не знойдзеце, у які бок бегчы — хоць бы і з грашыма! Но гэта іх грошы — чхаць ім на ўсё астатніе!.. Вы разумееце, чаго такая гульня каштаваць можа?

Ніхто не чакаў, што Фелікс адразу нападаць пачне, а не бараніцца... Шыгуцкі настолькі разгубіўся, што спытаў:

— Чаго?..

— Галавы! І не адной вашай.

— Пакуль што пра вашу размова, — кіёнуў на крымінальныя справы Панок, і Шыгуцкі сабраўся.

— Пра адну, але пра вашу... Усё мы, Фелікс Андрэевіч, разумеем. Таму і хочам праз вас з амерыканцамі дамовіцца, каб рускія не дазналіся... Уяўляеце, колькі гэта каштаваць можа?

Ён купляў Фелікса. Пры мне, пры Панку... І як гэта рускія не дазнаюцца?..

Фелікс пакруціў галавой: не.

— Сапраўды не ўяўляеце?.. — перапытала Шыгуцкі, і Фелікс сказаў:

— Гэта вы не ўяўляеце, што прапаноўваеце.

Відаць было, што гаварыць з ім далей — без толку. Панок хрумнуў пальцамі — як стрэліў у пустым пакоі:

— Ёсць іншы варыянт. Фелікс Андрэевіч не едзе ні ў якую Амерыку, застаецца дома і бярэ лабараторыю Рутнянскага. Працуе там, дзе некалі пачынаў. Тады першы варыянт, канечне, адпадае...

Шыгуцкі нават не задумаўся над tym, что пачуў, вылупіўся на Панка:

— А на хрэна, калі адпадае?..

Панок прамаўчаў. Фелікс адказаў, як здалося, за яго:

— Калі ў вас дзяржаўны клопат, дык лабараторыя Рутнянскага, можа, найлепшае, што ёсьць у дзяржаве.

Шыгуцкі, які ўсё круціў пасведчанне ў руках, сунуў яго ў кішэнь.

— Спачатку вырашаем з першым, пасля з другім.

— Першае яшчэ ў Германіі адпала. Я тлумачыў вашым людзям, што канчаткова. А што да лабараторыі...

— Там у вас выбар быў! — не даслухаў Шыгуцкі. — А тут няма. Ці дамаўляцца, ці сядзець.

— Таксама выбар, — паглядзеў на мяне Фелікс, і Шыгуцкі ўспомніў, для чаго я тут.

— Не аднаму сядзець, сябра пацягненце! І ён праз вас сядзе!

Фелікс апусціў галаву, пацёр скроні:

— Ва ўсіх свой выбар...

— Дык і выбірайце! — пальцам ткнуў Шыгуцкі ў бланк, прышчэплены да крымінальнай справы, і Фелікс скінуў рукі на стол:

— Ды што ж ён за мной па ўсім жыцці, як ліст за вагонам!..

У жыцці ягоным, відаць, быў свой Мікалай Іванавіч. Чалавек без прозвішча. Быў, не мог не быць...

— Хто?.. — не зразумеў Шыгуцкі, а Панок адшчапіў бланк:

— Прыляпіўся.

Фелікс выпрастаўся.

— Гэтага я не падпішу. Падпісаўшы такое, нельга жыць. — Ён павярнуўся да Панка: — Як жа так?..

— Нам патрэбныя гаранты, — адшчапіў другі бланк Панок. — Як інакш?..

— А калі я застаюся?..

— Усё адно... Зараз у вас адна сітуацыя, пасля іншая... Подпіс ні да чаго не абавязвае, нічога іна ўвазе не маецца, апроч гарантый.

— І шантажу... Я вучоны, а не шпён. У мяне імя... Вам гэта, можа, і ўсё адно, а мне не.

Панок паклаў адзін бланк перад Феліксам, другі перада мной:

— І ў Рамана Канстанцінавіча імя. Яшчэ якое... Вы думaeце, мала ў нас імёнаў?

Фелікс грэбліва, пазнопцямі адкінуў, адмахнуў свой бланк — той узлящеў і лёг на мой.

Хоць ты складзі з яго самалёцік.

— Ты зрабіў тое, пра што дамаўляліся?.. — дастаў насатку і выцер руکі Фелікс. Ён глядзеў на мяне наўпрост, Панок і Шыгуцкі з бакоў...

Трэба было нешта зрабіць. Не сканаць, а зрабіць... Калі і Лі-Лі, і Лідзя Паўлаўна... — я ўсё зразумеў у гэтым пакоі са скошанымі сценамі... Рука цяжэла і пальцы курчыла, нібы толькі што самы нязручны канцэрт для скрыпкі сыграны, але я выцягнуў з піджака Ігара Львовіча паперы, расправіў іх, паклаў на бланкі — і ўсё пасунуў на сярэдзіну стала.

— Яны не толькі ў вас, Барыс Сцяпанавіч. І не толькі ў мяне.

Фелікс акуратна склаў насатку.

— Дзякую, Раман.

Шыгуцкі ўзяў паперы. Зараз парве — і ўсё.

Ён не парваў... Кінуў і працягнуў:

— Та-а-к... Значыць, у аглоблі?.. — І прашыпеў да Панка: — Дзе ж ваша дамоўленасць?..

Панок прагартаў адкінутыя паперы, як упершыню бачыў. Да запіскі Ігара Львовіча... Можа, Шыгуцкі іне паказваў?

— Парушылі вы, Раман Канстанцінавіч... “Беларусь спрабуе прадаць апошнія савецкія распрацоўкі...” Ды мала што і хто напіша.

— Гэта не мала што... — акуратна склаў Фелікс у кішэнь акуратна складзеную насатку.

— Гэта столькі, што мала не здасца. Бо дакумент... І дзе людзі, якія яго напісалі? Адзін забіты, а другі...

— І другі! — раптам рэзка падаўся да яго Шыгуцкі — Не праблема! Не даедзе да Кіева Іван Васільевіч Смірноў!..

Я падумаў, што такое можа быць, і спытаў:

— А я?..

— А для цябе месца ў турме будзе вольнае! — стукнуў па стале Шыгуцкі. — Лабух!

Ён падняўся, яму трэба было нешта вырашыць, а сам ён не мог... Вырваў паперы ў Панка, той ускочыў:

— Ёсць жа варыянт...

— Ніякіх варыянтаў! Абодва сядзяць! Дзень даю, каб падумалі!.. Да ночы — нач ужо не ваша!

— І вам дзень, не болей, — спакойна сказаў Фелікс. — І падумайце, калі думаць будзеце, пра гарантыві на ўмовах, якія можна прыняць...

— Ну! — крыкнуў Шыгуцкі на Панка.

Панок выклікаў канваіра, той павёў Фелікса, які павярнуўся ў дзвярах:

— Правёмся, Раман. Нехта ж у гэтай краіне нешта павінен петрыць.

— А гэтага?!. — тузануў шыяй — ледзь галава не адарвалася — Шыгуцкі, якога распірала ад злосці Панок абцягнуў кіцель:

— Я не начальнік турмы.

Начальнік знайшоўся хутка. Шыгуцкі выйшаў з ім, Панок сказаў:

— Калі біць будуць, расслабляйце цела, не сціскайцеся.

І па ўсёй ягонай паабязанай дапамозе?

— Фелікс бронзавы, бо біты?..

Панок сабраў са стала паперы.

— Мы ўсё зробім, каб ён застаўся — да вас дайшло?..

Пакуль даходзіла — па мяне прыйшлі.

XX

Я не спаў, не было на чым, бо ў камеры — толькі халодныя сцены і халодная падлога, і, можа, гэта і не камера, а карцэр, я не ведаў: ні ў камеры, ні ў карцэры не здаралася бываць; але спаць хацелася невыносна — і мне мроілася, быццам сплю, і нібыта бачу ў сне Лі-Лі, якой кажу: “Лі-Лі, не забіваў я Ігара Львовіча, дарма ты гэта на сябе ўзяла, дурнічка”, — і Лі-Лі ўздыхае: “Канечне, не забіваў”. Яна не верыць мне і думае, што яе пакараюць не так, як мяне, а то і апраўдаюць: яна ж баран ілася.

Яна так мяне кахае?

А Зоя бацьца за яе і ўсё спіхвае на Лідзію Паўлаўну, хоць таксама думае, што забіў я.

А Лідзія Паўлаўна, што ж тады Лідзія Паўлаўна? А Лідзія Паўлаўна кажа: “Рома, Раман, і я вас люблю, і калі праз мяне ўсё выйшла, дык няхай тады я ва ўсім і вінаватая буду. Я і ў пансіяннат ненавісны з’ехала, каб выглядала, нібы я збегла, вы здагадаліся?..”

Не, не можа быць. Няма за што мяне так кахаць і гэта любіць. А Лі-Лі не згодная: “Ёсць, толькі ты ў самім сабе згубіўся і знайсціся не мог, а я знайшла”. Нешта такое кажа, як бацька яе, доктар кітайскай філософіі.

“Калі ты мяне кахаеш, што ж тады Зою прывяла з намі спаць? Не сходзіцца адно з другім...” — а Лі-Лі не раздумвае: “Сходзіцца ўсё, я не спаць яе прывяла, а знайсціся, яна сама ў сабе згубілася, а ты знайшоў. Мы ўсе жывём, каб знайсціся, ці знайсці тых, хто сам не знаходзіцца”.

Лі-Лі каму хочаш галаву затлуміць.

“І ты знайшлася ў Фелікса? І так ратаваць яго стала, што ўсе мы цяпер можам згубіцца?.. І чаму ты не казала мне нічога, а ўсё — да апошняга — сама, сама, сама?..”

Лі-Лі на гэта маўчыць.

Няхай тады Фелікс адкажа — і Фелікс адказвае: “Бо ты лабух, слабак. Я сёння бачыў, як табе пальцы са страху курчыла, ты б і не паказаў тыя паперы нікому, каб не Лі-Лі”.

Выходзіць, Лі-Лі маўчыць, бо думае: “Каб не ўсё я сама, тады б ніхто — і ты б сядзеў, як мыш пад венікам”. І хоць яно не так, але як дакажаш?..

“А фотаздымак?.. — пытаю я, бо мне так крыўдна, што Лі-Лі пакрыўдзіць хочацца, каб плаўна адварнулася. — Няхай паперы, але нашто фотаздымак было для Панка красці?..”

Лі-Лі, як заўсёды, калі крыўдуе, плаўна адварочваецца і кажа там, куды адварнулася:

“Я не крала, я ўзяла... І не для Панка... Няўжо ты не ведаеш, што ёсць такое — фотаздымкі каханых з сабой насыць?”

“Ты і Фелікса кахаеш?..”

Лі-Лі там, куды адварнулася, маўчыць, а Фелікс пытае:

“А чаму не? Чаму толькі цябে?..”

Як гэта: чаму толькі мяне?.. А каго яшчэ?.. Зараз я скажу яму, чаму толькі мяне:
“Я ў прэзідэнта страляць хадзіў, Фелікс!”

“З-за рэўнасці Гэта рэўнасць цябе павяляла, яна страху не ведае, а не ты”.

“Я і ёсць мая рэўнасць, хто ж яшчэ?.. І не толькі з-за яе, але і з-за цябе, з-за ўсяго, бо невыносна — як так жыць можна?.. Нельга, мне адкрылася, што нельга... Абойма ў пісталеце амаль поўная, без аднаго патрона — і ты паглядзеш, калі выйдзем адсюль...”

Калі выйдзем.

Холадна ў турме.

Не так нават холадна, як вусцішна, сціскае ўсяго, здушвае, бо камера — ці карцэр — клетка метры тры на паўтары, а ў мяне клаўстрафобія. Я з дзяцінства сабак, бо шалёны пакусаў, і замкнёны прасторы баюся, бо ў трубе малым засеў — мужыкі вяроўкамі выцягвалі. На ўскрайку поля труба ляжала — доўгая і вузкая, толькі ўлезці — я і ўлез. А яе з другога, надветранага канца пяском зажарствелым забіла — гэтак, нібы абруч скамяналы ў трубу ўставілі — і ўперад не пралезці, і назад ніяк: не паўзецца назад. Я б сканаў у той трубе, сэрца б разарвалася — жах у яго ўвайшоў несусветны нейкі — калі б Жорка Дыдзік, які казу шукаў, мужыкоў не паклікаў...

Пасля я стаў панічна баяцца ўсяго, што замкнёнае, у спальні дзвёры пакідаў прыадчыненымі, абедзьве жонкі злаваліся, а я не ведаў, што хворы, пакуль мы ў Калінінград, на Балтыйскі флот з канцэртамі не паехалі. Там камандзір падводнай лодкі са мной пасябраў, у лодку зацягнуў — і ў паход на тры гадзіны, кантрольны нейкі паход пасля рамонту лодкі, каб я адчуў рамантыку. Без нікага дазволу мяне ўзяў — гэта яму потым зоркі на пагонах каштала. Лодка не атамная, старая дзізельная, яна разаграецца ўнутры і ніяк не астуджваецца, духата ў ёй, як у лазні, але найстрашнае — я ў трубе. Нідзе не стаць, каб не прыгнуцца, не прайсці, каб не ўдарыцца, лёг у камандзірскай каюце, ды якая там каюта, трохі большая за труну — і паплыў у нікуды... Усплыў у шпіталі, дзе лекары сказалі пра хваробу... Так што кулакі аб мяне можна было і не збіваць, з мяне камеры гэтай — ці карцэра — дастаткова.

Зблізі мяне адразу, як толькі ў камеру, ці карцэр, заявілі — Шыгуцкі мусіць, каб зблізі адразу, начальніку турмы загадаў. Калі збіваюць, цела ніяк не расслабіць, Панку, пэўна, не ўломвалі ніколі, не лез бы з парадамі...

“Ты мне пра тое, што хворы, не расказвай... — падазроня, нібы я здацца надумаў, глядзішь на мяне Фелікс і яшчэ пытае: — Камандзірам хочаш стаць?”

“Якім камандзірам?” — думаю я пра камандзіра падводнай лодкі, з якога зорка праз мяне зляцела, а Юрка Жаваранак, з якім мы ў піянерскую гульню “Зарніца” гулялі, з’яўляеца, падобны на Панка: “Прыдурак ты! Цябе ўлада ў камандзірскія намеснікі цягне, каб жыў — кум каралю, яна пад крыло сваё цябе падбірае, а ты пад кулакі яе падстаўляешся!..” І Росцік тут як тут: “Палкоунік Жаваранак праўду кажа, я тое самае табе казаў”.

Чаму Жаваранак палкоунік?.. Хоць, можа, і палкоунік, чаму не?..

“Як ты, Юрка, палкоунікам стаў?”

“Служыў”.

У мяне ў Москве знаёмы палкоунік быў, амаль сябар, ён у ракетна-касмічных войсках служыў, мы з ім трэцяю сусветную вайну распачаць збіраліся, шкада, што не распачалі

“Ты Анну не сустрокаў? — пытае капитан-артэлерыст, які не стаў яшчэ палкоунікам. — Можа, яна ў турме?”

“Не сустрокаў...” — маню я, убачыўшы Анну, падобную на Марту.

“Тады дзе яна падзелася?”

“Не кажы яму пра нас нічога... — шэпча Анна і падае шалік — Прыкрыйся, замерзнеш”.

З шалікам трохі цяплей.

Але за што Анна ў турме?

“Бо жыццё мне паламала... — усхліпвае Ніна і тут жа вінаваціцца: — Даруй, што шалік выкінула. Адкуль мне было ведаць, што ўсё так павернецца?..”

“Слаўная якая!.. — здзіўляецца Анна, — і чаго вам не жылося?.. — а Ніна папраўляе на мне шалік:

“Не ляталася”.

“А са мной?..” — пытаецца Марта, і мне хочацца, каб Анна з Мартай пазнаёміцца, каб Анна заўважыла, як Марта на яе падобная, ды Росцік нервуецица:

“Досыць з бабамі разбірацца!”

Росцік чуў, як на развітанне, рэбрам далоні так па кадыку даўши, што душа рванулася пад горла і не пракаўтнуць яе было, мяне папярэдзілі, каб у дзвёры пагрукаў і *сам ведаю да каго папрасіцца*, калі не хачу, каб зноў біць прыйшлі. Бо, прыйшоўши, біць ужо будуць, калі нават папрашуся. Таму Росцік і кажа: досыць з бабамі разбірацца, — і зразумела, з кім мне разбірацца, калі не з бабамі; Росціку шкада мяне, а Адаму Захаравічу, які ў сібірскім лагеры ў партыю ўступіў, не шкада:

“Адбілі табе ныркі, ашув урак! Дзе і за што донарскія возьмеш?”

З Адамам Захаравічам дагаварыць хацелася б, давесці яму нарэшце, што дарэмнае ў канвойных войсках ён жыццё пражыў, але Іосіф Данілавіч, палатны доктар, не дазваляе:

“Не трывожце, Адам Захаравіч памёр”.

“А Зіначка?..” — чамусьці не магу я ўспомніць, ці жывая, ці лялька Зіначка, і збіраюся пра тое ў Крабіча спытацца, а Крабічу не трэба, каб я ўспомніў:

“У заклад іду, што папросішся задніцу вылізываць!”

За чвэрць стагоддзя, за дваццаць пяць гадоў, якія мы разам, Крабіч наўрад ці калі-небудзь пра мяне прыстойна падумаў, а тым больш сказаў — у чым жа мы сябры?

“А ты б не папрасіцца?”

“І ён бы па-пра-сіў-ся...” — апрануты ў форму брата-міліцыянта, заведзена, механічна прамаўляе і лялькай ківаецца жалезны Фелікс, у кампаніі з якім Крабіч на Грушаўцы гарэлку п’е — і яшчэ з презідэнтам, а казаў, што будзе піць з Хусейнам і Арафатам. Прэзідэнт думае, што я ўжо гатовы да таго, каб вылізываць, порткі сцягвае і выстаўляецца:

“На!”

“Хто гэ-та?” — пытаецца жалезны Фелікс, нібы не ведае, з кім п’е, а Крабіч падрабляецца пад яго: “Прэ-зі-дэнт”, — і жалезны Фелікс ківаецца лялькай: “І ён па-про-сіц-ца...”

Голы брат-міліцыант кажа: “Я вазьму штаны, калі вам не трэба”, — ды прэзідэнт яму дулю ў нос: “Заслужы!..”

“А мы па бомбу! — праломваючы сцяну, вылізываюцца з-за карты былога Савецкага Саюза Хусейн з Арафатам — і карта павісае на адным цвіку, павярнуўшыся з праекцыі Гаўса ў праекцыю Мяндзялеева. — Пра-дай-це бом-бу Рут-нян-ска-га...” — на раванастроне грае Хусейн, і пяе Арафат.

У пралом сабака вулічны ўскоквае, падліўвае прэзідэнту, які ўсё яшчэ стаіць, выставіўшыся, і думае, што гэта я падлізаў, таму кажа: “Малайчына, цяпер прасі ў мяне, што хочаш!” — і я хачу папрасіць і не магу, бо раптам ён пра пісталет здагадаецца, але ж і выпадак нельга ўпусціць, каб да пісталета дабрацца:

“Загадайце, каб туалет насупраць вашай рэзідэнцыі не замыкалі. Бо, здарaeцца, прыпРЕ,
а няма дзе...”

“Гэта ўсё?” — губляецца презідэнт, і Крабіч свайго не ўпускае: “Гэта ўсё, што ў такога
гаўнюка папрасіць можна”.

“Што за А-зі-я?..” — бронзай ляскава жалезны Фелікс, спрабуючы карту павесіць так, як
яна вісела, і ўганяе цвікі ў пралом, у пустату, на якой, згодна з кітайскай філасофіяй, ці не
ўсё ў свеце трывмаецца, але ж не карты былых дзяржаў — ды яшчэ такіх вяліных! Кarta
падае ў пралом, яе ўцягвае ў пустату, у чорную дзіру, і Крабіч скок ад дзіры ўбок: “Я ў
Еўропу!” — а жалезны Фелікс хоп яго: “Ку-ды?” — але ўхапіць як след не паспявае,
Крабіч вырываеца, дык на яго накідваеца знячэўку, на штаны выслужваючыся, брат-
міліціянт — і яны вобдым коцяцца пад голую задніцу презідэнта, якую той шыльдаю
прыкрывае: “ПРАХОД ПА ТЭРЫТОРЫИ ПРЫЛЕГЛАЙ ДА БУДЫНКА ЗАБАРОНЕНЫ!”
— і ўздымае сцяг над шыльдай, і Эдзік Малей запявава адразу: “Мы, беларусы...” — і хор
выпадковых спадарожніц і спадарожнікаў жыцця падхоплівае: “З братняю Руссю...” —
механічна разяўляючыся, як лялькі.

“Гэта ты ўсіх зляльчыў!..” — млява, як канчае, крычыць на Крабіча Стэфа, несучы на
руках ляльку-Зіначку, у якой рамонкі ў валасах, падараваныя Алікам, і Зіначка выплятае з
валасоў, кідае мне рамонак:

“Я сама зляльчылася, быць жывой не хацела ў такога, і ў вас такога не буду...”

Як жоўта пахне рамонак, як бела...

“А які я такі? Які я такі, Зіначка?”

“Такі хітры, — крыўдуе Алік, што кінула мне Зіначка рамонак: на яе б і крыўдаваў,
чаму на мяне? — Вы сабак бацесья, дык выгляд зрабілі, быццам знайшлі, дзе мне жыць, а
на самой справе — сабаку даглядаць”.

Я хітры такі? Тады чаму я ў камеры, ці ў карцэры, дзе клаўстрафобія здушвае, і дзе мяне
зноў зараз біць будуць? Бо гэта не Фелікс жалезны бронзай ляскава, а ахойнік ключамі ў
замках — і ў дзвярах два малайцы спрытныя, тыя самыя...

Навошта яны б'юць? Што з мяне можна выбіць?.. Тоё, што ім трэба, выбіць можно
толькі з Фелікса, але з яго не выбілі, дык б'юць мяне? Проста б'юць, каб біць..

Пабілі ў другі раз не моцна, як для адчэпкі, і не ўдвух — адзін пафутболіў з хвіліну
нагамі на падлозе, дзе я скруціўся, рукі ў прамежнасць уцінуўшы, яйцы баронячы і
пальцы хаваючы, бо хто я — без яйцаў і пальцаў?

— Папрасіўся б ты... — пад пахі прыпадняўшы і ў кут мяне пасадзіўшы, кажа той, які
не біў. — Ты не біты па жыцці, дык адзін хрэн папросішся.

Скуль ён ведае, што я не біты?.. Ці яно відаць спецыялісту?..

Мяне сапраўды так не білі ніколі, і я ўбачыў упершыню, як лята, па-звярынаму, да
смерці б'юць, калі Марту згубіў, якая ў немцы сваім знайшлася. Амаль год я тады з канца
ў канец па Савецкім Саюзе бадзяўся — і ў адным з самых дальніх канцоў, на рацэ Амур
пад ветраным горадам Хабараўскам, жыў з былымі зэкамі ў бараку, дзе дазнаўся і ўжо,
мусіць, да скону запомніў, што коні — гэта боты, а конь — лыжка. Ці што лары-на-ны —
значыць, грошай няма, а талан на майдан — пажаданне на ўдачу тым, каму грошы
займець закарцела — у карты выйграць.

Я сеў гуляць першым разам, не ведаючы, паняцця не маючы, што щустырным, пустым
гуляць не сядай, бо не расплацішся — прыдохаюць. Мяне, бадай, і прыдохалі б, прыблі б
пад тым далёкаўсходнім Хабараўскам, калі б пахан пад апеку не ўзяў, якога я на гітары
трапіць вучыў, а ён мяне — *на фені курсаць* і жыць па паняццях: *не балай пульяны пурт...*

Не вазьмі кінугты нож. Бо нехта ім некага прырэзаў, а ты за некага сядзеш.

У бараку ўдзень і ўноч *даберылі*, у карты гулялі, і аднойчы *карынец* заблудны, мужык пажылы пераначаваць зайшоў — і да *светухоў*, да карцёжнікаў а сразу: "Талан на майдан!.." Сеў гуляць і прайграўся, шмат прайграў і напазычаў яшчэ, а як аддаваць, дык аказалася — лары-на-ны... Яму *кіф цёмны* наладзілі, адмяцелі, коўдру накінушы, і тым бы ўсё абый шлося, ды ў карынца, пакуль ён пад коўдрай круціўся, ватоўка ў шве парвалася — і з яе *рыжык* зашыты, чырвонец залаты, яшчэ царскі, выпаў. Карынец бажыцца стаў, што *скрачыў*, на базары ватоўку старую скраў і пра *рыжык* не ведаў, але не паверыў нікто — і светухі раз'юшаныя ў цеста карынца змяслі. Жыць у тым месіве не было ўжо каму, з чэрапу мазгі вываливаліся, а карынец усё пахрыпваў, чырвоныя пухіры пускаючы, дык пахран пашкадаваў — і нажом... За баракам пачыналася поле капуснае — там і закапалі, зноў капусту зверху паўтыкаўшы.

Ноч, як карынец у кіфе цёмным, я пад коўдрай круціўся, прыкідваў, як быць — і выходзіла, што так, нібы не сталася нічога, мне перад самім сабой не выкруціцца: на маіх вачах чалавека забілі.

Нараніцы ў міліцыю ў Хабараўск падаўся, а менты мяне пахрану здалі: па паняццях менты з пахранамі жылі ў Хабараўску.

Такога я, канечне, не чакаў: часы былі не сённяшнія — і бандыты лічыліся бандытамі, а менты ментамі..

Неяк з Крабічам і братам-міліцыянтам выпіваючы, я ўспомніў пра гэта — Крабін не здзівіўся. Сказаў, што ўся краіна такая: ракетна-касмічна-цэкоўска-ментоўска-пахранская... Брат-міліцыант прасцей растлумачыў: "З пахрана *слам на гурт*, хабар ментам, а з цябе — толькі лішняя проблема". Брат-міліцыант таксама па фені курсаў і ведаў, пра што казаў...

Пахран на поле прывёў, лапату даў: капай, капусту садзіць будзем.

Што такое сабе самому магіту капаць, зразумець можа толькі той, хто сам сабе магіту капаў. А я думаў да ўсяго... дранцвеў, думаючы: як жа ў цеснаце такой ляжаць буду? — і браў на штых шырэй...

Дзіўна, але бегчы, ратавацца — у галаву не прыходзіла: няхай сабе так і будзе. Бо няма чаго, з трыдзеялага царства прыпёршыся, лезці ў справы царства трыдзеялага. І яшчэ здавалася, што так справядліва, па заслугах, калі ўсё і ўсіх я страціў.

Пахран сам адказваў за тое, што за мяне, за *скеса* і *суку* перад усімі заступаўся — і ў памагатыя не паклікаў нічога: светухі каля барака тапталіся. Мы ўдвух былі — над рэчкай, на дальнім канцы поля. Паўз якое да рэчкі, невядома скуль пад ноч узяўшыся, ехаў хлопчык на веласіпедзе...

Што такое хлопчык на веласіпедзе?.. Нічога, калі ён не лёс.

Хлопчык мог ехаць, як ехаў, але ён спыніўся і стаў на нас глядзець.

Пахран, чакаючы, пакуль хлопчык далей паедзе, цыгаркі дастаў: "Панырдай напаследак..."

Я рэдка курыў. Гэтак рэдка, што толькі двойчы — пры разводах... З Нінай і з Мартай. Закурыўшы ў апошні раз, я ўспомніў, як маці казала, што ў капусце мяне знайшла.

З капусты ў капусту...

Пасля ўспомнілася, як мне веласіпед купілі, які, пакатаўшыся, я ў рэчцы памыў і на сабе да хаты цягнуў, каб колы не запэцкаць. Каб у сенях веласіпед, на які глянцуць я ўночы ўставаў, чыста бліскаў абадамі і чарнеў шынамі.

Веласіпед і праз месяц выглядаў, як новы, калі яго ўкралі, пакуль я купаўся. Даў нарца — вынырнуў, а веласіпеда на беразе няма.

Хлопчык быў — як я, і веласіпед — як той самы...

“Канай, шпана!” — крыкнулі, свісн ушы, ад барака, і хлопчык ускочыў на веласіпед, упаў з ім, кінуў на беразе і пабег.

Хто яго ведае, чаму? Можа, перапалохаўся, зразумеўшы, што адбываецца... Але лёс не палохаецца.

На беразе рэчкі, праз гады пракаціўшыся, ляжаў мой веласіпед. Без яго б мяне перанялі светухі з барака, а з ім — не паспявалі. Ад пахана рвануўшы, я ўжо бачыў, што не паспяваюць — і гнаў веласіпед, не азіраючыся.

Схаваўся ў лабухаў хабараўскіх — тыя не здалі. Грошы на самалёт да Масквы сабралі: сто трыццаць рублёў, не малыя гроши...

Прафесар Румас казаў не раз: “Раман, будзьце са сваімі, якія яны ні ёсць. Бо іншыя — хто памёр, а хто яшчэ не нарадзіўся”.

Я Марце пра ўсё расказаў, у Москву прыляцеўшы, дзе Марта і Росцік знайшлі мяне, ніякага, у палкоўніка Пойменава. Немка спытала: “Ты веласіпед у хлопчыка ўкраў?..” Разумела, канечне, пра што пытаецца, і ўсё адно спытала.

Жорсткая мая Марта — нават для немкі. Але свая. Пайшла ад мяне, ды не кінула.

І мая Ніна свая, і Лі-Лі... Хто яшчэ? Росцік?.. Не трэба нам да ўлады, Росцік, — там ніяма сваіх: глядзі вунь, што выйшла... У Ігара Львовіча рыжык выпаў са старой ватоўкі, менты здалі, светухі адмяцелі — цяпер пахана чакай, які ў поле павядзе...

І не едзе

хлопчык

на веласіпедзе. І баліць усё, і да ўсяго — здушвае, здушвае, здушвае... Як у трубе, як у лодцы падводнай, як у кіфе ўёмным. І ўсё праз тое, што не хлопчык, а Фелікс прыехаў, які спытаў нечакана:

“Я для цябе не свой?..”

Паспрабуй адказаць адразу... Падумаць трэба, а Фелікс дапытвае: “Чаму я пра цябе нічога не ведаў?”

Нібыта мне пра яго вядома болей...

“А што ты ведаць хацеў, Фелікс?”

“Тое, што зараз ведаю... Што цябе, як і мяне, магло не стаць, але ты зратаваны лёсам, як і я”.

“Зусім не так, як ты...”

“Не важна, хто і як!.. Хто з поля збег, хто з машины выскачыў — мы зратаваныя. Ты задумваўся над тым, для чаго ты зратаваны?”

Бывала, што задумваўся... Але без адказу.

“Каб жыць”.

“Для зратаваных гэтага мала”.

“А што яшчэ трэба?”

“Разлічыцца”.

“З кім?”

“З хлопчыкам на веласіпедзе”.

Ды што яны, як згаварыўшыся, пра адно!.. Спачатку Марта, цяпер Фелікс... Я б мог тады папрасіць лабухаў хабараўскіх, каб знайшлі хлопчыка, вярнулі веласіпед, але і так яны мною пераклапаціся — і дзе таго хлопчыка шукаць было?

“Хіба за гэта трэба разлічвацца?”

Фелікс, падобна, здзіўлены:

“Назаві, калі ўспомніш, хоць нешта такое, за што не трэба?..”

Такога я не могу ўспомніць...

“Нічога столькі не каштue, як жыць... Дык чым і як разлічыцца?”

Фелікс глядзіць на мяне пакутліва:

“Спраўдзіць тое, для чаго зратаваны”.

Я не ведаю, для чаго зратаваны, а ён, значыць, ведае...

Калі я ў Лі-Лі пытаўся: “Як ты думаеш, для чаго Фелікс прыехаў?” — дык на ўвазе меў, што развітанне з Ігарам Львовічам — толькі прычына, і ў Фелікса, як і ў Лі-Лі, свая гульня... А Лі-Лі глянула, як яна ўмее, з туманком у вачах: “Ты ўжо забыўся, што ёсць такая реч, як прыстойнасць, і паводзіца прыстойна, жыць прыстойна — гэта нармальна”. Сказала, нібы шкадуючы...

Можа быць, так яно і ёсць... Можа быць.

Цяпер — можа быць, а не тады, калі я думаў, што Лі-Лі са мной хітруе. Папросту дурыць. І калі б аказалася, што яна сапраўды хітравала, надурвала, я б зараз... што мне, лабуху?.. душа пад кадыком... пастукаў і папрасіўся сам ведаю да каго. Ды й наогул не сядзеў бы тут — у кут загнаны.

А яна яшчэ казаць будзе: мыш пад венікам. Ціне яна — Фелікс?..

Занадта мы залежым адзін ад аднаго, залішне.

Толькі што б было, каб не залежылі? І як гэта ўявіць?..

Крабіч так уяўляе: “Я ні ад каго не залежу! Што напісаў — тое маё”. Нібы няма Зіначкі... Няўжо ён і піша так, нібы Зіначкі няма?

Дзякую за рамонак, Зіначка.

Я не могу так музыку пісаць, нібы няма Камілы. Ніны і Марты. Зоі і Лідзії Паўлаўны. Лі-Лі.

“Затое, — ашчэрбіцца б зараз Крабіч, — я не могу жыць так, нібы Беларусі няма, а ты жывеш!” Ён крычаў яшчэ тады — у нашым клубе парыльным, дзе мы па чацвяргах збіраемся: “Із песнямі прадаеш!”

За мяне заступіліся — і Крабіч на ўсіх наехаў: “Як вы па начах спіце? Як з сумленнем дамаўляецеся?!”

Мужыкі ў клубе салідныя: пры службе, пры пасадах. Хто рэктар, хто дырэктар... А па Крабічу выходзіла, што ўсе — казлы і падлы! Раз кормяцца з рук улады, якая Беларусь прадае, значыць, падлы і казлы. Як бы ні апраўдваліся і самі пра сябе ні думалі: мы справе служым, а не ўладзе.

Пасля таго я Крабіча не прыводзіў: мы ў лазні не для разборак збіраемся. Клуб — гэта свае, якія яны ні ёсць.

Ды й думаў я не так, як Крабіч, а наадварот: чым больш нармальных людзей ва ўладзе, тым лепш — яны павінны там быць. А як па начах яны спяць, як з сумленнем дамаўляюцца — іх проблемы.

Да аднаго выпадку так думаў...

Росцік у Брэсце пару канцэртаў арганізаваў, мы прыехалі, а першы канцэрт адмянілі: прэзідэнт прылятае і ў той жа зале ў той жа дзень выступае. Шоу такое — куды там нам... Пасля выступлення — пытанні, і цётухна бойкая раптам падымаецца: калі вы, таварыш прэзідэнт, такі харошы, чаму мне дзяцей маіх няма чым карміць? Прэзідэнт — пальцам у першы рад, дзе ўвесь кабінет міністраў разам з прэм'ерам сядзіць: устаць, калі народ пытгаецца! І да народа: “Вось хто дзяцей ваших абжырае, глядзіце, якія морды наелі! Жываты нажэрлі — ледзьве ўстаюць!..” Народ, канечне, пляскаць, яму кайф такі — хлебам не кармі, а ў першым радзе пастаялі, жываты падціснўшы, і селі: ніхто не павярнуўся і не пайшоў. А іх жа на ўсю краіну па тэлебачанні паказвалі — і дзеці іхнія на іх глядзелі, і жонкі, сябры, сваякі бачылі, як у іх пальцам тыкалі, і як яны стаялі, жываты падціскаючы...

Як жа ва ўладзе такой аказацца нармальнаму мужыку?

Росцік у гатэлі ўсю ноч даймаў: “Ну што ў іх жыцці скончылася б?.. Нават калі б мяне, лабуха, так пры ўсіх лажанулі, я б...”

Лабух не мін істр.

Назаўтра ўсё ж адзін з міністраў, дауні сябар нашага клуба парыльнага, у адстаўку падаў — і з інфарктам злёг. Шмат што ў жыцці ягоным скончылася — і лазня... Не заўсёды карысна помніць, што ёсьць такая рэч, як прыстойнасць, Лі-Лі.

Мне, лабуху, што з ёй рабіць?.. У турме з ёй, бітаму, сядзець?.. Зноў вунь ключы ў замках паварочваюцца...

сёння чацвер, лазня якраз...

калі бішь ідуць, дык не вытрываю — так сціскае і здушвае...

люк у падводнай лодцы задрайваюць...

мех на галаву ў кіфе цёмным нацягваюць... — а ў расчыненых дзвярах двое за спінай ахоўніка ківаюцца, але не тыя самыя... тых замянілі, бо слаба білі... — і адзін з новых на Фелікса падобны, другі на Панка:

“Пяць мінут, Фелікс Андрэевіч, як дамаўляліся”.

Фелікс Андрэевіч занадта на Фелікса падобны, каб не Феліксам быць, за якім ахоўнік дзвёры прычыняе, але не шчыльна, зачыніць шчыльна Панок не дае... каб чуць?..

“Білі?.. — прысеўшы, пытае Фелікс і акуратна складзеную насатку падае, нібы, калі я лабух, дык у мяне сваёй няма. — Выбачай, Раман”.

Фелікс занадта прыстойны, залішне: былі б сілы, я б яму ў морду даў... Праз яго ў жыцці майш шмат што можа скончыцца — і лазня...

Так, сёння якраз чацвер.

“Больш не будуць... — выцірае твар мне Фелікс. — Да презідэнта мяне вазілі... Шыгуцкі вазіў...”

Мяне наступным разам презідэнт прыме... Паабяцаў, што наступным разам. Толькі наступным разам...

“І што?..”

“Тое самае... Я спытаў пад канец: што ж вы ракам ставіце ўсіх і трахаеце?..”

Фелікс быццам сон мой бачыў...

“І ведаеш, што ён адказаў?..”

“Што ў яго канец такі здаровы?..”

“Не... Што ён презідэнт, а таму можа трахаць каго хоча і як хоча... І, калі дамовімся, я таксама трахаць буду, каго захачу... Апроч яго”.

“Дамовіліся?..”

“З такім і не дамаўляюцца, Раман”.

Не дамаўляюцца... Тады нашго мне да яго наступным разам?

“Тады да генерала завялі... Панок завёў...”

І мяне вадзілі да генерала... Да каго толькіні вадзілі, апроч презідэнта...

“Ты папрасіўся?”

“Самі папрасілі... Там у іх цёзка мой жалезны стаіць, ты бачыў?”

“Бачыў... І як там генерал?..”

“А тут, ты слухай, не жарты... Даў зразумець, што тайная служба ўлады з уладай не ўвялікім сяброўстве. Як бы і не тут яна — улада тайной службы...”

Нават у кіфе цёмным здагадацца можна, дзе яна, тайной службы ўлада, але чаму Фелікс гаворыць пра ўсё, не баючыся, што нас слухаюць, для чаго наогул яго ў камеру запусцілі — не твар жа мне выціраць? — і я пытаюся, вачыма на дзвёры паказваючы:

“А дзе?”

На мае знакі Фелікс не зважае... Пляваць яму, падобна, што Панок, ці яшчэ нехта слухае.

“Там жа, дзе была. І там не лабараторыю, а інстытут прапаноўваюць...”

“Як пры Берыі?”

“Моцна яны цябе... — ціха, у абыход кажа Фелікс. — Як пры Берыі... — І праз паўзу дагаворвае. — Закрыты, канечне. Пры заводзе рэжымным, каб давесці распрацоўкі Рутнянскага”.

Я зразумеў раптам, што ведаю пра Фелікса тое, чаго ён сам пра сябе не ведае, а калі здагадваецца, дык не скажа нікому — і не дапытаешся...

Аднойчы ён выкінуўся з машины, якая праз хвіліну разбілася. Нехта б сказаў дзякую Богу, выпадку, лёсу, хлопчыку на веласіпедзе — і жыў бы, не пытаючыся, чаму жыць застаўся, а Фелікс спытаўся: чаму? Для чаго?.. І пастанавіў, што для нейкай мэты — і не абы якой. Для незвычайнай, найвышэйшай — аднаму яму прадвызначанай...

“І ты згадзіўся?”

Фелікс побач сядзе, руку мне за шыю завёўшы, абняўшы...

“Мне пашпарт вяртаюць — і ад цябе адчапляюцца. Назусім. Я гатовы згадзіцца”.

“Падпісацца?..”

Фелікс крыўдзіцца шчыра:

“Ты што!..”

Я нічога. Падпісацца можна і без подпісу. Узяў, што даюць — і тым самым падпісаўся.

Мне студню пры рэжымным заводзе не прапаноўваюць.

“А як жа Амерыка? Усе ў Амерыку, а ты адтуль?”

“Дзе праца, Раман, там і Амерыка”.

“І ты будзеш бомбу для іх ляпіць?.. Для тых, хто пятлю табе на шыі зацягваў, ад каго ты ледзь вырваўся пасля Чарнобыля?”

Феліксу — як па мордзе, што я пра гэта пытаюся, і ён мог бы абараніцца, спытаць насустроч: а як тады адсюль нам вырвацца? — і мог сказаць, што з-за гэтага і згадзіўся, бо, калі не з презідэнтам, дык з некім трэба дамаўляцца? — але ён паўтарае, нічога іншага не прыдумаўшы, бо адно ў яго ў галаве:

“Работа, Раман... У Амерыцы ў мяне такой няма”.

“І ў Германіі не знайшлося?”

А гэта яму — як пад дых. Бо ён і прыстойным выглядаць хацеў — і шанс не ўпусціць: безгаспадарную славу Рутнянскага прыхапаць!.. Гэта і ёсьць гульня ягоная, дзеля якой ён прыехаў — мне адкрылася!.. Там яго падціскаюць, там ён шарагавік, адзін з многіх, амаль ніхто, а яго фанабэрый душыць, як мяне клаўстрафобія здушвае.

Вось як Панок дапамог.

“Мы ўсё зробім, каб ён застаўся — да вас дайшло?..”

Цяпер дайшло. Як дайшло і тое, што Панок — падпалкоўнік не па стукачах, у яго іншы профіль: са мной ён толькі з-за Фелікса гуляўся. Ад пачатку да канца пралічыла ўсё кантора — і нават презідэнт з Шыгуцкім, якім засвярбела грошы за бомбу хапнуць, пралічаныя былі. У той канторы, якая — сапраўдная ўлада гэтай...

“Пра што ты, Раман? — прадыхвае ўдар Фелікс. — Нешта ты не пра тое... Я гатовы згадзіцца, калі ты згодны”.

“Калі я згодны?..”

Фелікс азіраецца, нібы ў душагубцы гэтай ёсьць яшчэ нехта:

“А хто?”

Ён нарэшце перастае мяне выціраць і хавае сваю акуратную насоўку — я здолеў дастаць скамечаную сваю.

“Ты прыйшоў спытаць, ці згодны я, каб ты згадзіўся?”

“Ну так... А як інакш?.. Я ім сказаў, што толькі з гэтай умовай, таму і прывялі. Мы разам, тут маральны момант...”

Ён ненавісны мне, гэты Фелікс... Ён мне ненавісны, бо толькі што я ўсё разумеў — і ён тым больш мне ненавісны...

“І калі скажу, што не...”

“Тады так робім, як адразу збіраліся... Друкуем і чакаем, што са скандалу выйдзе”.

Ён тым больш ненавісны, чым больш прыстойны... Занадта, залішне прыстойны, хоць і фанабэрсты. З Нобелем у галаве, калі за бомбы прэміі даюць: далі ж бандыту нейкаму за барацьбу за мір.

Толькі Фелікс не ведае, што друкаваць няма чаго. Усё ў Шыгуцкага, які пакуль пра гэта таксама не ведае, але праз дзень-другі здагадаецца.

Шустырным я, пустым гуляю... Могуць прыдохаць. Вунь і дзвёры незамкнёныя адчыняюцца — і за спінай ахоўніка малайцы, цяпер ужо тыя самыя, і хітры Панок уваходзіць, пытаючыся:

“Скончылі?”

“Не! — крычыць Фелікс. — Паглядзіце, што з ім зрабілі!”

“Як яны вас, Раман Канстанцінавіч... — здзіўляеца Панок, які, мусіць, цела ўмее так расслабляць, што бі па ім, як па вадзе. І на малайцоў наступае: — Хто загадаў?..”

Тыя, выцягнуўшыся, маўчик.

“Ладна, разбярэмся ва ўсім!..” — гразіць Панок, ва ўсім разабраўшыся, апрач аднаго — і глядзіць то на мяне, то на Фелікса, які мне ўстаць дапамагае:

“Ды к што?..”

Фелікс мог бы і не пытацца... І не прыходзіць... А з'явіўся ён, мусіць, для таго толькі, каб я, лабух недадоханы, успомніў, што ёсць такая рэч, як прыстойнасць... Нібы Лі-Лі яго папрасіла...

Ну, можа, і ёсць...

Я ківаю Феліксу, рукой махнуўшы: ягоная ўрэшце рэшт справа, што выбіраць, турму ці Москву, — і Фелікс кажа: “Тады пайшлі адсюль...” — але Панок не дае мне праўсці:

“З гадзін у-другую пасядзець давядзеца... Шыгуцкі загадаць павінен, каб выпусціці. Ён — улада”.

“А калі не загадае?”

“Загадае. Пазвоняць і настойліва папросяць...”

Панка пакрасавацца цягне: пераможца. У кожнага свая фанабэртыя.

І гэта не ўсё, што ён для красы мае. “Я ў сястры вашай... — кажа ён Феліксу, у кішень лезучы і на мяне паглядаючы... — фотаздымак выпрасіў, дык пакіньце аўтографы. І дзень знамянальны, і дзе і калі яшчэ ўбачу вас абодвух?..”

Ну, канечнэ, мы ў абдымку...

У сястры...

А то ў Амерыку Фелікс нашы абдымкі павёз...

Як праста, Госпадзі!.. І чаму Ты спачатку лабухам мяне стварыў, а не адразу лохам?..

Але і не ўсё праста... Панок тады, у першы раз, мог і не паказваць мне фотаздымак, гэта было *неабавязкова* — і так кожны ведаў, што мы з Феліксам сябраўвалі. Фотаздымак ён паказаў, каб я падазраваў *кожнага* — і блізкіх, самых блізкіх... Каб разумеў, што, калі буду супраць сілы, сіла зробіць так, што ўсе будуць супраць меня.

Гэта сістэма — яны заўсёды паварочвалі ўсіх супроць аднаго... І муж жонку падазраваў, і брат брата...

А Панок далёка пойдзе... Гульня ў ім ёсць, не адна служба. Калі, канечне, не перагуляеца: кэгэбэ не казіно.

“Тут сядзець?..” — азіраеца Фелікс, якому камера мая не глянулася, і Панок аднаго яго да дзвярэй вядзе: “Не, дзве гадзіны Раман Канстанцінавіч тут за вас абодвух адсядзішь, нічога з ім не стане, калі не сталася...”

Я маўчу, бо лепш патрываць, чым сказаць пра хваробу, выдаць, у чым твая слабасць. Хто яго ведае, як яно далей будзе...

Фелікс прыпыняеца, абдымае мяне, і я адчуваю, што за спінай маёю ў яго слёзы на вачах, як і тады, калі сустрэліся мы ў двары Амеда... Нечакана ён шэпча на вуха:

“А Лі-Лі на Нэлу падобная, ты помніш Нэлу? Я, ты ведаеш, не кахаў, апрач яе, нікога...”

Нешта мяне насцярожвае... Тым больш, што Нэла, якой я помню яе, нічым на Лі-Лі не падобная.

“Чым яны падобныя?..”

“Яны абедзьве, каб зратаваць”.

Ён сказаў гэта так, як сказаў бы: яны абедзьве, каб загінуць. Мне гэта зусім не падабаеца — і я кажу, аберагаючы Лі-Лі:

“Мы ўжо зратаваліся. Абодва”.

Фелікс галаву на плячы май качае: “Але не разлічыліся”, — і мяне пранізвае халадком ад патыліцы: нідзе і ніколі болей мы не спаткаемся!.. “Чтоб ведае, где и калі разлічымся...” — качае галаву Фелікс, і я стала, ніякавата па спіне яго гладзячы:

“Я ў Москву да цябе прыеду. Там сябар мой дауні ў ракетна-касмічных войсках службы, мы з ім трэцяю сусветную вайну распачаць хацелі — цяпер разам і пачнем”.

Адступіўши, Фелікс недаўменна слязлівымі вей камі лыпае:

“Пры чым тут ракетна-касмічныя войскі?.. Ды й даўно няма такіх, расфармаваныя...”

З гумарам у Фелікса так сабе.

А ў Панка нармальна.

“Вазыміце, каб весялей сядзелася, — дастае ён, фотаздымак хаваючы, канверт з той жа кішэні.

Фокусніктурэмны...

Канверт пухнаты — і чамусьці я думаю, што ў ім грошы. Тыя, якія абыцалі Панок з Красевічам, калі вербавалі: “Назавішце суму”. Хіба мне ёсць за што плаціць?

Панок нецярпіва суне канверт у руکі: “Лі-Лі для вас перадала. Слова даю, не чытаў, хоць трэба было, ці мала што...”

Калі не чытаў, скуль ведае, што ў канверце нешта такое, што чытаеца?

“Лі-Лі?..” — пытаю я, не разумеючы, і Фелікс на мяне хутка-хутка, як у альтанцы ў Амеда, зыркае — ужо з-за дзвярэй, пакуль яны зачыняюцца... і ляскаюць замкі ў дзвярах.

Раззыркаўся...

Ніколі і нічога дагэтуль Лі-Лі мне не пісала... Літары ў яе набягалі, наскоквалі адна на адну — так спяшаліся, і ўсё ж падобныя былі на няспешныя, клінапісныя літары калядных амерыканскіх паштовак. Настолькі падобныя, што адразу так і здалося: іх напісаў, спяшаючыся, Фелікс. Але гэта ўжо было б занадта: быць са мною ў адной камеры — і каб падпалкоўнік дзяржбяспекі, няхай сабе па сумяшчальніцтву фокуснік, ад яго пры ім мне нешта перадаваў...

Людзі з падабенствам почыркаў сустракаюцца не гэтак рэдка, як людзі з падабенствам адбіткаў пальцаў, але і не намнога часцей... Я не ведаю, якая тут спажыва для хірамантаў, ды пэўна ж ёсць.

І калі ты напісаць столькі паспела, хуткая мая?..

XXI

“...і ўсе ў свеце рэчы — адна рэч, але гэтага не зразумець інакш, як прыняць, што так яно ёсць. Тады можна жыць натуральна ва ўсім і з усімі, і нават замест французскага рамана чытаць кітайскую філософию, пачуваючыся ў згодзе з кітайскімі філософамі французскім мушкецёрам. Бо ёсць вада і ёсць жанчына, якая ў ёй купаецца.

Аднак і пачуванне мушкецёра недаверліва, не як сваю рэч ва ўсіх астатніх рэчах, ты ў сабе носіш. І я задумалася: у чым твая проблема?..

Табе адкрылася аднойчы, што ніным ты не лепшы за іншых. Не горшы, але і не лепшы — вось у чым проблема, якая б проблемай не стала, каб ты з ёй не звыхся, з гадамі не зжыўся. Нібы сапраўды тое, што ты ўсё ж умееш лепш за іншых, іначай, чым іншыя, не ў залік.

Як не ў залік? А музыка?.. Лідзія Паўлаўна расказала, як зачаравалася тваёй музыкай да бенефісу, а ты парваў клавір: ды якая музыка, які я кампазітар! Поль рассмяяўся б табе ў твар, ён таксама музыкан — і ты адзіны, на каго ён моліцца і каму зайдросціць. З-за чаго і ўсе выкрутася ягоныя: моліцца і зайдросціць.

А каханне?.. Ты ўмееш кахаць, як ніхто, без ніякіх выслікаў, калі каханне самаствараецца, як адна рэч ва ўсіх рэчах, і ўжо не сыходзіць, бо няма яму куды сысці, раз яно ва ўсім, і нездарма ўсе твае каханыя, хоць цябе і не вытрывалі, засталіся з твой, развітаўшыся, і ты застаўся з імі...”

Я не бачыў ні разу, каб штосьці Лі-Лі дзе-небудзь запісвала. Не здзівіўся б, калі б зусім яна не ўмела пісаць, хоць і дачка кітайскага прафесара...

Дзіця дао.

Як гучыць: *дзі-ци-дао*. Нават больш па-кітайску, чым па-кітайску...

Яна і не пісала мне пісьмо ў турму, проста склада разам лісткі, з розных сышткаў і нататнікаў павырываныя. Выйшла нешта накшталт дзённіка з адрасатам.

“Ты навучыў мяне каханню, бо некаму яно дадзена, а некага трэба вучыць — і выйтила, што я нарадзілася, каб спаткаць цябе і кахаць. Для мяне настала свята са штодзённым феерверкам, які кітайцы прыдумалі, небесы палалі! — і ў нейкі момант, калі бліскалі нябёсы так, што глядзець было невыносна, я прачытала ў іх: “Лі-Лі, ты страчваеш волю”. Гэта знак быў, трэба ведаць, што для мяне воля, волі мяне бацька пазбавіць хацеў, увабраць мяне ўсю ў сябе, і я пачала змагацца за волю з каханнем, як змагалася з бацькам, успомніўшы, што пазнаёмілася з твой не для сябе, а для Зоі. Можаши не казаць нічога, сама ведаю, як яно выглядае, але гэта адна рэч ва ўсіх рэчах — і так выглядае з твойго боку, не з майго. Мне шкада Зою, я люблю яе — і гэта прыдумала, гэта хадзела, старалася дапамагчы”.

“... і ўказам презідэнта... — зялёнае вочка антыкварнай радыёлы “Рыгонды” хітра прыжмурылася... — вызвалены ад пасады старшыні Камітэта дзяржаўнай бяспекі за нездавальнінюючу работу па забяспечэнні нацыянальных інтэрэсаў краіны. Новым

кірауніком Камітета дзяржаўнай бяспекі прызначаны Шыгуцкі Барыс Сцяпанавіч, які працаваў дагэтуль памочнікам дзяржсақратара”.

І, калі ласка, музыка... Мажорная, сцвярдкальная, якая і павінна быць не пры нейкім там кітайскім, якога няма, а пры нашым, які ёсць, презідэнце і прызначаным ім новым старшыні, які, канечне, куды лепш забяспечыць нацыянальныя інтарэсы краіны, чым старшыня папярэдні. Таму, дарагія суайчыннікі, браты і сёстры, папярэдняга презідэнта пратурыў, а новага прызначыў...

Нязвыкла для лабуха, *паважна* сябе адчуваеш, калі наўкол маніць, пляткараць, а ты — адзін з нямногіх — ведаеш, што і чаму насамрэч адбываецца. Росцік кажа, што гэта кайф, і называеца ён *далучанасць*... І што мог бы я такога кайфу колькі заўгодна мець, і з Росцікам ім дзяліцца, калі б не быў кончаным лабухам.

“А ты ўяві, — кажа Росцік, — што не толькі ведаеш, але і вырашаеш, як насамрэч павінна быць... Гэта *ж майнкайф!*”

Чым менш маеш, tym менш згубіш, Росцік...

“Ты ў *Зоі даўно* ў кумірах, вы нават танцавалі аднойчы ў *рэстаране ў Ялце*, мы адпачывалі там, а вы гасціравалі. Мне чатыры гады было — і я цябе з-за *п'янага* стала выцягнула, падвяла да *Зоі*, бо ведала, што яна гэтага хоча, ды сама падыйсці не асмельваеца. Танец конкурсным *аб'явілі*, вы з *Зояй шампанскай* выигралі, ты выпіў з ёй і на *канцэрт* нас запрасіў, але назаўтра не сустрэў, як абяцаў, каля летняга тэатра. Забыўся, а *Зоя* плакала. I тады я цябе на ўсё жыццё ўзненавідзела”.

“Пракаментаваць новыя прызначынні на высокія дзяржаўныя пасады мы папрасілі новага памочніка дзяржсақратара Рычарда Пятровіча Красевіча...”

Пусцілі ў рост Красевіна. Без выбараў — чакаць няма калі — у міліцэйскія міністры пагналі.. Каб нідзе і ніякага недагляду, каб паўсюль былі зусім свае.

З патэльні плясь...

“Презідэнт заклапочаны тым, што значная частка сродкаў ад экспарту нашых тавараў, у тым ліку зброі, якой Беларусь мае права гандляваць нароўні з Расіяй (чаму толькі з Расіяй?), патрапляе не ў дзяржаўную казну на патрэбы народа, а ў рукі злодзеяў, за што адказны ў першую чаргу Камітэт дзяржаўнай бяспекі і персанальна былы ягоны старшыня...”

Прыкладвае, як песню пяе...

Каб забраць распрацоўкі Рутнянскага, з Москвы так ціскнулі, што презідэнт і не рыпнуўся: галаву б адбілі. Таму дурнем, як ён гэта ўмее, прыкінуўся: забірайце, маўляў, мы і не думалі, што яно вам патрэбнае... Але потым з тымі, хто не выявіў асабістай адданасці, расправіцца яму ніхто не замінаў. Ён і расправіўся, яшчэ б не...

Росцік застаўся ў сябрах з Красевічам, які данёс адразу, што не аднаго старшыню, але і Панка, і шмат каго з КДБ пратурылі, нават начальніка турмы.

Турэмшчыка, я падумаў, папёрлі правільна: пасля душагубкі, у якую ён мяне засунуў, я вонкі ў кватэры не зачыняю — і зредку ў іх заносіць ветрам пажоўкляя лісты, хоць яшчэ толькі жнівень... Чамусыці восень апошнімі гадамі ўсё раней і раней наступае.

Лідзія Паўлаўна папрасіла па фікус з’ездзіць, баючыся, што ў падворку Амеда ён асыплецца... “Я сумую без яго, Раман”. Як гэта без фікуса сумаваць можна?..

Не асыпаюцца фікусы. Ападаюць — ліст за лістом, зноў ліст за лістом...

Ці Лідзія Паўлаўна не пра фікус?.. Пра смерць Ігара Львовіча мы з ёй, нібы па дамоўленасці, не гаворым.

“...на могілках Лідзія Паўлаўна з Феліксам мяне пазнаёміла: “Вучань Ігара Львовіча”. Вучань і вучань, ці мала вучняў, а тут раптам на яго з кайданкамі наляцелі — і трэба

было ратаваць. А ў Амеда назаўтра ён фотаздымак паказвае: “Глядзі, якія вы падобныя”. “Хто гэта?..” “Нэла. Яна загінула, каб мяне зратаваць”. I распавёў, як вы на машинах пабіліся. Не выходзіла, што Нэла яго ўратавала, толькі, калі для сябе ён так вырашыў, дык што ж... Я зусім на Нэлу не падобная, але зразумела, для чаго мы спаткаліся, адчула, што далей будзе, што павінна быць, і сказала: “Так, мы падобныя”. Тым самым я не шмат, аднак нешта яму паабязала, забыўшыся, што ўжо навучаная твой каханню...”

Мы паехалі з Лідзіяй Паўлаўнай да Амеда. На таксі з Дартаньянам, з Алікам і Зіначкай. Па дарозе Лідзія Паўлаўна ўгаворвала Аліка, каб ён усынавіўся. Так і ўгаворвала: “Усынавіся, Алік... Скажыце вы яму, Раман...” Алік адварочваўся, на дарогу глядзеў: “Я і так сын, недзе бацька бадзяеца...”

Арэшак гэты Алік, не колецца. Ні з кім не сябруе, бо ўсе ў яго Зіначку адобраць хочуць.

Зіначка сказала: “Лідзія Паўлаўна, вы ўгаварылі б Рамана Канстанцінавіна, пакуль ён вольны, ажаніцца са мной”.

“Тады ўжо са мной, — уздыхнула Лідзія Паўлаўна. — Лепш яму чакаць, пакуль я памру...”

Алік пачаў таксіста торгаць, машыну спыняць, Зіначка ў шчаку яго чмокнула: “Ды сядзі ты...”

У двары Амеда ўсё было парушана: флігель спалены, басейн аббіты, дах над ім разламаны... Друз, шкло і кафля, кавалкамі дроту і арматуры ляжалі ў на дне.

Фікусы стаялі пажухлыя.

Дартанян падбег да самага аблезлага, падняў нагу... Лідзія Паўлаўна адразу свой пазнала і зашкадавала:

— Так я і думала...

— Таня! — гукнуў Амед. — Хіба гэты іхні?..

— Любы выбрайце, — выйшла і стала накрываць стол у алтантцы, якая ўцалела, жонка Амеда. — Ці два, ці трыв, ці ўсё... Нам тыдзень далі, каб духу нашага тут не было.

Зразумела было, што тут адбылося — і хоць ты прабачэння ў Амеда прасі: усялякае ж пра яго думалася... “Вы заяўлялі куда-небудзь?” — спытаў я ў Тані. Яна прамаўчала, Амед рукою махнуў: “Каму і на каго?.. Я ўчастковага нашага прыкармліваў, дык і той сказаў: не будзеш са шпіёнамі знацца, чурка”.

— І куды ты?

— Да радні ў Кіеў. Калі даеду... Дзяцей адправіў, даехалі.

— А работнікі твае?

— У галандцаў падрабляюць... Цяпер толькі галандскія ружы ў Мінску будуць, — наліў віна Амед. — Але вып’ем!.. Дом не парушаны, калі ў ім госці. I даруй, Раман, калі што не так...

— Што не так?

— Ну, з Лі-Лі... з Феліксам... я хацеў неяк... ды і ён збіраўся табе сказаць, трываць не мог, а Лі-Лі наадрэз, катэгарычна: “Гэта маё, я ўсё сама”.

Чамусыці Таня папрасіла: “Не трэба, Амед...” — а Лідзія Паўлаўна спытала з нападам, нібы кепскае нешта пра Лі-Лі пачула: “Чаму?” — і Таня патупілася.

— Лі-Лі — гэта самаахвярнасць, — паднялася з бакалам і патэтычна, як і тады, калі ўтраіх мы з Лі-Лі сядзелі, калі я апошні раз бачыў Лі-Лі — і па шчацэ ёй паперамі! — прамовіла Лідзія Паўлаўна. — Высокая самаахвярнасць, разумееце?.. Яна ўсіх гатовая ратаваць, я не сустракала больш самаахвярнага чалавека, чым Лі-Лі. I больш вольнага духам...

Усе апошнія дні я сіліўся разабрацца, што ж у мяне з Лі-Лі адбылося, у Лідзії Паўлаўны пытаўся, і Лідзія Паўлаўна сказала, што Лі-Лі — гэта новая мараль. Не новая мадэль маралі, як новая мадэль машыны, а новая мараль зусім іншай якасці, такой, да якой мне далёка. Не толькі мне, але ўсім, таму з'яўленне Лі-Лі ў нашым часе — для Лі-Лі трагічнае. І пакуль я не зразумею гэтага, датуль ні ў чым не разбяруся.

Я спрабую зразумець, але думаю, што, як у нашым часе кажуць, Лідзія Паўлаўна праста запала на Лі-Лі. Бо ў нечым Лі-Лі такая, якой Лідзія Паўлаўна некалі самой быць хацелася.

А Зіначцы не хацелася і чуць пра Лі-Лі:

— Можна мене пакупацца?

Лідзія Паўлаўна паспрабавала яе спыніць.

— Ты глянь, што там на дне... Лі-Лі б праплыла, а ты паранішся.

Не спыніла, а падбухторыла... Не пад руку ёй Зіначка, бо за яе Алік трymаецца і не ўсынаўляеца, а Лідзія Паўлаўна Аліка палюбіла.

Трохутнік...

Зіначка скінула нязменные свае чорную спаднічку і чырвоны світарчык — трэба было б Стэфу грошы даць, каб адзежы ёй прыкупіла... Стала ў купальніку, паказалася — такая лялька, такая лялька... Але не Лі-Лі.

Ніхто не Лі-Лі

Лялька ступіла на край басейна, нырнула ў яго, паплыла і паранілася аб дрот. Знутры прадрапаўшы сцягно ад каленца да самага лабка.

Алік ускочыў: “Вы ведзьма, Лідзія Паўлаўна!..” І Лідзія Паўлаўна, адпушы віна, сказала скрушна: “Я старая ведзьма, Алік”.

Таня прыбегла з бітам і ёдам, Зіначка папрасіла: “Перавяжыце вы, Раман Канстанцінавіч. Я ж вас перавязвалася...”

Яна не перавязвала мяне, а калола, ды якая розніца... Алік падхапіўся і кінуўся за вароты, нагой ударыўшы каля іх дабіты Амедаў пікапчык.

— Давайце даганяць!.. — узнервавалася Лідзія Паўлаўна. — Каб не ўтварыў чаго...

Амед паківаў галавой і пайшоў да пікапчыка:

— Які фікус грузіць?

Лідзія Паўлаўна выбрала свой.

Дартаньян скочыў у кузав пад фікус, які выпіраў даўжэй, чым тады, калі сюды везлі, вырас — хіба фікусы растуць так хутка?.. Лідзія Паўлаўна ледзьве здолела Дартаньяна, гэтаク ён упіраўся, у кабін уперацягнуць — і яны паехалі.

Зіначка капрызнічала:

— Шчыпле! Я якім і баюся...

— Якая ж ты медсястра?..

— Яе пакласці трэба, зручней будзе, — дапамагала мне Таня, і мы паднялі Зіначку на мансарду, паклалі на ложак, у якім начаваў я з Лі-Лі без Лі-Лі. Толькі аднойчы мы гэтаク начавалі, каб разам — і не адно ў адным: так не магло быць, але было.

Зіначка падрапалася, як я ў піянэрскім лагеры... Адно што яйчыкіне параніла.

Там, тады, даўно і далёка сядзеў я з голымі яйчыкамі на белай тумбачцы, а фея Таццяна Савельеўна ў белым халаце завіхалася перада мной на зэлліку — і зверху ў выразе халата відаць была за гурбамі грудзей карычнева-кучаравая шчотачка на крайку зэлліка...

— Без Лі-Лі ў вас нікога ўжо, апроч мяне, няма. Нікога... — лежачы на месцы Лі-Лі, ціха, амаль шэптам сказала Зіначка, і Таня зазірала: “Вада ў мяне на агні, вы тут справіцесь...” — але не сыходзіла, чакала, што я скажу, і Зіначка глядзела, чакаючы, і

ўсхліпнула, нібы ёй балела, калі я Тані ёд аддаў: “Ты лепей справішся, я пайду агонь патушу”.

У дому сапраўды кіпела вада на пліце, Таня штосьці варыць збіралася, але вада магла кіпець яшчэ доўга, а ў вакно на другі бок дома я ўбачыў, як за парушаным парніком хаваецца Алік і глядзіць на мансарду...

Калія вакна вялізны фотаздымак вісіў: Амед, Таня, іхня дзеці і яшчэ безліч татарап — усе ўсмешліва-шчаслівыя.

Я адліў вару, згатаваў і выпіў каву. Выйшаў, калі Таня і Зіначка ўжо спусціліся ў альтанку, дзе Таня закурыла.

— Ты хіба курыш?

— Закурыш тут... Я таксама крыві баюся.

Зіначка, пачуваючы сябе няёмка перад Таняй, якая нешта такое пра яе на мансардзе падумала, на мяне ўскрыўдавала:

— Ну і што было б, калі б вы засталіся?...

Калі б так, як Зіначка, падрапала Лі-Лі, я б падумаў, што яна зрабіла гэта наўмысна — і Лі-Лі магла такое зрабіць... Але Зіначцы пра яйчыкі, пафарбаваныя ёдам, пра фею Таццяну Савельеўну я не расказваў. Я нават не казаў ёй, што тут ёсць басейн, а вось яна пра ўсё ўгадала — і прыехала ў купальніку, каб мне паказацца і для мяне падрапацца...

Каб я пафейнічаў...

...каб падняўся з Зіначкай на мансарду, дзе ноч начаваў з Лі-Лі без Лі-Лі, фарбаваў ёдам вышэй і вышэй, бліжэй і бліжэй да лабка яе параненую, кругленьку з кругленькім каленцам, ножку, кранаочы ўсё часцей, прарэльефленыя тугім купальнікам, падлабковыя пухлінкі, губкі... і датыкаючыся вось тут, дзе прытаяўся яшчэ неразбуджаны вулканчык... ад чаго Зіначка, як і я некалі ад дотыкаў феі, уздрыгвала... і выгіналася ў талі, прыпадымаючы попку, а я ўбок, да другой ножкі адцягваў вузенькі перашыяк купальніка, адставіўшы ёд, злізаючы крывінкі і думаючы: Божа, як жа ўсё, апроч самога кахання, падобна, ва ўсіх аднолькава ў жыцці — ці кароткім, ці доўгім, але гэтак сцягнутым ад драпіны да драпіны, нібы больш у ім і не было нічога. Аднак Зіначка пра гэта не ведае, і ўсё адбываецца толькі з ёй, толькі ў ёй... так, ужо ў ёй, у ёй... балюча?.. не... я з самім сабой справіцца ў сабе не здольны, калі гэтак нахлынае... ад жанчыны... ад дзяўчынкі, якая хоча быць жанчынай... не балюча? не, не... ой!.. балюча?.. не, я хачу!.. я так хачу!.. што ж, няхай так і будзе, як ва ўсіх і як толькі ў яе... толькі ў ёй... надрываецца плевачка, гэтая ўнутраная, незразумела для чаго прыродай прыдуманая, тоненка скурачка, якая і не патрэбная зусім, ад якой шаманы ў плямёнах цэнтральнай Афрыкі дзяўчынек пры нараджэнні вызываюць, вышчыкаюць, каб не было проблем, а ў нас нямашака шаманаў, таму столькі драм, столькі трагедый... і Зіначка падаецца да мяне ўся... і раптам адпіхваецца, адкідваецца, нечакана ўся з-пад мяне вырываецца... не хачу! не хачу!.. не хачу!.. ды ўжо сталася тое, чаго яна хацела і дзеля чаго, сама таго не ведаючы, падрапала — і гэта ўсяго некалькі лішніх кропелек крыві...

Калі я спусціўся, Таня сядзела ў альтанцы і курыла.

— Ты хіба курыш?

— Закурыш тут... Амед вам не скажаў: яго пасадзяць, калі ўсё не прададзім і не заплацім, каб адпусцілі. А ніхто не купляе, баяцца... Як там у турме?

— Так сабе.

Яна затушила цыгарэту.

— Хлапчук тут быў... З таго боку дома. Цяпер сапраўды збег, дзяўчынка ўскрыўвала моцна...

Я не чую.

— Я б Амеда забіла...

— За што?

— За гэта, — кіунула яна на мансарду. — Але кажуць, што вы секс-сімвал...

— І што яшчэ кажуць?

Яна знікавела, пацепнула плячыма.

— Не ведаю... Больш ні нога.

“...і калі я ўночы чакала цябе, ад прэзідэнта вырваўшися, ад брыды ўсёй, якая наліпла, ледзь жывая, а ты прыйшоў, гіліва ўзраўнаваў і пайшоў, я зразумела, што няма ў табе сілы, волі на маю волю, і успомніла, як ужо ў чатыры гады я цябе ненавідзела. Мне лягчэй стала паміж табой і Феліксам, калі ты прыйшоў і пайшоў, ведаючы, што Фелікс — з-за сілы сваёй — у турме”.

З турмы мяне выпусцілі не праз дзве гадзіны, а праз два дні Сярод ночы. То нешта ўсё вырашалі — ніяк вырашыць не маглі, а тут вывелі на вуліцу і кінулі: ідзі, куды хочаш... Я ў начніку гарэлкі купіў, сеў на лаўку ў скверыку, дзе яшчэ адзін жалезны Фелікс стаяў, і пад ягоным бюстам бронзавым выпіў. Бо не ведаў ні таго, што самому рабіць, ні таго, што са мной зробіць... Цяпер я быў ім ні для чаго, і са мной — адны проблемы.

Ад жалезнага Фелікса ценем аддзяліўся начны праходы...

— Правароніў я вас, — сеў на лаўку Алік. — З таго боку чакаў.

Я дапіў з бутэлькі рэшткі.

— Скуль ты ведаў?..

— Лі-Лі пазваніта, што вас выпусцяць...

— Лі-Лі ў Москве.

Алік сказаў:

— Дык і там, мусіць, ёсць тэлефоны.

Магчыма, ён і не пажартаваў...

— Што гэта яна табе ўсё звоніць? То адсюль, то з Москвы...

— Яна не мне, — сказаў Алік. — У вас ключоў няма — і каб вы не напіліся адразу.

Ключоў у мяне не было.

— Дома ў двары пачакаў бы, калі такі паслужлівы...

— Дома Лідзія Паўлаўна, дасць яна ўночы ў двары пачакаць. — І Алік спытаў: — Праўда, што ў вас цяпер Зіначка жыць будзе?

Вось чаму ён прыйшоў.

— Як гэта?..

— Як жыла Лі-Лі.

Я паспрабаваў яшчэ выпіць, але бутэлька толькі пуста цмокнула...

— Табе хто сказаў такое?

— Зіначка.

— Сама?

— Сама.

— У яе ёсць, дзе жыць. Ёсць маці... бацька...

Алік забраў пустую бутэльку і кінуў у сметніцу. Няўдала — бутэлька пабілася, сыпанула шкло...

— Няма ў яе нікога, апроч мяне.

Крыўдзіць мне Аліка не хацелася.

— Можа, і так.. — І далей яно само спыталася: — А што ты можаш зрабіць для яе? — і Алік адказаў ціха, але адразу, імгнення не прамарудзіўшы:

— Памерці.

Мне трэба было б пачуць яго — ды я і пачуў, але не так: я ўспомніў пра пісталет.

Пакуль мной займаліся турэмшчыкі, презідэнт адплыў на задні план... Нібы мной займаліся не ягоныя турэмшчыкі.

У скверыку рамантаваўся тратуар. Сярод камянёў прэнт, з канца заплясканы, ляжаў, нехта з рабочых пакінуў — як наўмысна... Падабраўшы яго, я амаль прабег два кварталы да туалета насупраць рэзідэнцыі, Алік ледзьве за мной паспіваў.

— Куды вы?..

— На шухеры стой.

Я паазіраўся наўкол: на тэатр, на фантан, на дрэвы ў скверы, у якім не жалезны Фелікс стаяў, а хлопчык з лебедзем — і ламануў замок.

Пісталет быў на месцы. Я праверыў яго, пастаяў над унігазам, зашпіліўся, торгнуў ланцужок з абарванай ручкай — вада не зашумела.

Перакрылі. Болей тут не туалет — каб Снягір не прысікаўся.

Алік ускочыў:

— Ідуць двое!.. — Убачыў пісталет — і вочы ў яго ірутануліся: — Нашто ён вам?

— Застрэліцца.

Хутка яны... Знайшлі пісталет і чакалі, хто за ім прыйдзе? Тады б абойму дасталі...

Прынёс пісталет — ледзь не арыштавалі, забраць хачу — арыштоўваць ідуць... Што ні рабі ў гэтай сралыні — за ўсё арыштоўваюць.

Я ўзяў вядро, там вядро з анучай стаяла, паклаў пісталет пад анучу і даў вядро Аліку.

— Па ваду да фантана пойдзеш, зусім адсюль пойдзеш і дома ў мяне схаваеш, зразумеў?

Алік кіунуў — і яны ўвайшлі:

— Вы што тут робіце?

Яны ў форме былі, два сержанты.

— Прыйбраем.

— Я па ваду да фантана, — бразнуў дужкай вядра Алік, і я торгнуў ланцужок: — Ваду перакрылі.

— Ноччу прыйбраеце?

— Днём тут нельга. Ці вы не ведаеце?..

Яны на мяне зырыліся, прапусціўшы Аліка. Мусіць, я падобны быў на прыйбіральшчыка: п'яны, зарослы, пакамечаны, пабіты...

— А замок?

— Ключы згубіў.

Яны кабінкі агледзелі, мяне абшукалі.. Дзякую Аліку, што дома ў двары не чакаў.

— Хадзем і ў нас прыйбрэш, заадно разбярэмся, — сказаў адзін, а другі, які мяне абшукваў, гіліва рукі абцёр і паморшчыўся: — Ды ну яго, хіба не чуеш — смярдота якая...

Як ты пахнеш — самому не чуваць, але я зразумеў, што патыхаю парашай. І доўга яшчэ патыхаць буду, калі разбірацца павядуць.

— Вы, хлопцы, ці сцыце, ці ідзіце, — сказаў я і па локаць залез ва ўнігаз...

Яны павярнуліся і пайшли. Непадалёку, насупраць ангельскай амбасады, пастарунак мясціўся, і гэтыя менты адтуль былі, не з аховы. Паставы каля параднага ўваходу ў рэзідэнцыю, які іх, пэўна, і паклікаў, сонна спытаў:

“Што там?”

“Гаўнадрай”.

“А-а...”

Прэзідэнт спачывае, ахова дрэмле. Спакойна ў краіне, адны гаўнадрай не спяць...

Я выглянуў: Аліка не відаць каля фантана, ён зразумеў мяне правільна. Хаваючыся за дрэвамі, я пачаў перабягаць сквер — і тут насустрach мне ад Каstryчніцкай плошчы ўзвыла міліцыйская машына: мусіць, апамяталіся. Я ўжо быў амаль на праспекце, каля былога урадавай трывуны — і, не знаходзячы, дзе яшчэ схавацца, нырнуў у яе мармуроўную нішу.

Машына павыла і сціхла, але я не высоўваўся: ну іх... Рашыў дачакацца раніцы, калі з'явіцца людзі і пойдзе метро. Тым больш, што грошай на таксі не меў, іх на гарэлку толькі і хапіла, а пад абяцанкі разлічыцца дома ніякі таксіст такога кліента, якім я выглядаю, не возьме. Хіба што той знаёмы, які на могілкі вазіў...

Уявіўшы, як добра было б ні ў карцэры не сядзець, ні ва ўнігазы не лазіць, ні ад ментоў не бегаць, а ляжаць сабе на могілках... толькі не цесна і дзе-небудзь побач з Аміляй... — я скруціўся і паспрабаваў прыснудзіцца на мармуры.

Троє сутак я нідзе і ні на чым не спаў, бо то не мог, то не давалі, а тут, калі заснуш, магу спаць, колькі захачу. Былая ўрадавая трывуна ніякім правадырам болей не патрэбная. У іх ёсьць новая каля Дома ўраду... ці яе там няма?.. я не мог успомніць. Там нібыта толькі Ленін — на чым жа тады стаяць правадыры і народ вігаюць? Ці Ленін вігае?..

А раней з гэтай трывуны віталі — і я чатыры разы за два гады службы, двойчы ў маі і двойчы ў лістападзе, аднойчы нават са сцягам, стаяў насупраць правадыроў: радавы Плоніш, музыкант зводнага аркестра Чырвонасцяжнай Беларускай ваеннай акургі. Аркестр адкрываў і закрываў шэсці і парады — і гадзіну за гадзінай ад адкрыцця да закрыцця тапталіся мы на плошчы і гратлі маршы, маршы, маршы... Паміж намі і правадырамі цякла па праспекце няспынная людская рака — і ўдавочна было, што ніколі яе не пераплыць: мы, на нізкім левым беразе, асобна, правадыры — асобна на высокім беразе правым, а рака сама па сабе. Правадыры народу — прывітанне, народ правадырам — “ура!”, а мы ўсім — маршы, маршы, маршы.

“Хрэн вам, а не музыкі!..”

І з году ў год перад тым, як ступіў я з аркестрам на плошчу, і гадамі пасля таго, як сышоў з яе, правадыры несупынна праводзілі свае з’езды, пленумы, форумы, кангрэсы, але былі безаблічнымі і нейкімі незаўажнымі. Ва ўсякім разе для мяне. Як упершыню заўважыў, так і потым заўважаў я правадыроў толькі тады, калі стаялі яны на ўрадавай трывуне. З насунутымі на бровы капелюшамі, насупленыя, нібы не ў спадобу ім ні народ, ні краіна.

Зрэшты, што тут можа падабацца?.. У краіне, дзе музыка — маршы, маршы, маршы...

Крабіч неяк вершы чытаў — некага з рускіх. “Люблю грозу в конце июня, когда в Москве идет парад, и хмуро мокнет на трибуне правительственный аппарат”.

Які парад можа быць у канцы чэрвеня?..

Толькі ў маі і ў лістападзе...

Насупраць правадыроў на ўрадавай трывуне, якія толькі на ўрадавай трывуне заўважныя былі... а цяпер гэтыя, новыя, паўсюль, паўсюль...

Прачнуўшыся ад таго, што мяне тармасіла Лі-Лі, я не мог зразумець, як яна тут, на трывуне, мяне знайшла. Нават больш гэтamu здзівіўся, чым таму, што Лі-Лі прыехала...

— Вахцёр з тэатра бачыў, як ты бегаў, — сказала Лі-Лі, каб я надта не здзіўляўся.

Гэта магло быць.

— Ты не ў Москве?..
— Вярнулася. Ран ішн ім цягніком.
З нечаканкамі ён — гэты маскоўскі ран ішні цягнік.
— А Фелікс?..
Лі-Лі паклала руку на майго раманчыка.
— Што табе да Фелікса?
А што мне да Фелікса?..
— Ніога. Але ты з ім паехала...
— Трэба было ратаваць...
— Зратавала?
Лі-Лі кіўнула.
— І кінула?.. Чаму кінела?
— Бо ўсё ў яго цяпер, як мае быць. А я не магу быць з тымі, у каго ўсё, як мае быць.
У мяне, значыць, не так...
— А ў мяне што не так?
Лі-Лі прыщіснулася.
— Ляжыш тут адзін на трывуне...
— Нік разабрацца не магу: што?..
— Я напісала табе, што. Ты чытаць не ўмееш?
— Думаў, ты не ўмееш пісаць.
Лі-Лі падымала, падымала раманчыка...
— Я ўмею тое, чаму ты навучыў...
— Ты напісала, што я навучыў какаць.
— І какаць... Давай гэтак зробім, як ты пра Москву расказваў...
— Не я расказваў, мне...
— Ну табе... табе...
Далася ёй тая Москва.

У Москве я музыкай для кіно падрабляў, нідзе не плацілі за музыку столькі, колькі ў кіно, і туды не ўшчаміцца было — школьні сябар Пойменава, заслужаны кінаархівтар маскоўскі пасадзеўнічаў. Заслужаны цынік, як і амаль усе маскоўскія, ён і расказваў...

Для дакументальнага фільма ў юбілей рэвалюцыі ён Чырвоную плошчу здымаў: парад і шэсце, правадыроў на трывуне Маўзалея. Здымаў са Спаскай вежы, адтуль, дзе крамлёўскія куранты, каб, як замыслілі ў фільме не меней заслужаныя сцэнарысты з рэжысёрам, маятнік курантаў калыхаўся ў кадры, пяцігодкамі адлічваючы велічны час новай эпохі...

Памочніцай ягонаі практикантка была, студэнтка апошняга курса інстытута кінематографіі. Таленавітая, дык сама і прапанавала: “А давайце трахнем гэта ўсё, калі яшчэ такі выпадак падвернецца?..” І ён адставіў камеру, паставіўшы перад сабой практикантку, якая, сапраўды здольная, яшчэ і кувала з курантаў. Танкі ідуць — ку-ку танкістам, ракеты вязуць — ку-ку ракетчыкам, самалёты ляцяць — слайным сокалам ку-ку. Ну і, канечне, канчаючы, правадырам... Над імі жывымі на трывуне, над іх партрэтамі ў калонах, над крыкамі “ура!” і “ніхай жыве!”, над сцягамі і транспарантамі, над Чырвонай плошчай, над Москвой і ўсёй краінай ад Брэста да Хабараўска, а наце вам! канчаючы! — ку-ку, ку-ку, ку-ку...

— Тут вежы няма.
— Мы на саркафаг забярэмся. На дах.

Недабудаваны гмах, які Лі-Лі называла саркафагам, пластаўся насупраць урадавай трывуны — цераз плошчу.

- А свята?..
- Зараз пачнеца.
- Без прычыны?..
- Як усё пачынаецца, — нецярпліва пацягнула мяне Лі-Лі. — Пайшлі...

Падняцца на саркафаг аказалася не проста, мы доўга-доўга караскаліся па сценах, па лесвіцах, па рышгаваннях, і пакуль падымаліся, і калі нарэшце выбраліся на дах, якраз прыспела нейкае велічнае свята... я ніяк згадаць не мог: якое свята ў жніўні?.. сусветны дзень Правадыра? — і плошча пад намі кіпела транспарантамі і сцягамі, і бліскаў трубамі зводны аркестр Чырвонасцяжнай Беларускай ваеннай архугі, і ўрадавая трывуна была забіта правадырамі: добра, што Лі-Лі мяне там знайшла, а то б растапталі. Сярод правадыроў былі тыя, каго я ведаў, Хусэйн і Арафат... хоць Арафат, па-мойму, зусім не бандыт, тады чаго ён з Хусэйнам ды з Хусэйнам?.. — і былі тыя, якіх я пазнаваў, Пол Пот і Самоса, Фідэль і Кім Ір Сэн, Чаушэску і драбнейшыя, але большасці я не пазнаваў і не ведаў, а іх было столькі, што яны не мясціліся на трывуне, адзін на аднаго напіралі і напіралі, і тыя, якія былі ўперадзе, саскоквалі з трывуны, каб іх не прыдышылі, але зноўку кругам беглі ў спіну заднім, каб напіраць і напіраць...

Незразумела было, чаго яны ўсе адразу гэтак шчэмляцца ў першы шэраг, маглі б усё ж, як правадыры, неяк цывілізавана, па чарзе... ды ўсё адкрылася, калі голас, які звычайна здравіцы ў святы прагалошае, гучней за сябе крыкнуў: “Слова для абвяшчэння новага правадыра ўсіх часоў і нароваў та-ва-ры-шу Ле-ні-ну!!!” — і Ленін паперадзе сваёй труны з вакном, што на катафалку за ім паспявала, выбег з саркафага, які, аказваецца, для яго будавалі, каб з Масквы ў Мінск перавезці, бо тут першы з'езд РСДРП праходзіў, зусім недалёка, цераз рэчку, з саркафагу гэты дом відаць, да яго пяць хвілін хады, а з горкі на катафалку дык і хутчэй, калі захоча там сустрэцца з кім, ці праста чаю папшы Ленін, які цераз плошчу падбег да трывуны, падскочыў і ткнуў пальцам у таго, хто ў цэнтры ў першым шэрагу ў той момант аказаўся:

— Ён!

Выглядала, што Ленін у напляваць, каго пасля сябе найвялікшым правадыром аб’яўляць. І ўсё пра тое, як ён Сталіна ў правадыры не хацеў, — казкі...

На трывуне, адзін на аднаго напіраючы ўжо для таго толькі, каб зірнуць, *хто ён?* — незадаволена прагудзелі... Хоць Ленін і ў гаспадара пальцам ткнуў, але ж кожны разлічваў... Толькі што зробіш, калі ўжо ткнуў?.. Не свая краіна, не свая ахова — дык прагудзець хіба.

— Ды які з яго правадыр! — весела крыкнула Леніну і ўсім астатнім правадырам, на якіх Ленін пахмурна паглядаў, Лі-Лі. — Так забаяўся, што ўсрэдзе, калі я са станіка бомбу дастала!

Жартаўніца Лі-Лі!.. Не такі ў яе станік, каб бомба ўлезла, і Лі-Лі, канечне ж, не бомбу, паперы з яго дастала, якія ў сейфе знайшла, але крыкнула, што бомбу — так ёй было весела на даху, стоячы на краі якога фрагментам квадрыгі, мы зверху ўсё, што ўнізе, трахалі. Лі-Лі скакала, ляцела, выгіналася, дыбілася перада мной маладой кабылкай — і над плошчай, над зводным аркестрам Чырвонасцяжнай Беларускай ваеннай архугі, над сцягамі і транспарантамі, над трывунай з напіраючымі правадырамі сцялілася на ветры яе каштанава-чырвонасцяжная грыва...

— На востраве свабоды засранцаў не абвяшчаюць! — рашуча сціснуўшы кулак, ускініў руку Фідэль, і Кім Ір Сэн ускінуў: — І на паўвостраве!..

— Ну, калі ўсагаўся... — засумняваўся ў сваім выбары Ленін, і Лі-Лі дадала яму сумненняў:

— Вы глянъце на мяне!.. І ён мяне — такую! — з перапуду не трахнүў!

Усе правадыры і Ленін паглядзелі на Лі-Лі — і відаць было, што Ленін не знаходзіць, што сказаць, а Фідэль апусціў кулак і развёў рукамі: маўляў, пра што гаварыць...

Ленін пахістаўся з наскоў на пяты, заклаўшы вялікі палец левай рукі за каміэльку, правай рукой махнүў: “А газбітайцеся вы, підагы, самі!” — лёг у труну з акном і пакаціўся з горкі на катафалку.

Гэткіх жэсташ ад Леніна не чакалі — і ўсе разгубіліся, як усраліся, нават нечага забаяліся...

— Злабайце вы што-небудзь! — нікога і нічога, нават цеснай магілы, калі са мной Лі-Лі, не баючыся, прагалёкаў я Тырдзе, тамбурмажору, які даўным-даўно побач са мною ў зводным аркестры Чырвонасцяжнай Беларускай ваеннай акругі на тубе граў, бо на чым яму яшчэ граць, калі прозвішча ў яго такое, Тырда, а туба гучыць *тыр-да, тыр-да-да*, не прозвішча ж з-за гэтага мяняць, ды музыкант ён і з гэткім прозвішчам класны, пачуў мяне і ўскінүў бунчук, палку з хвастом, якая таксама тамбурмажорам называецца, таму выходзіць, нібы тамбурмажор самім сабою тамбурмажорыць, лабухам абы пацешыцца — і аркестр джаз лабануў!.. а вы думалі лабухі для таго, каб маршы вам выдзімаць?.. выдзімаюць, канечне, бо куды падзецца... сорамна, але ж неяк трэба карміцца, а так бы!.. думаеце, яны не цямяць, для каго выдзімаюць?.. і што для вас выдзімаць — гэта вам служыць... дык адсмакчыце!.. у-у, як варыяцыі ‘My insomnia, my sleeplessness’ лабанулі!.. свінгуючы, вунь што першая труба вырабляе!.. у-а-о-у-а!.. — срэбрана ўверсе і свінцова ўнів!.. вось адкуль у Лі-Лі такія гукі!.. і Луі наўмысна для яе высака-высыка і чыста-чыста, там, дзе анёлы, як толькі Луі, гэты чорны бог, умее: а-о-у-а-о!.. я і не ведаў, што Армстронг у аркестры... і Майлз Дэвіс... і Дзізі Гілеспі з братамі Марсалес... і Бэні Гудман... і Джон Калтрэйн... ё-маё!.. а вакал які!.. ну, Тырда, які вакал паставіў!.. Элу з Дзюкам!.. і Макартні, абняўшыся з Мулям — лом які: песняры з бібламі!.. і Дзін Рыд, якога вы ў нямецкім возеры ўтапілі, ды нездарма кажуць: “Паміраць, дык з музыкай!” — не з вашымі ж бляцкімі прамовамі!.. дык хулі вы там на трывуне выстаўляецеся, хто вы супраць нашых?.. во, блін, аркестр які Чырвонасцяжнай Беларускай ваеннай акругі!.. як Шчырыца шчыруе!.. як Барма барміцы!.. не горш за Дзві і Майзла!.. тыя нават косяцца трохі: што за дудары, чаму не чулі?.. а Змей з флейтай, як змей, звіваецца, яму б толькі якую флейту абкруціць, а Люты на малодшага брата Марсалеса ў імправізацыях насядае, насядае!.. які джэймс-сэйшэн!.. вам на трывуне толькі раты разаўляць!.. правадыры-мурыны ўжо танцуюць, у мурынах хоць кроў кіпіць... яны б самі злабалі, ды дудкі не ўзялі... а вы наспіліся ў капелюшах: лабухі вам не падабаюцца!.. пасадзіць, каб ведалі!.. і давай мяне, як зайца, ганяць!.. па карцэрах, па сральнях, па трывунах!.. — за што?.. за тое, што адны з вас хацелі ўкрасці, а другія з вас у вас перакралі!.. дык я пры чым, разбірайцеся самі, вунь як аркестр лабае, у мяне свая кампанія, у вас хрэн такая будзе, Ленін правільна сказаў, што вы підары, і што мне да ўсіх да вас — пайшлі вы ў задніцу!..

Саркафаг раптам захістаўся, плошча затрэслася ад гуду і грукату падземнага — але гэта не метро, гэта Фелікс бомбу ў Москве змайстраваў і ўзарваў яе ў рэзананс з музыкай, зразумеўшы, што Лі-Лі са мной застаецца, канец свету з-за рэўнасці наладзіў, засранец, і ўсё пачало валіцца, падаць, рушыцца: “Ды падымай задніцу, засранец, знайшоў, п’яnota, дзе спаць!..” — скочвала мяне ўніз па прыступках і піхала шчыпцамі для падбору смецця з акуркамі величнай, як бычыха ці прафесарша, цётка ў сінім халаце, што прыбіралаася на

трыбуне, і я, даўшыся галавой аб мarmur, ледзьве падняўся і здзівіўся, якая наўкол — у самым цэнтры горада — цішыня і пустата...

Мінск — горад правінцыйны, на масавасць правадыроў не разлічаны.

Дабраўшыся на метро дахаты, я ўсё з сябе скінуў у сметніцу і стаяў, стаяў, стаяў пад душам...

“Я ў цябе фотаздымак знайшла: ты і Фелікс, абняўшыся так, нібы зросшыся — мне між вамі не стаць... Я і ўзяла яго, каб глядзець і бачыць, што мне між вамі не стаць, глядзела і не ставала, а фотаздымак прапаў. Абшукалася — няма, і тады я па памяці, абмінаючы абдымкі, адrezала палову.

Так сон, які ты ў бальніцы прысніў, разгадаўся... Не адразу, бо ты дзяўчынак прысніў, а не хлопчыкаў, ты наогул хлопчыкаў не сніш.

У мяне блізняткі будуць, хлопчыкі, іх ужо ўва мне сфатаграфавалі — вось да чаго яшчэ сон. Адзін хлопчык на цябе падобны, другі на Фелікса, адзін твой, другі ягоны.

Даруй, калі параніла, адразаючы, я не надта ўмею, ты не навучыў адразаць...”

Не цалавалася без Лі-Лівада.

XXII ПЕРАБОР

Назаўтра, як фікус забралі, пазваніла Стэфа: “Ты нашто пісталет яму даў, душа твая ў блядзяях!..” — і Зіначка над Стэфай завішчала ў трубку тым голасам, які ўжо нямы: “Ён забіўся! Забіўся!! Застрэліўся!!! І ляльку застрэліў!!.. Ляльку! Ляльку! Ляльку!..”

Стэфа вылаялася крабічавай лаянкай — як некалі ў маладосці, калі была спадарожніцай жыцця...

Алік прыйшоў да іх сярод ночы, выцягнуў Зіначку на вуліцу, з ёй гаварыў, пасля паехаў, зноў з'явіўся ўраніцы, яны на работу абедзьве збіраліся, папрасіўся ў іх застацца, Стэфа і Зіначка вярнуліся разам, Стэфа за Зіначкай у бальніцу заскочыла, як прадчувала нешта — а ён мёртвы ў пакойчыку Зіначкі ў абдымку з прастрэленай лялькай. Страляўся ў сэрца, ляльку прастрэліў таксама ў грудзі злева.

Тры дні таму, з турмы дахаты дабраўшыся, дзе Алік чакаў мяне, каб ключы аддаць, я спытаў адразу, дзе ён пісталет схаваў, а ён упёрся на тым, што пасля пакажа, бо, пакуль у мяне з Лі-Лі такое, нельга мне з пісталетам, ён за мяне асцерагаецца. Я сам па ўсёй хаце шукаў — не знайшоў, і Алік сказаў, што не ў хаце.

І я пайшоў і стаў пад душ...

Экспертыза паказала, што пісталет той самы, з якога Ігара Львовіча забілі. Следчы Патапейка, дапрасіўшы Стэфу і Зіначку, выклікаў мяне і спытаў, пачак запалак на краі стала падкідваючы, стараючыся, каб той вертыкальна стаў:

— Што рабіць будзэм, Раман Канстанцінавіч?..

Мне ўсё адно было, што ён будзе рабіць, і тады Іван Ягоравіч сам выявіў спагадлівасць — можа, і не за грошы...

— Мы ж прасілі вас знайсці і здаць. А цяпер хто заступіцца?.. Наадварот. І паглядзішце, пакажу вам па дружбе старой, якія дзяўчынка перапалоханыя паказанні дала...

Зіначка паказвала, што ў ноч перад самазабойствам Аліка яна сказала яму пра нашу блікасць на мансардзе. Унізе пратакола допыту: “З маіх слоў запісана правільна”.

Я не стаў аспрэчваць: няхай так, калі так Зіначка хоча. І таксама падпісаў пратакол... Падумаў толькі, як яно выглядае ўсё.. бездапаможна-прыніжана, нібы на аперацыйным стале, калі з вышынъ, дзе лятае, амаль няўлоўнае, спускаецца ў міліцэйскія пратаколы.

— Мы праверылі яе, хоць гэта, між намі, незаконна, — забраў пратакол Патапейка. — Яна паўнагоддняя і не паказвае, што вы яе змусілі, але заключэнне геніколага... вось яно, дзіўнае, *плява без надрыва*, дык як тады?.. Збесцілі? Анальна-аральна?.. А калі не было нічога, дык хто ж вінаваты, што вы фантазёр такі?..

Слухаць яго немагчыма было... Толькі ў морду, у храпу... І я не стрываў — каб хоць неяк, хоць каму-небудзь з іх, хоць некаму.

— Цяпер ты ў мяне сядзеш, — сплюнуў у сметніцу Патапейка...

Гэта было на другі дзень, як Аліка не стала, ураніцы, а бліжэй да абеда мяне знайшоў брат-міліцыянт і перадаў ад Пятра Зіноўевіча, сябра Івана Ягоравіча, прапанову сустрэцца...

— Я не сказала ні слова, але вы забойца, Раман! — кінула ў твар Лідзія Паўлаўна, вярнуўшыся пасля мяне з допыту ў Патапейкі, які і ёй па старой дружбе пратаколы паказаў. — Якога хлопчыка не стала! Які хлопчык быў!.. — Раз'ятраная, Лідзія Паўлаўна ўспрацілася нават, каб я з морга судмедэкспертызы цела забіраў, але каму яшчэ? Быў бацька, які недзе па свеце бадзяўся, ну дык дзе яго знайдзеш?.. Я нават вёскі, дзе Алік жыв, не ведаў.

Стэфа сказала, што Зіначка ведае. Нядаўна ездзіла з Алікам, ён упрасліў, каб вёску паглядзела...

Мы з Росцікам, калі багатымі былі, мікрааутобас для студыі купілі: на хуткія заробкі з лабухамі адскокваць. Зіначка найдалей ад мяне — у самы канец, на апошняе сядзенне села. Не хацела ехаць, Стэфа прыкрыкнула: “Едзь! Тут смерць, а не твае фантазіі! Як без бацькі хаваць, калі бацька ёсць?..”

Да Наваградка, вёска Аліка за Наваградкам была, Зіначка маўчала. Далей трэба было дарогу паказваць — яна перасела. А сядзець побач і маўчала — не проста.

— Я расказала яму так, як вы мне расказаў, як магло б у нас быць... Каб адчапіўся, мне з вамі не замінаў, па начах не бегаў — ён жа дзіця... А ён зразумеў так, нібы сапраўды было... Ён з-за нічога застрэліўся.

Мне ўпершыню падумалася, што Зіначка амаль такая ж па ўзросце, як і ЛіЛі...

— Тут направа, — паказала яна, — і вунь той дом... Там чужыя людзі жывуць, злуюцца, бо грошы аддалі, а паперы на дом няспраўныя. Шукаюць бацьку Аліка, дык, можа быць, знайшлі..

Зіначка ўсё наперад, на дарогу прагаворвала, а калі спыніліся, да мяне павярнулася:

— А чаму ён уляльку стрэліў?..

Я заглушыў матор.

— Сама ты як думаеш?

— Не ведаю... Следчы сказаў, што хвароба ёсць такая, псіхічная...

Калі паперы на дом і былі няспраўныя, дык сам дом на высокім, з валуноў, падмурку, з вонкамі ў рост чалавека, з востранаўленым, дзе-нідзе залатаным, але чарапічным дахам — яшчэ які спраўны.

На дзвярах вісіў замок.

— І што яшчэ табе следчы казаў?

— Каб вам не казала нічога... Няма гаспадароў, тады былі...

Метраў за сорак ад дома, падобная на яго падмуркам і вокнамі, стаяла ў атачэнні высозных дубоў двухпавярховая будыніна, з дзвюма калонамі на ўваходзе, паміж якіх сядзеў на прыступках мужык з мыліцамі. Ён крыкнуў сіла, як прастуджаны:

— У Менск яны падаліся! Сына Альгердава хаваць! З міліцыі сёння зранку сказалі, што сын Альгердаў застрэліўся! Самога яго няма, яны і падаліся...

Мы падышлі, я сеў да мужыка на прыступкі, падаў руку... Ён, падаочы сваю, выцер далонь аб крысо пінжака — такога, якім нічога ўжо нельга было выцерці:

— Казімір.

Рука ягоная, натрэніраваная мыліцамі, сціснула маю, як клешня.

— Якога сына? Аліка?..

— Альгерд ён, а не Алік. Як і бацька. Алік, каб прасцей, а па крыві — Альгерд.

Ён так і сказаў: па крыві. Але болей мяне здзівіла, што Алік — Альгерд. Бо па гучанні, на слых — гэта не розныя імёны, а розныя людзі.

Зіначка таксама здзівілася: "Паехалі?.. Яны ж чужыя..." — і Казімір сказаў: "У смерці чужых няма". Потым спытаў:

— А вы хто?..

— Мы якраз па бацьку ягонага... Ён не аб'яўляўся?

— Наўрад ці аб'яўщца. Справядлівасць у Гародню здабываць паехаў. Прадаў дом, сабраў усе грошы — і па справядлівасць. Па нашым часе... Жывым дзе-небудзь і закапалі, грошы вырваўшы. — Казімір уздыхнуў. — Скончыўся род.

Можна было ехаць, але мне хацелася пагаварыць з ім, мне хацелася з кім-небудзь пачалавечы пагаварыць.

— Па якую справядлівасць? Ён жа піў...

— Ды мазгі не адпіваў!.. Альгердавічы мазгі ніколі не адпівалі. Яго ў Наваградку судзілі ні за што, нібы на заводзе газавым пліты газавыя краў. Прыйсуплі ўмоўна, можна сказаць — адпусцілі. Дык ідзі, калі адпусцілі, а ён не: а імя?.. Гонар?.. З раённага ў абласны суд на перагляд справы падаў — ды яшчэ патрабуючы, каб сапраўдных злодзеяў судзілі, якія краін у раскрадаюць... Як ты думаеш, каго?

Я выгляд зрабіў: скуль мне ведаць? — і Казімір кінуў:

— Во-во... І ўсе так... А ён хату прадаў, каб гонар адкупіць, гонар дорага каштуе.

Пра гонар бацькі Аліка Казімір з гонарам сказаў. Як пра свой...

У машыне гарэлка была, яна валюта ў дарозе, я на ўсялякі выпадак прыхапіў — схадзіў і прынёс пляшку.

Казімір пакруціў галавой: "Народ спойваеш..." — але пляшку адкаркаваў і дастаў з кішэні пінжака пластмасавую шклянку: "За памін апошняга нашчадка Альгердавіча... Здавён завядзёнка ў іх такая: ледзь што, да трох не лічы — ці біщца, ці страляцца. Шляхта..."

Я круціў у галаве свае размовы з Крабічам і смутна ўспамінаў, што Альгердавічы — ці не з князёў...

— Во гэта маентак іх. Пасля тут то клуб, то бальніца, то сельсавет, цяпер нічога. Стаяць пусты, грызуць мышы з пацукамі. А той дом, што прададзены, быў для эканома. Саветы прыйшли і, канечнэ, пад корань. Яны не пабеглі ад саветаў — Бог іх ведае, чаму... Адзін з іх толькі і ўцалеў, немаўля не расстралялі. А ссылаць яго не было з кім. Гэта дзед іхні, памёр. У дзетдоме, у школе, ва ўсім савецкім жыў, а памёр Альгердавічам, га?..

Казімір сам гэтаму здзівіўся.

— Кроў... Я дзіцёнкам быў, а іх помню. Яны адны і былі тут — людзі. Астатнія ўсе — быдла. І я з таго ж статку...

Тое, як ён самазневажаецца, непрыемна было чуць... Тым больш па словах пра гонар. Хоць ён абыякава, без злосці казаў...

Маёнак на ўзвышшы стаяў, дом для эканома трохі ніжэй — і далей вёска: са зграбнымі хатамі, упараткаванымі сядзібамі... Гаспадарлівая, як і ўсе заходнебеларускія, вёска, толькі з гаркаватым, як дым над неўзаранымі пагоркавымі палямі, пахам запусцення.

— Ну чаму ж быдла?..

— Быдла — яно па адной прычыне быдла, — пасунуўся да мяне і пранізліва ў очы паглядзеў Казімір. — Таму што яно быдла. Таму і ходзім пад паствулем, якога Альгердавічы і да ялавай каровы не падпусцілі б... И быдлеем, быдлеем...

Я злавіў сябе на tym, што ці не ведаю, ці забыўся, якая яна — ялавая карова?.. Ці на нешта хворая, ці з выгляду нейкая ялавая?..

Казімір падняўся на мышы, стаў да калоны і палез у порткі. Доўга стаяў, нічога ў яго не выходзіла...

— Халера на яе: і трываць не магу, і не.... Ты, дзяючо, не саромейся, не гэтага трэба саромеца. Так во ўсе мы зараз: і трываць не можам, і... фу...

Зіначка адварнулася.

— Злы які... Чаму ўсе такія злыя?..

Казімір пачаў.

— З чаго добрым быць?.. Добра, няхай тады саветы прыйшли, бальшавікі ды яшчэ расейцы — чаго ім нас шкадаваць? А зараз хто прыйшоў?.. Якія ні ёсць, хай злодзеі, але свае. Што ж яны сваіх не шкадуюць, прадыхнуць не даюць?.. Самімі сабой не даюць пачуцца?..

Зашпіліўшы порткі, ён сеў, глынуў... Я спытаў:

— Чаму?

— Бо басата. Басаце над басатай толькі ўладу дай... И Бога няма.

— Бог ёсць, — хуценька сказала Зіначка і перахрысцілася, чаго раней за ёй я не заўважаў.

— Але не наш і не ў нас. Наш нас пакінуў...

— Бог адзін.

— Ці мы яго пакінулі... — не зважаў на набожнасць Зіначкіну Казіміру. — Я во па կрыві беларус, а каб прасцей — паляк. Бо з беларусам не разбярэшся, а ці да царквы, ці да касцёлу трэба хадзіць... Ха! — пляснуў ён па каленях. — Усё жыццё толькі і малюся, каб з мыліцаў злезці, а хрэна! Два месяцы таму ў Кракаве быў, там зводная сястра ў мяне... Папеж іхні з Ватыкану якраз прыехаў. Мільён народу слухаць яго сабраўся, больш за мільён! Ён гаворыць ледзь чутна, а мільён народу пацеркі за ім слоўца і слоўца паўтарае! Адным дыхам!.. Больш за мільён!.. Вось што значыць, калі Бог ёсць.

Ён глынуў яшчэ і раптам спытаў, кінуўшы на Зіначку: “Хлапчук з-за яе застрэліўся?..” — і Зіначка, схаваўшы ў рукі твар, закрычала, я не чакаў: “Не з-за мяне! З-за дурасці! З-за нічога!..”

Казімір закаркаваў бутэльку: “Шкада... Тут у нас і пра бацьку ягонага кажуць, што дурань. Што дом — гэта дом, а гонар — нінога. Хай бы, маўляў, пліты краў, мы б у яго куплялі!..”

Супакоілася Зіначка, калі выехалі з вёскі.

— Лезуць усе... Следчы сказаў, што вас пасадзяць?..

— Могуць.

— На колькі.

— На колькі захочуць...

Зіначка спытала ўперад, на дарогу:

— Можна я вас буду чакаць?..

На выездзе з Наваградка — бацька Лі-Лі, я ўспомніў, з Наваградка, адсюль у Мінск паехаў на кітайскага філософа вучыцца — тоўпіліся ўзбоч дарогі людзі, галасавалі. Я прытармазіў, адчын іў дверцу: хто ўлез — той улез. Можа, хто-небудзь з філософай...

Я пазіраў на іх у люстэрка. Дванаццаць чалавек. Сямёра жанок і пяцёра мужыкоў. Старэйшыя, маладзейшыя... Не сказаць, што прыгожыя, прыгожых твараў наогул мала, гэта сусветны дэфіцит, але і не страшныя. Звычайныя... Сустракаюцца са мной позіркамі — і адразу адварочваюцца, робячы выгляд, нібы нешта іх надта ўжо зацікавіла на дарозе. Чаму мы, сустракаючыся позіркамі, імгненна адзін ад аднаго адварочваемся?

Не давяраем адзін аднаму, хаваемся... Але ж яны мне даверыліся. Селі ў машыну. Зразумела, што ім ехаць трэба, але і давериліся... Бо раптам я вунь з таго маста — мне жонка здрадзіла.

Алік змог бы з маста? Ці з бомбай, як Фелікс прысніўся... Каб не аднаму, а разам з усімі?

Алік ляльку прастрэліў.

Хоць што я — які Алік? Альгерд. Шляхта, блакітная кроў, калі нават не з князёў...

“Следчы казаў, што хваробы ёсьць такая, псіхічная...”

Мне ўжо так не захварэць.

І ў машыне, падобна, не хворыя. Псіхічна здаровы народ.

Так, народ — хто ж яшчэ?.. І не хрэн позіркі адводзіць — ведаю я, пра што вы думаецце. І ўсю дарогу думаць будзеце, пакуль не вылезіце: колькі заплаціць? Столыкі — замала, гэтулькі — зашмат. І калі я вазьму гроши, колькі дасцё, не сказаўшы нічога, тут жа падумаецце: эх, замнога... Можна было б і меней, ці за так праскочыць, ён прыпыленынейкі. А ўзбоч дарогі галасуючы, гатовыя былі нашмат болей, куды больш заплаціць, абы падабраў, падвёз...

Дык хто і што вам в інен? Прэзідэнт?.. Вы галасавалі — ён падабраў. І плаціце.

І не давериліся вы мне, ні пры чым тут давер. Проста тупая ўпэўненасць, што я такі ж, як вы. Не дурань, каб з маста кідацца.

Трохі скінуўшы хуткасць, я прыабярнуўся ў салон:

— Плаціць не трэба.

Зусім іншыя твары, зусім іншыя... І жэсты інакшыя, жэсты... Вунь як кабеціна адкінулася, а то сядзела — каб меней месца займаць.

Халяўшчыкі. Новая ўлада з гэтых людзей халяўшчыкаў зрабіла. Вось у чым проблема, а не ў мове з культурай, як Крабіч распінаецца.

— Прэмія вам. Я ў вашым Наваградку на заводзе газавых пліт столыкі хапнуў!.. На гэты аўтобус і яшчэ на адзін.

І што гэта на тварах, на адкрытых тварах простых нашых людзей?.. А вось што на іх, падвыцягнутых: калі хапнуў, дык што за прэмія такая — падвезці? Яно ж нічога, пуста, мог бы і падзяліцца: наш завод, а не твой. І ніхто не абураеца, не пытаеца: калі хапнуў, дык, можа, табе на аўтобусе ў турму?..

Мне ў турму якраз — і Зіначка чакаць будзе.

— А як вам улада цяпера шняя?

Ого, як напружыліся!.. У вокны зноў паўзіраліся, а што там за вокнамі? Лес, каб схавацца...

— Па-моіму, дык гаўняная...

Маўчаць... Маўчаць у лес...

Калі яны вылазілі каля метро на Пушкінскай, — дзе Лі-Лі непадалёку жыла, адкуль і да могілкаў Кальварыйскіх недалёка, дзе жыве Аміля, — адзін мужык гроши кінуў: “На, падавіся!..” — а другі сказаў: “Адцягн уйся ты на нас...”

“Філосафы...” — падумаў я і павёз дахаты — цераз Грушаўку — Зіначку, а яна, даехаўшы, спытала: “Можна я на пахаванне не пайду? Мне ўбачыць яго страшна...”

“Якая ж ты медсястра?..” — пачаў я, і Зіначка дзверцай ляслула: “Пра гэта вы пыталіся!..”

І сапраўды пытаўся... Трэба было б з Зіначкай пагаварыць, як з Лі-Лі, сказаць, як яно ўсё ёсць, ды Зіначка не Лі-Лі — і Стэфа выскачыла з пад’езда: “Стой!.. Аліка забралі, Лідзія Паўлаўна пазваніла, каб дапамаглі прыбрацца...”

Аліка, пакуль я ездзіў, забралі Росцік з Крабічам, Росцік яшчэ пару лабухаў прыхапіў — труна ў пакой Ігара Львовіча стаяла. Крабіч, якому Лідзія Паўлаўна, канечне ж, сказала ўсё, пра што ў Патапейкі дазналася, адразу падышоў да мяне:

— Гэта праўда было?

— Не.

Ён кіўнуў і адышоў. Паверыў — мы іншым разам верым адзін аднаму... Хоць, калі казаць пра нешта большае, чым праўда, дык якраз было.

Я не люблю праўду, яна не для нармальных людзей. Ніколі не любіў, думаючы, канечне, так, як вы хоўвалі папянерску: піянер — сама праўда.

Думаць і любіць — гэта рознае.

Няк дослед псеіхалагічны — у фільме нейкім навуковым, Каміла паглядзеце прынесла: “Кіно пра цябе...” — мяне ўразіў. Розным дзесям клалі цацку за спінай: “Твая будзе, калі ўгадаеш, якая”. Потым работі выгляд, нібы адыйсціся трэба, і папярэджвалі: “Не падглядвай, бо вернемся і забярэм”. Адышоўшы, назіралі і, вяртаючыся, пыталіся: “Падглядваў?..” Не падглядвалі, альбо, падгледзеўшы, праўду казалі толькі дурнаватыя дзеци. Астатнія ўсе як адзін падглядвалі і манілі, што не.

Няма дурных — праўду казаць.

А кіно — гэткае ж пра мяне, як і пра ўсіх... Як мы нараджаемся, жывем і паміраем. І калі з тым, як нараджаемся і чаму паміраем, можна яшчэ разабрацца, дык з тым, як і нашто жывем...

— Лабухі на пахаванні сыграць гатовыя, — даклаўся Росцік. — Як ты?..

— Я таксама.

Ён не зразумеў.

— Што таксама?

— Сыграць гатовы. Прывязеш заўтра дудку?

У Росціка труба ёсць. Класная труба, ён расказвае ўсім, як яе ў Майзла Дэвіса ў карты выйграў. І, каб паверылі, расказвае яшчэ, як Майзл Дэвіс анекдот яму расказваў. Пра лабуха амерыканскага, які ў балыніцы ляжыць, і лабухі амерыканскія праведаць яго прыходзяць. А доктар кажа: “Хутчэй, яму пяць мінут засталося”. Тыя ў палату: “Джон, ты хацеў бы з Джымі Хэндрыкам злабаць?..” Лабух, ледзь дыхаючы: “Усё жыццё марыў...” — “Тады бывай, у цябе пяць мінут на зборы, Джымі не любіць, калі спазняюцца”.

— Дык ты ж тут неяк... — азірнуўся Росцік.

— Нармальная. Хто я яму? А так — усе на месцах.

Росцік сказаў:

— Што ж...

Увайшоўшы ў пакой Ігара Львовіча, я адчуў, што мне на Аліка глянучь таксама страшнавата. Можа, не так, як Зіначы, і не на Аліка... яго я з морга забраў бы, каб не бзік

Лідзій Паўлаўны, якая чорная сядзела каля труны... страшнавата глянучь на Альгерда. Але адпраціца з пахавання мне не было ў каго.

Я не пазнаў яго. Не тое, што не пазнаў, гэта быў, канечне, Алік, каму яшчэ быць, але і не Алік, не хлапчук — смерць зрабіла з хлапчука дарослага мужчыну. Я ўбачыў, як яна стаяла над ім, чыста-белая, непрыхавана шчаслівая, што прыняла дастойнага, і ўсё хацела паправіць валасы, у Аліка пасма выбілася з-за вуха, але не магла паправіць, каб не заўважылі — і тады Лідзія Паўлаўна паднялася і паправіла. Алік і перад смерцю ў белым, і перад Лідзіяй Паўлаўнай у чорным, перад усімі быў спакойны, перакананы ў праваце таго, што звяршыў.

Я не быў гэтак перакананы, як ён, і спытаў: “Што ж вы, Альгерд Альгердавіч?..”

Ён ледзь заўважна ўсміхнуўся, зразумеўшы, што я быў у яго дома.

“Як там?”

“Нармальна. Казіміра бачыў”.

“Бацька так і не вярнуўся?”

“Не. — Мне захацелася нечым зачапіць яго, каб ён не быў такі спакойны і перакананы ў праваце. — Ты нашто сказаў, што бацька проста п’яніца?”

“Я не так казаў. Вы так зразумелі, каб прасцей. А тлумачыць — каму слухаць хочацца?”

“Я б паслухаў...”

“І што? Кінуліся б дапамагаць?.. Вы і так мне дапамаглі — у Лідзіі Паўлаўны пасялілі. Яна вунь, бачыце, як маці...”

“Дык пашкадаваў бы”.

У Аліку нешта торгнулася, трохі сказілася правата — і Смерць сказала, не прамарудзіўшы:

“Тут няма каго шкадаваць”.

Алік зноў стаў спакойны, ён давяраў Смерці.

“Чаму Зіначкі няма?”

“Бацька”.

Ён другі раз усміхнуўся — якая летуценная ў яго ўсмешка:

“Я б таксама баяўся. Дзіця...”

“Ёй столькі ж, колькі Лі-Лі”.

На твары Аліка адбілася спакойнае здзіўленне.

“Сапраўды... Я пра гэта не думаў... Тым больш...”

“Што тым больш?”

“Тым больш дзіця. Вы ёй скажыце, што і заўтра можа не прыходзіць. Мёртвым гэта без патрэбы, а жывым цяжка”.

“Я ёй скажу. І папрасіць хачу...”

“Вы ў мяне?.. Што?”

“Можна я на могілках қазаць не буду, а на трубе табе сыграю?”

Алік чакаў, што скажа на гэта Смерць. Спытаўся ў яе: “Хіба пра такое просяць?..” — Таа пацепнулася, і тады Алік згадзіўся: “Як сабе хочаце, сыграйце... А то Зіначка пра вас: ён музыкант, ён музыкант, а я і не чую ні разу”.

“Зіначка перад табой не вінаватая. Толькі я”.

“Я ведаю. Цяпер я пра ўсё ведаю... Нікто не вінаваты, толькі кожны сам. І калі...”

“Досьць! — раўніва перапыніла Смерць — і я перастаў чуць Аліка. — Паспееце нагаварыцца, гэтага не так доўга чацаць, як здаецца”.

“А там я буду з ім?..” — спытаўся я ў Смерці, і яна сказала нервова, бо ў Аліка зноў пасма з-за вуха выбілася, валасы жылі сваім асобным жыщцём, з якім Смерць не спраўлялася: “Па мне дык не, але там не мая парафія”.

Я, не паварочваючыся, спінай выходзячы ў прыхожую, ледзьве не грымніўся, зачапіўшыся за парожак, і схапіўся за вешалку, учатпіўся за футра Лідзіі Паўлаўны. Зноў павесіць ніяк не мог... Дапамагла незнаёмая маладая жанчына — павесіла:

— Гэта вы да нас ездзілі?..

Прыадчыніліся ўваходныя дзвёры, я падумаў — бо футра сарвалася — што за імі, можа быць, Лі-Лі, але ўвайшла Зоя. Бледная, у чорнай сукенцы з чырвонымі ружамі — ёй пасавала... Кінула мне, гляніўшы на жанчыну, і рассыпаючы ружы, кінулася плакаць да Лідзіі Паўлаўны, якая загаласіла: “Які хлопчык!.. Які хлопчык...”

— Нам пагаварыць трэба — няма з кім, — стаяла ўсё перада мной жанчына. — Можна з вамі?.. Я Галіна...

На кухні сядзеў яе мужык, Сакрат, яны ў бацькі Аліка дом купілі.

— Мы не супраць былі, хай бы з наміжыў... А ён да смерці цягніўся...

— Пра што пагаварыць?..

Я ўпэўнены быў, што пра паперы на дом.

— Пра гэта, пра што яшчэ... Яго дома пахаваць трэба, ён там ляжаць хоча, мы так думаем. Каля продкаў — што яму тут сіроціцца?..

Я глянуў уважлівей: яна статная, прывабная, ён таксама не сякерай вычасаны... Маладыя, моцная мужык і баба. Відаць, што гаспадары, таму да ўсяго і да смерці — пагаспадарску.

Чаму, апроч іх, ніхто не падумаў, дзе Алік ляжаць хоча? Ні я, ні Лідзія Паўлаўна — ніхто? І я размаўляў з ім — і не спытаўся...

— Мы не падумалі... — сеў я на зэ达尔, на якім Ігар Львовіч сядзеў, галаву на сякеры качаючы, і Галіна сказала:

— Бо вы чужбы.

Я ледзь не адказаў: “У смерці няма чужых...” — але пра гэта яны, пэўна, ведалі, таму спытаў:

— А вы?

— Мы праз магілы свае. Нашы продкі ўсе там разам.

— Праз магілы ўсе свае... Якая розніча, дзе ляжаць?

— Гэткая ж, — Сакрат сказаў, — як і розніча, дзе жыць. Мы во думалі былі: дом купляць, ці ў замежжа з'ехаць, бо беларусам быць — бяды. Але што зробіш?.. Гонар не дазваляе кімсьці іншым стаць.

Пажыць там у іх на Наваградчыне, з імі і Казімірам — ці што?.. Паглядзець: не толькі ж яны троє не ўлезні ў мікраўтобус?..

Я сказаў ім, каб ехалі і чакалі заўтра Аліка дома... І зманіў, не любячы праўды, Лідзія Паўлаўна, што знайшоўся бацька, які сам пры смерці і просіць прывезці сына.

Тое, як успрыняла гэта Лідзія Паўлаўна, змусіла мяне яшчэ раз з яе здзівіцца.

— Што ж, я з Ігарам лягу.

Зоя занепакоілася: “Каб Лі-Лі не спазнілася... Яна самалётам заўтра збіралася, трэба пазваніць, каб на цягнік сёння села”.

Ува мне быццам бомба маленькая выбухнула... Ну, канечне, на ранішнім цягніку...

Сакрат з Галінай былі на машыне, я іх праводзіў. “Мы ўсё падрыхгуем: магілу, памінкі... Дзякую”.

Набралі сабе клопату — і дзякуй. Што я ведаю, лабух, пра гэтых людзей на гэтай зямлі?..

Крабіч кажа, недзе ён вычытаў, не ў “Трох мушкецёрах” і нават не ў кітайскай філасофіі: “Айчына — лёс і магілы”. Хоць мог і сам прыдумаць, ці перайначыць, за ім водзіцца такое: прыдумае і кажа, што вычытаў, бо здаецца, што вычытанае разумней...

Лі-Лі не спазнілася.

Я ў двор глядзеў, падвартоўваючы яе з маскоўскага ранішняга цягніка... Лі-Лі махнула мне ў акно — і ўбегла ў пад’езд Лідзіі Паўлаўны. Яна з кветкамі, дык, можа, таму...

Смешна: як хлапчук.

Пара ехаць...

— Як ты?.. — выйшла Лі-Лі з пакою Ігара Львовіча ў прыхожую, пацалавала ў скронь. Як толькі што ў лоб Аліка пацалавала.

— Які хлопчык...

Я не сам, нехта за мяне ўва мне спытаўся, я і ненавідзеў яго за слабасць, і зрабіць з ім нічога не мог:

— Ты са мной, Лі-Лі?

Яна зазірнула мне ў очы... шкадуючы, і так яшчэ, як заклінала, каб зразумеў я тое, што зараз яна скажа:

— Фелікс жыць без мяне не будзе.

Лабухі труну паднялі, я кінуў таропка: “Потым пагаворым...” — і Лі-Лі адступіла ад мяне да Лідзіі Паўлаўны: “Я ўвечары самалётам...”

Пагаварыць потым не выйшла... Я адно спытацца паспей — у двары, калі ў машыны сядалі: “Ты чаму ў Маскву з ім паехала?..” — і Лі-Лі, нібы просячы, каб не пачынаў я, не чапляўся за гэта, калі ўсё вырашана, адказала хутка, ціха і ўніз: “Бо ў Амерыку не хацела”.

Я так і падумаў, западазраваў, калі раптам карцінка такая, як паштоўка калядная, намалявалася, на якой Фелікс — анёл. На зямлі не бывае анёлаў... Хоць што мне з таго, што Лі-Лі ціха і ўніз гэта пацвердзіла? Гэта ўжо Фелікса проблема, для мяне якая розніца — дзе з ім Лі-Лі?..

Ды Фелікс ні ў чым і не зманіў. Проста не сказаў усёй праўды. Якой я не любіў, і якую — таксама не ўсю — зараз хутка сказала Лі-Лі.

Так заўсёды будзе: не ўсю, не ўсё... Бо, калі б было ўсё, дык даўно б усё скончылася.

На Наваградак ехалі асобна: Лі-Лі і Лідзія Паўлаўна, Зоя, Стэфа і Зінчака, якую Стэфа змусіла паехаць — у катафалку з Алікам, а я з Крабічам, Росцікам і чатырм лабухамі — у мікрааутобусе.

Трубу Росцік прынёс.

Калі даехалі, каля дома з востранахіленым чарапічным дахам тоўпіўся люд — незвычайна для хайтур узбуджаны. Сакрат сустрэў, заклапочаны: “Тут нечаканка такая...” — і правёў у дом, дзе ў гасцёўні два сталы пад белымі абрусамі стаялі, і на адным, накрытая вечкам, труна. Я ўцямыць не мог: мы з труной — і ў дому труна... перакладваць, ці як?.. што за звычай такія?.. але ўбачыў партрэт з чорнай стужкай: пажылы чалавек, на Аліка падобны вачыма, тварам... і мяне працяля: бацька!

Ён памёр, бо я накаркаў!.. І як дзіўна, што вечка на труне — у нас толькі на могілках нафрываюць...

Казімір, які ў куце пры высокай кафлянцы сядзеў, я і не заўважыў яго адразу, стаў на мыліцы: “Давай выйдзем...”

“Як гэта, Казімір?..”

“Вы ад’ехалі — зноў той міліцыянт, які пра Аліка ўраніцы сказаў, на газіку. І кажа, каб я знайшоў, калі гаспадароў няма, каго-небудзь па Альгерда з’едзіць. Я адказваю, што так зразумеў — яго не павязуць, у Менску хаваць будуць, туды Сакрат з Гэляй і падехалі, а ён: ды па старога!.. Таго ў кар’еры пад Гародняй знайшлі тыдні паўтары як забітага. А перад тым ён у пастарунку ў іх сядзеў, адкуль нібыта збег... Самі забілі і закапалі, а потым самі знайшлі, каб на іх не вісела — я табе кажу. І міліцыянт гэтак думае, ён іхнія норавы ведае і ён з нашых, толькі бацца...”

Апошняе Казімір прамовіў так, нібы я, гарадскі, сталічны, магу не баяцца і здолею нешта зрабіць, знайсці нейкую ўправу...

У руху хайтур штосьці не складвалася, не стыкалася, Крабіч з Росцікам і Сакратам разбіralіся на падворку з папом, на нешта яго, прыціснуўшы да дрывотні, уломвалі, у іх не выходзіла — і Крабіч паклікаў мяне:

— Я пабажыўся, што ўсё плёткі, хлопчык не самагубца — ты пабожышся?

Сакрат перамінаўся вінавата: гэта сапраўды ягоны клопат, калі ўзяўся за хайтуры... Ды, канечне, не ў галаве было, як і ў мяне нават не прамільгнула — у каго ў галаве такое, хоць бы і ў Сакрата?.. Гадоў трышаць таму ведаў я падлетка, якога поп на могілках пахаваць не даў. І хоць там было зусім іншае, але ў граху яно, выходзіць, тое самае — ва ўсякім разе для папоў?..

Ах ты, Зіначка, каза...

Адзіны Бог паміраць пачаў, калі з пячоры выйшаў... А ў храмах Ягоных не Ён, а папы з ксяндзамі жывуць.

— Не самагубца. І каліты пабажыўся, дык чаго ўсім...

— Няхай... — нібыта здаўся поп. — Я мог і не ведаць. Але астатніе ўсё — не.

Крабіч спытаў нахабна, не адышоўшы са мной, не адварнуўшыся нават:

— У цябе грошы ёсць?

Поп насупіўся.

— Прыйшым грошы? Адзін праваслаўны, другі каталік — і разам? Ні за якія грошы.

Госпадзі, нашто мы сюды прыехалі?..

Аказалася, праблема не ў самагубстве адно... Маці Аліка праваслаўнай была, выйшла за каталіка і не памяняла канфесію, Аліка таксама ў царкве хрысціла — і цяпер, калі адпываць, дык сына ў царкву несці, а бацьку ў касцёл... Ды яшчэ, калі ксёндз згодзіцца, якога няма: учора — ніхто ж нічога не ведаў — некуды ўзяў ды падаўся. Паслалі па яго, але ці знойдуць...

Росцік сказаў: “Добра, што я жыд”, — і Крабіч з ім, як мне здалося, упершыню згадзіўся.

Я адвёў папа:

— А калі дамовімся... і дома?..

— Дома хай абодва ляжаць, — глянуўшы па баках, безвыходна ўздыхнуў поп. — Скуль я ведаю, хто і што ў некага дома... Хоць сабе ў труне.

Сакрат на ўсё быў згодны: “Ужо хоць так, хоць як... Няхай над сынам адслужыць, дык нешта і бацьку перападзе, ды і бабы адпяюць... А ксяндза, можа, і да лепшага няма, а то б упёрся: а каго, а ці таго хаваем? У трунуб яшчэ палез — такі заяблы”.

Іх жа яшчэ і на розныя могілкі несці! Сына і бацьку на розныя могілкі...

— Казаў жа табе, чаму я не беларус, — буркнуў Казімір, калі я спытаў, як жа яно выглядаць будзе? — Быў бы свой Бог са сваёй царквой, дык і выглядала б усё па-боску і па-людску.

Учора, калі ён пра свайго Бога казаў, я не надта яго зразумеў, цяпер уцяміў...

Ва ўсіх нечаканых хаўтурных мітрэнгах чамусьці ўсім хацелася браць уздел, ніхто не заставаўся ўбаку, нават Лідзія Паўлаўна тэалагічны дыспут завяла з папом, які адказваў, гледзячы на яе сумна і стомлена, адно і тое ж: “Не намі прыдумана...” — і толькі Лі-Лі ні на што іні на каго не зважала — сядзела каля труны. Прыехала да Аліка і з ім была.

Нарэшце поп сваё адслу́жыў, бабы адпяялі... з дому рушылі, сталі выносіць кветкі, вянкі... вечка... панеслі труны... з нейкай прычыны ці без яе — сына першым — бацьку за ім — але выйшлі з падворка на вуліцу і падраўняліся, панеслі труны побач — працэсія трымала пасярэдзіне — тутэйшыя і прыезджыя, выпадковыя, зусім выпадковыя.. ці не?.. — Лі-Лі і Лідзія Паўлаўна, Стэфа і Зіначка, Росцік і Крабіч — чужыя?.. — Сакрат і Галіна, Гэля, Казімір на мыліцах — свае?.. — мы, лабухі, усіх прапусцілі і пайшлі ўпяцёх у самым канцы — з музыкай, з паҳавальнам маршам...

Выглядала яно ўрэшце лепш, чым уяўлялася: гаспадарлівия людзі загадзя пра смерць думаюць. Праваслаўныя і каталіцкія могілкі ляжалі на двух схілах аднаго пагорка, адны ў бок касцёла, другія ў бок царквы — раздзеленыя акуратна-невысокай агароджай, каля якой, на даўжыню магілы разгароджанай, і паҳавалася маці. Побач з ёй, на каталіцкім баку, была выкананая адна свежая магіла, і гэтаксама побач, на баку праваслаўным — другая.

“Хоць на два метры разгарадзілі...” — сказаў Казімір.

Поп, асвянячаючы магілу сына, пырснуў у потай ад сябе самога і на магілу бацькі...

Бог адзін.

Паклалі вечка на труну Аліка, пачалі плакаць... На сельскіх могілках, дзякую Богу, не кажуць развітальных прамоў. Толькі той жа Казімір прамовіў: “Хаваем вас, можа быць, адных з апошніх беларусаў, бывайце...”

Лі-Лі не плакала дагэтуль, я ва ўсякім разе не бачыў, а тут усхліпнула, калі поп сказаў, каб развітваліся, і, як толькі накрылі Аліка вечкам, павярнулася і пайшла. Уні з магільнага пагорка, не азіраючыся, адна.

Я ўзяў трубу.

Дзень быў гожы, ясны, сонечны — і далёка відаць было: да небасхілу і нават далей. Але як бы неабсяжна ні кацілася з пагорка на пагорак і зноў на пагорак ва ўсе бакі далеч — вышыня над пагоркамі была большай: бясконцай. І я ўскінуш у яе пранізлівы гук чыстай трубы.

Я даўно не граў на трубе — і міжволі скасіўся на лабухаў: можа, лажа? — я б не хацеў сыграць для Аліка лажова, каб ён не падумаў, што ўсё яму Зіначка наманіла, і ніякі я не музыкант, але Чэсік, трубач і цёзка Чэсіка Пілевіча, з якім мы некалі ў адной рок-групе гралі і які з-за кахання павесіўся, вялікі палец узняў і кіўнуў: не лажа, — і тады я зліўся з трубой, сам-адзін з адным гукам, бо лабух ён і ёсьць — толькі гук.

Я, ты ведаеш, Альгерд, лабух... хоць ёсьць, як Муля кажа, нюансы... і ты, выбачай, ты для мяне Алік, бо нязыкla — Альгерд, замінае гуку... Альгердам я бацьку твойго буду зваць і для яго граць буду таксама, бо я не поп, а лабух, мне няма чаго і каго дзяліць, і я рэдка, амаль ніколі не задумаўся над тым, што падзеленае, пра што апошнімі днямі думаю: айчына, зямля, людзі, мне не да таго было — ды й паўсюль жа ў свеце нейкія, падзеленыя, айчыны, землі, народы, да саміх сябе так прывязаныя, што не даюць самім сабе ўзляцець, сцягі розныя, транспаранты цягаючы, кожны сам сваё, а музыка — над усім, не падзеленая і не прывязаная... і я толькі адно і паспываў, што лавіць яе, лятучу, і яшчэ кахаць... можа быць, грэшны, не так чыста, як чыстая труба пяе, але гэтак жа пранізліва, бо каханне і музыка — адно і тое, без кахання не чуваць музыкі, але пра яго пазней, ты пачуеш, тэма ягоная хутка ўзнікне, Лі-Лі недалёка адыйсці паспее...

а пакуль — пра пагорак, па якім яна ідзе, ледзьве зямлі кранаючыся, лёгка, хоць і са слязьмі, пра неба над пагоркам, над тымі дубамі, пад якімі сядзеў я ўчора з Казімірам, калі прыехаў сюды, каб дазнацца, ці не вярнуўся твой бацька, дык во і вярнуліся вы разам, адны з апошніх, можа быць, беларусаў — і, як баліць, чуеш?..

бо гэта пра тое, пра што раней мне не думалася: пра нашага, *свайго* беларускага Бога, якога — я так і не ўцяміў са слоў Казіміра — ці мы пакінулі, ці ён нас пакінуў, але, думаю, Бог не можа пакінуць, чакае, калі мы да яго вернемся, і глядзіць з вышыні, якая большая за самую дальнюю далеч, на якую можа адыйсціся Лі-Лі, пазіраючы ўслед якой і Чэсік не вытрываў — так яна адыходзіць!..

і слухай цяпер тэму кахання ў дзве праніzlывыя трубы, бо ў каханні адной, ці аднаго, не бывае, і я трохі дух перавяду, каб пра каханне не так надрыўна, каб не звар'яцець з таго, што Лі-Лі ўсё далей, што ўвечары ў яе самалёт, што Фелікс без яе жыць не будзе — і каб не прыдумаць якой-небудзь дурасці: помніш нашага доктара палатнага Іосіфа Данілавіча? — дык ён прыдумаў, нібы ў ім ген кахання зламаўся, і мне сказаў, што ўва мне зламаны таксама, і клеткі галаўнога мозга, якія кахаюць, паадміралі: сто працэнтаў, бо мне ўжо за сорак — цэлы мільярд клетак, уяўляеш? хоць, аказваецца, для галаўнога мозга гэта не многа, харошага, аказваецца, ва ўсім і паўсюль мала...
KAMU

але і адмерлымі клеткамі я зразумеў, чаму прайграў Лі-Лі Феліксу: не таму, што яна яго ратавала, самаахвяравала, а таму што Феліксу *жыцця за яе не шкада*, ён кажа, што “*жыць без яе не будзе*” — і Лі-Лі ведае, што, калі ён так кажа, дык жыць і не будзе, бо ён з тых, хто маўчыць, калі немагчыма праўду сказаць, а я забыўся адмерлымі клеткамі, што такое бывае, што з-за кахання не жывуць, вешаюцца і страляюцца...

а ў жанчынах ген кахання не ламаецца і клеткі, якія кахаюць, не адміраюць, яны помніць... таму і ў адзін голас Лі-Лі з Лідзіяй Паўлаўнай: “Якіхлопчык!..”

і зараз якраз гэтая, чуеш, на кодзе — тэма хлопчыка, які пайшоў з жыцця Альгердам... і ты прабач, даруй мне, Альгерд, Алік, хлопчык... і даруй мне, Божа... і калі ёсць, апрач Цябе, усемагутнага ў небе, бог кахання на зямлі, дык папрасі яго: няхай і ён даруе...

можа, даруе?..

а Лі-Лі ўсё далей і далей адыходзіць і адыходзіць... —

а-о-у-а-у...